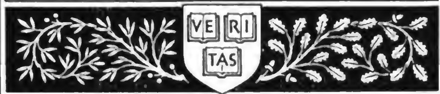
Didaktika, to jest umění umělého vyučování ...

Johann Amos Comenius

VE RI
TAS

1·80. —

5052

JANA AMOSA KOMENSKÉHO

DIDAKTIKA,

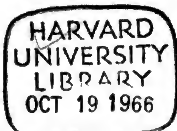
to jest

umění umělého vyučování.

Kterak by totiž člověk, dřív než na těle zroste a stav svůj začne, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šťastně, snadně, plně vyučen a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl.

Co se vše mocně, základy z samého přirození vzatými, prokazuje, ustavičně příklady jiných řemeslných umění vysvětluje, dokonale, na léta, měsíce, dny a hodiny rozměřuje, a ke všemu tomu aby k cíli přivedeno bylo, i probuzení činí i rada dává.

V PRAZE.
Nákladem knihkupectví I. L. Kobra.
1892.

Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem, his praesertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda atque coërcenda sit.

CICERO 2. DE DIV.

Recte curare adolescentiam est efformare aut reformare etiam rempublicam. Hic mihi, ut ingenue fatear, multa volutanda, tractanda, mutanda, mitiganda fuerunt, secus quam usus recepit, interque spem et metum laborandum. Ubi nec nimis fascinari authoritate, nec abripi suis inventis consultissimum est.

Desperare de profectu inglorium, dedignari aliena consilia, injurium est.

J. Val. ANDREAE DIALOGUS THEOPHILI DE LITERATURA CHRISTIANA.

Věj, větříčku půlnoční, a přiď, větříčku polední; prověj zahradu mou, ať tekou vonné věci její, a ať přijde milý můj do zahrady své a jí rozkošné ovoce své.

PÍSEŇ ŠAL. 4, 16.

Národní knihtiskárna I. L. Kobra v Praze.

Ústřednímu Spolku

jednot učitelských v Čechách

věnuje

nově přehlédnutý tento otisk předního spisu
našeho arciučitele

Vydavatel.

Předmluva.

Znalcům českých spisů J. A. Komenského na první pohled připadne, že otisk tento pořízen jest zajisté na základě onoho vydání, které na oslavu dvoustoleté památky úmrtí spisovatelova učinila Pražská Budeč a jež opatřil Dr. Jindřich Beránek. A nebylo ani jinak lze. Podařilot se tehdejšímu opatřovateli novým srovnáním textu s rukopisem na tolika místech vadný text po prvé uveřejněný tiskem (r. 1849) opraviti, že seznam oprav těch vzadu vyplnil 10 stran drobného tisku. Tím stalo se ono vydání základem pro všecky otisky pozdější. Přece však i v opraveném takto textě pozůstalo tolik paběrkovati, že vydavatel, maje úmysl text znovu otisknouti, při prvém hned archu, jejž přirovnal k rukopisu, přesvědčil se, že nové srovnání jest nezbytné. Pozůstalot i v textě Beránkově jednak dosti chyb tiskových, jednak nejsa právě filologem odborníkem pokoušel se na několika místech text měniti, aby mu po rozumu jeho zdál se jasnější. I jednotlivé věty k celku nutně

potřebné nedopatřením vynechal [na př. str. 6. vyd. Ber. 4. řád. zdola*) po sl. „(Luk. 18.)“ v ruk. stojí ještě: „K nám pak dospělým obraceje se říkal: Neobrátíteli se a nebudete jako děti, nikoli nevejdete do království nebeského (Mat. 18, 3),“ věta ke kontextu nevyhnutelně potřebná, jež ani v prvním vyd. se nevyskytuje]. Přibyl tedy k prvotnému účelu tohoto vydání, opatřiti totiž jak učitelstvu, tak i vzdělaným kruhům našim pokud možná laciný a příruční otisk výborného toho spisu našeho arciučitele, úkol druhý, opraviti ještě jednou posavadní text a přiblížiti se pokud možná znění rukopisu.

Pokud se to tu podařilo, laskavý čtenář srovnaje texty obou vydání posoudí sám. Nechce zajisté vydavatel tvrditi, že by tím, co podává, otázka plné správnosti textu Didaktiky české byla rozřešena, neboť jest si vědom, že i nyní ještě zbude tu onde všelicos napravovati, ale tolik dovoluje si tvrditi, že na místech velmi četných povedlo se mu vystihnouti správné čtení od Beránkova odchylné. Rukopis Musejní, jejž zvěčnělý Jan Ev. Purkyně nalezl v Lešně, má totiž tu vzácnou přednost před jinými rukopisy, že psán jsa od písaře pod dozorem samého Komenského byl potom od něho s velikou pílí přehlédnut a dle potřeby vlastními přípisy doplněn. Nelze tedy předpokládati, že by tu byly pozůstaly častější omyly, spíše všude jest se přesně držeti znění rukopisu. A to bylo

*) Tohoto vyd. str. 9. řád. 13.

snahou vydavatelovou, podati českou Didaktiku tak, jak se nám zachovala. Proto nepřipojuje ani marginalií, kde rukou spisovatelovou připsány nejsou *), jmenovitě v kap. XVI—XX., ponechává i při transkripci pravopisem analogickým, jejž pro potřebu praktickou bylo zavésti, tu onde všelijakou nedůslednost pravopisnou (classí a klassí, autor, auctor, auktor atd., často i na téže stránce), hledí také, pokud bylo lze, přiblížiti se starému způsobu dělení vět, od našeho poněkud odchylnému. Diplomaticky přesnému textu ovšem ani takto upravené vydání rovnati se nemůže, avšak hledí se mu aspoň přiblížiti.

Praktické potřebě zejména učitelstva mladšího určen jest předeslaný rozbor Didaktiky české, pořízený podle osvědčeného vzoru Dra. Herm. Hoffmeistra (Comenius und Pestalozzi, Berlin 1877), jenž rozebral tak latinskou Didaktiku Velikou. Vydavatel doufá, že k porozumění celku hlavně začátečníkům ve vyučovatelství a širším kruhům čtenářstva dobře poslouží.

A jako starší ono vydání věnováno bylo památce dvoustoletého spisovatelova úmrtí, budiž malé toto vydání, jež bude přístupno i učitelům nejchudším i čekatelům toho stavu, určeno blížící se památce třístaleté jeho narození a věnováno spolku, jenž velikou část učitelstva našeho čítá mezi své členy.

P. bibliothekáři Musea král. Českého, A. J.

---

*) Pro úzké okraje nezbylo než přípisy ty položiti pod čáru a upozorňovati na ně hvězdičkami.

Vrťátkovi, za laskavé propůjčení rukopisu k novému srovnání buďtež tuto vzdány srdečné díky.

Na Král. Vinohradech, o památce svatého Rafaela arch., roku 1891.

Dr. Jan V. Novák,
c. k. gymnasijní professor.

Obsah Didaktiky české.

R. 1627. Komenský skrýval se s několika kněžími bratrskými v Krkonoších nedaleko pramenů řeky Labe na panstvích pana Jiříka Sádovského ze Sloupna. Kněz Jan Stadius vychovával tu syny pana Sádovského, Komenský pak podával mu pravidla lepšího vychovávání. Když času letního toho roku v zámku Vlčickém prohlíželi pověstnou knihovnu pana Zilvara, uhodili na „Zprávu o umění vyučovacím“ Eliáše Bodina (1621, 4°), nedávno z Němec přinesenou. Přečetše ji nemálo byli pohnuti, aby k sepsání podobné knihy v jazyku mateřském se přičinili, což i jiní Bratří velice schvalovali a žádali.

Těmito slovy Fr. J. Zoubek vykládá (v životopise J. A. Kom., str. 14) původ české Didaktiky a soudí hned z některých tam obsažených zpráv, že mohla býti hotova v říjnu roku 1632, poněvadž tou dobou svítala i vypovězencům naděje návratu do vlasti *). Určena byla vý-

*) Dle způsobu spisování Kom. Zoubek soudil později (Č. Č. M. 1877, str. 35) že spis byl hotov již r. 1628. a poslední tři kapitoly že připsány r. 1632, kdy Bratří chystali se k návratu tomu do vlasti.

hradně národu českému, jak svědčí netoliko jazyk, jímž sepsána, a věnování v čelo položené, ale i poslední tři kapitoly, obsahující nejednu zvláštnost pouze na zemi českou připadnou a připojené k tomu „Navržení krátké o obnovení škol v království Českém“ (Zoubek, str. 29). Bohužel že naděje na vrácení po prvních červáncích mrákotou opět byla zaplašena, mírem pak vestfálským, dle něhož země české z míru zcela vyňaty, úplně zavalena. Tak nezbývalo exulantům našim než oddati se posléze osudu svému a vzdáti se navždy naděje návratu. Komenský byl v té době ovšem již mužem obecně známým po všem světě vzdělaném, neboť jal se hned po prvním zdaru svou „Branou jazyků,“ t. j. asi r. 1633 pro cizinu a jazyky cizími vzdělávati vše, cokoli původně určeno bylo drahé jeho vlasti a národu českému. Mezi tyto spisy náležela i Didaktika, nebo i v listě k Petru Montanovi Komenský svědčí, že nikterak původně nepřipadlo mu na mysl pro jiného psáti než pro svůj národ, a teprve okolnostmi jsa donucen, že ty věci překládal pro jiné. Didaktika vyšla pak od něho v novém spracování v čele sebraných spisů didaktických jakožto Didaktika Veliká*), jež obsahuje vlastně všecky hlavní myšlenky a zásady vyučovatelské Komenského. Od Didaktiky české liší se rozvedením kapitoly XXVII. v pět kapitol, XXVII—XXXI., kdež po rozložení cvičení mládeže podle stupňů věku lid-

*) Vyd. v zdařilém překladě prof. J. Šmahy v Rychnově r. 1883—4, bohužel posud bez poznámek.

ského na čtyry školy vykládají se ideje jedné každé z těchto škol podrobněji, než to učiněno ve spracování původním. K tomu připojeno (jako kap. XXXII.) přirovnání prací učitelových k pracím v tiskárně. Kap. XXIX. Didaktiky české v latinském přepracování vynechána úplně, z kap. XXVIII. a XXX. učiněna jediná kap. XXXIII. A tak již i počtem kapitol obě spracování liší se od sebe *).

Didaktika náleží mezi přední vychovatelská díla Komenského a on sám pokládaje ji jakoby za programm všech svých prací didaktických položil latinské její spracování v čelo děl ostatních. Prvotný spis český dlouho byl úplně neznám, až r. 1841. povedlo se Janu Ev. Purkyni nalézti rukopis jeho, redigovaný od spisovatele samého, mezi literární pozůstalostí Komenského v Lešně, odkud dostal se do Českého Musea. Z rukopisu toho vydán pak r. 1849. nákladem Matice České, tohoto chybného vydání rovněž chybný otisk vydalo knihkupectví Kobrovo r. 1871. a téhož roku vyšlo péčí pražské Budče opravené a značné zlepšené vydání Dr. Jindřicha Beránka. Tuto tedy vydává se česká Didaktika po čtvrté.

Spis obsahuje nejprvé věnování „Národu Českému a všechněm přednost a zprávu v něm držícím, vrchnostem a panstvu, kněžím a zprávcům církví, raddám měst, rektorům škol, rodičům dítek“ atd. Spisovatel rozvádí tu my-

*) Překlad přidaných těch částí Did. Vel. vydal též Fr. J. Zoubek.

šlenku, že Bůh dítky hlavně vyvolil si pro své království, protože dospělí ze svého prvotného stavu nevinnosti byli porušeni. Aby tedy aspoň v budoucnosti neřádům lidským se bránilo, třeba jest rozumného nevinných těch dítek vedení. A to nejlépe může se díti ve školách dobře spořádaných, o nichž tuto spis. zamýšlí vykládati.

Didaktika jeho obsahovati má díly dva: obecný, jenž bude vykládati, na čem blahoslavenství člověka záleží a jak se ho dochází (Didactica generalis, str. 16), a částečný, rozbírající vše, co uměti člověku potřebno.

Připojen výklad „Komu se poslouží pomocmi těmi" (str. 17—20), psaný v rukop. vlastní rukou Komenského, překlad to doporučení jakéhosi dle způsobu tehdejšího ke knize připojeného, jež dle Didakt. Vel. sepsal Jan Val. Andreae, nejvyšší správce církví virtemberských, muž o pokrok ve školách zasloužilý, s nímž Kom. byl v literárním spojení.

Již z tohoto věnování vychází na jevo celá tendence spisu, aby totiž byl vlastně programmem a encyklopaedií veškerého vychování.

Úvod k čtenáři obsahuje (str. 21—24) výměr didaktiky a poukázání k předchůdcům; připojen (str. 24 n.) výčet kapitol veškerého spisu.

Co Komenský ve věnování slibuje, toho se i drží, neboť obecná didaktika čili spíše zásady paedagogiky vyloženy tu v kap. I.—XII., kap. XIII.—XIX. vykládá základní myšlenky o pořádku, rozměru a době vyučování, což jest tedy úvodem k vlastní didaktice, kap. XX.—XXII.

methody jednotlivých předmětů podávají didaktiku praktickou, k níž kap. XXIII.—XXVI. jsou dodatkem, any vykládají o mravech, náboženství a kázni; kap. XXVII., jež pojednává o rozložení cvičení mládeže (v Did. Vel. mnohem šířeji rozvedeno), obsahuje organisaci školskou, kap. XXVIII.—XXX. jsouce doslovem dokazují, že takové školy býti mohou, že mají býti zřízeny hned a všem stavům že jest na ně pomýšleti. Dle mínění Zoubkova tato poslední část připojena ke spisu r. 1628 hotovému teprv r. 1632.

Pojem vychování a didaktiky v úvodě obecně proslovený blíže vykládají první čtyři kapitoly. Člověk jest nejdokonalejší tvor na zemi, maje všecko spolu, co jiným tvorům dáno po různu (kap. I., str. 26—29); než složení bytosti jeho z života rostoucího (s bylinami zároveň), cítícího a hýbajícího se (s hovady společně) a duchovního (andělům nápodobně)*) ukazuje, že cílem jeho není život pozemský, nýbrž jiný život dokonalejší (kap. II., str. 29—34), k němuž tento život pozemský není než přípravou. Důkazem jest, že nejnižší život rostoucí (v lůně mateřském) přechází tímto životem v život cítící a hýbající, a tento pozemský rovněž má přecházeti ve vyšší duchovní, k němuž se bytem pozemským chystáme (kap. III., str. 35—38). Tato příprava k vyššímu životu v tomto trojím záleží: učiti zde sebe a jiné lidi věci jasně znáti, říditi rozšafně

*) Při veškerém téměř dělení pojmů Kom. používá oblíbené tehdy trojice, ovšem méně přesné než dělení ve dvé (protikladem).

sebe i vše, k Bohu obraceti sebe i vše (kap. IV., str. 38—43).

A toho trého požadavku (osvícení, ctností, pobožnosti) člověk základy všecky v sobě má přirozené, což spis. obšírně dokazuje ze stvoření a příkladů lidského života. Tyto kořeny a základy mají tedy v sobě i dítky (kap. V., str. 43—56). Však bez náležitého vycvičení člověk člověkem býti nemůž. I jiní tvorové cviku potřebují, aby sloužili svému účelu, zajisté tedy i mysl lidská (kap. VI., 57—65). [Princip anthropologický.]

Nejvhodnější však dobou k tomu cvičení jest doba mládí, nebo vědění jest mnoho a mládí nejsnáze jest formovati, jež také dojmy ty nejlépe podržuje; kromě toho nebezpečno jest chtíti cvičiti teprve později, kdy mysl jinými již věcmi navřela (kap. VII., str. 65—70). Úloha cvičení a vzdělávání připadá ovšem především rodičům, poněvadž však bývají často nezpůsobilí k tomu, vyzdviženy od starodávna ve spořádaných obcích školy, kde by učení to dělo se spolu a lépe (kap. VIII., str. 71—76). A ty školy mají býti pro všecku mládež obojího pohlaví, nebo všickni jsou lidé a mohou býti nástroji Božími (kap. IX., str. 76—78).

Čemu se v těchto školách mládež má učiti? K tomu spis. odpovídá takto: Všemu, co v bytu jest (existuje), a to znáti; co povinné jest, a to činiti, co milost Boží dává, a to má požívati.“ Jsou to tedy opět požadavky osvícení, ctností a pobožnosti, k nimž přistupuje výmluvnost jako prostředek sdělovací. Z tohoto trého

ve spojení s výmluvností plyne též jediná pravá rozkoš lidská (kap. X., str. 79—87). Při tom spis. podal i jakýsi „pořádek všech svobodných umění“ (rozdělení věd), a k čemu které z nich vede (str. 81—83).

Z toho požadavku vyplynul výměr pravé školy, jejž Kom. staví v čelo kap. násl. (str. 87): „Pravá tedy škola jest, kde se vtip lidský známostí pravou všech věcí osvěcuje, povahy a obyčejové v ušlechtilou harmonii pořádají, srdce v Bohu mocnými kořeny zakládává, a k rozličné libé výmluvnosti jazyk formuje.“ Bohužel škol takových posud nebylo, spíše byly v nich přerozmanité nedostatky (kap. XI., str. 87—92). Avšak nedostatky ty mohou a mají býti napraveny. A to se dokazuje z povahy lidské, vzdělání obecně schopné, jen když pravého způsobu učení při ní se užije (kap. XII., str. 92—105).

Z předpravy této čili didaktiky obecné dvě myšlenky jsou hodny paměti a nové: 1. že školní učení lepší jest než soukromé, a 2. že škola má býti pro všecky děti obojího pohlaví, což podepřeno též důvodem theologickým v kap. IX. (str. 76—78). V oddílu částečném spisovatel nejprvé míní ukázati na vlastnosti dobrého vyučování. Počíná tu dobrým řádem, na němž všecken zdar bude záležeti. Tak i ve světě, jak ukázati lze z věcí přirozených i řemeslných. „I didaktika na jiném nezáleží, než na rozměření dobrém a vlastním času, věcí a způsobu přednášení jich“ (kap. XIII., str. 106 až 110). V řádu tom napodobovati jest přiro-

zení *), nebo umění jde všude za přirozením, jež jest základem jeho nerozborným. Aby řád ten působil také u toho, jenž se učí, třeba mu vtipu, na smysly jeho působiti jest názorem, rozumně, pořádkem a metodem slušným (kap. XIV., str. 111—120).

Z toho řádu povšechného a z podrobného napodobování přírody Kom. odvozuje veškeru další specialní methodu vyučování; po předchozím úvodě o krátkosti života činí rozvrh toho, o čem chce mluviti vzhledem ku přiměřenému řádu věci za příčinou krátkosti života (str. 122). Nejprvé jak dělati, aby nám život nebyl krátký; proto radí ku pěstování a cvičení těla, kromě toho k rozumnému času daného užívání (kap. XV., str. 120—129). Paměti hodna tu zvláště část o šetření těla, obsahující vzácné pokyny i pro dobu naši, v době Kom. pak tím vzácnější, čím byly řídčí (str. 124—128).

Když těmto přípravám k vyučování potřebným vyhověno, vyskytuje se nejprvé otázka, co učiniti, aby učení samo nebylo jen „na zdař se," jako posud, ale na jisto. A Kom. bera příklady z přirození přechází do vnitřních podrobností vyučování, přibíraje doklady i z tvoření umělcova a řemeslníkova. Napřed líčí vždy markatními větami, jak si vede příroda, jak tvoří umělec a řemeslník (zahradník a štěpař), pak odvozuje z toho zásadné věty pro veškero

*) t. j. přírodu; slovo to však je teprve novočeské, z ruštiny vzaté; staročeské též někdy přirozenost.

vyučování. Tak zejména: 1. Přirození šetří času každé věci příslušného, rovněž umělec a řemeslník: i cvičení školské v jaru života má se počínati, díti se v ranních hodinách a býti rozměřeno podle pochopitedlnosti věku (kap. XVI., fundamentum, t. j. základní věta 1, str. 129 až 133). 2. Přirození chystá si nejprv látku, než ji utvářeti začíná, tak i umělec a řemeslník (zahradník): i ve škole třeba míti nejprvé dostatečně zhotovené knihy, učiti znáti napřed věci, pak teprve řeč, jazykům učiti ne z grammatiky, ale z autorů hodných, reales disciplinas ante organicas (fund. 2., str. 133—135). 3. Přirození béře sobě látku způsobnou neb ji sobě uspůsobuje: tak i ve škole, kdo se na učení oddá, ať při něm zůstává, u žáků nechť se budí zájem o předmět a odnímají se překážky (fund. 3., str. 135—137). 4. Přirození jednoho času jednou toliko věcí se zabývá; a tak ve škole „v jeden čas v jedné věci toliko ať pracuje discipulus“ (fund. 4., str. 137—139). 5. Přirození začíná působení své od vnitřku, tak i organismy vznikají z vnitra svého: i ve škole napřed rozum a soud formovati sluší a teprv pamět, jazyk, ruku; k tomu vyšetřovati i všecky fortele, jimiž mysl žákovu lze odmykati, a pak jich užívati (fund. 5. str. 139—140). 6. Přirození tvoří si napřed věcí obecné obrysy a ty pak teprv po částkách vydělává do podrobna, a tak i umělec a zahradník; i studií sluší napřed celkové obrysy učiniti, a v mysli mládeže zakládati „všeobecné vyučování,“ každé umění podávati napřed v nejobecnějších základech a přidávati teprve zvlášt-

nosti (fund. 6, str. 140—143). 7. „Přirození se nezamotává, ale po svých stupních pořád kráčí;" i ve škole sluší vše na třídy dle postupu svého rozděliti a toho se přidržovati, „aby nic jedno druhému nepřekáželo, nýbrž cestu stlalo a svíci rozsvěcovalo;" proto sluší také čas napřed si bedlivě rozměřiti a toho šetřiti (fund. 7, str. 143—145). 8. Přirození, jak začne, tak nepřestane, až dokoná, týmž způsobem umělec a štěpař; i ve škole žák zůstávej, „dokudžby v člověka osvíceného, mravného, pobožného sformován nebyl;" škola buď na místě pokojném, práce své učitel i žák konejtež jadrně, živě, stále; nikomu nedovoluj se zůstávati doma (fund. 8, str. 145 až 147). 9. Jako přirození překážkám vyhýbá, jako umělec a řemeslník výtvory své od škody chrání: i ve škole sluší nedávati žákům do rukou jiných knih, kromě z nichž se učí, ty knihy buďte zřízeny jen k dosažení účelu školského, tovaryšství zlých třeba žáků brániti (fund. 9., str. 147—148).

Kapitola další (XVII) odpovídá k otázce, jak činiti, aby učení snadné bylo; doklady jsou tu zcela podobny, z přírody a z prací lidských; někdy otázky a odpovědi stýkají se v těchto kapitolách. 1. Přirození začíná od nezačatého, a pakli co začato, to nejprv kazí, aby mu nepřekáželo, rovněž i umělec zjednává si prázdné místo k tvoření; i ve škole učení nejlépe se daří, počíná-li se časně, jestli jeden toliko učitel k jednomu umění, počíná-li se od formování mravův a povah (fund. 1., str. 149 až 150). 2. Přirození látku tak si nastrojuje, aby

se chtěla formovati dáti; i v mládeži třeba chuť k učení rozněcovati a vše jim tak předkládati, aby učení bylo jim „jako hra a kratochvíl“ (fund. 2., str. 151—155). 3. Přirození začíná věcí maličkou a prostičkou, patrnou však a určitou; i umění nejprvé obsáhnouti jest v nejkratší a nejveřejnější regule, ty regule vyložiti slovy nejkratšími a ke každé přidávati množství příkladů (fund. 3., str. 155—157). 4. Přirození postupuje od snadnějšího; i ve škole vše učení děj se jazykem srozumitelným, postup buď od věcí známých a v rukou jsoucích ku vzdáleným (fund. 4., str. 157—160). 5. Přirození se nepřetěžuje, i s žáky v jeden čas jednu toliko věc dělati jest hlavně (fund. 5., str. 160). 6. Přirození postupuje pomalu, neunáhluje se; i ve škole dlíti jest denně málo hodin, pamět obtěžovati jest co nejméně a ve všem dbáti pochopitedlnosti věku (fund. 6., str. 161—162). 7. Přirození hotový teprve plod z vejce vytlačuje; ani s mládeží není dělati, čeho věk a vtip nedopouští, v pamět jen ať si ukládají, čemu dobře rozumějí, a čeho viděli vzor, to ať dělají (fund. 7., str. 163). 8. Přirození při svém tvoření pomáhá si, kolika způsoby můž; i ve škole ať vše se žákům věcně předkládá a působí tak u nich na všecky smysly (fund. 8., str. 164—166). 9. Přirození pracuje hned k přítomnému užitku, i učitel každé věci užívání má vyložiti (fund. 9., str. 166—167). 10. Přirození vše dělá na jednu formu; i škola pro vše má míti týž method, všech cvičení jeden pořádek a všem žákům též knihy a též vydání jich (fund. 10, str. 167—168).

Ke třetí otázce, jak činiti, aby učení mocné bylo a prospěch neslo (kap. XXIII.), odpověď vypadla způsobem podobným předchozí.

1. Přirození nezačíná nic daremného, neopouští nic budoucně potřebného; i ve škole vše má hleděti k životu budoucímu, co dělá se pro pozemský, onomu vyššímu nemá škoditi (fund. 1., str. 169—170). 2. Přirození nic nedělá bez základu neb kořene, rovněž i umělec; i při každém umění ve škole třeba si položiti základ tím, že schválíme napřed jeho prospěch a pak podáme obecný jeho přehled (fund. 2. str. 171—172). 3. A tyto kořeny mají býti hluboké (fund. 3. str. 172.) 4. Z kořene toho přirození vyvádí vše; i ve škole všude bude hleděti k příčinám věcí a vykládati tedy způsobem synthetickým (fund. 4., str. 173 až 177). 5 Přirození každé dílo rozděluje si ve články, tak má býti také ve škole, aby tu nic zamotaného nezůstalo (fund. 5., str. 177—178). 6. Přirození vždy postupuje, nikdy nejde zpět, nikdy nestojí, nikdy první opustíc nového nezačíná; i ve škole na pevných základech sluší stavěti a nic nezanedbati (fund. 6., str. 178—180). 7. Přirození vše spolu pojí a váže, i vše učení má býti k celku, nic jen jako přílepek postranní; všemu učiti jest pomocí příčin (fund. 7., str. 180—183). 8. Mezi kořenem a ratolestmi přirození šetří náležitého poměru; i u žáků vše buď vkládáno v jejich soud a pamět, pro jistotu také zapisováno (fund. 8., str. 183—184) 9. Přirození hýbáním se sílí, a tak i učení opětováním a cvičením (fund. 9., str. 184—188). 10. Při-

rození se rozkládá a množí, jak mohouc, tak sluší vždy umění žízniti, v pamět si je vkládati a hned i dále sdělovati (fund. 10., str. 188—192).

K poslední otázce, jak dělati, aby učení krátké a hbité bylo, Komenský bera si původ z člověka jako mikrokosmu chce cestu krátkou ukázati k umění dlouhému. Za příklad béře si slunce nebeské, jež samojediné velikou a neskonalou povinnost majíc přece všemu stačuje a „všecku povinnost svou každý rok sobě vypořádá.“ Toto jeho jednání posuzuje dává návod, jak by okolek všech umění rychle se obešel, a vykládá to osmi problémy, z nichž každý zvláště důkazy provádí: 1. Jeden toliko preceptor bude v jedné škole, s čímž spojuje se poučení, jak buditi pozornost u žákův (str. 199 až 203). 2. Všickni žáci v jedné škole ať z jedněch knih se učí, k nimž potřebné pomůcky ať již mají pohotově (str. 203—205). 3. Jedna toliko práce v jeden čas se všechněmi se konej, nebo tím užitečné závodění vzniká a žáci vespolek se mohou opravovati (str. 205—206). 4. Jedním methodem všecky discipliny i jazykové vedeni buďtež 4. Mládeži při tom rozum krátce a hbitě jest odvírati, což nejsnáze jest pomocí dostatečných k tomu knih (str. 207 až 208). 6. Spolu snažiti se jest, aby jednou prací dvoje neb troje věc se děla (názor a poznávání věcí s jazykem, čtení s psaním a pod., str. 208 až 211). 7. Při tom dbáti jest náležitého postupu (v. kap. XVI. a XVIII.). 8. Posléze věci nepotřebné jest odměšovati, t. j. k čemu kdo se nehodí, k tomu ho nenutiti (str. 211—213).

Následují v kap. XX.—XXII. specialní methody věd, umění, jazyků. Nového v nich spisovatel mnoho nepodává proti tomu, co byl v methodice vyučování zevrubně vyložil, spíše vybírá z toho ony zásady, jež se pro zvláštní příležitost nejlépe hodí. Na př. při vědách (kap. XX.) činí se požadavek vzbuzení zájmů, postupu od věcí známých k neznámým, názoru, kausalního spojení, opakování, synthese (str. 213—218). Při umění (kap. XXI.) požadavek počínání od základů a malička, zavedení v práci tím, že učitel sám věc napřed dělá, podávání látky příjemné a vábivé. Ke správnému a vlastnímu každého kusu konání třeba dokonalého vzoru, bedlivé práce, opětování (str. 218—221). Při jazycích (kap. XXII.) Kom. rozeznává čtvry stupně, jež přirovnává věkům lidským: 1. dětinskému, kde učiti se jest jazyku tomu jakkoli, leda byl pořádek; 2. pacholecímu, kde učiti se jest mluviti vlastně a právě; 3. mládeneckému, kde jedná se o mluvení ozdobné a krásné; 4. mužskému, jehož úlohou jest mluviti mocně a pronikavě. V každé té periodě jest úlohou jazyku tomu nejprv rozuměti, potom jím psáti a teprv mluviti (str. 221 až 222). I tu Kom. za hlavní požadavek klade postup přirozený a blíže jej ukazuje na jazyku latinském, hlavní důraz klada na cvičení paměti, na němž učení se jazykům hlavně záleží (str. 222—229).

Vedle vědění hned zprvu činěn požadavek ctností, proto za method vědomostí staví se obzvláštní method mravů (kap. XXIII.) s požadavkem, aby cvičení počalo časně, pokud se

nezpůsobové a nectnosti nezahnízdí, aby dítky před sebou měly dobré příklady, hlavně od učitelův, kteří „nejvýbornější z lidí býti musejí, obyčejů a povah líbezných a pravé ctnosti zrcadlo, protože se k nim jistotně discipulové formovati budou,“ k čemuž připojovati se mohou poučování, ovšem pak od zlých příkladů odvracení; v té véci učitel hlavně kázně ve škole šetřiti musí. K tomu připojeno, jak učiti ctnostem vnitřním, zejména stěžejným, a zevnitřním, totiž slušnosti a uhlazenosti v chování (str. 229 až 234).

K. XXIV. vykládá method pobožnosti svaté, od níž vlastně „všecko mládeže cvičení se začínati, i po veškeren cvičení čas nejvyšší na ni pozor obracín býti má,“ což spis. obšírně dovozuje (strana 234—239). Pobožnost ta jeviti má se myslí, vůlí, skutkem, a pravý toho základ jest: Písmo, svět a sám člověk; vykonávati se má přemyšlováním častým, modlitbami, pokušením. K tomu připojena zvláštní ještě kapitola XXV., v níž Kom. snaží se dokázati, „že majíli právě křesťanské školy býti, pohanské knihy odbyty býti musejí;“ stanovisko, na němž tuto stojí, poněkud jest odchylné od širokého rozhledu kapitol ostatních, spíše tu mluví bratrský kněz než učitel na základech humanistických vzdělaný a hojně výroků ze spisů staroklassických užívající. Na místě knih těch přeje si do škol zavésti biblí, což odůvodňuje výklady ze svatých písem (str. 243—253) a vyvrací odpory proti tomu světa a těla (str. 253—264).

Kapitola o k á z n i š k o l (XXVI.) rozumně

poukazuje, že pro neumění nesluší se tresty přísné ukládati, naopak že tu přívětivosti a mnohé snášelivosti potřebí, ovšem pak zuřivé trestání má býti: 1. pro nepobožnost, oplzlost, rouhání, a cokoli proti přikázaním Božím čelí, 2. pro zpouru proti učiteli nebo starším spolužákům; 3. pro pýchu a zúmyslnou lenost neb závist. K dobré kázni pak dle Kom. vede: 1. příklad ustavičný vlastní, 2. milá slova a otcovský duch napomínání, 3. i v případě trestu tělesného aby více bolelo zahanbení než tyto rány. Vůbec pěkných slov užívati jest stále, bití zřídka. Dobře tu bude prospívati, budou-li chlapci ke cvičení dávati se vážným, počestným mužům, děvčata pak ženám.

Zbývalo ještě promluviti o druzích školy dle věku mládeže. Ježto člověk v 24 letech dospívá, rozděliti jest tu dobu ve čtverou školu: prvních šest let člověk ať ztráví na klíně mateřském, druhých šest v obecní škole preceptorské, třetích v škole latinské, čtvrtých v akademii a cestováním. K tomu přidáno, čemu na každém tom stupni jest se naučiti (kap. XXVII.).

Ukázati, „jak by u nás takové školy vyzdviženy býti mohly,“ spis. podnikl v posledních třech kapitolách, kde mluví o tom, čí to povinností, jak hraditi náklad a postarati se, by to i v budoucnosti vytrvalo (str. 277—291). Končí úsilovným napomenutím všech stavů země české, aby se té rady a věci horlivě chopili a v době přítomné ji provedli (kap. XXX.).

NÁRODU ČESKÉMU

a všechněm přednost a zprávu v něm držícím,

vrchnostem a panstvu, kněžím a zprávcům církví, radám měst, rektorům škol, rodičům dítek a t. d.

Milost Pána Jezu Krista a láska Boží v Duchu svatém rozmnožena buď.

Stvořiv na počátku člověka Bůh z prachu země, postavil jej v ráji, zahradě Eden, kterouž byl štípil na východ, nejen proto, aby jej dělal a ostříhal jeho (Gen. 2, 15), ale také aby sám rájem byl rozkoší Bohu svému. Jakož zajisté ráj byl nejrozkošnější díl světa, tak člověk nejrozkošnější všech tvorů. Ráj štípen byl na východ; člověk k obrazu toho, jehož východové jsou od starodávna, hned ode dnů věčných. V ráji vyvedeno bylo všelijaké stromoví, na pohledění libé a k jídlu chutné, cokoli kde v světě porůznu bylo; v člověku všecka materie, co jí v nebi i zemi jest, a všecko řemeslnictví Boží, co ho nebe i země má, jako na jednu hromadu shrnuto.

V ráji byl strom vědění dobrého a zlého; člověku vtip k rozeznávání a vůle k vyvolování dobrého i zlého. V ráji byl strom života, v člověku jest strom nesmrtedlnosti, z kteréhož věčnost plyne, Syn Boží, moudrost ta Boží, kteráž kořeny věčné v lidech založila (Syr. 1, 14). Řeka vycházela z Eden k svlažování ráje, a odtud se dělila na čtyry hlavní řeky: v srdce člověka pramen darů Ducha svatého vchází, a z břicha jeho zase řeky vody živé plynou (Jan. 7, 38), to jest v člověku a skrze člověka rozmnožuje se moudrost Boží a jako řeka na prameny rozchází; což svědčí apoštol pravě, že se angelé skrze církev učí poznávati rozličnou moudrost Boží (Efez. 3, 10). A tak tedy každý člověk jest ráj Bohu svému, když stojí tu, kde ho postavil Bůh. Podobně se celá církev rájem, zahradou, vinnicí Boží milou atd. nazývá, aneb k ráji, zahradě, vinnici připodobňuje na mnoha místech písem svatých.

Ale, ach žalosti, ach neštěstí! Ztratili jsme ráj ten rozkoší tělesných, v němž jsme byli, a ztratili jsme také sami v sobě ráj duchovní. Na pustiny země jsme vyhnáni, pustinou jsme i sami v srdcích svých učiněni. Nevážili jsme sobě opatření rajského, více se nám a výše cosi chtělo, na těle i na mysli; zbaveni jsme tedy slušně obojího, tělo i mysl naše břemenem bíd a kvaltování obtíženo. Slyšme, co o tom Bůh skrze proroka Ezechiele v osobě onoho pyšného ku pomstě oddaného Tyrského krále mluví kap. 28, 13 atd. „V Eden, zahradě Boží, byl jsi, a všelijaké drahé kamení přikrývalo tě, sardius, topazius, jaspis, tarsis, onychyn, beryl, zaffir, karbunkulus a

smaragd i zlato; nástrojové bubnů a píšťal, hned jaks se narodil, připraveni tobě byli. Byls cherubem hned od pomazání svého, hned jakž jsem tě za ochránce (za pána tvorům jiným) představil; na hoře svaté Boží byls, uprostřed kamení ohnivéhos chodil. Byl jsi dokonalý na cestách svých, tehdáž kdyžs se narodil, až pak nepravost se při tobě našla. Nebo množstvím bezpraví velmi hřešíš. Protož tě vyhladím z hory Boží, o cherube, z prostřed kamenů ohnivých, poněvadž se pozdvihlo srdce tvé slávou tvou, a k zlémus užil moudrosti své příčinou jasnosti své; protož porazím tě (nýbrž porazil jsem) na zem atd.“ — Ach porazilť jest nás, rozházel a rozmetal v zuřivé [1]) spravedlnosti své přežalostně, že ač jsme byli jako zahrada Eden, již však nejsme než jako poušť přehrozná (Joel. 2, 3).

Chvála však, čest, velebnost a požehnání na věky věků Bohu slitovníku našemu, že poopustiv nás, neopustil dokonce, a věčnou pustinou nás nezanechal, nýbrž moudrost svou, skrze niž štípena byla nebesa i země i všecko, vyslav, znovu milosrdenstvím svým ohraditi dal zapuštěný ten ráj svůj, pokolení lidské; a uschlé, uvadlé, zakrsalé stromy srdcí našich sekerou, pilou, škoblí zákona spodtínav, zpřeřezav a ostrouhav, nové z nebeského ráje rouby (víry, lásky a naděje) vštípil; kteříž aby mocně se ujíti i k zrůstu jíti mohli, krví svou vlastní je zalil, a prameny rozličných milostí Ducha svého svatého jako řekami živými zavlažovati nepřestává, a dělníky své,

[1]) = přísné. „Zuřivý hlas boží.“ Kom.

štěpaře duchovní, kteřížby je ošetřovali, vysýlá. Jakož Bůh k Izaiášovi a v osobě jeho k jiným dí: „Vložil jsem slova svá v ústa tvá, a stínem ruky své přikryl jsem tě, aby štípil nebesa a založil zemi, a řekl Sionu: Lid můj jsi ty“ (Iz. 51, 16).

I roste zase jemu milý ráj, církev, srdci jeho božskému potěšení. Sliboval to Bůh učiniti, skrze Izaiáše tak mluvě: „Potěší Hospodin Siona, potěší všech pustin jeho a učiní poušť jeho přerozkošnou a pustinu jeho podobnou zahradě Hospodinově. Radost a veselí bude nalezeno v něm, díkčinění a hlas žalmů zpívání“ (Iz. 51, 3.). Sliboval i skrze Šalomouna sám choť církve své, Kristus, těmito slovy: „Zahrada zamčená jsi, sestro má, vrchoviště zamčené a studnice zapečetěná. Výstřelkové tvoji jako zahrada, štěpy jablek zrnatých vysazená, s ovocem rozkošným jahodek cyprových s nardem, nardu s šafránem, prustvorce s skořicí, s stromovím kadidlo vydávajícím, mirry a aloes i s všelijakými zvláštními věcmi vonnými“ (Pís. Šal. 4, 12 atd.). — Načež choť církev odpovídá: „O ty sám vrchoviště zahrad, studnice vod živých, tekoucích z Libanu! Věj větříčku půlnoční, a přiď větříčku polední, prověj zahradu mou, ať tekou vonné věci její, a ať přijde milý můj do zahrady své a jí rozkošné ovoce své“ (Ibid. v. 15. 16).

Než jakž se pak to nové ráje štěpování daří? všickniliž se výstřelkové ujímají? všicknili mirru, kadidlo, jablka zrnatá, hrozny, jahody cyprové s nardem atd. nesou? Ach nešťastného daření! nešťastného ovoce nesení! Poslechněme, co o tom

Pán vinnice své, církve, mluví: „Já jsem tě sobě štípil jako vinný kmen výborný, aby byla všecka napořád semenem výborným; i kteraks mi se pak proměnila v plané réví a naprosto v jiné?“ (Jer. 2, 21). — Takhle Pánu Bohu i tento v nově založený a štípený ráj v houšť a poušť roste; o čemž plná jsou písma sv. naříkání, plné uši i oči naše do dnes neřádů, chcemeli se jen na zmatky a spletky, co se jich v samé třeba církvi nachází, dívati. Nejmoudřejší z lidí, Šalomoun, všecko co se pod sluncem děje, i vlastní své činy, řeči a skutky myslí prohlédaje, v naříkání se vydal, že nikdež nic nenachází než marnost a bídu, a že co křivého jest, zpřímiti se nemůž, a nedostatků ani sčísti že nelze, pro náramnou totiž zamotanost a zapletenost všech lidských věcí (Eccles. 1, 15), až na to přišel, že i samu moudrost a umění trápením ducha nazval; protože prý kde jest mnoho moudrosti, tu mnoho horlení, a kdo rozmnožuje umění, tím sobě rozmnožuje bolesti (Ibid. v. 18).

A to jest pravda. Nebo jakož, kdo neduhu svému nerozumí, nad ním se netrápí, kdo bolesti necítí, nestůně, by kdo nad propastí třeba stál, jestliže ve tmách jest a toho nevidí, neleká se; tak kdo neřádů, pokolení lidské i církev zžírajících, neznamená, nemá proti čemu horliti, nad čím se trápiti. Ale kdoť sebe i jiné nesčíslnými neduhy se prýštiti znamená, kdoť vředů a ran svých jitření cítí a jdoucím z nich puchem chřípě naplněné má; kdo sebe i jiné mezi nebezpečnými roklemi a výmoly státi, skrze osidla a nástrahy kráčeti, po příkrých skalách a špicích lézti vidí,

nýbrž jednak toho, jednak onoho dolů letěti, hlavy, ruce, nohy lámati, aneb jiného opět jinde v bahně váznouti, v víru tonouti a t. d. vidí, těžko jest nelekati se, netrnouti, nebolestiti, nenaříkati, neteskniti.

Nebo co jen jest při lidech, jakžby býti mělo? co jen, prosím, na svém místě kde stojí? Nic. Všecko na opak, všecko na ruby, všecko různo, protože všecken řád, všecka zpráva, všecka ušlechtilost náše rozmetána sem tam. Místo rozumnosti, kterouž jsme angelům podobni býti měli, jest při mnohých (pouhým obmeškáním a nedbalstvím) hloupost a tupost taková, že nejpodstatnějších v světě věcí málo víc než ta hovada znají. Místo opatrnosti té, aby k věčnosti jsouce stvořeni k věčnosti se strojili, jest nejen na věčnost, ale i na tu smrtedlnost se zapomínání dokonalé, a toliko v zemských, tělesných věcech zároveň s hovady se válení. Místo moudrosti nebeské, kteráž v známosti Boha, všech věcí učinitele, a dosažení přízně jeho záleží, jest mrzuté od téhož Boha, v němž živi jsme, hýbeme se a trváme, odvrácení a jeho proti sobě dráždění. Místo společné mezi sebou upřímnosti a sprostnosti jest chytrost, lest, faleš a neupřímnost na vše strany. Místo přízně jest závist a nenávist, místo dověrnosti podhlídání, přesuzování, valchování jedněch druhých. Místo svornosti jsou různice, svárové, hněvové, záští tajná i nepřátelství zjevná, bojové a války. Místo spravedlnosti nátiskové, křivdy, loupeže, krádeže; každý jen sobě naháněje, koho můž, kde můž, šklube. Místo čistoty vnitřní i zevnitřní smilství, cizo-

ložství, freje, oplzlosti rozličné v mysli, řečech, skutcích. Místo pravdomluvnosti lži, klevety, básně všudy. Místo pokory nadýmání se jedněch proti druhým, honosnost, šperkování, hrdost a vzpínání se, kam kdo můž.

Běda tobě, nešťastné pokolení, žes tak hluboko do neřádů zabředlo! Sám Bůh z nebe hledě (dí písmo) a patře, bylliby kdo rozumný a hledající Boha, nenalezl ani jednoho. Všickni jsou porušeni, všickni se odvrátili, a ohavní v snažnostech svých učiněni: není, kdoby činil dobré, není ani jednoho (Žal. 14). — I ti, kdož jiných vůdcové býti mají, zle jdouce, zle vedou. Kdožby světlem býti měli jiným, světla sami nemajíce, mrákotou jsou. Jestli pak při kom co dobrého a zdárného, nespořádané jest, neutvrzené jest, polovičátné jest, nýbrž stín a domnění jest, přirovnáno jsúc k tomu, cožby v pravdě býti mělo. — Nevidíšli toho kdo, věz, že mrákota jest na očích tvých, kterážť věci tak zřejmé viděti nedá; moudří všickni, ne skrze brylle domnění, než jasným rozumnosti zrakem na své i jiných věcí hledící, vidí a vědí, že jinak není.

Toto dvoje za potěšení máme:

Jedno, že Bůh ráj věčnosti pro vyvolené své strojí, kdež zase bude dokonalost, a to plnější a stálejší, než v onom prvním, na věky. O tomto ráji mluvil Kristus na kříži (Luk. 23, 43.) a sv. Pavel (2. Kor. 12, 4.), a ukázán jest Janovi v zjevení. (Zjev. 2, 7. a 21, 10.)

Druhé potěšení jest, že i zde Pán Bůh jistými časy ráj svůj, církev, obnovuje, a z pustiny sobě zahradu rozkošnou činí; jakž připo-

menuté z Izaiáše zaslíbení Boží ukazuje. Učinil to několikrát již Bůh: jako po potopě, po převedení lidu svého z Egypta do zaslíbené země, za Davida a Šalomouna, po zkažení Babylona a vzdělání zase Jeruzaléma, po vstoupení na nebe Syna svého a podmanění ku poslušenství jeho národů, za Konstantina, za Husa a Lutera. Nejslavnější pak obnovu učiniti zaslíbil po zkažení Babylona duchovního, Antikristova království. O čemž přehojná máme zaslíbení, kterak všecka pod nebem království Kristus ujme, a všickni národové jemu sloužiti začnou, a všickni králové před ním koruny skládati budou, a ďábel svázán jsa, nebude svozovati národů za tisíc let, a evangelium kázáno bude všechněm národům, a pokoj bude po vší zemi, že nepovstane národ proti národu, a známostí Hospodina všecka země naplněna bude jako vodami, a že všickni od Boha učeni budou, — a co více přeslavných těch zaslíbení Božích jest, kteráž na tento čas vpadají, a my již blahoslaveným očima splnění jich spatřovati začínáme.

Na tom nejvíce záležeti bude, abychom dobře základu té přepotěšené a slavné ráje tohoto Božího obnově vyrozuměti, a jak k ní Bohu, slitovníku svému, napomáhati věděli. Což do písem svatých nahlédnouce najdeme, a rozum sám, že tak jest a jinak býti nemůž, potvrdí. Tomuto pak nás písmo sv. učí, že pod nebem jiné cesty k napravení zašlostí našich není, jediné mládeže dobré vedení. Šalomoun zajisté, namotav se mezi motaninami lidskými, a nanaříkav se, že nedostatků sčísti, a co křivého jest, zpřímiti

nemůž, obrátil se naposledy k mládeži, a té prosil, aby se ve dnech mladosti své Stvořitele svého báti a přikázání jeho ostříhati učila; nebo prý na tom všecko záleží (Eccles. 12, v. 1, 13). Podobně David volal: „Poďte dítky, poslouchejte mne, bázni Hospodinově vyučovati vás budu." (Žal. 34, 12 atd.) Podobně Boží Syn, nebeský ten David a pravý Šalomoun, pro ten cíl z výsosti, aby lidské neřády napravil, přijda, tutouž cestu jako prstem ukázal, když řekl; „Nechte dítek, ať jdou ke mně, a nebraňte jim, nebo takových jest království nebeské" (Mat. 19. Mar. 10. Luk. 18). K nám pak dospělým obraceje se říkal: Neobrátíteli se a nebudeteli jako děti, nikoli nevejdete do království nebeského (Mat. 18, 3).

Ach jakéž jsou toto řeči! Slyštež je a rozvažujte všickni lidé! Slyšte, pravím, všickni lidé, co tuto všech lidí Mistr a Pán mluví! Jak samy dítky za způsobné k království Božímu, nýbrž za dědice téhož království vyhlašuje, ty k tomu právu toliko, kdožby se k dítkám připodobnili, připouštěje.

O dítky, přemilé dítky, kéž vy tomuto nebeskému privilegium rozumíte! Vaše hle jest všecka sláva, co jí v porušeném pokolení ještě pozůstává! Váš jest Kristus, vaše posvěcení ducha, vaše milost Boží, vaše dědictví věka neskonalého; vaše všecko to, protože vám předně náleží a neomylně náleží, nýbrž samým náleží, leč by se kdo k vám připodobniti uměl. Aj hle my urostlí, kteříž sami sebe za lidi, vás za opičata, sebe za moudré, vás za blázňata, sebe za výmluvné, vás za nemluvňata držíme; aj k vám jsme na učení

odesláni; vy nám za mistry dáni, vaši činové našim za mustr vykázáni!

Proč Bůh dítky tak velebí, chtělliby kdo uvažovati, příčiny jiné nenajde, než tu, že símě Boží na počátku v srdce lidské vsáté (símě totiž moudrosti a rozumnosti, čistoty a svatosti) nejméně ještě při nich poškvrněné jest, a tak Pán Bůh, co při nich vidí, to svým býti poznává, k tomu se přihlašuje. Zvláště když k tomu již krví Kristovou pokropení k smytí od Adama přichycené špiny a viny přistoupilo. Ale co my odrostlí při sobě máme, k tomu se Pán Bůh nechce znáti, protože když zesnuli lidé, přišel nepřítel a nasál koukole mezi pšenici, tak že na rolí srdce našeho trní, bodláčí a všeliká neužitečná směsice roste. Pro tu příčinu praví Kristus, že se obrátiti a jako dítky býti musíme, to jest, zlým věcem, jimž jsme se nešetrným vedením a pohoršlivými světa příklady naučili, odučovati se, a na stupeň sprostnosti, tichosti, dobroty, pokory, čistoty, poslušenství a t. d. přicházeti. Ale že pak nic na tom světě těžšího není, jako navyklostem odvykati (nebo zvyk druhé přirození; naturam vero furca licet expellas, tamen usque recurrit), jde odtud, že nic na světě těžšího není, jako člověka zle navedeného, zle navyklého, lépe chtíti navésti a vyučiti. Nebo strom, jak zroste, tak stojí, buď přímě neb křivě, na výš vystřelený neb na šíř rozložený. Přestrojovati ho, pominullis čeho, dokud mladistvý byl, již pozdě, již darmo. Loukot v kolo ohnutá a tak zaschlá v kusy se dříve dá polámati nežli zase zpřímiti. To vídáme očima svýma.

A z tohoť nepromĕnitedlně jde zavírka tato:

že máli neřádům lidským nějak bráněno býti, to skrze rozumné a prozřetedlné mládeže vedení dítí se musí. Tak jako kdo zahradu pěkně obnoviti chce, mladistvých planí nasázeti a naštěpovati musí, a ty, kteréž rostou, uměle vésti; staré stromy předělávati a přeštěpovávati nemožné jest, aneb aspoň těžké a nevelmi užitečné. Naprosto a nejlépe se Bohu sejde to, což světa ještě nezná. Ukázal to Kristus pán i u figuře, když do Jeruzaléma se ubíraje, oslici s oslátkem sobě přivésti sic kázal, avšak raději na oslátko než na oslici sedna jel, a dokládá evangelista (Luk. 19, 30), že na tom oslátku ještě žádný z lidí byl neseděl. Zdali to nadarmo se stalo aneb zapsáno jest? Nemyslme tak; každý nejmenší skutek Kristův, každé nejmenší slovíčko neb punktík v písmě tajemství má ku poučení našemu. Jisté tedy buď, že ačkoli Kristus starých i mladých k sobě volá, a oboje s sebou do nebeského Jeruzaléma rád vede, mladí však, od světa ještě neosedlaní, způsobnější jsou k obvyknutí jhu Kristovu, nežli ti, které svět břemeny svými zemdlil a zvášnil. A protož **mládež, mládež, mládež** k otci vedena býti má; s těmi a na těch milá jemu jízda.

Vésti pak rozumně mládež jest, opatrovati prostředky, jakby před nákazami a nákvasami světa ohražena, v tom dobrém, jehož símě v srdci složené má, zachována i k šťastnému zrostu rozhojněna, též uměním všelijaké moudrosti a pravé Boha i všech skutků jeho známosti vyučena, a tak pravým pravé rozumnosti světlem právě osvícena býti mohla.

To kdyby se dálo, byloby pravé, že z úst

nevmluvňat Bůh rozmnožuje chválu, aneb (jakž náš výklad vlastněji zní) dokazuje síly z příčiny nepřátel svých, aby přítrž učinil protivníku a vymstívajícímu se (Žalm. 8, 3), totiž ďáblu, kterýž když se Bohu co nejvíc protiviti a pro odsouzení své co nejvíce vymstíti chce, maličké tyto Boží strůmky, mládež, divnými neskonalých svých obmyslů ranami poráží a vyvrací, aneb aspoň jedem svým pekelným kořeny jich napouští a nakažuje, aby aneb schli a v pobožnosti dokonce se káceli, aneb aspoň vadli, chřadli, neužitečni byli. A za touť příčinou Pán Bůh dítkám i angely za strážné proti ďáblu přidává (Mat. 18, 10), i rodiče za pěstouny vystavuje, a aby je v cvičení a napomínání Páně vychovávali, velí (Efez. 6, 4), i všechněm lidem, aby maličkých těch zlými příklady neb jinak pohoršovati se vystříhali, poroučí, nýbrž věčnou bídou tomu, kdožby dítky napravovati a vzdělávati maje, pohoršoval je a kazil, hrozí. (Mat. 18, 6. 7.)

Než jakže to v takovém neřádů světa rozvodnění činiti? Za časuť patriarchů, když pobožní ti muži od světa se oddělivše, sami obzvlášť bydlili, a v čelednosti své sami nejen hospodáři a otci, ale i kněžími a preceptory byli, snáze to bylo. Nebo vzdálené od zlých příkladů dítky a čeládku majíce, a sami dobrým ctností příkladem svítíce, lehýčkým vyučováním, napomínáním a někdy požehnáním své za sebou vedli. Což že Abraham uměl, sám Bůh jemu svědectví dal, pravě: „Vím o něm, že přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali cesty Hospo-

dinovy" (Mojž. 18, 19). Ale nyní již vesměs bydlíme, dobří i zlí, nýbrž zlých všudy víc. Příkladové pak, jaké mládež vidí, takoví se jí chytají, a to mocněji, nežli aby proti tomu podané poučováním dobrým pomoci platnosti mnoho míti mohly.

Co pak že i poučování dobrých se nedostává? Řídcí rodičové dítky své čemu dobrému učiti umějí: (buď že sami ničemu dobrému naučeni nejsou, aneb umějíce třeba něco sami) řídcí i preceptoři v to trefovati umějí, aby zdárně, spanile, k šlechetnostem vedli. Pakli se kde kdo takový vyskytne, uchytí ho některý pán, přeplatí penězi a chová sobě, vůbec nic. Tak mládež, co jí svět má, na větším díle jako houšť, jíž žádný neštěpuje, žádný neoklešťuje, žádný nezalévá, v plané a divoké povahy roste, a neřádů nejen v světě vůbec, ale v každém městě, v každém domě, v každém těle, v každé duši, jako hmyzu. Aby dnes mezi nás Diogenes, Socrates, Seneca, ba Šalomoun přišel, jinéhoby nespatřili než to, což jest; by se nám dnes Bůh z nebe ozvati měl, jinéhoby neřekl než to, což prvé řekl, že jsme porušeni ve všech snažnostech svých.

A protož můžli kdo co poraditi, můžli co vymysliti, můžli co vzdycháním, úpěním, pláčem na Bohu vyprositi, co a jakby rostoucí mládeži k dobrému bylo, ten ať nemlčí, ale radí, myslí, prosí. Zlořečený, kdo zavodí slepého, aby bloudil po cestě své, dí Bůh (Deut. 27, 17); zlořečený tedy také, kdo slepého na cestu pravou navésti moha, nevede. Běda tomu, kdož pohorší jednoho z maličkých těchto, dí Kristus (Mat. 18, 7),

běda tedy také tomu, kdo pohoršení zbrániti moha, nebrání. Nedá Pán Bůh na hovádko v poli neb lesi bloudící neb pod břemenem ležící dívati se, než aby je, kdokoli uhlédá, by nevěděl, čí jest, by je věděl nepřítele svého býti, na cestu navedl, pozdvihl, domů uvedl (Exod. 23, 4. Deut. 22, 1.); a má v nás zalíbení míti, jestliže ne hovado, než rozumný tvor, ne jednoho neb dva, než celou vlast blouditi vidouce, díváme se, míjíme, ruky nepřičiníme?

O nikoli! Zlořečený, kdo dílo Hospodinovo lstivě dělá a meč svůj od Babylona zdržuje, dí Bůh sám (Jer. 48, 10); a myslíme my bez viny býti, Babylon směsice té ošklivé, neřádů našich bezpečnou myslí snášejíce? Ach vytáhni meč, kdo jej máš, neb v které pošvě vězí, vidíš, a aby požehnaný Hospodinů byl, Babylona pleniti pomáhej! Dělejte to, vy vrchnosti, služebníci Boží, a mečem tím, kterýž vám připásal Bůh, mečem soudu a spravedlnosti, neřády, kterýmiž teď svět naplněn, a Bůh drážděn byl, přetrhujíce, vykořeňujte je! Čiňte to vy kněží, služebníci Kristovi, a mečem úst na obě straně ostrým vytínejte zlé věci! Nebo k tomu, abyste plenili a kazili a hubili a bořili zlé, stavěli pak a štěpovali a vzdělávali dobré, oboji postaveni jste. (Jer. 1, 10. Žal. 101, 5. do konce. Řím. 13, 4. atd.)

Již pak jste srozuměli, že šťastněji nemůže bráněno býti zlým věcem v lidském pokolení, jako aby při mládeži bráněno bylo; šťastněji nemohou štěpováni býti stromové, k věčnosti zrůsti mající, jako aby za mladistva štěpováni byli, šťastněji nemůže na místo Babylona Sion vzdě-

láván býti, jako aby živé Boží kamení, mládež, dobře vytesávána a pořádána byla. Protož chceteli spořádané, rozzelenalé, zkvetlé obce, církve, školy, domy míti, školy napřed založte a spořádejte, aby se učením a cvičením pravým rozzelenaly a pravými umění, ctností a pobožnosti dílnami byly; tak dojdete cíle svého, jinak na věky.

To pak jakby se užitečně, uměle a potěšeně státi mohlo a mělo, aj, to vám teď my, kterýchž ducha Bůh vzbudil, před oči předstíráme. Co jest, hleďte, kdo oči máte, slyšte, kdo uši máte, rozvažujte a suďte, koho Bůh duchem soudu a rozeznání podělil. Odevrouli se komu oči, aby se mu prvé ukryté světlo zastkvělo, dej Bohu čest, a blesku světla toho těm, kterýmž se rozsvěcuje, nezáviď. Uhlédášli v témž světle nedostatek a někde ještě zastínění nějaké, by nejmenší, aneb doplň a naprav, aneb aby napraveno a doplněno býti mohlo, napomeň (více vidí oči než oko). Tak sobě díla Božího věrně a upřímně dělati pomůžeme; tak zlořečenství lstivým v díle Božím vyhlášeného ujdeme; tak nejdražší ten světa klénot, mládež, dobře opatříme; tak blesku, vyučujícím jiné a k spravedlnosti přivodícím mnohé zaslíbeného, dojdeme.

Dejž nám to Bůh pro milosrdenství své abychom nejen Babylon ten, kterýž proti nám ale i ten, který v nás byl, rozmetaný, zbořený, zkažený, v rum obrácený brzo viděli, a pravým, milým, rozkošným Sionem, nad nímž a v němž sláva Boží svítí, jsouce, hned v smrtedlnosti této nesmrtedlnost začínali:

Králi věků nesmrtedlnému, neviditedlnému, samému moudrému Bohu, budiž čest a sláva na věky věků. Amen.

Budou pak vypsání tohoto ráje dva díly hlavní.

V prvním se spatřovati bude okolek téhož ráje vůkol, též hradba jeho s branami, kudy se tam vchází.

V druhém bude samo vnitřní položení a rozložení téhož ráje, podlé rozdílných v něm cest a průchodišť, a mezi nimi stojících, všelijakým kořením, kvítím, stromovím vysázených záhonů. To jest:

První díl bude veřejný [1]), ukazující, na čem blahoslavenství člověka náleží, a jak se jeho dochází. Ten slove Didactica generalis.

Druhý díl bude částečný [2]), všecko, co člověku uměti, činiti, mluviti možné, potřebné, povinné, rozbírající, a jisté věky, léta, měsíce, dny a hodiny (aby se nikdež pravého cíle chybiti a pravých k cíli vedoucích prostředků minouti nemohlo) rozměřující. A to opět na dvé:

Napřed zajisté budou pro mládež knihy, všelijakou moudrost a umění pořádkem tím, jak co za čím nepromĕnné jíti musí, obsahující, zhotoveny až do léta 18, a ty nazývám záhony vonným všelijakým kvítím, bylinami, stromovím vysazené.

Potom budou Informatoria, to jest knihy, instrukcí a zprávu rodičům a preceptorům o pravém

---

[1]) všeobecný. — [2]) zvláštní, podrobný.

a užitečném oněch knih užívání dávající přidány. A to nazývám stezkami a průchodišti. —

Toto vše budeli oblíbeno, přijato, uvedeno, zkvetnou školy naše, zkvetnou obce, zkvetne církev, zkvetne národ náš, zkvetne všecken pro nás nastávající věk, a to slavně jako slavný a Bohu milý ráj jeho. Nebo naplněna bude známostí Hospodina všecka země naše, jako moře vodami (Iz. 11. 9). Moudrost založí v nás základy věčné a semeni našemu bude svěřena (Syr. 1, 14). Summou sláva přebývati bude v zemi naší, milosrdenství a víra potkají se spolu, spravedlnost a pokoj dají sobě políbení (Žalm 85, 9, 10). Nebo, aj, Bůh silný, Hospodin pokoj mluví k lidu svému, jen aby se nenavraceli zase k bláznovství (předešlých motanin).

O Bože, Bože, Bože plný milosrdenství, kterýž z neskonalého pokladu světla moudrosti své, jiskřičky nám vysýlaje, zasvěcuješ se před očima našima vždy jasněji, učiniž nás hodné světla svého zde i věčně. Amen.

Ne nám, Pane, ne nám, ale jménu svému dej čest pro milosrdenství své a pro pravdu svou (Žalm 115, 1).

Komu se tuto poslouží pomocmi těmi?*)

1. Předně rodičům, kteříž posavád nejisti bývali, budeli co z dítek jejich či nic? Chodili, hledali, starali se, platili, darovali, měnili preceptory atd. tak často na darmo, jako s užitkem.

*) Vlastní rukou Komenského.

2. Preceptorům, z nichž mnozí, v čem jejich povinnost záleží, neznali, jiní znajíc, jak ji konati, nevěděli, trápili se, hmoždili se, měnili se, mátli se atd.

3. Dítkám samým: aby bez nesnadnosti, bez tesknosti, bez práce, bez tlučení, jako skrze hru a kratochvíl, vedeni byli až k vrchům umění a moudrosti, nýbrž do nebe k Bohu.

4. Školám, kteréž skrze to nejen napraveny, ale i náramně rozšířeny býti mohou. Nebo budou právě Ludi, domové kratochvílí, vnad a rozkoší rozličných; a když pro jistotu methodu z každého učedlníka mistr bude (v vyšším neb nižším stupni), jak se to vše množiti můž?

5. Obcím, dle Ciceronova svědectví: Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? (II. de Divin.) Jaký prý větší a lepší dar obci přinésti můžeme, jako jestliže mládež vedeme a cvičíme? Nebo zpráva obcí a společnosti lidské na lidi rozumných dostatku záleží. Protož i Melanchton ad Camerarium napsal, že uměti mládež vésti více jest než Troje dobývati.

6. Církvi, poněvadž toto cesta jest, aby se církvím osvícených učitelů, učitelům pak osvícených posluchačů nenedostávalo.

7. Národu celému poslouží se a napomůže bůhdá k tomu, aby skrze povstávání i mezi námi velikých a vysoce osvícených mužů více mezi národy vážnosti a vzáctnosti měl, poněvadž zřejmé jest, že pro ten nedostatek posavád nejedněm jsme v pohrdání a útržce byli. Tuto tedy, když všecka mládež naše v literní umění

zavozována bude, a každý stupně své před sebou, kam dále a výše jíti má a můž, uhlédá, není možné, aby z tolika tisíců každoročně v nižších školách se brousících neměl jich dobrý díl k vyšším školám přicházeti, a odtud, jak komu Bůh dá, výše a výše vtipem zdárným vystupovati, že nejen národ náš, ale i jiné světlem moudrosti osvěcovati moci budou.

8. Nebi; a to skrze osvěcování mnohých, jichžby sic hlas trouby Boží, k spasení svolávající, nedošel. Neb ač se káže i kázati bohdá bude evangelium po všech stranách národu našemu: a však, jak bývá na jarmarku, v krčmě a v hluku jakémkoli, že ne ten toho poslouchá, kdo nejužitečnějšího co přednáší, než kdo nejblíž koho čím zaměstkná a zaměstknati můž, ten ho drží, tak v světě. Mluvte kněží, kažte, křičte, pište, hrozte — při větším díle není slyšení, protože mnozí ani do shromáždění nejdou, leč někdy buď náhodou neb z obyčeje, jiní ač chodí, však s zavřenýma očima a ušima, protože s jiným se pěstujíce, co se tu dělá, o tom srdce jejich málo zví. Naposledy byť pozorovali a k čemu se jim slouží, vyrozumívali, nepohybuje to však nimi tak mocně, jakby mělo, protože předešlá hříchu navyklost a domnělá toho sladkost mámí jim rozum; z čehož se vydobyti nemohou, pravého soudu o věcech činiti se nenaučivše, a tak v hlouposti a slepotě hříšné jako v okovích a poutech vězí, že jim již v té všeho toho zastaralosti pomoci z toho nemůž leč sám Pán Bůh. Protož právě zázrakem jest, když se starý hříšník ku pokání získá. — Ale poněvadž v jiných věcech,

kde Pán Bůh prostředky lidem ukázal, na zázraky čekati, za všetečnost a Boha pokoušení se pokládá, tak i tuto. Neliknujmež se tedy všechné mládeže naší hned z počátku pilněji, než se to posavád dálo, vésti, i pozorlivost k Božímu slovu v nich brousiti, a uhlédáme, že násilí trpèti bude království Boží, jako za dnů oněch.

K čemuž všemu Bůh, věčné světlo, světla milosti a požehnání nám uděliti rač. Amen.

Nazianzenus: *Τέχνη τεχνῶν, τὸν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζώων.*
To jest: Umění nad umění, člověka vésti, nejmistrnějšího a nejvrtkavějšího všech tvorů.

ČTENÁŘI ZDRÁV BUĎ! [1])

Didaktika, slovo nám nové, řecké jest, znamenající docendi artificium, to jest: umění o umění aneb (jakž náš titul má) o umělém vyučování a cvičení mládeže v uměních, jazyku a moudrosti všelijaké; jakby totiž snadně, libě, jako ze hry, a na jisto učenými, ctnostnými a pobožnými lidmi učiněni býti mohli. Veliké v pravdě umění, hodné uměním všech umění slouti, poněvadž se skrze ně jiných všech umění tak snadně, lehce, libě a vždycky na jisto dochází.

Ale zdrž soud, kdokoli toto čteš, dokud nepřečteš, žádám. Veliké jsou věci, kteréž se slibují; tak jest; ale veliké také věci uhlédáš, nad nimiž se podivíš, potěšíš, Boha pochválíš.

Neznáméť to umění bylo, v tom stupni, předešlých časů; protož spletků a zmatků, zbytků a nedostatků, temností a mrákoty, vad a chyb

---

[1]) Tento úvod v rukopise Musejním psán vlastní rukou Komenského.

nevmluvňat Bůh rozmnožuje chválu, aneb (jakž náš výklad vlastněji zní) dokazuje síly z příčiny nepřátel svých, aby přítrž učinil protivníku a vymstívajícímu se (Žalm. 8, 3), totiž ďáblu, kterýž když se Bohu co nejvíc protiviti a pro odsouzení své co nejvíce vymstíti chce, maličké tyto Boží strůmky, mládež, divnými neskonalých svých obmyslů ranami poráží a vyvrací, aneb aspoň jedem svým pekelným kořeny jich napouští a nakažuje, aby aneb schli a v pobožnosti dokonce se káceli, aneb aspoň vadli, chřadli, neužitečni byli. A za touť příčinou Pán Bůh dítkám i angely za strážné proti ďáblu přidává (Mat. 18, 10), i rodiče za pěstouny vystavuje, a aby je v cvičení a napomínání Páně vychovávali, velí (Efez. 6, 4), i všechněm lidem, aby maličkých těch zlými příklady neb jinak pohoršovati se vystříhali, poroučí, nýbrž věčnou bídou tomu, kdožby dítky napravovati a vzdělávati maje, pohoršoval je a kazil, hrozí. (Mat. 18, 6. 7.)

Než jakže to v takovém neřádů světa rozvodnění činiti? Za časuť patriarchů, když pobožní ti muži od světa se oddělivše, sami obzvlášť bydlili, a v čelednosti své sami nejen hospodáři a otci, ale i kněžími a preceptory byli, snáze to bylo. Nebo vzdálené od zlých příkladů dítky a čeládku majíce, a sami dobrým ctností příkladem svítíce, lehýčkým vyučováním, napomínáním a někdy požehnáním své za sebou vedli. Což že Abraham uměl, sám Bůh jemu svědectví dal, pravě: „Vím o něm, že přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali cesty Hospo-

dinovy“ (Mojž. 18, 19). Ale nyní již vesměs bydlíme, dobří i zlí, nýbrž zlých všudy víc. Příkladové pak, jaké mládež vidí, takoví se jí chytají, a to mocněji, nežli aby proti tomu podané poučováním dobrým pomoci platnosti mnoho míti mohly.

Co pak že i poučování dobrých se nedostává? Řídcí rodičové dítky své čemu dobrému učiti umějí: (buď že sami ničemu dobrému naučeni nejsou, aneb umějíce třeba něco sami) řídcí i preceptoři v to trefovati umějí, aby zdárně, spanile, k šlechetnostem vedli. Pakli se kde kdo takový vyskytne, uchytí ho některý pán, přeplatí penězi a chová sobě, vůbec nic. Tak mládež, co jí svět má, na větším díle jako houšť, jíž žádný neštěpuje, žádný neoklešťuje, žádný nezalévá, v plané a divoké povahy roste, a neřádů nejen v světě vůbec, ale v každém městě, v každém domě, v každém těle, v každé duši, jako hmyzu. Aby dnes mezi nás Diogenes, Socrates, Seneca, ba Šalomoun přišel, jinéhoby nespatřili než to, což jest; by se nám dnes Bůh z nebe ozvati měl, jinéhoby neřekl než to, což prvé řekl, že jsme porušeni ve všech snažnostech svých.

A protož můžli kdo co poraditi, můžli co vymysliti, můžli co vzdycháním, úpěním, pláčem na Bohu vyprositi, co a jakby rostoucí mládeži k dobrému bylo, ten ať nemlčí, ale radí, myslí, prosí. Zlořečený, kdo zavodí slepého, aby bloudil po cestě své, dí Bůh (Deut. 27, 17); zlořečený tedy také, kdo slepého na cestu pravou navésti moha, nevede. Běda tomu, kdož pohorší jednoho z maličkých těchto, dí Kristus (Mat. 18, 7),

běda tedy také tomu, kdo pohoršení zbrániti moha, nebrání. Nedá Pán Bůh na hovádko v poli neb lesi bloudící neb pod břemenem ležící dívati se, než aby je, kdokoli uhlédá, by nevěděl, čí jest, by je věděl nepřítele svého býti, na cestu navedl, pozdvihl, domů uvedl (Exod. 23, 4. Deut. 22, 1.); a má v nás zalíbení míti, jestliže ne hovado, než rozumný tvor, ne jednoho neb dva, než celou vlast blouditi vidouce, díváme se, míjíme, ruky nepřičiníme?

O nikoli! Zlořečený, kdo dílo Hospodinovo lstivě dělá a meč svůj od Babylona zdržuje, dí Bůh sám (Jer. 48, 10); a myslíme my bez viny býti, Babylon směsice té ošklivé, neřádů našich bezpečnou myslí snášejíce? Ach vytáhni meč, kdo jej máš, neb v které pošvě vězí, vidíš, a aby požehnaný Hospodinů byl, Babylona pleniti pomáhej! Dělejte to, vy vrchnosti, služebníci Boží, a mečem tím, kterýž vám připásal Bůh, mečem soudu a spravedlnosti, neřády, kterýmiž teď svět naplněn, a Bůh drážděn byl, přetrhujíce, vykořeňujte je! Čiňte to vy kněží, služebníci Kristovi, a mečem úst na obě straně ostrým vytínejte zlé věci! Nebo k tomu, abyste plenili a kazili a hubili a bořili zlé, stavěli pak a štěpovali a vzdělávali dobré, oboji postaveni jste. (Jer. 1, 10. Žal. 101, 5. do konce. Řím. 13, 4. atd.)

Již pak jste srozuměli, že šťastněji nemůže bráněno býti zlým věcem v lidském pokolení, jako aby při mládeži bráněno bylo; šťastněji nemohou štěpováni býti stromové, k věčnosti zrůsti mající, jako aby za mladistva štěpováni byli, šťastněji nemůže na místo Babylona Sion vzdě-

lávân býti, jako aby živé Boží kamení, mládež, dobře vytesávána a pořádána byla. Protož chceteli spořádané, rozzelenalé, zkvetlé obce, církve, školy, domy míti, školy napřed založte a spořádejte, aby se učením a cvičením pravým rozzelenaly a pravými umění, ctností a pobožnosti dílnami byly; tak dojdete cíle svého, jinak na věky.

To pak jakby se užitečně, uměle a potěšeně státi mohlo a mělo, aj, to vám teď my, kterýchž ducha Bůh vzbudil, před oči předstíráme. Co jest, hleďte, kdo oči máte, slyšte, kdo uši máte, rozvažujte a suďte, koho Bůh duchem soudu a rozeznání podělil. Odevrouli se komu oči, aby se mu prvé ukryté světlo zastkvělo, dej Bohu čest, a blesku světla toho těm, kterýmž se rozsvěcuje, nezáviď. Uhlédášli v témž světle nedostatek a někde ještě zastínění nějaké, by nejmenší, aneb doplň a naprav, aneb aby napraveno a doplněno býti mohlo, napomeň (více vidí oči než oko). Tak sobě díla Božího věrně a upřímně dělati pomůžeme; tak zlořečenství lstivým v díle Božím vyhlášeného ujdeme; tak nejdražší ten světa klénot, mládež, dobře opatříme; tak blesku, vyučujícím jiné a k spravedlnosti přivodícím mnohé zaslíbeného, dojdeme.

Dejž nám to Bůh pro milosrdenství své abychom nejen Babylon ten, kterýž proti nám ale i ten, který v nás byl, rozmetaný, zbořený, zkažený, v rum obrácený brzo viděli, a pravým, milým, rozkošným Sionem, nad nímž a v němž sláva Boží svítí, jsouce, hned v smrtedlnosti této nesmrtedlnost začínali:

Králi věků nesmrtedlnému, neviditedlnému, samému moudrému Bohu, budiž čest a sláva na věky věků. Amen.

Budou pak vypsání tohoto ráje dva díly hlavní.

V prvním se spatřovati bude okolek téhož ráje vůkol, též hradba jeho s branami, kudy se tam vchází.

V druhém bude samo vnitřní položení a rozložení téhož ráje, podlé rozdílných v něm cest a průchodišť, a mezi nimi stojících, všelijakým kořením, kvítím, stromovím vysázených záhonů. To jest:

První díl bude veřejný [1]), ukazující, na čem blahoslavenství člověka náleží, a jak se jeho dochází. Ten slove Didactica generalis.

Druhý díl bude částečný [2]), všecko, co člověku uměti, činiti, mluviti možné, potřebné, povinné, rozbírající, a jisté věky, léta, měsíce, dny a hodiny (aby se nikdež pravého cíle chybiti a pravých k cíli vedoucích prostředků minouti nemohlo) rozměřující. A to opět na dvé:

Napřed zajisté budou pro mládež knihy, všelijakou moudrost a umění pořádkem tím, jak co za čím nepromĕnné jíti musí, obsahující, zhotoveny až do léta 18, a ty nazývám záhony vonným všelijakým kvítím, bylinami, stromovím vysazené.

Potom budou Informatoria, to jest knihy, instrukcí a zprávu rodičům a preceptorům o pravém

---

[1]) všeobecný. — [2]) zvláštní, podrobný.

a užitečném oněch knih užívání dávající přidány. A to nazývám stezkami a průchodišti. —

Toto vše budeli oblíbeno, přijato, uvedeno, zkvetnou školy naše, zkvetnou obce, zkvetne církev, zkvetne národ náš, zkvetne všecken pro nás nastávající věk, a to slavně jako slavný a Bohu milý ráj jeho. Nebo naplněna bude známostí Hospodina všecka země naše, jako moře vodami (Iz. 11. 9). Moudrost založí v nás základy věčné a semeni našemu bude svěřena (Syr. 1, 14). Summou sláva přebývati bude v zemi naší, milosrdenství a víra potkají se spolu, spravedlnost a pokoj dají sobě políbení (Žalm 85, 9, 10). Nebo, aj, Bůh silný, Hospodin pokoj mluví k lidu svému, jen aby se nenavraceli zase k bláznovství (předešlých motanin).

O Bože, Bože, Bože plný milosrdenství, kterýž z neskonalého pokladu světla moudrosti své, jiskřičky nám vysýlaje, zasvěcuješ se před očima našima vždy jasněji, učiniž nás hodné světla svého zde i věčně. Amen.

Ne nám, Pane, ne nám, ale jménu svému dej čest pro milosrdenství své a pro pravdu svou (Žalm 115, 1).

Komu se tuto poslouží pomocmi těmi? *)

1. Předně rodičům, kteříž posavád nejisti bývali, budeli co z dítek jejich či nic? Chodili, hledali, starali se, platili, darovali, měnili preceptory atd. tak často na darmo, jako s užitkem.

*) Vlastní rukou Komenského.

2. Preceptorům, z nichž mnozí, v čem jejich povinnost záleží, neznali, jiní znajíc, jak ji konati, nevěděli, trápili se, hmoždili se, měnili se, mátli se atd.

3. Dítkám samým: aby bez nesnadnosti, bez tesknosti, bez práce, bez tlučení, jako skrze hru a kratochvíl, vedeni byli až k vrchům umění a moudrosti, nýbrž do nebe k Bohu.

4. Školám, kteréž skrze to nejen napraveny, ale i náramně rozšířeny býti mohou. Nebo budou právě Ludi, domové kratochvílí, vnad a rozkoší rozličných; a když pro jistotu methodu z každého učedlníka mistr bude (v vyšším neb nižším stupni), jak se to vše množiti můž?

5. Obcím, dle Ciceronova svědectví: Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? (II. de Divin.) Jaký prý větší a lepší dar obci přinésti můžeme, jako jestliže mládež vedeme a cvičíme? Nebo zpráva obcí a společnosti lidské na lidi rozumných dostatku záleží. Protož i Melanchton ad Camerarium napsal, že uměti mládež vésti více jest než Troje dobývati.

6. Církvi, poněvadž toto cesta jest, aby se církvím osvícených učitelů, učitelům pak osvícených posluchačů nenedostávalo.

7. Národu celému poslouží se a napomůže bůhdá k tomu, aby skrze povstávání i mezi námi velikých a vysoce osvícených mužů více mezi národy vážnosti a vzáctnosti měl, poněvadž zřejmé jest, že pro ten nedostatek posavád nejedněm jsme v pohrdání a útržce byli. Tuto tedy, když všecka mládež naše v literní umění

zavozována bude, a každý stupně své před sebou, kam dále a výše jíti má a můž, uhlédá, není možné, aby z tolika tisíců každoročně v nižších školách se brousících neměl jich dobrý díl k vyšším školám přicházeti, a odtud, jak komu Bůh dá, výše a výše vtipem zdárným vystupovati, že nejen národ náš, ale i jiné světlem moudrosti osvěcovati moci budou.

8. Nebi; a to skrze osvěcování mnohých, jichžby sic hlas trouby Boží, k spasení svolávající, nedošel. Neb ač se káže i kázati bohdá bude evangelium po všech stranách národu našemu: a však, jak bývá na jarmarku, v krčmě a v hluku jakémkoli, že ne ten toho poslouchá, kdo nejužitečnějšího co přednáší, než kdo nejblíž koho čím zaměstkná a zaměstknati můž, ten ho drží, tak v světě. Mluvte kněží, kažte, křičte, pište, hrozte — při větším díle není slyšení, protože mnozí ani do shromáždění nejdou, leč někdy buď náhodou neb z obyčeje, jiní ač chodí, však s zavřenýma očima a ušima, protože s jiným se pěstujíce, co se tu dělá, o tom srdce jejich málo zví. Naposledy byť pozorovali a k čemu se jim slouží, vyrozumívali, nepohybuje to však nimi tak mocně, jakby mělo, protože předešlá hříchu navyklost a domnělá toho sladkost mámí jim rozum; z čehož se vydobyti nemohou, pravého soudu o věcech činiti se nenaučivše, a tak v bloueposti a slepotě hříšné jako v okovích a poutech vězí, že jim již v té všeho toho zastaralosti pomoci z toho nemůž leč sám Pán Bůh. Protož právě zázrakem jest, když se starý hříšník ku pokání získá. — Ale poněvadž v jiných věcech,

kde Pán Bůh prostředky lidem ukázal, na zázraky čekati, za všetečnost a Boha pokoušení se pokládá, tak i tuto. Neliknujmež se tedy všechné mládeže naší hned z počátku pilněji, než se to posavád dálo, vésti, i pozorlivost k Božímu slovu v nich brousiti, a uhlédáme, že násilí trpèti bude království Boží, jako za dnů oněch.

K čemuž všemu Bůh, věčné světlo, světla milosti a požehnání nám uděliti rač. Amen.

Nazianzenus: *Τέχνη τεχνῶν, τὸν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζώων.*
To jest: Umění nad umění, člověka vésti, nejmistrnějšího a nejvrtkavějšího všech tvorů.

ČTENÁŘI ZDRÁV BUĎ![1])

Didaktika, slovo nám nové, řecké jest, znamenající docendi artificium, to jest: umění o umění aneb (jakž náš titul má) o umělém vyučování a cvičení mládeže v uměních, jazyku a moudrosti všelijaké; jakby totiž snadně, libě, jako ze hry, a na jisto učenými, ctnostnými a pobožnými lidmi učiněni býti mohli. Veliké v pravdě umění, hodné uměním všech umění slouti, poněvadž se skrze ně jiných všech umění tak snadně, lehce, libě a vždycky na jisto dochází.

Ale zdrž soud, kdokoli toto čteš, dokud nepřečteš, žádám. Veliké jsou věci, kteréž se slibují; tak jest; ale veliké také věci uhlédáš, nad nimiž se podivíš, potěšíš, Boha pochválíš.

Neznáméť to umění bylo, v tom stupni, předešlých časů; protož spletků a zmatků, zbytků a nedostatků, temností a mrákoty, vad a chyb

---

[1]) Tento úvod v rukopise Musejním psán vlastní rukou Komenského.

ve všem literárním umění, ve všech školách, při učedlnících i učitelích, všudy bylo plno. Ale začal Bůh minulých teď let, jako záři novému věku vyskýtaje, některým v německé říši učeným mužům v srdce vnukati, aby na nějaké snadnější, líbeznější, však plnější a jistší prostředky, jimiž by mládež školská snázeji a šťastněji než posavád cvičena býti mohla, pomýšleli. I prohlédli nejedni, jak komu dáno, a aby, což sami uhlédali, jiným též ukázali, didaktik svých na světlo dáti se neostýchali: Volfgangus Rattichius (kterýž tu nejprvnější led prolomil) léta 1612; Joh. Rhenius 1614; Christoph. Helvici Didaktika od dědiců jeho po smrti vydána, 1619; Elias Bodinus et Stephanus Ritterus 1621; Glaumius s svými disciputy, (kterýž nejdál že přivedl, vidín býti chtěl) léta 1625, a dále Joh. Vogelius, 1629; Joh. V. Andreae (kterýž pro vzácnost napřed státi měl) v rozdílných svých knihách od léta 1616 začna, přeosvícené církví, politií, škol neduhy odkrýval, i žádostivá proti nim lékařství ukazoval — jiných drobnějších, aneb jichž jsme nespatřili, nedotýkajíc. Až pak i v Frankrejchu tou skalou hýbati začato, a Janus Cecilius Frey léta 1629 v Paříži milostnou svou didaktičku vydal.

Poněvadž pak i nám některým z národu českého Bůh svíci rozumnosti rozsvítil, že jsme při věci této i nad onyno všecky jasněji prohlédli (chlouba naše v Bohu jest, a ne bez pravdy: kdo oboje srovná, pozná, že všecka fundamenta e naturae abdito eruta nostra sunt, jako i specialissima omnium dispositio. Alii in praescribendis tantum regulis et prodendis parti-

cularibus observationibus occupati fuere [1]): nestavíme ji pod kbelec, ale na svícen, aby svítila všechněm, kdož v domu vlasti jsou: a kdo miluje světlo, aby plesal v světle tom a chodil v blesku jeho. — Jazykem svým píšeme, protože národu svému píšeme. Mají jiní, kdoby je probuzoval, napomínal, vzdělával: mějme i my, a Bohu, kterýž po předešlých mrákotách hněvu tak rozkošnými paprsky nám svítiti začíná, vděčně děkujme.

Zdáloliby se komu toto didaktiky vypisování obšírné, žeby snad tak mnoho k čtení a uvažování jí času neměl, ten nech soudí, že větší tato věc jest, nežli aby se při ní práce a času litovati mělo, protože ona práci i čas bohatě zaplatiti a vynahraditi můž. Aniž však tu jaká obšírnost jest; toliko že tak zvláštní, veliká a nám ještě nová, nevídaná věc s dostatečným gruntem ukázána býti musela. A čas jest, aby se tou věcí, na níž podstata a život každého člověka blahoslavený, pak obcí a církve způsob záleží, jednou již aspoň z gruntu hnulo. Protož nelitovali-liť jsme my po tolik let, dnem i nocí, úsilné práce, aby toto collyrium [2]) přistrojeno bylo, nelitujž také některé hodiny, aby sobě očí jím pomazal a prohlédl, kdokoli toho, což slibujeme, nevidíš a nerozumíš.

---

[1]) všecky základy z samého přirození vzaté naše jsou, jakož i částečný (podrobný) všeho rozvrh. Jiní toliko s předpisováním pravidel a oznamováním pozorování se zanášeli. [2]) hojivá mast.

Pán Bůh, kterýž jest světlo očí našich, osvěcujž nás ke všeliké líbeznosti své. Amen.

---

[1]) Zvláštní navedení k vědám. [2]) Zvláštní navedení k uměním. [3]) Zvláštní navedení k jazykům. [4]) Navedení k mravnosti zvláště. [5]) Navedení k náboženství.

---

běda tedy také tomu, kdo pohoršení zbrániti moha, nebrání. Nedá Pán Bůh na hovádko v poli neb lesi bloudící neb pod břemenem ležící dívati se, než aby je, kdokoli uhlédá, by nevěděl, čí jest, by je věděl nepřítele svého býti, na cestu navedl, pozdvihl, domů uvedl (Exod. 23, 4. Deut. 22, 1.); a má v nás zalíbení míti, jestliže ne hovado, než rozumný tvor, ne jednoho neb dva, než celou vlast blouditi vidouce, díváme se, míjíme, ruky nepřičiníme?

O nikoli! Zlořečený, kdo dílo Hospodinovo lstivě dělá a meč svůj od Babylona zdržuje, dí Bůh sám (Jer. 48, 10); a myslíme my bez viny býti, Babylon směsice té ošklivé, neřádů našich bezpečnou myslí snášejíce? Ach vytáhni meč, kdo jej máš, neb v které pošvě vězí, vidíš, a aby požehnaný Hospodinů byl, Babylona pleniti pomáhej! Dělejte to, vy vrchnosti, služebníci Boží, a mečem tím, kterýž vám připásal Bůh, mečem soudu a spravedlnosti, neřády, kterýmiž teď svět naplněn, a Bůh drážděn byl, přetrhujíce, vykořeňujte je! Čiňte to vy kněží, služebníci Kristovi, a mečem úst na obě straně ostrým vytínejte zlé věci! Nebo k tomu, abyste plenili a kazili a hubili a bořili zlé, stavěli pak a štěpovali a vzdělávali dobré, oboji postaveni jste. (Jer. 1, 10. Žal. 101, 5. do konce. Řím. 13, 4. atd.)

Již pak jste srozuměli, že šťastněji nemůže bráněno býti zlým věcem v lidském pokolení, jako aby při mládeži bráněno bylo; šťastněji nemohou štěpováni býti stromové, k věčnosti zrůsti mající, jako aby za mladistva štěpováni byli, šťastněji nemůže na místo Babylona Sion vzdě-

láván býti, jako aby živé Boží kamení, mládež, dobře vytesávána a pořádána byla. Protož chceteli spořádané, rozzelenalé, zkvetlé obce, církve, školy, domy míti, školy napřed založte a spořádejte, aby se učením a cvičením pravým rozzelenaly a pravými umění, ctností a pobožnosti dílnami byly; tak dojdete cíle svého, jinak na věky.

To pak jakby se užitečně, uměle a potěšeně státi mohlo a mělo, aj, to vám teď my, kterýchž ducha Bůh vzbudil, před oči předstíráme. Co jest, hleďte, kdo oči máte, slyšte, kdo uši máte, rozvažujte a suďte, koho Bůh duchem soudu a rozeznání podělil. Odevrouli se komu oči, aby se mu prvé ukryté světlo zastkvělo, dej Bohu čest, a blesku světla toho těm, kterýmž se rozsvěcuje, nezáviď. Uhlédášli v témž světle nedostatek a někde ještě zastínění nějaké, by nejmenší, aneb doplň a naprav, aneb aby napraveno a doplněno býti mohlo, napomeň (více vidí oči než oko). Tak sobě díla Božího věrně a upřímně dělati pomůžeme; tak zlořečenství lstivým v díle Božím vyhlášeného ujdeme; tak nejdražší ten světa klénot, mládež, dobře opatříme; tak blesku, vyučujícím jiné a k spravedlnosti přivodícím mnohé zaslíbeného, dojdeme.

Dejž nám to Bůh pro milosrdenství své abychom nejen Babylon ten, kterýž proti nám ale i ten, který v nás byl, rozmetaný, zbořený, zkažený, v rum obrácený brzo viděli, a pravým, milým, rozkošným Sionem, nad nímž a v němž sláva Boží svítí, jsouce, hned v smrtedlnosti této nesmrtedlnost začínali:

Králi věků nesmrtedlnému, neviditedlnému, samému moudrému Bohu, budiž čest a sláva na věky věků. Amen.

Budou pak vypsání tohoto ráje dva díly hlavní.

V prvním se spatřovati bude okolek téhož ráje vůkol, též hradba jeho s branami, kudy se tam vchází.

V druhém bude samo vnitřní položení a rozložení téhož ráje, podlé rozdílných v něm cest a průchodišť, a mezi nimi stojících, všelijakým kořením, kvítím, stromovím vysázených záhonů. To jest:

První díl bude veřejný [1]), ukazující, na čem blahoslavenství člověka náleží, a jak se jeho dochází. Ten slove Didactica generalis.

Druhý díl bude částečný [2]), všecko, co člověku uměti, činiti, mluviti možné, potřebné, povinné, rozbírající, a jisté věky, léta, měsíce, dny a hodiny (aby se nikdež pravého cíle chybiti a pravých k cíli vedoucích prostředků minouti nemohlo) rozměřující. A to opět na dvé:

Napřed zajisté budou pro mládež knihy, všelijakou moudrost a umění pořádkem tím, jak co za čím nepromenné jíti musí, obsahující, zhotoveny až do léta 18, a ty nazývám záhony vonným všelijakým kvítím, bylinami, stromovím vysazené.

Potom budou Informatoria, to jest knihy, instrukcí a zprávu rodičům a preceptorům o pravém

---

[1]) všeobecný. — [2]) zvláštní, podrobný.

a užitečném oněch knih užívání dávající přidány. A to nazývám stezkami a průchodišti. —

Toto vše budeli oblíbeno, přijato, uvedeno, zkvetnou školy naše, zkvetnou obce, zkvetne církev, zkvetne národ náš, zkvetne všecken pro nás nastávající věk, a to slavně jako slavný a Bohu milý ráj jeho. Nebo naplněna bude známostí Hospodina všecka země naše, jako moře vodami (Iz. 11. 9). Moudrost založí v nás základy věčné a semeni našemu bude svěřena (Syr. 1, 14). Summou sláva přebývati bude v zemi naší, milosrdenství a víra potkají se spolu, spravedlnost a pokoj dají sobě políbení (Žalm 85, 9, 10). Nebo, aj, Bůh silný, Hospodin pokoj mluví k lidu svému, jen aby se nenavraceli zase k bláznovství (předešlých motanin).

O Bože, Bože, Bože plný milosrdenství, kterýž z neskonalého pokladu světla moudrosti své, jiskřičky nám vysýlaje, zasvěcuješ se před očima našima vždy jasněji, učiniž nás hodné světla svého zde i věčně. Amen.

Ne nám, Pane, ne nám, ale jménu svému dej čest pro milosrdenství své a pro pravdu svou (Žalm 115, 1).

Komu se tuto poslouží pomocmi těmi? *)

1. Předně rodičům, kteříž posavád nejisti bývali, budeli co z dítek jejich či nic? Chodili, hledali, starali se, platili, darovali, měnili preceptory atd. tak často na darmo, jako s užitkem.

*) Vlastní rukou Komenského.

2. Preceptorům, z nichž mnozí, v čem jejich povinnost záleží, neznali, jiní znajíc, jak ji konati, nevěděli, trápili se, hmoždili se, měnili se, mátli se atd.

3. Dítkám samým: aby bez nesnadnosti, bez tesknosti, bez práce, bez tlučení, jako skrze hru a kratochvíl, vedeni byli až k vrchům umění a moudrosti, nýbrž do nebe k Bohu.

4. Školám, kteréž skrze to nejen napraveny, ale i náramně rozšířeny býti mohou. Nebo budou právě Ludi, domové kratochvílí, vnad a rozkoší rozličných; a když pro jistotu methodu z každého učedlníka mistr bude (v vyšším neb nižším stupni), jak se to vše množiti můž?

5. Obcím, dle Ciceronova svědectví: Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? (II. de Divin.) Jaký prý větší a lepší dar obci přinésti můžeme, jako jestliže mládež vedeme a cvičíme? Nebo zpráva obcí a společnosti lidské na lidi rozumných dostatku záleží. Protož i Melanchton ad Camerarium napsal, že uměti mládež vésti více jest než Troje dobývati.

6. Církvi, poněvadž toto cesta jest, aby se církvím osvícených učitelů, učitelům pak osvícených posluchačů nenedostávalo.

7. Národu celému poslouží se a napomůže bůhdá k tomu, aby skrze povstávání i mezi námi velikých a vysoce osvícených mužů více mezi národy vážnosti a vzáctnosti měl, poněvadž zřejmé jest, že pro ten nedostatek posavád nejedněm jsme v pohrdání a útržce byli. Tuto tedy, když všecka mládež naše v literní umění

zavozována bude, a každý stupně své před sebou, kam dále a výše jíti má a můž, uhlédá, není možné, aby z tolika tisíců každoročně v nižších školách se brousících neměl jich dobrý díl k vyšším školám přicházeti, a odtud, jak komu Bůh dá, výše a výše vtipem zdárným vystupovati, že nejen národ náš, ale i jiné světlem moudrosti osvěcovati moci budou.

8. Nebi; a to skrze osvěcování mnohých, jichžby sic hlas trouby Boží, k spasení svolávající, nedošel. Neb ač se káže i kázati bohdá bude evangelium po všech stranách národu našemu: a však, jak bývá na jarmarku, v krčmě a v hluku jakémkoli, že ne ten toho poslouchá, kdo nejužitečnějšího co přednáší, než kdo nejblíž koho čím zaměstkná a zaměstknati můž, ten ho drží, tak v světě. Mluvte kněží, kažte, křičte, pište, hrozte — při větším díle není slyšení, protože mnozí ani do shromáždění nejdou, leč někdy buď náhodou neb z obyčeje, jiní ač chodí, však s zavřenýma očima a ušima, protože s jiným se pěstující, co se tu dělá, o tom srdce jejich málo zví. Naposledy byť pozorovali a k čemu se jim slouží, vyrozumívali, nepohybuje to však nimi tak mocně, jakby mělo, protože předešlá hříchu navyklost a domnělá toho sladkost mámí jim rozum; z čehož se vydobyti nemohou, pravého soudu o věcech činiti se nenaučivše, a tak v hlouposti a slepotě hříšné jako v okovích a poutech vězí, že jim již v té všeho toho zastaralosti pomoci z toho nemůž leč sám Pán Bůh. Protož právě zázrakem jest, když se starý hříšník ku pokání získá. — Ale poněvadž v jiných věcech,

kde Pán Bůh prostředky lidem ukázal, na zázraky čekati, za všetečnost a Boha pokoušení se pokládá, tak i tuto. Neliknujmež se tedy všechné mládeže naší hned z počátku pilněji, než se to posavád dálo, vésti, i pozorlivost k Božímu slovu v nich brousiti, a uhlédáme, že násilí trpèti bude království Boží, jako za dnů oněch.

K čemuž všemu Bůh, věčné světlo, světla milosti a požehnání nám uděliti rač. Amen.

Nazianzenus: *Τέχνη τεχνῶν, τὸν ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζώων.*
To jest: Umění nad umění, člověka vésti, nejmistrnějšího a nejvrtkavějšího všech tvorů.

ČTENÁŘI ZDRÁV BUĎ![1])

Didaktika, slovo nám nové, řecké jest, znamenající docendi artificium, to jest: umění o umění aneb (jakž náš titul má) o umělém vyučování a cvičení mládeže v uměních, jazyku a moudrosti všelijaké; jakby totiž snadně, libě, jako ze hry, a na jisto učenými, ctnostnými a pobožnými lidmi učiněni býti mohli. Veliké v pravdě umění, hodné uměním všech umění slouti, poněvadž se skrze ně jiných všech umění tak snadně, lehce, libě a vždycky na jisto dochází.

Ale zdrž soud, kdokoli toto čteš, dokud nepřečteš, žádám. Veliké jsou věci, kteréž se slibují; tak jest; ale veliké také věci uhlédáš, nad nimiž se podivíš, potěšíš, Boha pochválíš.

Neznáméť to umění bylo, v tom stupni, předešlých časů; protož spletků a zmatků, zbytků a nedostatků, temností a mrákoty, vad a chyb

---

[1]) Tento úvod v rukopise Musejním psán vlastní rukou Komenského.

ve všem literárním umění, ve všech školách, při učedlnících i učitelích, všudy bylo plno. Ale začal Bůh minulých teď let, jako záři novému věku vyskýtaje, některým v německé říši učeným mužům v srdce vnukati, aby na nějaké snadnější, líbeznější, však plnější a jistší prostředky, jimiž by mládež školská snázeji a šťastněji než posavád cvičena býti mohla, pomýšleli. I prohlédli nejedni, jak komu dáno, a aby, což sami uhlédali, jiným též ukázali, didaktik svých na světlo dáti se neostýchali: Volfgangus Rattichius (kterýž tu nejprvnější led prolomil) léta 1612; Joh. Rhenius 1614; Christoph. Helvici Didaktika od dědiců jeho po smrti vydána, 1619; Elias Bodinus et Stephanus Ritterus 1621; Glaumius s svými discipuly, (kterýž nejdál že přivedl, vidín býti chtěl) léta 1625, a dále Joh. Vogelius, 1629; Joh. V. Andreae (kterýž pro vzácnost napřed státi měl) v rozdílných svých knihách od léta 1616 začna, přeosvícené církví, politií, škol neduhy odkrýval, i žádostivá proti nim lékařství ukazoval — jiných drobnějších, aneb jichž jsme nespatřili, nedotýkajíc. Až pak i v Frankrejchu tou skalou hýbati začato, a Janus Cecilius Frey léta 1629 v Paříži milostnou svou didaktičku vydal.

Poněvadž pak i nám některým z národu českého Bůh svíci rozumnosti rozsvítil, že jsme při věci této i nad onyno všecky jasněji prohlédli (chlouba naše v Bohu jest, a ne bez pravdy: kdo oboje srovná, pozná, že všecka fundamenta e naturae abdito eruta nostra sunt, jako i specialissima omnium dispositio. Alii in praescribendis tantum regulis et prodendis parti-

cularibus observationibus occupati fuere [1]: nestavíme ji pod kbelec, ale na svícen, aby svítila všechněm, kdož v domu vlasti jsou: a kdo miluje světlo, aby plesal v světle tom a chodil v blesku jeho. — Jazykem svým píšeme, protože národu svému píšeme. Mají jiní, kdoby je probuzoval, napomínal, vzdělával: mějme i my, a Bohu, kterýž po předešlých mrákotách hněvu tak rozkošnými paprsky nám svítiti začíná, vděčně děkujme.

Zdáloliby se komu toto didaktiky vypisování obšírné, žeby snad tak mnoho k čtení a uvažování jí času neměl, ten nech soudí, že větší tato věc jest, nežli aby se při ní práce a času litovati mělo, protože ona práci i čas bohatě zaplatiti a vynahraditi můž. Aniž však tu jaká obšírnost jest; toliko že tak zvláštní, veliká a nám ještě nová, nevídaná věc s dostatečným gruntem ukázána býti musela. A čas jest, aby se tou věcí, na níž podstata a život každého člověka blahoslavený, pak obcí a církve způsob záleží, jednou již aspoň z gruntu hnulo. Protož nelitovali-liť jsme my po tolik let, dnem i nocí, úsilné práce, aby toto collyrium [2]) přistrojeno bylo, nelitujž také některé hodiny, aby sobě očí jím pomazal a prohlédl, kdokoli toho, což slibujeme, nevidíš a nerozumíš.

---

[1]) všecky základy z samého přirození vzaté naše jsou, jakož i částečný (podrobný) všeho rozvrh. Jiní toliko s předpisováním pravidel a oznamováním pozorování se zanášeli. [2]) hojivá mast.

Pán Bůh, kterýž jest světlo očí našich, osvěcujž nás ke všeliké líbeznosti své. Amen.

[1]) Zvláštní navedení k vědám. [2]) Zvláštní navedení k uměním. [3]) Zvláštní navedení k jazykům. [4]) Navedení k mravnosti zvláště. [5]) Navedení k náboženství.

Kapitola I.

Že člověk nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější tvor jest.

*) Když řecký mudřec Pittakus známé ono povědění γνῶθι σεαυτόν (poznej sebe samého) ponejprv vynesl, tak se ono hned jiným tehdejším pohanským mudrcům zalíbilo, že schváliti je všechněm lidem chtíce, o něm, že z nebe spadlo, hlásali, a nade dveřmi chrámu Apollinova v Delfis, [1]) kamž se lidu množství odevšad sbíhalo, zlatými literami napsati dali. Smyšlenáť to sic od nich řeč byla, že z nebe spadlo; avšak my víme, že pravá jest. — Kniha zajisté písem (kterouž my z milosti Boží v rukou máme) z nebe jest, protože hlas Boží jest, neznějící jiného nic, než: Poznej člověče Mne; poznej člověče sebe. Mne, že jsem od věčnosti blahoslavený, požehnaný Bůh, jehož díla jsou nebesa i země, a což v nich jest;

---

[1]) v Delfech.

*) Známost sebe samého základ pravé moudrosti. (Hvězdičky a křížky značí marginalie, připsané vlastní rukou spisovatelovou. Z příčin technických uvádějí se pod čarou).

sebe, žes obraz můj přistrojený k věčnosti, blahoslavenstvím a požehnáním mým naplněný, aby spatřoval a zpravoval díla rukou mých, a v tom kochání měl na věky.

*) Jest tedy člověk tvor sic Boží, jako i země, voda, kámen, dřevo, hovado, pták a t. d., ale však tvor ze všech tvorů nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější.

Nejdokonalejší, protože co jiným tvorům po různu dáno, to jemu všecko spolu, a ještě nadto výš. Ku příkladu: někteří tvorové nic nemají, jediné byt v světě, že něčím jsou, a nejsou ničím, jako země, voda, vítr, oheň, kámen, kov. Jiným přidán život, že se krmí, zažívají, rostou, sílí, símě sobě plodí a skrze ně se množí, .však tak, že o tom nevědí a toho v sobě necítí, jako takový život mají stromové a byliny všelijaké. Třetí tvorů stupeň jest, že některým mimo život dáno cítění v sobě života, a k tomu dýchání a hýbání, aby z místa na místo, pro shledávání sobě potrav, obydlí a pohodlí všelijakých, přenášeti se mohli. Protož jim i nástrojové cítění dáni, jenž smyslové slovou, zrak, sluch, čich, košt a takt [1]) (to jest moc dotýkání věc od věci rozeznávající), aby tak po blesku, hlaholu, vůni, chuti atd. jdouce, pohodlných přirození svému věcí hledali, nepohodlným vyhýbali. Takoví tvorové jsou živočichové (odtud, že život nejen mají, ale i čijí, nazvaní), všecka

---

[1]) chuť a hmat.

*) Člověk tvor nejzvláštnější, protože 1. nejdokonalejší.

totiž čtvernohá zvěř a hovada, ptactvo létavé, ryby a jiný hmyz vodní, zeměplazové a žížaly. Nu, toť tré všecko také člověku dáno: byt, život, cit neb cítitedlnost, a však ještě mu z nebe nadchnutím Boha samého rozumnost přidána, aby, že jest něčím, že živ jest, že cítí a činí něco, rozuměti a tak i sebe i Boha, učinitele svého, i všelijaké jiné skutky jeho a skutky tvorů jeho znáti, a k čemu co a jak jest a býti má, uvažovati uměl a mohl. A v tomť již s ním žádný zemský tvor spolku a tovaryšství nemá; sám on obrazem všemohoucího Boha slove a jest. Angelé sic také rozumný tvor jsou; však poněvadž jsou sama o sobě mysl, bez těla, člověk pak i mysl angelům nápodobně má i tělo zemským tvorům nápodobně, za tou příčinou nejdokonatejším tvorem sám on zůstává, všecku plnost všech tvorů sám jediný pospolu maje.

*) A pro tuť také příčinu nejdivnějším tvorem slove. Nebo, že zemští tvorové mimo zemnatost a povětrnost svou nic nemají, nebeští pak, duchové jsouc, že nejvyššího toho ducha duchů rozumnosti účastnost mají, to divného nic není, protože tu každá věc v podobnosti té podstaty, z níž a k níž jest, zůstává. Ale že v člověku obé to, nebeské s zemským, viditedlné s neviditedlným, nesmrtedlné s smrtedlným se sbíhá, aby v kusu hlíny rozumná, nesmrtedlná, věčná duše bydlila, a z obojího jediná toliko osoba byla, to moudrosti Boží veliký jest skutek, a řemeslnictví jeho zrcadlo

*) 2. nejdivnější.

přejasné nad všecky jiné skutky Boží na zemi i na nebi.

*) Jest také nejslavnější tvor, netoliko nade všecky zemské tvory, jimž za pána představen, ale pro spojení, spříznění a skrevnění se osobně Boha s ním. Nebo že při prvním stvoření moudrost Boží člověka k obrazu svému sformovala, toho se i angelům dostalo; ale že tatáž Boží moudrost porušeného člověka přestvořiti chtíc, obraz jeho sama na se vzala, to již sláva jeho jest, jíž se nade všecky angely chlubiti můž; jakž písmo dí, že Bůh zjeven jest v těle a ukázán angelům (1. Tim. 3, 16), totiž nejen aby viděli a divili se (poněvadž dívati se hned zdávna žádostivi byli, 1. Petr. 1, 12), ale také aby se tomu v těle zjevenému Bohu, nýbrž tomu Synu člověka (Žid. 1, 6. Jan. 1, 52. Mat. 4, 11.) klaněli.

Což vše, ó by ne po dveřích a stěnách chrámů tělesných, ani v knihách tu i jinde, ale všechněm lidem v očích, jazycích, uších a srdcích vyryto býti mohlo! A tať jest povinnost těch, kdo lidi formují, aby je na důstojnost svou hleděti napřed učili.

Kapitola II.

Že cíl člověka jest věčné s Bohem blahoslavenství.

Tento tedy tak dokonalý, divný, slavný tvor k něčemu také dokonalejšímu, divnějšímu, slavnějšímu nad jiné tvory že oddán jest a býti má,

---

*) 3. nejslavnější.

rozum sám ukazuje, jmenovitě k tomu, aby s Bohem, v němž dokonalosti, divu a slávy vrch jest, spojen jsa, nejdokonalejšího s ním blahoslavenství na věčné věky užíval. — Což ač z písem víme, a že tak a ne jinak jest, v pravdě ubezpečeni jsme, připomenouti však tuto důvody toho, nebude daremné. Čtyři pak jsou toho, *) že my lidé ne pro tento přítomný život, ale pročsi dalšího jsme, mocní důvodové. Ukazuje to

**) I. Předně původ náš, kterýž není jako jiných tvorů z materie toliko hmotné, slovem rozkazu Božího tak neb tak sformované, ale takový, že Bůh prsty svými z hlíny zemské tělo připraviv, vdechl v ně dchnutí života, jako z podstaty své jemu toho, aby vlastním jeho obrazem byl, udíleje. Poněvadž pak Bůh nesmrtedlný jest, také obraz jeho nesmrtedlný býti musí.

***) II. Složení naše ukazuje nám, že na tom, co zde máme, dosti není. Nebo oznámeno v kapitole předcházející, že člověk trůj života stupeň v sobě má: první život rostoucí, s bylinami zároveň; druhý život cítící a hýbající se, s hovady společně; třetí život duchovní, stíhající rozumem všecko, angelům nápodobně. [1]) První ten život tak v těle svém vězí, že z něho nikam nevychází; druhý vychází působením toliko, protože co okolo sebe má, vidí, slyší, cítí; třetí i bez těla býti můž, jakž při angelích znamenati. Poněvadž tedy zde zavřenou v těle duši nosíce toliko prvním

---

[1]) jinak: vegetativní, animalní, duchovní.

*) Důvodové toho. **) 1. původ náš, ***) 2. složení naše,

a druhým způsobem živi jsme, jde odtud nevyhnutedlně, že pozůstává ještě něco třetího, aby duše bytu svého i bez těla ohledala. A poněvadž zde na nejvyšším stupni života nejsme, že na nejvyšším stupni dokonalosti nejsme: a tak se nám něco vyššího jinde někde chová.

*) III. Jest nám to v životě tomto všelijak před oči vymalováno, že my zde cíle svého nedocházíme, ale jinam patření míti musíme. Cokoli se zde v životě tomto s námi děje, jen stupňové jsou, po nichž jdouce vždy výše vystupujeme, a vždy vyšší nad sebou jiné stupně vidíme, nejvyššího nikdy nedosahujíce. Nejprv zajisté člověk ničímž jest, tak jako byl od věků; začátek teprv bere v životě matky své, z krůpěje otcovské krve. Jest tedy nejprv člověk co? trupel ssedlé krve, neforemný a nesličný. Potom to roste, a bude kousek masa, podobnost člověka na se berouci, však ještě bez života a hnutí. Přistoupí k tomu potom hýbání; naposledy prolomíc se vychází na prostranno, odvírají se mu oči, uši a jiní smyslové. Po některém opět času odvírá se mu smysl vnitřní, že začíná v tom sebe znáti a pozorovati, že vidí, slyší, cítí atd. Zatím se rozum zjevuje, soud o věcech činící; naposledy vůle, to neb ono sobě oblibující a po tom dychtící. A to vše opět po stupních. Nebo i rozumnost naše od malička se začíná, jako z mrákoty vynikající jitřní záře; a tu nám, dokud živi jsme (jestliže jen do mrákot bludů aneb života zhova-

---

*) 3. všecko, co se s námi na světě děje.

dilého vtrženi nebýváme), vždy víc a víc světla přibývá, až právě do smrti. I činové naši nejprv nepatrní, tencí, mdlí jsou, potom pak čím dál tím šíře se rozkládají, že dokud živi jsme (jestliže nás jen rozmařilost nezachvátí a za živa nepohřbí), vždycky co dělati, čeho žádati, co sobě ukládati, oč znažnost vésti máme, a bývají (při zdravém člověku) čím dál, tím větší věci. Nemůž však nikdy žádný svých snažností ani se nasytiti, ani dojíti v tomto životě.

Zřejmé to na vše strany, kamkoli kdo mysl obrátí, a k čemukoli ji přiloží. Nebo zamiluje-li kdo statek, čím ho víc má, tím víc žádá; by svět měl, ještěby se mu málo zdálo, jinéhoby hledal, jakž Alexandrů příklad ukazuje. Zadychtí-li kdo po slávě, nic na světě tak vyvýšeného není, na čemž by přestal; vždy se výše pne žádost jeho. Oblíbí-li kdo rozkoše, by potokové všech libostí skrze něj plynuli, nikdy neřekne dosti, vždycky mu to, což má, zvětší, vždycky se po lahodnějším něčem ohlédá. Oddá-li se kdo k umění moudrosti, spatřování a zpytování skutků Božích i lidských, nenajde také konce nižádného. Čím víc umí, tím více, čeho se ještě nedostává, rozumí, tím víc po umění prahne.

Čemuž ani při smrti konec není. Tu zajisté, kteří prvé o nesmrtedlnosti duše dobře vyučeni byli, těšíce se, že teprv k životu pravému přijdou, chvátají k dokonalosti té, rádi za hřbetem všeho, čím se tu zaměstknávali, nechávajíce. Jiných, kteříž se v tento život a věci jeho tak byli pohřížili, že na budoucí to zapomněli, svědomí teprv procituje a mysli oči odvírá, když život

ten, o němž jako budoucím věděti nechtěli, jako přítomný již cítí; a vědí-li ještě jakou k Bohu cestu, teprv se jí chytají, voláním, pláčem, nařizováním za sebe obětí atd., tak se vždy k tomu, což nastává, strojíce. Mimo to, ač tělo bolestmi potřené umdlívá, smyslové se zatmívají, život se tratí: duše však tehdáž nejjadrněji práce své koná, chvalitebněji často nežli po veškeren život svůj. Nařizuje, pravím, o sobě, o dítkách, o jmění, o obci atd. pobožněji, vážněji, prozřetedlněji než kdy; tak že, kdo umírajícího pobožného vidí, hlínu rozplývající se vidí, kdo slyší, angelského a nebeského cosi slyší. Tak živou tedy v umírajícím těle duši vida, kdo sobě pomysliti nemusí, tak rovně, jako na kuřátka léhnoucí se, se dívaje, že se sic škořepina boří, ale z ní ptáče živé vychází?

*) A tak tedy troje máme sobě vyměřené bydlení, dvoje projíti toliko, v třetím trvati na věky majíce. První bydliště naše jest život matky, druhy země, třetí nebe. Z prvního vycházíme do druhého skrze narození, z druhého do třetího skrze smrt a vzkříšení, z třetího nikam na věky. V prvním máme život toliko a počáteční hýbání, v druhém život, hýbání, smysly a počáteční rozumu užívání, v třetím všecko bude dokonalé, bez nedostatku. V prvním životu se hotovíme k druhému, v druhém k třetímu, třetí bude pro sebe sám bez konce. Z prvního když se vychází, musí se odění svléci, lůžko, sám člověk jako

*) Troje bydliště lidské: I. v životě matky, II. na zemi, III. v nebi.

z šupiny jádro se vyloupí; podobně z druhého když se jde, tělo se složiti musí, sama duše k věčnosti vyniká, dokudž zase novým stkvělým stánkem přiodína nebude. Z prvního do druhého jest těsný průchod, a protlačení skrze něj bolestné; z druhého do třetího podobně (nebo jak smrt, tak i narození těžce a bolestně se koná); z třetího že se vycházeti nebude, nebude také tam více ani smrti, ani bolesti, ani stonání. Nebo první věci pominuly. A tak cíl člověka není zde, než potom teprv bude*).

**) 4. Ukazuje se to neproměnně i tím, že Syn Boží věčný Boží v nás porušený obraz napraviti chtěje, k nám dolů sstoupil, a skrze vtělení naším přirozeným bratrem učiněn byv, v témž našem těle i umřel i zase z mrtvých vstal a na nebesa vstoupil. K čemu? jedině aby nás v smrt upadlé s sebou z smrti vychvátil, s sebou vzkřísil, s sebou na nebesa pojal. Jakož tedy on nebyl na zemi proto, aby stále byl, než jen aby pobyl, pobuda pak, a proč poslán byl, vyřídě, tam se, kdež jemu sláva neskonalá připravena, odebral; tak rovně my, účastníci jeho, ne proto jsme tu, abychom byli, než abychom pobudouc a vyřídíc, proč posláni jsme, ubírali se tam, kdež nám připraveni jsou příbytkové věčnosti.

---

*) (NB. Troje bydliště se také vysvětliti může příkladem Israelských: kteříž 1. v Egyptě se rozplodili, 2. na poušti Bohu sloužili, zákonu se učili, bojovali, 3. do vlasti zaslíbené vešli.

**) 4. příklad Kristův.

Kapitola III.

Že tedy zdejší život není než příprava.

*) Z toho jde, poněvadž život tento není pro sebe sám, než pro budoucí ten, přijíti teprv mající, že tedy (vlastně mluvě) není život, než příprava toliko k životu pravému. Čehož svědectvím jsme předně opět my sami, potom svět veškeren, naposledy písmo.

**) Sami my. Vidíme zajisté, že cokoli v nás po stupních jde, jedno druhému přípravou jest. Ku příkladu, první náš život v matce jest. Ale k čemu jest? zdali pro sebe sám? Nic. K tomu toliko, aby tělo formováno a za nástroj duši k životu tomuto, kterýž na světě veden býti má, zhotoveno bylo. To jak se zpraví a dokoná, hned na světlo vycházíme, protože tam ve tmách co více dělati není. Tak tedy i druhý tento pod sluncem život nic není než příprava třetímu, aby totiž tělo s duší sobě zvykly a k tomu, co věčně konáno býti má, se přistrojily. To když se zpraví, není tu co víc dělati; vynikáme preč. Ač někteří nepřistrojíc se vycházejí, aneb raději vymítáni bývají na zahynutí, tak jako nedochůdčata za rozličnými příčinami také z života bývají pozbývána, ne k životu, než k smrti; což se na obojím místě, Božím sic dopuštěním, lidskou však vinou děje.

---

*) Že život zdejší jen přípravou jest, důvodem:
**) 1. my sami jsme.

*) Svět tento viditedlný, po kterékoli straně na něj pohledíme, svědčí také odevšad, že není pro jiné stvořen, než
pro rozplození
pro vychování } lidského pokolení.
pro vycvičení

**) Že zajisté Pán Bůh ne pospolu všecky lidi, co jich na věky míti chtěl, stvořil, (jako stvořil pojednou angely v plném počtu; a kdo jemu řekne: proč toto tak, ono onak činíš?), než stvořil jediný pár lidí, a těm, aby se množili a zemi naplnili, poručil: potřebí bylo k tomu rozplození čas jim dáti. I dal; a aby ten čas nebyl slepý, otočil svět oblohou, a postaviv na ni slunce, měsíc a hvězdy, točiti se jim a tudy hodiny, dny, měsíce, léta rozměřovati kázal.

***) Zase pak, že tělesný tvor býti měli lidé, místa k bytu, prostranství k dýchání a hýbání, jídla a pití k zrostu potřebující, roztáhl pro ně u prostřed světa půdu pevnou, zemi: a ji vodami vnitř i zevnitř zavlažil, povětřím přiodíl, zrostlinami ovoce nesoucími i živočichy všelijakými naplnil, tak že ku potřebě i rozkoši hojnost mají dostatečnou.

†) A že ku podobenství obrazu svého dal mysl člověku, aby se tu čím pásti a v čem svůj vtip ušlechtilý brousiti měla, přidal i mimo těla potřebu tvorů přerozličných hojnost, v povětří, u vodách, na zemi, pod zemí, jichžby spatřováním

---

*) 2. svět veškeren, totiž: **) čas světu odměřený, ***) místo lidem způsobené i s plnosti potřeb, (†) všelijakých věcí rozličnost.

libým a zpytováním důmyslným i rozkoš duše i ku poznávání moci, moudrosti a dobroty Tvorce pomoc míti, i k zamilování neviditedlné jeho, ještě na ten čas ukryté krásy a pochotnosti pobádán býti mohl. A tak svět všechen nic není než odchovárna naše, škola naše.

*) To vše že tak jest, ač rozum ukazuje, písmo však svaté nejmocněji tvrdí, kteréž oznamuje, že stvořiv Bůh svět a zhotoviv v něm všecko, teprv člověka jakožto hospodáře v něj uvedl, poručiv, aby se plodili a rozmnožovali a naplnili zemi, panujíce nade vším, což tu jest; tak že hle! svět ne pro jiné jest, než pro službu lidem. Mluví o tom Bůh u Oseáše zřejmé, že nebesa jsou pro zemi, země pak pro obilí, mest, olej atd. a ty věci pro lidi (Os. 2, 21. 22). Item, že svět dotud stojí, dokud se počet vyvolených nedoplní; potom že se mu konec stane: toto nebe a tato země že pominou, a nebude jim místa nalezeno, ale jiné, nové nebe a nová země pro budoucí ten život že stvořena budou, svědčí se: (Zjev. 6, 11. a 7, 3; 2. Pet. 3, 10. 11. 12. 13. Zjev. 20, 11. a 21, 1.) Naposledy mluví písmo o životu tomto nejinak téměř, než jen jako o strojení a připravování nějakém. Nazývá jej zajisté cestou, jitím, branou, očekáváním; nás pak pocestnými, hostmi, příchozími, čekanci. (Viz Gen. 47, 9; Žalm 39, 13; Job. 7, 12; Luk. 12, 34 atd.)

A takť jest; nebo kdo poukáží se na světě, neschová se zas? ježto k věčnosti stvořeni jsme. Tam tedy do té věčnosti my náležíme vlastně,

*) 3. písmo sv.

zde se toliko hotovíme. Protož Kristus řekl: „Buďte hotovi, nebo nevíte, v kterou hodinu syn člověka přijde“ (Mat. 24, 44). A ta℗ jest příčina (i to z písem víme), že Pán Bůh pobožné častokrát v mladosti z světa bere, když jen hotovi jsou, jako Enocha (Gen. 5, 24. Viz Moudr. 4, 14). Naproti tomu zlým shovívá, nechtěje, aby se kdo opozdil a nepřihotovený zastižen byl. Až pak, když se dočekati nemůž, i je předce bere pryč, na soud.

Jak tedy jisté jest, že pobytí naše v životě matky přípravou jest k životu tomuto v těle, tak jest jisté, že pobytí toto v těle přípravou jest k životu tomu, kterýž za ním nastati a věčně trvati má. Blaze tomu, kdo zdárné, dobře sformované oudy z života matky vynesl! blaze ovšem nad to tisíckrát, kdo zdravou, dobře vyčištěnou duši odsud vynese!

Kapitola IV.

Že příprava ve třém záleží: učiti se totiž zde sebe (a vedlé sebe všecko jiné) znáti, zpravovati, k Bohu obraceti.

*) Co člověk ve viditedlném světě činiti a jak se připraviti k nebi budoucímu má, chceme-li místně porozuměti, považme, co Bůh, když ho na svět uvozoval, mluvil a činil, a vyrozumíme

*) Odkud člověk povinnost svou pozná?

radě Boží a mínění jeho. Píše pak o tom Mojžíš takto:

*) I řekl Bůh: Učiňme člověka k obrazu našemu, podlé podobenství našeho, a ať panují nad rybami mořskými a nad ptactvem nebeským i nad hovady a nade vší zemí atd. I stvořil Bůh člověka k obrazu svému, k obrazu Božímu, muže a ženu, stvořil je a požehnal jim řka: Ploďte se a množte se a naplňte zemi a podmaňte ji atd. A aj dal jsem vám všelikou bylinu, vydávající símě, a všeliké stromoví, nesoucí ovoce, za pokrm atd. Potom pak přivedl k Adamovi všelikou zvěř polní i všecko ptactvo nebeské, aby pohleděl na ně, jakéby jméno kterému dáti chtěl, a jakby koli nazval kterou duši živou, tak aby jmenována byla“ atd. (Gen. 1, 26. a 2, 19.)

**) Z čehož vidíme, že člověku na světě poručeno (od poslední povinnosti začna):

***) 1. Prohlédati skutky Boží, a rozdíly jich znamenajíc, jména jim rozdávati: to jest, učiti se znáti i vypovídati všeho.

†) 2. Užívati pohodlí těch, kteráž jemu zřídil Bůh ze všech tvorů; a věděti čas, způsob a míru toho.

††) 3. Býti obrazem Božím, to jest obraceti se k Bohu, všudy a vždycky, a všemi snažnostmi podobnost jeho vyobrážeje.

To troje poručeno člověku, ten trůj jeho na

---

*) Z původu svého. **) Troje člověka povinnost, býti. ***) 1. rozumným tvorem, †) 2. pánem tvorů, ††) 3. obrazem božím.

zemi bytu cíl; nic k tomu přidávati, nic odtud vypouštěti netřeba; spolu to jíti má a musí, protože na tom trém všecka podstata přítomného života, všecka příprava budoucího záleží. Má, pravím, každý živý člověk naučiti a vycvičiti se zde, aby byl

Rozumným tvorem;
Pánem tvorů;
Obrazem Božím.

*) Rozumným tvorem jest člověk, jestliže zná a ví (Šalomounovými slovy to vypovím), jaká jest podstata světa a moc živlů, počátek, prostředek i dokonání časů, proměny běhu slunečného, rozdílnost počasí, běh roku a spořádání hvězd, přirození živočichů, povahy zvířat, moc větrů a přemyšlování lidská, rozdíl kmenů i moci koření; anobrž cožkoli tajného neb zjevného jest, jestliže povědom jest (Moudr. 7, 17). K též rozumnosti přináleží i to, aby cokoli k skutkům Božím výše již přičinila důmyslnost lidská, rozličnost řemesel a umění všelijakých znal, až i mistrovství jazyka v povědomosti maje, aby moudře o všelijakých věcech vypravovati uměl; a tak aby v velikých i malých věcech ani jedna jemu neznámá nebyla (jakž Sirach mluví, kap. 5, 18). Tím titule, že rozumný tvor jest, obhájí a k nebeské akademii hodně se připraví.

**) Pánem pak tvorů bude, jestliže ku potřebě a pohodlí všech tvorů užívaje, všudy sobě

---

*) Rozumným tvorem býti co jest? **) Pánem tvorů býti co?

mezi nimi i sám v sobě pansky, to jest, vážně a ctnostně počínati bude, aby jediného toliko velebného učinitele svého nad sebou, a angely, služebníky jeho a spoluslužebníky své, po boku, jiné pak všecky tvory pod sebou níže býti znaje, ostříhal místa svého, žádnému tvoru, ani svému vlastnímu tělu, v službu otroctví se nedával, nýbrž jich sám k službě užíval: a to rozumně a rozšafně, věda jak, kdy, kde, pokud čeho užiti neb neužiti; jak, kdy, kde, pokud tělu jeho žádosti dáti neb nedati, jak, kdy, kde, pokud bližnímu vhod býti neb nebyti. Summou, věděti jak mravně, ctnostně, rozšafně a prozřetedlně sebe i všecky své činy vnitř i zevnitř říditi.

*) Naposledy obrazem Božím bude, jestliže k Bohu se srdcem, žádostmi i všemi snažnostmi obraceje, vnitř i zevnitř čistoty a svatosti, spravedlnosti a milosrdenství ostříhati bude. Obrazu zajisté dokonalost všecka v tom záleží, aby podobnost původa svého co nejvlastněji vyrážel. Protož Bůh, svatý jsa, poroučí, abychom i my svatí byli. (1. Petr. 1, 15.)

**) Z čehož všeho závírka jde, že právě člověkem zde na světě býti, jest osvíceným, ctnostným, pobožným býti, to jest

Znáti jasně sebe i všecko,
Říditi rozšafně sebe i všecko,
Obraceti sebe i všecko k studnici té, z níž plyne všecko.

---

*) Obrazem Božím býti co? **) Podstata tedy člověka na umění, mravích a pobožnosti záleží.

V tom trém všecka sláva člověka záleží, proto že to podstata jeho jest. Jiné věci, jakékoli při něm jsou, neb býti a mysliti se mohou (jako zdraví, krása, síla, bohatství, patrnost, vzácnost, přízeň lidská, přátelství, v předsevzetích štěstí, dlouhověkost atd.), nejsou nic než zevnitřní přídavkové a povrchní ozdoby, jestliže je Bůh komu přidává. Aneb jsou zbytečné marnosti, neužitečná břemena a škodlivé překážky, jestliže kdo sám po nich dychtě je sobě shledává, a s nimi se zaměstknávaje, onyno přednější (na nichž podstata záleží), obmeškává.

*) Příklad dám. Hodiny (bicí neb sluneční) ušlechtilý a potřebný jsou k ostříhání náležitému času nástroj; jichž podstata na řemeslném všeho rozměření a umělém složení záleží. Pouzdro na ně, řezba, točení neb květování nějaké, pomalování neb pozlátky nejsou než přibytné věci, křtaltu trochu přidávající, dobroty nic. Kdoby raději pěkný než dobrý takový nástroj míti žádal, smáli bychom se mu jako dítěti nesoudícímu, co nač jest. — Tak dobrota koně ne na něčem jiném, než na síle, udatnosti, čerstvosti, umělém se pod jezdcem obracení záleží; ocas rozvinutý neb svinutý, začesaná kštíce, pozlacená uzda, krumpované sedlo neb deka, ač mu ozdoby něco přidávají, hlupcem bychom však nazvali, kdoby na těch okrasách vzácnost koně zakládal. — Opět, zdraví těla našeho na dobrém žaludku zažívání a vnitřní oudů síle a čerstvosti záleží. Léhati měkce, choditi hladce, jísti a píti lahodně, ani

*) Příklady třmi toho vysvětlení.

ku podstatě zdraví nepřináleží, ani mu nenapomáhá, spíše ujímá. Protož kdo více lahůdek, pohodlí, šperků než zdraví šetří, nemoudrý jest. Ovšem tedy nemoudrý a nesmyslný, kdo člověkem býti chtéje, zevnitřních ozdob člověka víc než podstaty samé šetří. Protož kniha Moudrosti ty lidi za blázny a bezbožné odsuzuje, kteří život svůj za hříčku mají aneb za tržiště ku provozování zisku. Takoví prý nedojdou chvály Boží, ani požehnání jeho (Moudr. 15, 12 a 19). Na tom stůj.

Kapitola V.

Že člověk toho trého (osvícení, ctností, pobožnosti) základy sám v sobě má přirozeně.

*) K čemu Bůh kterou věc stvořil, k tomu způsobnost v přirození její vštípil, tak aby žádná nebyla tím, čímž jest, bezdečně a s násilím, ale ráda; protože z kořenů v ní založených samo vyrostá, což vyrostati má. A tak tedy i člověk osvícenosti, ctností, pobožnosti (poněvadž k tomu trému na svět uveden jest) kořeny sám v sobě má, tak jistotně jako strom kořeny své, na nichž stojí. Protož netřeba nic z těch věcí do člověka vnášeti, má je již v sobě sám hned od přirození, jen aby tíž kořenové před zhoubou chráněni byli

*) Každá věc, k čemu stvořena, toho základy a kořeny v sobě má.

a pomoc k jadrnému se ujímání a náležitému ratolestí pouštění, též mocnému se rozkládání a zdárnému v ovoce rozkvétání měli, toho potřeba jest.

Ale poněvadž tomu, co Sirach píše, že Moudrost základy věčné v lidech založila (Sir. 1, 14), ne všickni rozumějí, poukažme sobě to po částkách. Jaké základy v nás má umění neb osvícenost? jaké ctnost? jaké pobožnost? a uhlédáme, jaký moudrosti Boží nástroj jest každý člověk.

O umění neb osvícení.

*) Že člověk k tomu, aby všecko znal a všecko uměl, stvořen jest, důvodové jsou tito:

**) 1. Stvořen jest k obrazu Božímu. V Bohu tedy poněvadž se mezi jinými divnými jeho věcmi také blesk jasně na všecko patřící vševědoucnosti jeho stkví, jistotněť i toho podoba v člověku býti musí. Sicby obraz nebyl obrazem. Jakož pak svědčí sama věc, žeť arci má podobnost v té věci člověk Bohu. Nebo u prostřed skutků Božích v světě postaven jsa, mysl svou v sobě má, jako zrcadlo nějaké okrouhlé u prostřed pokoje zavěšené, v kterémž se všecko, co po všech stranách jest, samo obleskuje. Všecko, pravím, co kde jest. Nebo mysl naše nejen věci blízké okolo sebe, ale i vzdálené buď místem neb i časem, i zavinuté tak i jinak, rozvíná, rozbírá, zpytuje,

---

*) Člověk má základ všelikého umění v sobě sám, protože jest: **) 1. obraz Boží.

stíhá. *) Jsou zajisté myšlení naše věc jakási neobsáhlá a neskonalá, žádnými mezemi obmeziti se nedadoucí, jako sám Bůh. Nebo by člověk tisíc let živ byl, a vždycky se uče jedné věci za druhou vyrozumíval, vždycky se to má kde všecko v mysli jeho směstknávati. Taková bezedná hlubina jest mysl naše! — K tomu, ač tělo lidské uzíčkými mezemi oudů svých sklíčeno jest, čich trošku dále okolo těla dosahá, sluch ještě dále, zrak nejdále, jejž obloha toliko terminuje; mysl však ani oblohou, ani tím, což nad oblohou jest, terminovati se nedá. I nad nebesa nebes, i pod propast propastí, by to vše tisíckrát větší bylo, ona prostupuje a proniká, a vždy ještě dále prostupovati a pronikati může; a to vše v jednom okamžení, z země na nebe, z nebe do propasti, a odtad kamkoli jinam se přenášejíc. A nechtěli bychom povoliti, že jí všecko obsáhnouti možné jest? nýbrž že k tomu, aby obsahovala, jest? a jiného dělati nemůž?

**) 2. Nazývá se člověk a jest malý, v summu shrnutý svět, v němž všecko zavinuté se nachází, cokoli v sobě veliký svět široce rozprostřené má. (Což plněji vysvětlovati, že tak jest, k jinému místu přináleží.) Protož člověka na svět jdoucího mysl dobře k seménku bylinnému neb jádru stromovému přirovnána býti můž, v kterémž ač podobnosti byliny neb stromu neviděti, jest však tam bylina neb strom v pravdě. Což skutek snadně ukáže, když dané ono jsúc v zemi, i pod

---

*) Mysl lidská věc neobsáhlá a neskonalá.
**) malý svět.

sebe kořínky i nad sebe proutky pouští, kteříž se potom přirozenou mocí sami v ratolesti rozrostají, listím odívají, květ a ovoce nesou, jen když se jak kořen tak ratolesti zsílí. Ne potřeba tedy ničeho do člověka, co uměti má, vnášeti (anby to snad místa v něm nenaslo), než toliko, co v sobě sám zavinutého má, to jemu pomalíčku rozvíjeti a po částkách, co která věc jest, ukazovati; uhlédá hned všecko, hned všemu vyrozumí. Protož Pythagoras říkával, že tak přirozené jest člověku všecko uměti, že prý, kdyby kdo sedmileté pachole examinovati a jeho se rozumně podlé pochopitedlnosti jeho vytazovati uměl, na všecky by otázky celé filosofie odpovídati trefilo, proto jmenovité, že sám rozum v člověku dostatečná jest regule a pravá míra všech věcí, toliko že po pádu sebou sám zastíněn a zamotán jsa, sám sobě pomoci neumí, a kteříby pomáhati měli, řídko do toho trefují, nýbrž jej více zamotávají a zaplétají.

*) 3. K tomu přidáni jsou té rozumné v nás bydlící duši nástrojové takoví, že cokoli vně vůkol nás jest a děje se, jí tajno býti nemůž; vyzvídá ona skrze ty nástroje špehéře své všecko, jenž jsou zrak, sluch, čich, košt, takt. [1])

Poněvadž tedy není v tom světě, cožby se buď viděti, neb slyšeti, neb voněti, neb koštovati, neb dotýkáním, co a jaké jest, rozeznávati nemohlo, jde odtud, že nic není v světě, cožby

[1]) chuť, hmat.

*) 3. má nástroje k vyrozumívání všemu a vystíhání všeho.

od člověka chápáno býti nemohlo; od člověka, pravím, mysl a rozum majícího a skrze nástroje ty všudy dosahujícího.

*) 4. Přivstípena jest také člověku chuť k zpytování všeho a k vyrozumívání všemu. Omnes natura scire desiderant, dí Aristoteles. (Všickni prý umění žádostivi jsou z přirození.) Vidí se to hned při dítkách, i potom ovšem dál. Nebo kdo nerad vždycky něco nového vidí? vždycky něco nového slyší? vždycky něčeho nového se dotýká? Na prosto přirozené to všechněm lidem, ačkoli jednomu víc, druhému méně. Odtud jest, že člověk vždycky rád někam jde, s někým se shledává, na něco se ptá, něco sám povídá, summou mysl jeho pokoje nemá, vždycky se na něco táhne, jako i zevnitřní smyslové jeho. Nad to lidem učeným diví se i ti nejhloupější, za cosi zvláštnějšího mimo sebe je držíce. Čeho to znamení, než že přirození i v nich také k vnadě té se táhne? že, čeho nemají, aspoňby míti žádali, kdyby, že možné jest, naději míti mohli?

**) 5. Příklady máme, že někteří přirozenou chtivostí za rozumem jdouce, velikých věcí se dovtipovali a bez vůdců k většímu umění, než jiní skrze vůdce, přicházeli; jacíž αὐτοδίδακτοι (sami od sebe učení) slovou. A to čeho důvodem, jediné že člověk všecko v sobě sám má, i lampu, i knot, i olej, i křesadlo se všemi příprávami.

---

*) 4. má přirozenou chuť k zpytování všeho.
**) 5. mnozí sami od sebe moudrosti nabývají.

*) Kdyby jen rozkřesávati sobě, a z jisker světlo rozvěcovati, a hořící světlo utíráním vyjasňovati uměl, viděl by hned, jakožto po světle, divné moudrosti Boží sklady, i v sobě sám, jakožto v malém světě a obrazu Božím i kromě sebe, v velikém tom světě, jak všecko přerozkošně Bůh na počet, míru a váhu spořádal, libě se dívaje, i v Bohu také, jakožto studnici té, z níž plyne všecko. Ješto když se nerozkřesuje v člověku vnitřní to pravé rozumu světlo, než jen se mu zevnitř kahanců, a to ještě v laterni domnění lidských (authoritatum involucris) podává, není jinak (a býti nemůže), než jakoby někoho, v tmavém místě sedícího, tak s světlem obcházel, aby se mu skulinami trochu něco blýštělo, samo pak plné světlo k němu nemohlo.

**) 6. A zdaž se to patrně i z věcí těch, k nimž mysl naše podobnost má, nevidí? Země zajisté (k níž srdce lidské přirovnává písmo svaté často, poučování pak k semenu) zdali všelijakého semene v se nepřijímá? zdali jedna a táž zahrada všelijakými vonnými bylinami, kvítím, kořením, stromovím vysazena býti nemůž? Můž v pravdě, když pilný, umělý, rozšafný zahradník jest; a čím větší rozličnost se vidí, tím líbější očím divadlo, chřípím vnada, srdci občerstvení.

***) Aristoteles člověka na svět jdoucího mysl připodobnil tabuli prázdné, na níž psáno nic není, napsati se však může všecko. Jakož tedy

---

*) Člověk sám v sobě všecky přípravy má. *) Příklady věcí jiných (k nimž mysl lidská podobnost má) to se vysvětluje: .země, ***) :tabule prázdné.

na tabuli prázdné písař napsati aneb malíř namalovati bez nesnáze můž všecko, co chce, když jen umí, tak v mysl lidskou všecko uvésti jednostejně snadná věc tomu, kdo, jak se to dělati má, rozumí. Čehož nedějeli se, jistě, jistě tabule vinna není (kromě že někdy trošku nehladká bývá), než písaře a malíře neumělost. Tento jest rozdíl, že na tabuli nemůžeš dále a déle psáti, než kam a pokud kraj stačuje; ale v mysli vždycky psáti a rýpati můžeš, kraje a konce nikdy nenajdeš, protože (jakž málo výš dotčeno) mysl naše neskonalá jest, krajů a mezí žádných nemající.

*) Třetí připodobňuje se mozek náš (v němž se myšlení konají) vosku, jakožto na kterémž se buď pečet tiskne, aneb z něho obrázkové všelijací a květování rozličná formují. Jakož tedy vosk všelijaké formy v se přijímaje, všecko, co jen chceš, udělati z sebe dá: tak mozek náš všech věcí obrazy a podobizny v sobě formovati dada, všecko, co světa širokost obsahuje, chytá; čímž se pěkně, co myšlení aneb umění naše jest, vyobráží. Cokoli já vidím, slyším, koštuji, čiji, makám, to jest pečeť, kterouž se hned v mozku mém podobizna její vyrazí, tak že i po oddělení jí od očí, uší, jazyka, chřípí, rukou mých já obraz její v mysli mám, aniž ho (leč jsem nepozoroval, že se mdle vytlačilo) pozbyti mohu, bych chtěl. **) Ku příkladu, viděl li jsem kdy člověka některého a naň pilně pohleděl; mluvilli

*) .: vosku. **) Podobenství pěkné, k vyrozumění, co myšlení naše jsou, napomáhající.

jsem co s ním; šelli jsem neb jel cestou a tu řeku, horu, pole, rybník, les, město, zámek atd. spatřil; slyšelli jsem kde střelbu, hřímání, muziku atd.; četlli jsem co bedlivě v knize některé atd., to mi se vše na mozku vytlačuje a vyráží, tak že kdykoli na to vzpomenu, tak mnoho jest, jakobych to nyní před očima neb ušima měl. Což, ač se na jednom mozku jinak než na druhém pozoruje a dělá, dělá se však na každém vždy nějak. A tu se opět nestihlá Boží moudrost vidí, jak ona to opatřila, aby jediný ten v jedné hlavě mozk, jehož tak mnoho není, tak nesčíslné množství obrazů v se přijímati mohl. Nebo co jediný člověk, kterýž třidcet nebo 40 let živ byl (zvláště učený), viděl, slyšel, čítil, četl, zkusil a nač vzpomenouti při příčině můž, to vše on v hlavě nosí, podobizny na mozku vytisknuté věcí těch někdy viděných, slyšaných, dotýkaných atd. an jich na tisíce tisíců, a ještě tisíckrát víc; a však se to všecko tam směstnává, a každý den toho přibývá. Jaká to Boží moc, jaká nestižitedlná moudrost!

*) Naposledy však nejpodobnější jest mysl naše zrcadlu aneb oku, jemuž cokoli představíš, jakékoli formy a barvy, hned toho obraz chytí, leč by to po tmě přistrkoval, aneb pozadu, neb pobočně, neb zdaleka jen vyskytoval, zblízka neukázal, neb to něčím zastěňoval, neb s jiným mátl; tu nebude nic, pravda jest; ale já o tom, co při světle a skrze náležité věcí předstírání býti můž, mluvím. Jakož tedy netřeba oka nutiti,

*) : : zrcadla neb oka.

aby hledělo, samo se ono odvírá a rádo vždycky odvírá a na všecko, co svět viditedlného má, rádo hledí a stačuje všemu (jen když jedno po druhém, ne spolu), aniž se kdy nasytí hleděním (jakž Šalomoun dí, Eccles. 1, 8); tak rovně mysl naše sama se odvírá, sama hleděti žádá, sama chytá všecko a v tom neustalá jest, když se toliko věcmi nezasýpá, a jedno za druhým v slušném řádu jí se podává. Chybiti to nemůže; tak neproměnné jest.

O mravích a ctnostech.

*) Že pak člověk ad harmoniam moralem (k spořádanosti povah mravných) z přirození náklonnost má, tím dvojím dovodím: 1) že se kochá v harmonii všelijaké, kdekoli ji cítí. 2) Že sám není než harmonia, vnitř i zevnitř.

**) Nebo každý člověk miluje malování pěkné, pěkný obraz, pěkného člověka, pěkného koně, pěkného ptáka atd. Proč? Proto že harmonii barev a proporcí oudů cítí; to vnada očím jeho, přirozeně. Miluje každý člověk muziku. Proč? Protože harmonia hlasů jest, ušim pastva libá. Miluje každý chutné pokrmy a nápoje. Proč? Protože temperatura saporum (dobré stemperování chutí) jazyka se jímá, přirozeně. Miluje každý mírné teplo, mírný chládek atd. Proč? Protože přirození všecko mírné libuje, v něm

---

*) Člověk základy ctností že v sobě má přirozeně, důvod: že **) 1. miluje všelijakou harmonii,

své zachování, v výstupku pak zhoubu svou cítě. Nýbrž milujeme jedni při druhých ctnosti (nebo i ti nectnostní ctnostným se diví, ačkoli nenásledují, za nemožné sobě to, v čemž z počátku pokaženi a zvykem zatvrzeni jsou, pokládajíce). Proč tedy ne i při sobě? Ach nebuďme slepí a vizme, že člověk všeliké harmonie, všech mravů a ctností kořeny v sobě má, jen kdyby z těch kořenů ratolesti vyvoditi uměli.

*) Nýbrž člověk sám v sobě, v těle i duši, nic není než harmonia. **) Nebo jakož viditedlný tento svět ve všech svých částkách nic není než jako přeušlechtilý hodinný nástroj, z nesčíslného množství kol a cimbálů řemeslně složený, kdež hlavní kolo svou přirozenou váhu majíc, jiná s sebou (ačkoli jedno větší, druhé menší jest, jedno níž, druhé výš stojí, jedno přímo, druhé nazpět běží) tak pojímá, že všecka spolu s ním, nad ním, okolo něho se točí a bitím cimbálů zvuk libý vydávají; tak jest rovně člověk jakožto malý svět a onoho velikého světa obraz. ***) Tělo jeho nic není, duše jeho nic není, než takový řemeslný nástroj. Pohleďme a spatříme.

†) V těle hlavní kolo jest srdce (primum vivens et ultimum moriens; et per consequens, primum mobile), [1]) studnice života; jiná kola

---

[1]) nejprvé živoucí a nejposléze umírající, a tudy nejprvé se pohybující.

*) 2. sám nic není než harmonia. **) [Svět veliký jest hodinný nástroj, a člověk rovně také]. ***) Vysvětlení toho. †) v těle,

jsou jiní oudové, vnitř i zevnitř, kteréž srdce, životní duchy k nim rozsýlaje, s sebou pojí. Váha, počátek všelikého oudů hnutí, jest mozek, kterýž nervy, jako provazy, po oudech protažené maje, potahuje jich k všelikému hnutí, jak kde třeba. Co pak se již tím hýbáním zpravuje a dělá, vnitř i zevnitř, to jest melodia živých těchto hodin, těla lidského. *) Tak v duši hlavní kolo jest vůle; závaží ji potahující jsou žádosti a náklonnosti rozličné. Zámek (jakýž při bicí straně hodin bývá, jednak se zdvihající a hodinám běh dávající, jednak zapadající a běh zastavující) jest rozum, kterýž, co vůle oblíbiti má neb nemá, ukazuje. Jiná kola jsou jiná rozličná v mysli hnutí, to jest úmyslové k činům, jakéž rozum radí. Odkudž (když se jen závaží, totiž náklonnostem příliš mnoho váhy nedává, a zámek, rozum, dobře odvírá a zavírá) nemůž než harmonia et concentus virtutum [1]) jíti, náležité totiž a rozšafné všech hnutí a činů vnitř i zevnitř temperování. A tak aj hle! člověk nic není, nežli harmonia sám v sobě!

A protož, jakož o pokaženém a zlou harmonii dávajícím instrumentu, regálu, varhanech, jestliže jen od dobrého mistra dobře udělán byl, neříkáme, že se nehodí, protože se zpraviti můž; tolikéž o hodinách dobře udělaných, potom pak zle složených anebo rzí zašlých, aneb s potrhanými strunami, nepochybujeme, že dobré předce býti mohou, přijdeli jen dobrý zase na

[1]) shoda a jednota ctností.
*) : v duši.

ně mistr, kterýžby je napravil: tak o člověku k harmonii přistrojeném nemyslme, žeby v harmonii uveden býti nemohl (ačkoli pádem rajským porušen jest), jen kdyžby to, co porušeno neb rozsmeknuto jest, uměle zase napraveno nebo vpraveno, co pak v celosti zůstává, k zůstávání posilováno bylo.

O pobožnosti.

*) Pobožnost že člověku také přirozená jest, dovodím tím, že k obrazu a podobenství Božímu stvořen jest. Nebo poněvadž všech tvorů všeho světa povahami to se tvrdí, že se podobné k podobnému táhne (Sir. 13, 18), člověk pak sobě rovného nic v nebi ani na zemi nenachází kromě toho, k jehož obrazu sformován jest; jde odtud, že se srdcem svým nemá kam obraceti, než k tomu pramenu svému, z něhož vyplývá. To cítě v sobě David, řekl: Kohožbych měl na nebi kromě tebe, Bože! a na zemi v nižádném kromě tebe libosti nemám. (Žal. 73, 25).

) Ale díš: To tak býti mělo, kdybychom byli v dokonalosti své zůstali; nyní již pádem rajským porušeni jsme, že srdce naše odvráceno jest od Boha. — *) Odpovím apoštolskými slovy: Takliž jsme pak klesli, abychom dokonce padli? (Řím. 11, 11.) Nabuchodonozorovi když srdce

---

*) Pobožnosti základ že také člověk v sobě má.
) Odpor, že jsme porušeni. *) Odp. Ne tak, abychom napraveni býti nemohli.

lidské odjato a hovadí dáno, zanecháno mu však kořenů, aby zase k rozumu lidskému, nýbrž i slávě královské přijíti mohl, jen jakžby poznal, že nebesa panují (Dan. 4, v. 23.). A což my tak vyťati jsme z ráje Božího, aby nám ani kořenů nepozůstávalo? Odstup to. Nebo zdali i těch neznabohů, pohanů srdce po Bohu se neohlédá? netáhne? Však Cicero praví, že na světě není tak divokého národu, kterýžby boha nějakého neměl a nectil. Tak hle hluboce kořenové toho v nás vězí i po pádu, že tu člověk není pro sebe sám, než pro Boha. A zdaž hned po pádu a vyhlášení pokuty a jako vytětí nás Bůh hned zase nových roubů milosti a pomoci své (zaslíbením totiž semene ženy) v srdce naše nevštípil? Zdali i neposlal Syna svého, skrze něhožby napraveno bylo porušení naše? Hanba, že jen o pádu a porušení svém věděti chceme, o pozdvižení a napravení nic. *) Hanba, že starým Adamem nemožnost svou vždycky raději vymlouvati se pokoušíme, nežlibychom, co se v novém Adamovi, Kristu, může, ohledati pokusili; ješto apoštol (svým i všech znovu zrozených jménem) dí: Všecko mohu v tom, kterýž mne posiluje, Kristu (Fil. 4, 13). Možnéliť jest, aby roub ovocný do planého strůmku, vrby, trnu, hlohu atd. vsazen jsa, ujal se a rostl, čím víc vsazen jsa do ratolesti, v níž své vlastní kořeny má? (Viz jak tu apoštol argumentuje. Řím, 11, 24.) Protož možnéli jest Bohu z kamení syny Abra-

*) Hanba o pokažení mluviti a o napravení se nestarati.

hamovy vzbuzovati (Mat. 3, 9), jak má nemožné býti, abychom my při prvním hned stvoření kořenů svatosti dostavše, a do týchž kořenů nových milostí roubů skrze Krista, a nové vláby skrze Ducha svatého dosáhše, ujímati se a růsti neměli? O nesužujme milosti Boží tu, kdež jí on sám nesužuje! Nebo chcemeliť i my, k Kristu připojení a novým rodem obdaření, s semenem naším nezpůsobnými se dělati k věcem, kteréž jsou království Božího: kterakž pak Kristus o dítkách řekl, že jejich jest království Boží? aneb kterakž nás k nim odsýlá, obraceti se veleje, abychom jako dítky byli? Kterakž pak apostol dítky rodičů křesťanských (by prý jeden toliko z nich křesťanem byl) svatými nazval? nečistými pak je býti odpírá? (1. Kor. 6, 11.) Obmyté zajisté jsou, posvěcené a ospravedlněné ve jménu Pána Jezu Krista, skrze Ducha, Boha našeho. (1. Kor. 6, 11.)

*) A protož, když křesťanské dítečky, ne Adama starého plémě, ale Adama nového símě, synáčky a dcerky Boží, bratříčky a sestříčky Kristovy k formování berouce, způsobné k přijímání v sebe semene věčnosti býti pravíme, nech se to žádnému nemožnou věcí nezdá; protože ne od plané olívy dobrého ovoce hledáme, ale ratolestkám k stromu života přivštípeným, aby v něm zůstávajíce rostly a ovoce nesly, napomáháme.

A toť jest, což Šalomoun mluví, že moudrost snadně spatřína bývá atd., nýbrž že sama obchází hledajíc atd. Sap. 6, 12. atd.

---

*) Dítky křesťanské ku pobožnosti nezpůsobné nejsou.

Kapitola VI.

Že však člověk, máli člověkem býti, cvičen k tomu býti musí.

*) Nezle z starých jeden člověka definoval, že jest animal disciplinabile, totiž, tvor k učení narozený. Nebo ač k obrazu a podobenství Božímu stvořen jest, a Bůh bez učení se něčemu všecko ví a umí, člověk však v té částce Bohu podoben není a býti nemohl. Kdyby zajisté bez učení se všemu rozuměti měl, muselby místem i časem neobsáhlý býti, aby vždycky a všudy všemu přítomen jsa, všecko simplici intuitu spatřoval, čehož ani člověku, ani angelu, ani žádnému tvoru dáno není a dáno býti nemohlo, protože věčnost a neobsáhlost (to jest božství) dáno býti nemohlo. Dosti jest angelům i lidem slávy, že jim Bůh mysl dal, aby stíhati a chápati mohli rozličné skutky jeho a tím sobě poklad rozumnosti shromažďovati. Protož i o angelích z písem víme, že se učí, to jest, čemu prvé nerozuměli, vyrozumívají. (Viz 1. Petr. 1, 12. Efez. 3. 10. 1. Reg. 22, 20. Job. 1, 6. atd.) Za kterouž příčinou moudrost a umění jejich z nemalé částky experimentalis (totiž zkušením dosažená) slove.

Žádný tedy na mysl sobě vstupovati nedej, jakoby člověk člověkem býti mohl, jediné leč se naučí člověkem býti, to jest, vycvičí v věcech těch, kteréž jemu jakožto člověku přináležejí.

---

*) Člověk člověkem býti nemůž bez vycvičení.

*) Ukazují to všech tvorů živých i bezdušných příkladové, že máli která věc tím, k čemuž stvořena jest, býti, musí k tomu lidskou pomocí býti nastrojena, jako:

**) Kamení k tomu jest, abychom z něho domy, zdi, věže, dlažky, sloupy atd. měli; a však máli k tomu užívání přijíti, lidskou rukou lámáno, tesáno, zdviháno, voženo, nošeno, staveno a kladeno býti musí. Tak kamení drahé a perly, k ozdobám lidským stvořené, od lidí řezány, strouhány, pulerovány býti musejí.

***) Kovové, zlato, stříbro, železo atd. k rozličným lidským potřebám oddány jsou: však se dobývati, rozpouštěti, přeháněti, přelévati a v rozličné formy rozkovávati musejí; samy od sebe méně než ta hlína a bláto k užitku přicházejí.

†) Zrostliny zemské všelijakou potravu (pokrmem i nápojem) z sebe nám dávají, však tak, že se byliny a obilí síti, plíti, žíti neb trhati, stromové pak štěpovati, oklešťovati, vyčišťovati musejí, rozličným způsobem; ovšem pak, jestliže odtud co k lékařství neb šatstvu neb k stavení přijíti má, připravováno býti musí.

††) Živočichové život v sobě a hýbání majíce, sami sebe opatrovati se zdají; a však i těch, majíli k tomu, k čemu stvořeni jsou, užiti býti, cvičiti potřebí. Kůň k jízdě, vůl k tahu, osel k břemenům, pes k stráži a štvaní, krahulec

---

*) Všickni tvorové strojení potřebují, jako **) 1. kamení, ***) 2. kovové, †) 3. zrostliny, ††) 4. živočichové,

k myslívosti atd. stvořen jest; a však nevycvičíšli ho sobě k tomu, málo ho uživeš.

*) Člověk strany těla k tomu jest, aby chodil a práce nějaké řídil; a však vidíme, že s sebou toho na svět nepřináší; i seděti, i státi, i choditi, i rukama prací nějakých konati dosti pracně se učiti musí. Kdežby tedy mysl naše to privilegium vzala, aby sama od sebe, bez nastrojování, tím, čímž býti má, býti mohla? Poněvadž všech stvořených věcí to právo jest, aby jak bytnost svou, tak i všecka působení svá od ničeho začínajíce, nejinak než po stupních vzhůru šly? **) Nýbrž i o angelích, ačkoli tvor dokonalostí Boha nejbližší jsou, pravé jest, že vševědoucnosti nemají, než stižitedlnost toliko k vyrozumívání předivné Boží, ve všech skutcích jeho neskonalým způsobem zavinuté moudrosti.

***) Patrné také jest, že byť člověk v své rajské dokonalosti byl zůstal, učiti by se však byl měl. Nebo ačkoli hned, jakž stvořeni byli, Adam a Eva choditi a mluviti i rozumně mluviti uměli, povědomosti však věci té, kteréž se zkušením dochází, neměli. Což odtud dosti zřejmé, že se Eva nad hadovou řečí nic nezastavila, nýbrž s ním v řečňování dala: ješto kdyby sobě byla zkušením rozumnost utvrdila, bylaby věděla, že řeč tomu tvoru nepřipadá, že se tu podvod kryje.

Ovšem tedy po pádu, máli člověk člověkem býti, něco uměti a rozuměti, učiti se musí, protože my již na svět se rodíce mysl s sebou, jako

---

*) 5. tělo lidské, **) 6. angelé. ***) 7. Člověk se i v ráji učiti měl.

*) Kdyby jen rozkřesávati sobě, a z jisker světlo rozvěcovati, a hořící světlo utíráním vyjasňovati uměl, vidělby hned, jakožto po světle, divné moudrosti Boží sklady, i v sobě sám, jakožto v malém světě a obrazu Božím i kromě sebe, v velikém tom světě, jak všecko přerozkošně Bůh na počet, míru a váhu spořádal, libě se dívaje, i v Bohu také, jakožto studnici té, z níž plyne všecko. Ješto když se nerozkřesuje v člověku vnitřní to pravé rozumu světlo, než jen se mu zevnitř kahanců, a to ještě v laterni domnění lidských (authoritatum involucris) podává, není jinak (a býti nemůže), než jakoby někoho, v tmavém místě sedícího, tak s světlem obcházel, aby se mu skulinami trochu něco blýštělo, samo pak plné světlo k němu nemohlo.

**) 6. A zdaž se to patrně i z věcí těch, k nimž mysl naše podobnost má, nevidí? Země zajisté (k níž srdce lidské přirovnává písmo svaté často, poučování pak k semenu) zdali všelijakého semene v se nepřijímá? zdali jedna a táž zahrada všelijakými vonnými bylinami, kvítím, kořením, stromovím vysazena býti nemůž? Můž v pravdě, když pilný, umělý, rozšafný zahradník jest; a čím větší rozličnost se vidí, tím líbější očím divadlo, chřípím vnada, srdci občerstvení.

***) Aristoteles člověka na svět jdoucího mysl připodobnil tabuli prázdné, na níž psáno nic není, napsati se však může všecko. Jakož tedy

---

*) Člověk sám v sobě všecky přípravy má. *) Příklady věcí jiných (k nimž mysl lidská podobnost má) to se vysvětluje: . země, ***) : tabule prázdné.

na tabuli prázdné písař napsati aneb malíř namalovati bez nesnáze můž všecko, co chce, když jen umí, tak v mysl lidskou všecko uvésti jednostejně snadná věc tomu, kdo, jak se to dělati má, rozumí. Čehož nedějeli se, jistě, jistě tabule vinna není (kromě že někdy trošku nehladká bývá), než písaře a malíře neumělost. Tento jest rozdíl, že na tabuli nemůžeš dále a déle psáti, než kam a pokud kraj stačuje; ale v mysli vždycky psáti a rýpati můžeš, kraje a konce nikdy nenajdeš, protože (jakž málo výš dotčeno) mysl naše neskonalá jest, krajů a mezí žádných nemající.

*) Třetí připodobňuje se mozek náš (v němž se myšlení konají) vosku, jakožto na kterémž se buď pečeť tiskne, aneb z něho obrázkové všelijací a květování rozličná formují. Jakož tedy vosk všelijaké formy v se přijímaje, všecko, co jen chceš, udělati z sebe dá: tak mozek náš všech věcí obrazy a podobizny v sobě formovati dada, všecko, co světa širokost obsahuje, chytá; čímž se pěkně, co myšlení aneb umění naše jest, vyobráží. Cokoli já vidím, slyším, koštuji, čiji, makám, to jest pečeť, kterouž se hned v mozku mém podobizna její vyrazí, tak že i po oddělení jí od očí, uší, jazyka, chřípí, rukou mých já obraz její v mysli mám, aniž ho (leč jsem nepozoroval, že se mdle vytlačilo) pozbyti mohu, bych chtěl. **) Ku příkladu, vidělli jsem kdy člověka některého a naň pilně pohleděl; mluvilli

*) .: vosku. **) Podobenství pěkné, k vyrozumění, co myšlení naše jsou, napomáhající.

jsem co s ním; šelli jsem neb jel cestou a tu řeku, horu, pole, rybník, les, město, zámek atd. spatřil; slyšelli jsem kde střelbu, hřímání, muziku atd.; četlli jsem co bedlivě v knize některé atd., to mi se vše na mozku vytlačuje a vyráží, tak že kdykoli na to vzpomenu, tak mnoho jest, jakobych to nyní před očima neb ušima měl. Což, ač se na jednom mozku jinak než na druhém pozoruje a dělá, dělá se však na každém vždy nějak. A tu se opět nestihlá Boží moudrost vidí, jak ona to opatřila, aby jediný ten v jedné hlavě mozk, jehož tak mnoho není, tak nesčíslné množství obrazů v se přijímati mohl. Nebo co jediný člověk, kterýž třidcet nebo 40 let živ byl (zvláště učený), viděl, slyšel, cítil, četl, zkusil a nač vzpomenouti při příčině můž, to vše on v hlavě nosí, podobizny na mozku vytisknuté věcí těch někdy viděných, slyšaných, dotýkaných atd. an jich na tisíce tisíců, a ještě tisíckrát víc; a však se to všecko tam směstnává, a každý den toho přibývá. Jaká to Boží moc, jaká nestižitedlná moudrost!

*) Naposledy však nejpodobnější jest mysl naše zrcadlu aneb oku, jemuž cokoli představíš, jakékoli formy a barvy, hned toho obraz chytí, leč by to po tmě přistrkoval, aneb pozadu, neb pobočně, neb zdaleka jen vyskytoval, zblízka neukázal, neb to něčím zastěňoval, neb s jiným mátl; tu nebude nic, pravda jest; ale já o tom, co při světle a skrze náležité věcí předstírání býti můž, mluvím. Jakož tedy netřeba oka nutiti,

*) : : zrcadla neb oka.

aby hledělo, samo se ono odvírá a rádo vždycky odvírá a na všecko, co svět viditedlného má, rádo hledí a stačuje všemu (jen když jedno po druhém, ne spolu), aniž se kdy nasytí hleděním (jakž Šalomoun dí, Eccles. 1, 8); tak rovně mysl naše sama se odvírá, sama hleděti žádá, sama chytá všecko a v tom neustalá jest, když se toliko věcmi nezasýpá, a jedno za druhým v slušném řádu jí se podává. Chybiti to nemůže; tak neproměnné jest.

O mravích a ctnostech.

*) Že pak člověk ad harmoniam moralem (k spořádanosti povah mravných) z přirození náklonnost má, tím dvojím dovodím: 1) že se kochá v harmonii všelijaké, kdekoli ji cítí. 2) Že sám není než harmonia, vnitř i zevnitř.

**) Nebo každý člověk miluje malování pěkné, pěkný obraz, pěkného člověka, pěkného koně, pěkného ptáka atd. Proč? Proto že harmonii barev a proporcí oudů cítí; to vnada očím jeho, přirozeně. Miluje každý člověk muziku. Proč? Protože harmonia hlasů jest, uším pastva libá. Miluje každý chutné pokrmy a nápoje. Proč? Protože temperatura saporum (dobré stemperování chutí) jazyka se jímá, přirozeně. Miluje každý mírné teplo, mírný chládek atd. Proč? Protože přirození všecko mírné libuje, v něm

---

*) Člověk základy ctností že v sobě má přirozeně, důvod: že **) 1. miluje všelijakou harmonii,

své zachování, v výstupku pak zhoubu svou cítě. Nýbrž milujeme jedni při druhých ctnosti (nebo i ti nectnostní ctnostným se diví, ačkoli nenásledují, za nemožné sobě to, v čemž z počátku pokaženi a zvykem zatvrzeni jsou, pokládajíce). Proč tedy ne i při sobě? Ach nebuďme slepí a vizme, že člověk všeliké harmonie, všech mravů a ctností kořeny v sobě má, jen kdyby z těch kořenů ratolesti vyvoditi uměli.

*) Nýbrž člověk sám v sobě, v těle i duši, nic není než harmonia. **) Nebo jakož viditedlný tento svět ve všech svých částkách nic není než jako přeušlechtilý hodinný nástroj, z nesčíslného množství kol a cimbálů řemeslně složený, kdež hlavní kolo svou přirozenou váhu maje, jiná s sebou (ačkoli jedno větší, druhé menší jest, jedno níž, druhé výš stojí, jedno přímo, druhé nazpět běží) tak pojímá, že všecka spolu s ním, nad ním, okolo něho se točí a bitím cimbálů zvuk libý vydávají; tak jest rovně člověk jakožto malý svět a onoho velikého světa obraz. ***) Tělo jeho nic není, duše jeho nic není, než takový řemeslný nástroj. Pohleďme a spatříme.

†) V těle hlavní kolo jest srdce (primum vivens et ultimum moriens; et per consequens, primum mobile),[1]) studnice života; jiná kola

---

[1]) nejprvé živoucí a nejposléze umírající, a tudy nejprvé se pohybující.

*) 2. sám nic není než harmonia. **) [Svět veliký jest hodinný nástroj, a člověk rovně také]. ***) Vysvětlení toho. †) v těle,

jsou jiní oudové, vnitř i zevnitř, kteréž srdce, životní duchy k nim rozsýlaje, s sebou pojí. Váha, počátek všelikého oudů hnutí, jest mozek, kterýž nervy, jako provazy, po oudech protažené maje, potahuje jich k všelikému hnutí, jak kde třeba. Co pak se již tím hýbáním zpravuje a dělá, vnitř i zevnitř, to jest melodia živých těchto hodin, těla lidského. *) Tak v duši hlavní kolo jest vůle; závaží ji potahující jsou žádosti a náklonnosti rozličné. Zámek (jakýž při bicí straně hodin bývá, jednak se zdvihající a hodinám běh dávající, jednak zapadající a běh zastavující) jest rozum, kterýž, co vůle oblíbiti má neb nemá, ukazuje. Jiná kola jsou jiná rozličná v mysli hnutí, to jest úmyslové k činům, jakéž rozum radí. Odkudž (když se jen závaží, totiž náklonnostem příliš mnoho váhy nedává, a zámek, rozum, dobře odvírá a zavírá) nemůž než harmonia et concentus virtutum [1]) jíti, náležité totiž a rozšafné všech hnutí a činů vnitř i zevnitř temperování. A tak aj hle! člověk nic není, nežli harmonia sám v sobě!

A protož, jakož o pokaženém a zlou harmonii dávajícím instrumentu, regálu, varhanech, jestliže jen od dobrého mistra dobře udělán byl, neříkáme, že se nehodí, protože se zpraviti můž; tolikéž o hodinách dobře udělaných, potom pak zle složených anebo rzí zašlých, aneb s potrhanými strunami, nepochybujeme, že dobré předce býti mohou, přijdeli jen dobrý zase na

[1]) shoda a jednota ctností.
*) : v duši.

ně mistr, kterýžby je napravil: tak o člověku k harmonii přistrojeném nemyslme, žeby v harmonii uveden býti nemohl (ačkoli pádem rajským porušen jest), jen kdyžby to, co porušeno neb rozsmeknuto jest, uměle zase napraveno nebo vpraveno, co pak v celosti zůstává, k zůstávání posilováno bylo.

O pobožnosti.

*) Pobožnost že člověku také přirozená jest, dovodím tím, že k obrazu a podobenství Božímu stvořen jest. Nebo poněvadž všech tvorů všeho světa povahami to se tvrdí, že se podobné k podobnému táhne (Sir. 13, 18), člověk pak sobě rovného nic v nebi ani na zemi nenachází kromě toho, k jehož obrazu sformován jest; jde odtud, že se srdcem svým nemá kam obraceti, než k tomu pramenu svému, z něhož vyplývá. To cítě v sobě David, řekl: Kohožbych měl na nebi kromě tebe, Bože! a na zemi v nižádném kromě tebe libosti nemám. (Žal. 73, 25).

) Ale díš: To tak býti mělo, kdybychom byli v dokonalosti své zůstali; nyní již pádem rajským porušeni jsme, že srdce naše odvráceno jest od Boha. — *) Odpovím apoštolskými slovy: Takliž jsme pak klesli, abychom dokonce padli? (Řím. 11, 11.) Nabuchodonozorovi když srdce

---

*) Pobožnosti základ že také člověk v sobě má. **) Odpor, že jsme porušeni. ***) Odp. Ne tak, abychom napraveni býti nemohli.

lidské odjato a hovadí dáno, zanecháno mu však kořenů, aby zase k rozumu lidskému, nýbrž i slávě královské přijíti mohl, jen jakžby poznal, že nebesa panují (Dan. 4, v. 23.). A což my tak vyťati jsme z ráje Božího, aby nám ani kořenů nepozůstávalo? Odstup to. Nebo zdali i těch neznabohů, pohanů srdce po Bohu se neohlédá? netáhne? Však Cicero praví, že na světě není tak divokého národu, kterýžby boha nějakého neměl a nectil. Tak hle hluboce kořenové toho v nás vězí i po pádu, že tu člověk není pro sebe sám, než pro Boha. A zdaž hned po pádu a vyhlášení pokuty a jako vytětí nás Bůh hned zase nových roubů milosti a pomoci své (zaslíbením totiž semene ženy) v srdce naše nevštípil? Zdali i neposlal Syna svého, skrze něhožby napraveno bylo porušení naše? Hanba, že jen o pádu a porušení svém věděti chceme, o pozdvižení a napravení nic. *) Hanba, že starým Adamem nemožnost svou vždycky raději vymlouvati se pokoušíme, nežlibychom, co se v novém Adamovi, Kristu, může, ohledati pokusili; ješto apoštol (svým i všech znovu zrozených jménem) dí: Všecko mohu v tom, kterýž mne posiluje, Kristu (Fil. 4, 13). Možnéliť jest, aby roub ovocný do planého strůmku, vrby, trnu, hlohu atd. vsazen jsa, ujal se a rostl, čím víc vsazen jsa do ratolesti, v níž své vlastní kořeny má? (Viz jak tu apoštol argumentuje. Řím, 11, 24.) Protož možnéli jest Bohu z kamení syny Abra-

*) Hanba o pokažení mluviti a o napravení se nestarati.

hamovy vzbuzovati (Mat. 3, 9), jak má nemožné býti, abychom my při prvním hned stvoření kořenů svatosti dostavše, a do týchž kořenů nových milostí roubů skrze Krista, a nové vláby skrze Ducha svatého dosáhše, ujímati se a růsti neměli? O nesužujme milosti Boží tu, kdež jí on sám nesužuje! Nebo chcemelič i my, k Kristu připojení a novým rodem obdaření, s semenem našim nezpůsobnými se dělati k věcem, kteréž jsou království Božího: kterakž pak Kristus o dítkách řekl, že jejich jest království Boží? aneb kterakž nás k nim odsýlá, obraceti se veleje, abychom jako dítky byli? Kterakž pak apostol dítky rodičů křesťanských (by prý jeden toliko z nich křesťanem byl) svatými nazval? nečistými pak je býti odpírá? (1. Kor. 6, 11.) Obmyté zajisté jsou, posvěcené a ospravedlněné ve jménu Pána Jezu Krista, skrze Ducha, Boha našeho. (1. Kor. 6, 11.)

*) A protož, když křesťanské dítečky, ne Adama starého plémě, ale Adama nového símě, synáčky a dcerky Boží, bratříčky a sestřičky Kristovy k formování berouce, způsobné k přijímání v sebe semene věčnosti býti pravíme, nech se to žádnému nemožnou věcí nezdá; protože ne od plané olívy dobrého ovoce hledáme, ale ratolestkám k stromu života přivštípeným, aby v něm zůstávajíce rostly a ovoce nesly, napomáháme.

A toť jest, což Šalomoun mluví, že moudrost snadně spatřína bývá atd., nýbrž že sama obchází hledajíc atd. Sap. 6, 12. atd.

---

*) Dítky křesťanské ku pobožnosti nezpůsobné nejsou.

Kapitola VI.

Že však člověk, máli člověkem býti, cvičen k tomu býti musí.

*) Nezle z starých jeden člověka definoval, že jest animal disciplinabile, totiž, tvor k učení narozený. Nebo ač k obrazu a podobenství Božímu stvořen jest, a Bůh bez učení se něčemu všecko ví a umí, člověk však v té částce Bohu podoben není a býti nemohl. Kdyby zajisté bez učení se všemu rozuměti měl, muselby místem i časem neobsáhlý býti, aby vždycky a všudy všemu přítomen jsa, všecko simplici intuitu spatřoval, čehož ani člověku, ani angelu, ani žádnému tvoru dáno není a dáno býti nemohlo, protože věčnost a neobsáhlost (to jest božství) dáno býti nemohlo. Dosti jest angelům i lidem slávy, že jim Bůh mysl dal, aby stíhati a chápati mohli rozličné skutky jeho a tím sobě poklad rozumnosti shromažďovati. Protož i o angelích z písem víme, že se učí, to jest, čemu prvé nerozuměli, vyrozumívají. (Viz 1. Petr. 1, 12. Efez. 3. 10. 1. Reg. 22, 20. Job. 1, 6. atd.) Za kterouž příčinou moudrost a umění jejich z nemalé částky experimentalis (totiž zkušením dosažená) slove.

Žádný tedy na mysl sobě vstupovati nedej, jakoby člověk člověkem býti mohl, jediné leč se naučí člověkem býti, to jest, vycvičí v věcech těch, kteréž jemu jakožto člověku přináležejí.

---

*) Člověk člověkem býti nemůž bez vycvičení.

*) Ukazují to všech tvorů živých i bezdušných příkladové, že máli která věc tím, k čemuž stvořena jest, býti, musí k tomu lidskou pomocí býti nastrojena, jako:

**) Kamení k tomu jest, abychom z něho domy, zdi, věže, dlažky, sloupy atd. měli; a však máli k tomu užívání přijíti, lidskou rukou lámáno, tesáno, zdviháno, voženo, nošeno, staveno a kladeno býti musí. Tak kamení drahé a perly, k ozdobám lidským stvořené, od lidí řezány, strouhány, pulerovány býti musejí.

***) Kovové, zlato, stříbro, železo atd. k rozličným lidským potřebám oddány jsou: však se dobývati, rozpouštěti, přeháněti, přelévati a v rozličné formy rozkovávati musejí; samy od sebe méně než ta hlína a bláto k užitku přicházejí.

†) Zrostliny zemské všelijakou potravu (pokrmem i nápojem) z sebe nám dávají, však tak, že se byliny a obilí síti, plíti, žíti neb trhati, stromové pak štěpovati, oklešťovati, vyčišťovati musejí, rozličným způsobem; ovšem pak, jestliže odtud co k lékařství neb šatstvu neb k stavení přijíti má, připravováno býti musí.

††) Živočichové život v sobě a hýbání majíce, sami sebe opatrovati se zdají; a však i těch, majíli k tomu, k čemu stvořeni jsou, užiti býti, cvičiti potřebí. Kůň k jízdě, vůl k tahu, osel k břemenům, pes k stráži a štvaní, krahulec

---

*) Všickni tvorové strojení potřebují, jako **) 1. kamení, ***) 2. kovové, †) 3. zrostliny, ††) 4. živočichové,

k myslivosti atd. stvořen jest; a však nevycvičíšli ho sobě k tomu, málo ho uživeš.

*) Člověk strany těla k tomu jest, aby chodil a práce nějaké řídil; a však vidíme, že s sebou toho na svět nepřináší; i seděti, i státi, i choditi, i rukama prací nějakých konati dosti pracně se učiti musí. Kdežby tedy mysl naše to privilegium vzala, aby sama od sebe, bez nastrojování, tím, čímž býti má, býti mohla? Poněvadž všech stvořených věcí to právo jest, aby jak bytnost svou, tak i všecka působení svá od ničeho začínajíce, nejinak než po stupních vzhůru šly? **) Nýbrž i o angelích, ačkoli tvor dokonalostí Boha nejbližší jsou, pravé jest, že vševědoucnosti nemají, než stižitedlnost toliko k vyrozumívání předivné Boží, ve všech skutcích jeho neskonalým způsobem zavinuté moudrosti.

***) Patrné také jest, že byť člověk v své rajské dokonalosti byl zůstal, učiti by se však byl měl. Nebo ačkoli hned, jakž stvořeni byli, Adam a Eva choditi a mluviti i rozumně mluviti uměli, povědomosti však věci té, kteréž se zkušením dochází, neměli. Což odtud dosti zřejmé, že se Eva nad hadovou řečí nic nezastavila, nýbrž s ním v řečňování dala: ješto kdyby sobě byla zkušením rozumnost utvrdila, bylaby věděla, že řeč tomu tvoru nepřipadá, že se tu podvod kryje.

Ovšem tedy po pádu, máli člověk člověkem býti, něco uměti a rozuměti, učiti se musí, protože my již na svět se rodíce mysl s sebou, jako

*) 5. tělo lidské, **) 6. angelé. ***) 7. Člověk se i v ráji učiti měl.

prázdnou tabuli toliko (jakž Aristoteles říkával), přinášíme, na níž nic psáno není, psáti se teprv, co potřeba, musí. A jest to nám po pádu mnohem pracnější, nežli v ráji býti mělo, protože se i mluviti i rozuměti i činiti dobře z gruntu učiti musíme, poněvadž i věci před námi nyní jsou ukrytější (pro zatemnělost rozumu), i jazykové nám zmateni, že se jich několika (chcemeli lidé s lidmi zacházeti moci) učiti musíme, an i mateřští zmatenější a těžší učiněni, a mezitím nic se s námi nerodí. *) Příkladové zajisté jsou, že někteří v dětinství byvše od zvěři divoké (jakž příhody jsou rozličné), vlků, nedvědů atd. uchvácení, zanešení, mezi nimi vychovaní, a potom zase lapení, nic nad ta zvířata víc neuměli a nerozuměli, ani mluviti, ani na dvou nohách choditi, ani ovšem jiných lidských prací konati, leč až mezi lidmi zase pobyvše, se naučili. O čemž dva neb tři příklady připomenu.

Před nemnoha léty ztratilo se skrze nešetrnost rodičů dítě v jedné vsi v Hassii,[1]) kteráž ves stromovím a zahradami naskrze prorostlá a u samého lesa ležící byla, z něhož vlci až do samé vsi vybíhali. Po některém roce vídali sedláci mezi běhajícími vlky zvíře jakési, čtvernohé sic, ale rozdílné od vlků, a kteréž ne tak čerstvě přes ploty skákalo. Ukazovali je sobě často s podivením a oznámili to nejprv fojtovi, potom úředníku, až se to naposledy landkraběte

---

[1]) v Hesích.

*) 8. Příkladové osvědčují, že člověk nevycvičený nic není než hovádko.

doneslo; kterýž poručil na to zvíře číhati, a jak mohou, na živě ho dostati. I přičinili se sedláci a dopadli ho a vedli do Kassel, ano na čtyrech dlapách šlo jako vlk, ale na pohledění mrzutější bylo. Když je na knížecí palác přivedli, uteklo jim a schovalo se pod lavici, hvízdalo a vylo škaredě, jako nějaká nejlítější šelma; ale když jeho pilněji ohledovali, zdála se jakási podoba k lidské tváři a oudům, a poručil je kníže mezi lidmi poněkud chovati, až by se ukázalo, co z něho bude. Ti, jimž to poručeno bylo, ujali se ho opravdově, chovali je a cvičili, ano v krátkém čase zkrotlo, potom zdvihna se, na dvou nohách choditi, naposledy i rozuměti mluviti a tak člověkem býti počalo. A tu on vypravoval (jak mnoho o tom pamatovati mohl) a vyznával, že v jámě mezi vlky bydlel a od nich chován byl, a že jemu vždycky nejlepší díl zvěřiny dávali. — Vypravuje tuto historii M. Diesserus, in lib. de nova et antiqua disciplina, a ukazuje tím, jak divoké zvíře jest člověk, jestliže cvičení nepřistoupí. Kterouž historii Camerarius, Hor. Succ. volum. I. c. 75, obnovuje, přidává k tomu, že to dítě ve třech létech bylo, když se mezi vlky dostalo, a že je nutili na čtyrech nohách běhati, a v zimě že jemu v jámě peleš z suché trávy a stromového listí připravili, a že potom říkalo, kdyby mu to na vůli bylo zůstalo, že by raději mezi vlky, než lidmi, bylo. — A rovně prý téhož léta, na jiném místě, pachole ve 12 létech od některých zemanů, kteříž na vlky honili, lapeno jest. Camerarius citato loco.

Jiná ještě divnější historie připomíná se in

Thesauro mirabilium nostri saeculi, parte 2. p. 613, kteráž se ve Frankreichu zběhla. Léta 1563 sešlo se několik zemanů s sedláky svými, aby vlky, kteříž jim škodu činili, honili, jichž když okolo 12 zabili, vběhla jim naposledy do léče veliká vlčice a zabita jest. A aj, za ní běžící pachole asi v sedmi létech, nahé a barvy žluté jako se stromu spadlý list, žluté a kadeřavé vlasy mající, k nim přiběhlo, a je vlčici tlouci viděvši, na ně se obořiti chtělo; ale poněvadž jich mnoho bylo, obskočeno a lapeno jest. Nehty mu u noh i u rukou našli pod se skřivené, jako ptačí pazoury; nemluvilo nic, ale bečelo jako tele. Přivedeno jest do jedné tvrzi, a dána mu, ač ne bez práce, pouta na nohy, a nedali mu několik dní jísti, dokud neokrotlo. Naučilo se potom mluviti dřív než v sedmi měsících a voženo bylo po městech, městečkách a zámcích, a tržili ti, kteří je ukazovali, nemálo peněz. Přiznala se k němu žena jedna chudá. Tak pravé jest, což Plato napsal (lib. 6. de legib.) hominem mansuetissimum atque divinissimum animal esse, si vera disciplina sit mansuefactus; si nulla vel falsa, ferocissimum omnium, quae terra producit, že člověk nejkrotčí, nejbožštější živočich jest, jestliže dobrým cvičením okrocen bude; pakli žádného cvičení není, aneb zlé, že jest nejdivočejší ze všech tvorů, které země nosí.

*) To tak veřejné [1]), jak všechněm lidem cvičení potřebí. Již pak pohledímeli na lidi různo,

---

[1]) obecné.

*) 9. Cvičení potřebují všickni, totiž i tupí i vtipní.

podlé rozdílných případností jejich, totéž najdeme. Nebo jestliže kdo z přirození hloupý jest, ten vedení a cvičení proto potřebuje, že sám pro zpozdilost svou na nic přijíti a v nic trefiti neumí. Pakli kdo přirození jemného jest, tomu potřeba mnohem víc; protože nezaměstknáli ono hbité mysli své něčím užitečným, zaměstkná ona sama sebe ledačíms neužitečným, škodným, hříšným. Jakož zajisté na rolí z přirození dobré nejspíš ostí, trní, bodláčí a chamraď všeliká roste, tak v mysli jemné všelijaká všetečná, hříšná myšlení se zarozují, nechávâli se jí oulehlí ležeti. A jakož mlýn točící se, nedáváli se mu zrna, aby mouku dělal, sám sebe stírá, a drtiny dělaje, neužitečně sobě předce práší, a někdy třeští, praští, láme se; tak mysl potočitá, nemáli materie hodné k zpravování, jistotně se marností a bláznovstvím zanese, někdy tak dalece, že sama sobě zahynutí příčinou bude.

*) Potřeba vrchnostem vycvičenu býti, protože vrchnosti bez umění, moudrosti, zprávy, rozšafnosti co jsou než krávy Bazanské [1]) vytylé? co, než koní do vozu zapřažení, vozataje však, rozumu, nemající? kdež jak se jede a veze, snadně souditi, a příkladové osvědčují. Poněvadž zajisté i učeným, rozumným, v dobré zprávě a bedlivosti vycvičeným, regiment do rukou dada, ještě bez toho sotva býti můž, aby leccos leckdes nechybovalo a nevyvínalo se; coť býti nemá, když

---

[1]) Bazan, později Batanea, kraj na vých. Jordánu, pastvami bohatý.

*) :vrchnost i poddaní.

zprávu nad jinými drží, kteříž ani sami sebe zpraviti neumějí, ani co to jest, nerozumějí, ani rozuměti se neučili, obrové samorostlí, Goliášové křiklaví a zršlaví, pštrosové hloupí, sami svá vejce sem tam rozhazující a pošlapávající. Protož máli býti vrchnost hodná, zprávná, pleniti věci zlé a vzdělávati dobré umějící, musejí ti, kteří se k tomu strojí, všelijaké dobré zprávě vynaučeni býti, aby jí nejen rozuměli, ale i zvykli. Podobně poddaným, majíli nebýti hloupí pod břemeny oslíkové, aneb zase bujní, kopaví mezkové, než lidé rozumní, rozumné, pro vůli Boží a řád světa vrchnostem svým povolní, potřeba jich nejprv ku poslušenství okrotiti a vycvičiti; ne kyjmi, kladami, kabáty, [1]) věžemi, ale rozumem, protože tvor rozumný jsou. Zacházíli se s nimi jako s hovady, neúcta se v nich, tak dobře jako v jiných, složenému obrazu Božímu činí.

*) Bohatí bez umění co jsou než vepřové v mlátě ležící? Chudí nevycvičení co než telátka a oslátka mizerná?

**) Zpanilý a krásný tělem bez umění co jest než papoušek peřím okrášlený, a štěbet, lidské řeči podobný, bez rozumu však, vynášející? aneb (jakž onen řekl) pošva zlatá, v níž se olověný meč chová?

***) Ovšem pak a nade všecko kněžím a učitelům církve cvičení potřeba, aby majíce jiné vésti, osvěcovati, brousiti, nebyli lampy bez oleje,

---

[1]) = vězení.

*) ∴ bohatí i chudí, **) : : krásní i mrzutí ***) :·: kněží i posluchači.

svíce bez světla, mečové bez ostří, vůdcové bez očí atd. Tolikéž posluchačům, aby vůdce své znáti, cestu od nich ukazovanou pozorně znamenati i povolně za nimi jíti mohli. Summou tedy všechněm lidem toho, aby rozumně vedeni a cvičeni byli, potřebí; protože, aby lidmi byli, potřebí. Poněvadž i to patrné jest, že čím se kdo méně neb více vycvičí, tím méně neb více se hodí. Odkudž Šalomoun: „Kdo sobě moudrosti a cvičení neváží, bídný jest" (Moudr. 3, 11), proto jmenovitě, že nikdy cíle svého nedojde. A mudřec: Talis est quisque, qualis ejus educatio. [1])

Kapitola VII.

Že cvičení lidí v mladosti nejlepší jest nýbrž v mladosti toliko býti můž.

*) Rozumíme tedy, že člověku a stromu jednostejný jest způsob. Jakož ovocný strom, hruška, jabloň, fík, rév, sám od sebe sic růsti a zrůsti můž, však planý a s planým ovocem; ale máli sadové, sladké, dobré ovoce nésti, od rozumného štěpaře štípen, zalíván. ošetřován býti musí: tak podobně člověk v lidskou sic podobu sám od sebe, jako i každé hovado v svou, roste; ale v rozum lidský, osvícenost, zkušenost, počest-

[1]) Takovým bývá každý, jaké vychování jeho. (Kam strom ohýbáš, tam roste. Strom jak zroste, tak stojí. *Čel.*)

*) Všecko štěpované hodnější než samorostlé.

*) Ukazují to všech tvorů živých i bezdušných příkladové, že máli která věc tím, k čemuž stvořena jest, býti, musí k tomu lidskou pomocí býti nastrojena, jako:

**) Kamení k tomu jest, abychom z něho domy, zdi, věže, dlažky, sloupy atd. měli; a však máli k tomu užívání přijíti, lidskou rukou lámáno, tesáno, zdviháno, voženo, nošeno, staveno a kladeno býti musí. Tak kamení drahé a perly, k ozdobám lidským stvořené, od lidí řezány, strouhány, pulerovány býti musejí.

***) Kovové, zlato, stříbro, železo atd. k rozličným lidským potřebám oddány jsou: však se dobývati, rozpouštěti, přeháněti, přelévati a v rozličné formy rozkovávati musejí; samy od sebe méně než ta hlína a bláto k užitku přicházejí.

†) Zrostliny zemské všelijakou potravu (pokrmem i nápojem) z sebe nám dávají, však tak, že se byliny a obilí síti, plíti, žíti neb trhati, stromové pak štěpovati, oklešťovati, vyčišťovati musejí, rozličným způsobem; ovšem pak, jestliže odtud co k lékařství neb šatstvu neb k stavení přijíti má, připravováno býti musí.

††) Živočichové život v sobě a hýbání majíce, sami sebe opatrovati se zdají; a však i těch, majíli k tomu, k čemu stvořeni jsou, užiti býti, cvičiti potřebí. Kůň k jízdě, vůl k tahu, osel k břemenům, pes k stráži a štvaní, krahulec

---

*) Všickni tvorové strojení potřebují, jako **) 1. kamení, ***) 2. kovové, †) 3. zrostliny, ††) 4. živočichové,

k myslivosti atd. stvořen jest; a však nevycvičíšli ho sobě k tomu, málo ho uživeš.

*) Člověk strany těla k tomu jest, aby chodil a práce nějaké řídil; a však vidíme, že s sebou toho na svět nepřináší; i seděti, i státi, i choditi, i rukama prací nějakých konati dosti pracně se učiti musí. Kdežby tedy mysl naše to privilegium vzala, aby sama od sebe, bez nastrojování, tím, čímž býti má, býti mohla? Poněvadž všech stvořených věcí to právo jest, aby jak bytnost svou, tak i všecka působení svá od ničeho začínajíce, nejinak než po stupních vzhůru šly? **) Nýbrž i o angelích, ačkoli tvor dokonalostí Boha nejbližší jsou, pravé jest, že vševědoucnosti nemají, než stižitedlnost toliko k vyrozumívání předivné Boží, ve všech skutcích jeho neskonalým způsobem zavinuté moudrosti.

***) Patrné také jest, že byť člověk v své rajské dokonalosti byl zůstal, učiti by se však byl měl. Nebo ačkoli hned, jakž stvořeni byli, Adam a Eva choditi a mluviti i rozumně mluviti uměli, povědomosti však věci té, kteréž se zkušením dochází, neměli. Což odtud dosti zřejmé, že se Eva nad hadovou řečí nic nezastavila, nýbrž s ním v řečňování dala: ješto kdyby sobě byla zkušením rozumnost utvrdila, bylaby věděla, že řeč tomu tvoru nepřipadá, že se tu podvod kryje.

Ovšem tedy po pádu, máli člověk člověkem býti, něco uměti a rozuměti, učiti se musí, protože my již na svět se rodíce mysl s sebou, jako

---

*) 5. tělo lidské, **) 6. angelé. ***) 7. Člověk se i v ráji učiti měl.

prázdnou tabuli toliko (jakž Aristoteles říkával), přinášíme, na níž nic psáno není, psáti se teprv, co potřeba, musí. A jest to nám po pádu mnohem pracnější, nežli v ráji býti mělo, protože se i mluviti i rozuměti i činiti dobře z gruntu učiti musíme, poněvadž i věci před námi nyní jsou ukrytější (pro zatemnělost rozumu), i jazykové nám zmateni, že se jich několika (chceme-li lidé s lidmi zacházeti moci) učiti musíme, an i mateřští zmatenější a těžší učiněni, a mezitím nic se s námi nerodí. *) Příkladové zajisté jsou, že někteří v dětinství byvše od zvěři divoké (jakž příhody jsou rozličné), vlků, nedvědů atd. uchvácení, zanešení, mezi nimi vychovaní, a potom zase lapení, nic nad ta zvířata víc neuměli a nerozuměli, ani mluviti, ani na dvou nohách choditi, ani ovšem jiných lidských prací konati, leč až mezi lidmi zase pobyvše, se naučili. O čemž dva neb tři příklady připomenu.

Před nemnoha léty ztratilo se skrze nešetrnost rodičů dítě v jedné vsi v Hassii,[1]) kteráž ves stromovím a zahradami naskrze prorostlá a u samého lesa ležící byla, z něhož vlci až do samé vsi vybíhali. Po některém roce vídali sedláci mezi běhajícími vlky zvíře jakési, čtvernohé sic, ale rozdílné od vlků, a kteréž ne tak čerstvě přes ploty skákalo. Ukazovali je sobě často s podivením a oznámili to nejprv fojtovi, potom úředníku, až se to naposledy landkraběte

[1]) v Hesích.

*) 8. Příkladové osvědčují, že člověk nevycvičený nic není než hovádko.

doneslo; kterýž poručil na to zvíře číhati, a jak mohou, na živě ho dostati. I přičinili se sedláci a dopadli ho a vedli do Kassel, ano na čtyrech dlapách šlo jako vlk, ale na pohledění mrzutější bylo. Když je na knížecí palác přivedli, uteklo jim a schovalo se pod lavici, hvízdalo a vylo škaredě, jako nějaká nejlítější šelma; ale když jeho pilněji ohledovali, zdála se jakási podoba k lidské tváři a oudům, a poručil je kníže mezi lidmi poněkud chovati, až by se ukázalo, co z něho bude. Ti, jimž to poručeno bylo, ujali se ho opravdově, chovali je a cvičili, ano v krátkém čase zkrotlo, potom zdvihna se, na dvou nohách choditi, naposledy i rozuměti mluviti a tak člověkem býti počalo. A tu on vypravoval (jak mnoho o tom pamatovati mohl) a vyznával, že v jámě mezi vlky bydlel a od nich chován byl, a že jemu vždycky nejlepší díl zvěřiny dávali. — Vypravuje tuto historii M. Diesserus, in lib. de nova et antiqua disciplina, a ukazuje tím, jak divoké zvíře jest člověk, jestliže cvičení nepřistoupí. Kterouž historii Camerarius, Hor. Succ. volum. I. c. 75, obnovuje, přidává k tomu, že to dítě ve třech létech bylo, když se mezi vlky dostalo, a že je nutili na čtyrech nohách běhati, a v zimě že jemu v jámě peleš z suché trávy a stromového listí připravili, a že potom říkalo, kdyby mu to na vůli bylo zůstalo, že by raději mezi vlky, než lidmi, bylo. — A rovně prý téhož léta, na jiném místě, pachole ve 12 létech od některých zemanů, kteříž na vlky honili, lapeno jest. Camerarius citato loco.

Jiná ještě divnější historie připomíná se in

Thesauro mirabilium nostri saeculi, parte 2. p. 613, kteráž se ve Frankreichu zběhla. Léta 1563 sešlo se několik zemanů s sedláky svými, aby vlky, kteříž jim škodu činili, honili, jichž když okolo 12 zabili, vběhla jim naposledy do léče veliká vlčice a zabita jest. A aj, za ní běžící pachole asi v sedmi létech, nahé a barvy žluté jako se stromu spadlý list, žluté a kadeřavé vlasy mající, k nim přiběhlo, a je vlčici tlouci vidévši, na ně se obořiti chtělo; ale poněvadž jich mnoho bylo, obskočeno a lapeno jest. Nehty mu u noh i u rukou našli pod se skřivené, jako ptačí pazoury; nemluvilo nic, ale bečelo jako tele. Přivedeno jest do jedné tvrzi, a dána mu, ač ne bez práce, pouta na nohy, a nedali mu několik dní jísti, dokud neokrotlo. Naučilo se potom mluviti dřív než v sedmi měsících a voženo bylo po městech, městečkách a zámcích, a tržili ti, kteří je ukazovali, nemálo peněz. Přiznala se k němu žena jedna chudá. Tak pravé jest, což Plato napsal (lib. 6. de legib.) hominem mansuetissimum atque divinissimum animal esse, si vera disciplina sit mansuefactus; si nulla vel falsa, ferocissimum omnium, quae terra producit, že člověk nejkrotčí, nejbožštější živočich jest, jestliže dobrým cvičením okrocen bude; pakli žádného cvičení není, aneb zlé, že jest nejdivočejší ze všech tvorů, které země nosí.

*) To tak veřejné [1]), jak všechněm lidem cvičení potřebí. Již pak pohledímeli na lidi různo,

---

[1]) obecné.

*) 9. Cvičení potřebují všickni, totiž i tupí i vtipní.

podlé rozdílných případností jejich, totéž najdeme. Nebo jestliže kdo z přirození hloupý jest, ten vedení a cvičení proto potřebuje, že sám pro zpozdilost svou na nic přijíti a v nic trefiti neumí. Pakli kdo přirození jemného jest, tomu potřeba mnohem víc; protože nezaměstknáli ono hbité mysli své něčím užitečným, zaměstkná ona sama sebe ledačíms neužitečným, škodným, hříšným. Jakož zajisté na rolí z přirození dobré nejspíš ostí, trní, bodláčí a chamraď všeliká roste, tak v mysli jemné všelijaká všetečná, hříšná myšlení se zarozují, nechávali se jí oulehlí ležeti. A jakož mlýn točící se, nedáváli se mu zrna, aby mouku dělal, sám sebe stírá, a drtiny dělaje, neužitečně sobě předce práší, a někdy třeští, praští, láme se; tak mysl potočitá, nemáli materie hodné k zpravování, jistotně se marností a bláznovstvím zanese, někdy tak dalece, že sama sobě zahynutí příčinou bude.

*) Potřeba vrchnostem vycvičenu býti, protože vrchnosti bez umění, moudrosti, zprávy, rozšafnosti co jsou než krávy Bazanské [1]) vytylé? co, než koní do vozu zapřažení, vozataje však, rozumu, nemající? kdež jak se jede a veze, snadně souditi, a příkladové osvědčují. Poněvadž zajisté i učeným, rozumným, v dobré zprávě a bedlivosti vycvičeným, regiment do rukou dada, ještě bez toho sotva býti můž, aby leccos leckdes nechybovalo a nevyvinalo se; ccť býti nemá, když

[1]) Bazan, později Batanea, kraj na vých. Jordánu, pastvami bohatý.

*) :vrchnost i poddaní.

zprávu nad jinými drží, kteříž ani sami sebe zpraviti neumějí, ani co to jest, nerozumějí, ani rozuměti se neučili, obrové samorostlí, Goliášové křiklaví a sršlaví, pštrosové hloupí, sami svá vejce sem tam rozhazující a pošlapávající. Protož máli býti vrchnost hodná, zprávná, pleniti věci zlé a vzdělávati dobré umějící, musejí ti, kteří se k tomu strojí, všelijaké dobré zprávě vynaučeni býti, aby jí nejen rozuměli, ale i zvykli. Podobně poddaným, majíli nebýti hloupí pod břemeny oslíkové, aneb zase bujní, kopaví mezkové, než lidé rozumní, rozumné, pro vůli Boží a řád světa vrchnostem svým povolní, potřeba jich nejprv ku poslušenství okrotiti a vycvičiti; ne kyjmi, kladami, kabáty, [1]) věžemi, ale rozumem, protože tvor rozumný jsou. Zacházíli se s nimi jako s hovady, neúcta se v nich, tak dobře jako v jiných, složenému obrazu Božímu činí.

*) Bohatí bez umění co jsou než vepřové v mlátě ležící? Chudí nevycvičení co než telátka a oslátka mizerná?

**) Zpanilý a krásný tělem bez umění co jest než papoušek peřím okrášlený, a štěbet, lidské řeči podobný, bez rozumu však, vynášející? aneb (jakž onen řekl) pošva zlatá, v níž se olověný meč chová?

***) Ovšem pak a nade všecko kněžím a učitelům církve cvičení potřeba, aby majíce jiné vésti, osvěcovati, brousiti, nebyli lampy bez oleje,

---

[1]) = vězení.

*) ∵ bohatí i chudí, **) : : krásní i mrzutí ***) :·: kněží i posluchači.

svíce bez světla, mečové bez ostří, vůdcové bez očí atd. Tolikéž posluchačům, aby vůdce své znáti, cestu od nich ukazovanou pozorně znamenati i povolně za nimi jíti mohli. Summou tedy všechněm lidem toho, aby rozumně vedeni a cvičeni byli, potřebí; protože, aby lidmi byli, potřebí. Poněvadž i to patrné jest, že čím se kdo méně neb více vycvičí, tím méně neb více se hodí. Odkudž Šalomoun: „Kdo sobě moudrosti a cvičení neváží, bídný jest“ (Moudr. 3, 11), proto jmenovitě, že nikdy cíle svého nedojde. A mudřec: Talis est quisque, qualis ejus educatio. [1])

Kapitola VII.

Že cvičení lidí v mladosti nejlepší jest nýbrž v mladosti toliko býti můž.

*) Rozumíme tedy, že člověku a stromu jednostejný jest způsob. Jakož ovocný strom, hruška, jabloň, fík, rév, sám od sebe sic růsti a zrůsti můž, však planý a s planým ovocem; ale máli sadové, sladké, dobré ovoce nésti, od rozumného štěpaře štípen, zalíván, ošetřován býti musí: tak podobně člověk v lidskou sic podobu sám od sebe, jako i každé hovado v svou, roste; ale v rozum lidský, osvícenost, zkušenost, počest-

---

[1]) Takovým bývá každý, jaké vychování jeho. (Kam strom ohýbáš, tam roste. Strom jak zroste, tak stojí. *Čel.*)

*) Všecko štěpované hodnější než samorostlé.

nost, pobožnost zrůsti nemůže, leč roubové poučování dobrých v něho se štěpují.

*) Nyní se ukáže, že takové štěpování za mladu býti má. Čehož základ pater.

1. Nejistota života přítomného, jmenovitě že majíce odsud, i my i dítky naše, nevíme však, kdy povoláni budeme. Mezitím zastiženu býti nepřipravenu tak veliká škoda, že na věčné věky toho napraviti nelze. Tento zajisté čas k tomu oddán jest, aby člověk buď se milostí Boží ubezpeče, na věky jí požíval, aneb Boha a účastnost jeho ztratě, na věky jí zbaven byl. Nebo jakož v životě matky formuje se člověka tělo, a to tak, že nevyneseli odtud všech již sformovaných oudů, nemožné jest potom jich dosáhnouti: tak když z života matky vyjda, v těle živ jest, formuje se mu duše v známost a účastnost Boha, a to tak, že nedojdeli zde s Bohem spojení, potom z těla vyjda, času a místa k tomu není žádného. O velikou věc tedy poněvadž činiti jest, potřeba pospíchati, nýbrž chvátati.

**) Byť i byla naděje delšího života, nýbrž by jím ujištěn byl, potřeba však časně začíti pro hojnost a rozšířenost věcí těch, v nichž cvičen býti má člověk. Veliký zajisté jest svět, široká země, vysoká obloha, hluboká propast, což my však uvésti v se všecko máme; mnoho jest všudy předivných tvorů, kteréž sobě však vypořádati máme; divná rozličnost forem a křtaltů, kteréž

*) Štěpování lidí v mladosti se konati musí. Nebo 1. zameškání nebezpečenství nese. **) 2. Celého věku tomu, co dělati má člověk, potřebí.

se nám do očí, uší a smyslů našich tisknou, a my se z nich vymotávati a v harmonii sebe i všecko uvésti máme; důstojný, slavný, sladký, a však neviditedlný jest Bůh, jehož po nesčíslných viditelných šlépějích ve všech stranách hledati a nalézati máme. Summou, byť i nejdelší byl život člověka, má hojně co činiti přebíráním skladů moudrosti a pokladů nesmrtedlnosti shromaždováním atd. Protož kdo mnoho prospěti má, časné mu na všecko oči odevříti a k chápání všeho smysly odemknouti potřebí.

*) 3. Ovšem pak proto mládež do umění hned časně zavozovati sluší, že tu v prvním věku nejsnadnější k tomu přístup. Pueri celeriter res innumerabiles accipiunt, dí Cicero.[1]) Nebo to všech přirozených věcí povaha, že se za mládí a za nova snadně ohýbají a formují, jak kdo chce; zastaralé pak a zatvrdlé formovati se nedají. Vosk neb gyps za měkka se do všech forem velmi hladce líti neb rukama táhnouti a formovati dá; zatvrdneli, nedá se žádným způsobem formovati, jen se drobí a tře. Již pak oznámeno, že mozek lidský právě jako vosk jest, na němž všecky viděné, slyšené, makané atd. věci nejinak, než jako přitisknutá na vosku pečeť, se vyobrazují; a ten v pravdě za mladu vlhký a měkký, k přijímání pečetí způsobný jest, dále potom vy-

---

[1]) Děti rychle věcem přečetným se naucí.

*) 3. V mladosti cvičení nejsnadnější, což se ukazuje podobenstvím vosku, stromu, houžve, vajec, koně atd.

sychá a zatvrdá, na němž rýpati neb tlačiti že nesnadno a nehladko přichází, samo zkušení ukazuje. — Tak strůmek za mládí se přesazovati, oklcštovati, štěpovati, a jak chceš, ohýbati dá, ješto vyrosteli a ratolestmi se zmocní, již jest veta. Podobně kdo houžve dělati chce, mladistvé dřevo vzíti musí; staré, zavilé, sukovité kroutiti se nedá. Chceli hospodyně kuřata míti, musí slepici na vejce nová, čerstvá nasaditi; z starých a sleželých nebude nic. — Chceli rejtar koně naučiti jezditi, sedlák vola táhnouti, myslivec psa štváti, keyklíř nedvěda tancovati, zajíce bubnovati, papouška, straku, kosa mluviti, za mladu učiti musí; chtělliby starého koně neb psa atd. k tomu vzíti, nezpraví nic. Protož i přípovídku máme: Starý pes k řetězu nepůjde.

*) Naposledy při samém člověku to se vidí, že máli práci nějakou tělesnou uměti, z mládu se jí naučiti musí, dokud prstové ohební a k navedení načkoli způsobní. Ku příkladu, kdokoli má písařem dobrým neb malířem neb krumpířem [1]) neb krejčím neb kovářem neb muzikem atd. býti, naprosto se za mládí k tomu oddati musí, jinak se umění toho do smrti nezmocní, aby za mistra obstál, jistá jest věc. Odkudž ono přísloví: Čemu se nenaučí Janíček, nenaučí se Jan. Podobně tedy v kom se pobožnost má vkořeniti, za mladu musí štípena býti; kdo má z nemravů a grobianství otesán býti, za mládu otesáván býti

---

[1]) vyšívač.

*) Tělem člověk nic nemůž bez cvičení, ovšem tedy myslí.

musí; kdo mnoho v umění moudrosti prospěti má, za mladu mu oči odevříti a smysl odemknouti třeba, aby dokud chtivost živá, vtip jemný, pamět čerstvá, smyslové jadrní, jadrně všecko prohlédati a hojnost rozumnosti sobě nashromážditi mohl.

*) 4. Jest věc nejstálejší. Nebo čím hrnek za nova navře, tím zapáchá, až se rozrazí. Vlna, jaké se barvy nejprv napije, takovou drží; přebarvovati se nesnadně dá. Strom jak zroste na výš, na šíř, přímo, pochylo, tak zůstává, dokud ho stává, by tisíc let, předělati ho již nelze. Houžev za mládi skroucená a loukot za surova ohnutá, když zatvrdnou, na kusy se raději polámí, nežby se k své přirozené rovnosti a přímosti navrátily.

A tak jest s lidmi naprosto: čemu za mládi zvyknou, to se jich do starosti drží, buď že dobré neb zlé jest. Primae enim impressiones haerent. [1]) Odtud jest, že mateřský jazyk, kterémuž jsme se nejprv naučili, nejhlouběji nám vězí; že mnohé věci v mladosti stalé, mluvené, slyšané, lépe než co se teď někdy dálo, pamatujeme, že vad, kteréž se tehdáž nás přichytily, i po mnohém odučování, posavád zbýti nemůžeme atd. (Tak strany obyčejů skutek sám svědčí, že etc. V. Pansof. k. p. 1. A semť přináleží Kristovo podobenství dvoje. Math. 9, v. 16. 17.)

**) 5. Z čehož jde poslední veliká příčina,

---

[1]) První zajisté dojmy jsou trvalé.

*) 4. V mladosti se vycvičiti nejstálejší věc jest. Což se příklady ukazuje. **) Kdo se v mladosti nevycvičí, potom ztracená věc jest.

proč mládež hned, jakž rozumu užívati začíná, v cvičení moudrosti zavozována býti má. Nebezpečenství, nedějeli se to. Nebo poněvadž mysl živého a zdárného člověka tak málo jako i smyslové zevnitřní zaháleti může, půjde z toho jistotně, že nebudeli zaměstknána učením a cvičením, zaměstkná ona sebe sama, a z toho, co vidí, slyší, čeho se dotýká, čeho dopadnouti můž, sama sobě sbírati a skládati bude, protože jinak nemůž. Poněvadž pak svět, jakž písmo dí, ve zlém leží, čemu než zlému učiti se bude člověk od sebe sám? aneb aspoň, poněvadž s svými činy nespořádaný jest, velmi nespořádaně také mysl jeho mezi těmi věcmi motati se, tu i tam váznouti bude: odkudž ho potom jako z bahna, ne bez nesnadnosti, tesknosti, kálení, mazání (s obojí strany) dobývati přijde. A tímť jest, že lidi z mládí zmeškané tak pracno přichází i literním uměním i mravům i ovšem pobožnosti učiti; odtud také jde, že svět neřádů jest plný naskrz, an tomu ani kněží ani vrchnosti zbrániti nemohou, když na pravém místě, v začátcích života, nebrání. Protož jak komu dítky jeho a šťastný jejich zde i věčně způsob milé jsou, tak s nimi pospíšiti má, aby jako strůmkové ráje Božího časně, však příhodně a rozšafně, štěpováni, zaléváni, oklešťováni a k zdravému v moudrosti, ctnostech a pobožnosti zrůstu formováni byli.

Kapitola VIII.

Že mládež nejlép pospolu cvičiti, a tak že škol potřeba.

Rozumějíce již tedy, že mládež, strůmkové ráje Božího jsouce, nemohou jako plané v lese dříví sami růsti, než že jakožto ovocní stromové sázíni, štěpováni, v zrůstu svém opatrně zpravováni býti musejí, vizmež, kdo a jak to činiti má.

*) Náleží vlastně a předně práce ta rodičům, aby, co zplodili, to také odchovávali, ne na těle jen (nebo o to, jakožto špatnější zemskou částku, vždycky menší starost býti má), ale na mysli a rozumu tím, čímž by rostli, je opatrujíce. To že Abraham činíval, Pán Bůh jemu svědectví vydal: Znám (prý) jej, že přikáže synům svým a domu svému, aby ostříhali cesty Hospodinovy (Gen. 18, 19). Což aby všickni jiní rodičové činili, poroučí Bůh v zákoně takto: Budeš slova má často opětovati synům svým a mluviti o nich, když sedneš v domě svém, když půjdeš cestou svou, a léhaje i vstávaje (Deut. 6, 7). A svatý Pavel dí: Otcové! nepopouzejte k hněvu dítek vašich, ale vychovávejte je v cvičení a v napomínání Páně (Efez. 6, 4).

**) Ale že pak rodičové k tomu, aby dítky své zdárně cvičili, často jsou nezpůsobní, buď pro neumění a hloupost, že sami vycvičeni nejsou

---

*) Dítek cvičení Bůh rodičům poručil. **) Však poněvadž k tomu oni nevždycky stačují, obzvláštní na to jsou i mistři;

(Quodque parum novit, nemo docere potest [1]), buď pro nedbalství a lhostejnost (Nábal, ožralé nectné hovado, čemu dobrému koho naučiti má?), buď pro choulostivost (nebo Eli mnoho má následovníků, na syny kysele pohleděti nesmících), buď pro zaměstknání přílišná při obchodu a živnosti aneb v obecných úřadích, (jako králové, páni, úřadné osoby, kupci sem tam jezdící atd. a k dítkám svým stačovati nemohoucí); tou příčinou začat jest hned od starodávna obyčej ten, aby osobám k tomu vybraným, pobožným, vážným, rozumným mnohých rodičů dítky svěřovány a k cvičení oddávány byly. Jacíž jsou mládeže učitelé, mistři, školmistři, preceptoři, professoři, a jak kde slovou, sama pak místa, [1]) do nichž se k učení schází mládež, *) auditoria, scholae, ludi literarii, collegia, gymnasia, academiae etc., to jest sluchárny, cvičírny, školy (líbeznice), literní hry, kolleje (sbory), akademie nazývají se.

**) Nejprvnější obecnou školu že nařídil po potopě Sem, Josephus píše, a ta že potom hebrejská škola sloula.

***) Brzo potom vyzdvihl školu hlučnou v Babyloně Nymrod, kteráž kaldejská sloula; a tu mládež jak v jiném umění, tak obzvláštně v hvězdářství cvičena bývala. V níž za Nabuchodonozora i Daniel prorok študoval a všeliké moudrosti Kaldejských vycvičen byl. (Dan. 1.)

---

[1]) Co kdo neúplně zná, jiného učiti nemůž.

*) i místa, jenž školy slovou. **) Původ a rozmnožení škol. ***) . v Babyloně,

*) V zemi také fenické měli školy, začátek učení svého (jakž Josephus píše) z školy hebrejské, t. od Abrahama, vzavše.

**) Tolikéž slavné školy měli v Egyptě. Nebo se o Mojžíšovi svědčí, že vší moudrosti egyptské vycvičen byl. (Skut. 7, 22.)

***) V lidu potom Israelském z nařízení Božího školy po městech drželi levitové, mladé i staré zákonu Božímu, jak čten a rozumín býti měl, vyučujíce. Kteréž školy až do Krista trvaly, v nichž i on a apoštolé učívali.

†) Od egyptských Řekové formu škol vzavše, všudy po městech je vyzdvihli, obzvláštně pak v Athenách, kdež nejslavnější ze všeho světa školy byly, rozdílných mistrů, jenž filosofi, aneb mudrci slouli. Plato svou školu nazýval Academiam, Aristoteles Lycaeum, Zeno Stoam, a jiní jinak; odkudž zástupové učených lidí vycházeli.

††) Od Řeků přestěhovaly se školy k Římanům, a od Římanů po vší Europě se rozešly, a to obzvláště po přijetí křesťanské víry, †††) věrnou péčí a obstaráváním vrchností a biskupů pobožných. O císaři zajisté Karlovi Velikém svědčí se, že kterýkoli národ pohanský přemohl, hned jim kněží a učitele dal, chrámy a školy vzdělal a učení pro mladé i staré nařídil. Tak kníže české Bořivoj víru křesťanskou *†) přijav, nejprv v Budči školu hlavní, potom jiné menší všudy v obcech nařídil; až pak císař Karel čtvrtý, král český, v Praze

---

*) : v Foenicii, **) ∵ v Egyptě. ***) : : v Israeli, †) : u Řeků, ††) ⁞⁞ u Římanů, †††) : : : mezi křesťany, *†) až i v Čechách

akademii (léta 1360) fundoval, a po něm v říši*) jiní a jiní z knížat, až do našich časů, takže sama Germania za našeho věku akademií (totiž škol hlučných, slavnými privilegiemi nadaných) třidceti šest měla, jinších pak menších škol po městech, městečkách, vsech bez počtu.

**) A takť býti má naprosto; v každé dobře spořádané obci, buďže jest město, městečko neb ves, má býti škola, do nížby mládež všecka k cvičení oddávána a tak pospolu vedena byla. Příčiny toho jsou:

***) 1. Řád dobrý. Nebo jestližeť sic ne všecko, čeho otec čelední v domě potřebuje, sám sobě doma strojí, ale řemeslníků užívá, proč ne i tuto? Ku příkladu: potřebujeli chleba, hledí on pekaře; o mouku mlynáře; o maso řezníka; o víno nebo pivo šenkýře; o šaty krejčího; o obuv ševce; o stavení tesaře, zedníka atd., o radlici, podkovu, hřebík atd. kováře; o klíč zámečníka atd.; nýbrž pro poučování se věcem spasitedlným máme chrámy; pro konání soudů a rozepří máme radní domy; proč tedy ne také školy pro mládež? An sviní, krav a jiného dobytka v dobře spořádané obci nepase sobě každý sám, ale pastýře mají, kterýž všechněm zároveň slouží, a jiní zatím jiné své práce volně konají. To zajisté jest fortel a čisté pracem spoření, když se žádný nezaměstknává než jedním, jiného zase při jeho práci nechávaje, protože tak mnozí mnohým, a všickni sobě vespolek platně sloužiti mohou.

---

*) a říši. **) V každé obci má býti škola. ***) 1. Pro řád slušný.

*) 2. Potřeba; nebo poněvadž navrženo, že rodičové řídko sami buď umějí, buď mohou dítky své cvičiti, potřeba jest nevyhnutedlná lidi míti, kteřížby celé obci tím sloužili.

**) 3. Užitečnost; nebo byť i někteří rodičové sami s cvičením zacházeti uměli, lépe však jest mládeži v větším počtu pospolu býti, protože jim tu snázeji a liběji přichází učiti se, kdež jedni od druhých pochop berou, a jedni druhé brousí. Přirozené to zajisté, jíti, když jest s kým; stíhati, když jest koho: ucházeti, když jest komu.

Tum bene fortis equus reserato carcere currit,
Cum quos praetereat quosque sequatur, habet. [1])

A ten věk (dětinský) více se příklady zpravuje, nežli zákony váže. Poroučíšli mu jen, málo se ho chytá; ukazuješli, co jiní dělají, dělati totéž bude, by ty mu neporoučel.

***) 4. Naposledy, příklad toho nám a mustr dává samo přirození, kteréž co ploditi a formovati chce, na jednom místě pospolu plodí a formuje, ku příkladu dříví v lesi, byliny po polích, ryby v vodě, kovy v zemi atd. a to tak, že v kterém lese místo dáno jedloví, neb cedroví, neb jinému dříví, tu pokolení to v hojnosti roste, jiné ne tak; v které zemi roste zlato, neroste jiný kov atd. Podobně v lidském těle, ač všickni oudové potrav každodenně přijatých účastnost míti musejí, však se jim nerozsýlá každému jeho částka,

---

[1]) Jen tenkráte komoň bujný hbitě z obrady cválá,
Má-li koho stihnout, má-li koho sledovat.

*) 2. Potřeba toho. **) 3. Užitečné jest. ***) Přirození samo tomu učí.

aby jí sobě zažíval, ale jsou jistá místa, jako dílny, v nichž se pokrm pro potřebu celého těla zažívá a teprv roznáší; žaludek formuje chylum, játra krev, srdce duchy životní, hlava nervy, a odtud se krve, duchů životních, nervů celému tělu dodává a dostává.

*) 5. A zdaž i v uměních řemeslných, když rozumně postupovati chceme, téhož nečiníme? Zahradník opravdu ne tu, kde pláň státi najde, štěpuje, než vykopaje, nese ji sobě do zahrady, a tu jich na sta, neb i na tisíce maje, spolu ohražuje, zalévá, šetří atd. Tak ryb pro potřebu života doploditi se chtíce, zdali do rybníků plodu nedáváme? zdali čím větší štěpnice, ne tím zdárnější štěpoví? zdali čím větší rybník, tím více a větších ryb neroste? — Protož jak rybám rybníků a štěpům štěpnic, tak mládeži škol potřebí.

Kapitola IX.

Že do škol všecka mládež obracína býti má.

**) Školy pak býti mají nejen pro některou bohatší a přednější, ale pro všecku, urozenou, i neurozenou, bohatou i chudou, obojího pohlaví mládež. A to proto, že

---

*) 5. V řemeslných věcech toho ostříháme.
**) Školy mají býti veřejné, pro všecku mládež, protože

*) 1. všechněch lidí, co se jich na svět zrodí, jeden a týž jest cíl, lidmi býti, to jest tvorem rozumným, pánem tvorů, obrazem Božím. Všechněm tedy v umění, mravích, pobožnosti cvičení potřebí, aby skrze to k životu tomu, k němuž se všickni ubírají, všickni strojeni a hotoveni byli. Nebo u Boha není přijímání osob.

**) 2. Nevíme my, k čemu Bůh koho vyvolil, a k čemu užiti chce; to víme toliko, že častokrát z nejchudších, nejopovrženějších, nejnepatrnějších nádoby slávy své vyvodí. Protož my čiňme, jak slunce nebeské činí, kteréž celé zemi svítí, všecko osvěcuje, všecko zahřívá, aby co může živo býti, růsti, kvésti, ovoce nésti, ožívalo, rostlo, kvetlo, neslo.

***) 3. Aniž se tu ohlédati třeba, že se někdo tupý, hloupý, k učení nezpůsobný zdá. Máme zajisté příklady, že někteří ku podivu zpozdilí velikého však umění předce docházeli, i vtipných za sebou nechávajíce, a tím že Labor improbus omnia vincit [1]) dosti ukazujíce. Nýbrž jakož na těle někdo z mládi zdráv jest a zdárně roste, potom zneduživí a zákrskem bude, jiný naproti tomu z mládi krsá a kyše, potom z toho vyjda v jonáka zroste: tak na mysli někdo příliš brzo vtipný jest, a potom tupne, jinému nejprv těžce přichází, potom vpravě se, proniká všudy. — Mezitím však v zahradě rádi pospolu máme

---

[1]) Práce neunavená všecko přemáhá.

*) 1. všichni na svět narození lidé jsou. **) 2. nevíme, co z koho býti můž, ***) 3. i z hloupých hlav učení bývají.

stromy, i ranní i pozdní i prostřední ovoce nesoucí; všecko se časem svým vyplácí, že tu daremně nestojí. Proč v škole také rannějších i zpozdilejších hlav pospolu trpěti nemáme?

*) 4. Nemůže se také příčiny žádné ukázati, pročby ženské pohlaví (nech i o tom obzvláštně něco řeknu) od umění jazyků a moudrosti odměšováno býti mělo. Nebo rovně lidé jsou, Boží obraz, jako i my, rovně účastnice milosti a království věka budoucího, rovně myslí k chápání moudrosti způsobnou obdařené, nýbrž vtipu jemností často nad nás poctěné, rovně jich k velikým věcem někdy (jako k zpravování lidí, krajin, panství i celých království, též k dávání králům a knížatům rad zvláštních, item k umění lékařskému a spomáhání lidem, nýbrž i k úřadu prorocskému, poučování a vytrestávání skrze ně kněží a biskupů atd.) užívá Pán Bůh. *) Proč tedy je abecedou samou odbývati a dále potom od knih odháněti máme? — Bojíme se všetečnosti? Čím více je do prací mysli zavedeme, tím méně všetečnost (kteráž z prázdnosti mysli plyne) místa při nich nalezne. Však tak, aby ne ledajakás knih směsice jim, jako i mužské mládeži, do rukou byla dávána (načež že posavád pozoru nebylo, oplakání hodná věc jest), ale knihy ty a takové, kteréžby k rozumnému spatřování skutků Božích a nabývání odtud moudrosti pravé, ctností a pobožnosti platnou pomocí a prostředkem mocným byly. O čemž následuje.

---

*) 4. I ženské pohlaví ke všelijakému umění moudrosti právo má. *) Objectio solvitur.

Kapitola X.

Že mládež v školách všemu vyučována býti má.

*) Moudře řekl, kdož k schválení škol řekl, že jsou (Humanitatis officinae) dílny lidí; tím se zajisté školám pravý jejich cíl, pravá povinnost právě vyjadřuje, lidi lidmi dělati. Coby to pak bylo, člověkem býti, víc než jednou již ukázáno, jmenovitě býti osvíceným, mravným, pobožným člověkem. A k tomuť trému že všecka mládež zúplna vedena býti má, tuto ukázati potřebí. Čehož základ nepohnutý jest

I. předně v věcech samých, mezi nimiž postaveni jsme, a s nimiž zaměstknání máme a míti musíme, všickni lidé;

II. v samých nás;

III. v Kristu Ježíši, dokonalém dokonalosti naší obrazu.

**) V věcech samých, co jich kromě sebe viděti a věděti můž člověk, nachází trého toho základ tak, že nemohou věci ty všecky jinak rozděleny neb rozloženy býti, než na tré, poněvadž

některé toliko k spatřování člověku předestříny jsou, jako nebe, země, a což v nich jest;

jiné jsou jemu k činění poručeny: jako řád,

---

*) Že školy, dílny lidí, mají i umění, i mravům, i pobožnosti učiti: základ toho trůj: **) V samých věcech, kteréž se na tré dělí.

kteréhož ostříhati má i v sobě sám i kromě sebe mezi jinými tvory;

jiné naposledy jsou věci jemu ku požívání podané, jako jest milost a požehnání Boží, zde i věčně.

Chceli tedy dosti učiniti těm věcem, mezi něž jako do amphitheatrum uveden jest, musí se učiti i znáti toho, což mu k spatřování představeno, i činiti toho, což mu činiti poručeno, i požívati toho, čehož mu v sobě samém (jakožto studnici vší sladkosti) přeje milostivý ten učinitel a slitovník jeho, Bůh. — Ale rozestřeme sobě to trošku jinak, a plněji ještě, na tabuli.

*) Otázka jest: Čemu v školách mládež učiti náleží? Odpovídám: Všemu.

A co pak to všecko? Odpovídám:

Všecko, co	v bytu jest; a to se má znáti;
	povinné jest; a to se má činiti;
	milost Boží dává; a to se má požívati.

Umí tedy všecko, kdo	ví a zná, co a jak která věc jest ve všem světě;	a toť slove:	osvícení neb umění.
	snažuje se činiti, co činiti má v každé příčině;		ctnost.
	ostříhá toho, což jej milého činí Bohu;		pobožnost.

Ke všemu pak tomu jako přídavek, okrasa a korunka přistupuje výmluvnost, k tomu

---

*) Rozestření toho na tabuli.

sloužící, aby člověk o všem tom trojím srozumitedlně, libě, pronikavě bližním svým vypravovati a je tím vzdělávati mohl. A však polože výmluvnost za umění částku, nebude než troje to stále předce zůstávati; umění, ctnost, pobožnost.

Kdo tedy chce nabyti:

*) I. umění neb osvícení, znáti musí

A. Rozdíl věcí, jenž jsou:

a) Podstatné, bytnost samy v sobě mající; a ty jsou:

**) 1. Duchovní: Bůh, angelé a duše; a o těch vyučuje theologia.

2. Tělesné, všecko totiž, co viditedlné jest; a o těch vypisuje physica[1]).

b) Případné, v oněch toliko bytnost mající; jako jsou:

1. Počet. Tomu rozuměti učí arithmetica.

2. Velikost, na dýl, na šíř, na výš; což vystíhati učí geometria.

3. Figura, křtalt, krása. Té znáti učí optica.

4. Hlaholu rozdíly a líbost; tomu učí musica.

5. Díla všelijaká vtipná; o nichž vypravující a jim poučující jest mechanica.

6. Místo v světě:

---

[1]) = přírodopis. Naše „fysika" rozbírá se pod b) 3. 4. 5. 6 α.

*) Pořádek všech svobodných umění: **) . umění známosti. (V rukop. obšírný obrazec, jejž nelze opakovati tiskem.)

α. vyšší, jenž jest obloha. Tu rozbírá a spatřuje astronomia;
β. nižší, jenž jest země okršlek, kterýž prohlédá geographia.
7. Čas světa, strany
α. běhu samého. Ten ukazuje chronologia;
β. příběhů v něm rozličných. Ty vypravuje historia.
B. Způsob přemyšlování o nich; jemuž vyučuje dialectica.
*) II. Ctnosti neb zprávy života kdo nabyti chce, musí věděti:
A. Jak se chovati sám v sobě, aby totiž ctnostmi spořádaný byl; jimž učí ethica.
B. Jak se chovati v společnosti:
a) domovní neb čelední; o níž jest oeconomia;
b) obecní zprávě obcí učí politica.
**) III. Pobožnosti. Což na čem záleží, učí praxis theologiae, to jest pietas.
***) Výmluvnosti kdo nabyti chce, musí se učiti myšlení svá vynášeti:
Aa) Jazykem; což mluviti slove;
Ab) pérem: což psáti slove.
Ba) Vlastně; čemuž učí grammatica;
Bb) ozdobně; čemuž učí 1. rhetorica, 2. poetica;
Bc) mocně; čemuž učí oratoria.

---

*) : umění ctností, **) ∴ umění pobožnosti, ***) :: umění výmluvnosti.

C. Jazykem víc než jedním, totiž:
a) Mateřským, pro každodenní potřebu.
b) Cizím:
α. Pro společnost národů; jako nám Čechům potřebný jest
1. pro sousedství s Němci německý;
2. pro konversací s jinými národy latinský.
β. Pro knihy moudrost Boží spasitedlnou původně v sobě zdržující, jako hebrejský a řecký.

Tak se hle věci samy dělí! tak naše okolo nich cvičení.

*) Pohleďmež již do sebe sami, jaký tu najdeme základ, že na umění, ctnostech a pobožnosti všecka naše dokonalost záleží. Najdeme pak, buďže na podstatu duše naší, neb na cíl našeho stvoření a na svět uvedení pohledíme.

**) Duše naše, předně, poněvadž z Boha jest v nás vdechnuta, k Bohu zase patří a patřiti má, protože každá věc přirozenou svou mocí k svému původu se táhne. To tedy nejpřednější povinnost naše, zdržovati duši v Bohu láskou, nadějí, poslušenstvím atd., a to jedním slovem pobožnost slove. — Zase pak, tatáž duše má v sobě dvě hlavní moci: rozum, k uvažování a vystíhání mezí věcí a věcí rozdílů; a vůli, k oblibování a následování dobrého, zlého pak k utíkání. Musí tedy jak rozum k známosti pravé býti osvěcován

---

*) 2. V sobě sami. A to **). v podstatě duše naší, kteráž obrazem Božím jsúc, má v sobě rozum, vůli, pamět.

tak vůle k oblibování dobrého a k utíkání zlého formována. A to když se děje, nabývá se onímno osvícení, tímto ctnosti. Protož jakž se duše naše, jedna jsúc, trhati nemá a nemůž, tak se to, což jí v trojím tom napomáhá, trhati nemá.

*) Opět pak pohledímeli, proč na svět uveden jest člověk, najdeme, že pro to: jedno, aby sloužil Bohu, tvorům jiným, sobě; druhé, aby skrze to a v tom rozkoše užíval.

Máli se pak člověk hoditi sobě, bližnímu, Bohu, musí pro Boha míti pobožnost, pro bližního mravy, pro sebe sám umění. Ač všecko to sic tak sloučené jest, že jak pro sebe sám člověk nejen umělý, ale i ctnostný i pobožný býti má, tak bližnímu k užitku nejen mravové jeho, ale i umění i pobožnost přicházejí; a Bohu k slávě netoliko pobožnost, ale i umění i ctnosti obracíny býti mají a v pravdě obráceny jsou.

**) Rozkoší žádáli člověk (jakož k tomu jest stvořen, aby obrazem Božím jsa, blahoslavenství jeho účastníkem byl), těch také plnost v tom trém záleží. Nahlédneme v to a porozumíme, že jinak není. Rozkoš zajisté dvoje jest, těla a duše. — Rozkoš těla pravá záleží v zdraví těla, čerstvosti a síle oudů, v pochotnosti pokrmů a nápojů, spaní a odpočívání libém. Ale to kdo, jediné člověk středmosti oddaný, míti může? Nestředmost zajisté (kterouž bláznivá hloupost lidská

---

*) :Proto jsme tu, abychom sloužili Bohu, tvorům a sobě. **) ∵ Trojí může a má míti člověk rozkoš ;∫

rozkoší nazývá) všecko tomu na odpor činí, zdraví zemdluje, nechutenství působí, oudů třesavost, chromotu, skrčení, bolesti těžké a nemoci dlouhé, i smrt dříve času přináší. Ješto středmí dlouhověcí jsou, čerství jsou, veselé mysli jsou, šmakuje jim dobře všecko, by suchý chléb, zelí, voda bylo, snem libým odpočívají, vesele procitují, vesele práce konají. A tak tedy rozkoš pravá těla u středmých toliko jest.

Duše trojí míti můž rozkoš, jednu v věcech všelijakých vůkol sebe, druhou v sobě, třetí v Bohu.

*) Rozkoš v věcech jest libost ta, kterouž člověk osvícený v zpytování věcí rozličných má. Nebo, kamkoli se obrátí, načkoli pohlédne, cokoli v uvažování své vezme, všude jakousi přelibou vnadu, k níž se mu srdce rozvíná, nachází. Nebo toť jest, což o moudrosti Šalomoun vyhlásil, že není trpký byt její, ani bolestné bydlení s ní, ale potěšené a radostné. (Moudr. 8, 16.)

**) Rozkoš v sobě jest sladké to kochání, kteréž člověk ctnostný sám v sobě a vnitřní své spořádanosti má, kteráž líbost větší ještě nad onuno jest, když člověk sebe ke všemu, co řád spravedlnosti káže, hotového a chtivého býti cítí, nýbrž skutečně sebe, že k řádu tomu stojí, svědom jest. Toť jest, o čem se říká: Dobré svědomí hody ustavičné.

***) Rozkoš v Bohu jest nejvyšší radosti stupeň, když člověk pobožný milostivého sobě cítě Boha

---

*) v věcech, **) v sobě, ***) v Bohu.

na věky, tak se v tváři otcovské jeho kochá, že se v něm plápolající zase k Bohu láskou srdce rozplývá, aniž ví co činiti, aneb čeho nad to žádati, jediné že na milosrdenství Boží bezpečně se ulože, přelibě odpočívá, začátek věčného života dokonalý již v sobě maje. A toť jest ten pokoj Boží, převyšující všeliký rozum (Fil. 4, 7), nadeňž nic vyššího ani žádáno ani myšleno býti nemůž.

A tak to tré, osvícení, ctnosti, pobožnost, tři studnice jsou, z nichž všickni nejdokonalejších rozkoší pramenové plně tekou.

*) Naposledy troje to že při všech lidech vzděláváno býti má a musí, ukázal příkladem svým náš nejmilejší Spasitel, ten v lidském těle (pro vyobražení nám všeho na sobě formy [1]) zjevený Bůh. O něm zajisté jest napsáno, že prospívaje věkem a postavou, prospíval také moudrostí a milostí, u Boha i u lidí; kdež patrně to tré pospolu vidíme. Nebo moudrost jest osvícenost mysli. Milost u lidí co dává, než mravů a povah ušlechtilá spořádanost? Milost u Boha co dává, než bázeň Páně, totiž upřímá, vnitřní, opravdová a vroucí pobožnost? — To tedy ciťme na sobě, co i na Kristu Ježíši; nebo on jest všeliké dokonalosti kontrfekt nejdokonalejší, a my k němu formováni býti máme, proto že on dí: Učte se ode mne. —

**) Protož nešťastně se to tré trhá, kdekoli se trhá. Nebo umění co jest, nenílí ctnostmi ozdo-

---

*) 3. Třetí toho trého základ v Kristu Ježíši jest.
**) Tedyť se to tré loučiti nemá.

bené? Qui proficit in literis et deficit in moribus, plus deficit, quam proficit. [1]) Co Šalomoun o pěkné bez rozumu ženě, to se o učeném bez mravů člověku říci můž: Zápona zlatá na pysku svině jest umění při člověku nectnostném (Přísl. 11, 22). Jak kaménků drahých do olova nesázejí, ale do zlata, a třpytí se oboje tím pěkněji, tak umění nemá se pojiti s grobiánstvím, ale s mravy dobrými, a bude jedno druhému ozdobou. K obojímu pak když přistoupí pobožnost pravá, vnitřní, způsobí dokonalost. Nebo bázeň Páně, jakož jest počátek a konec moudrosti, tak jest také vrch a koruna moudrosti a všelikého umění, protože plnost moudrosti jest báti se Pána (Přísl. 1, Sir. 1, a jinde).

Kapitola XI.

Že škol pravých posavád nebylo.

Pravá tedy škola jest, kde se vtip lidský známostí pravou všech věcí osvěcuje, povahy a obyčejové v ušlechtilou harmonii pořádají, srdce v Bohu mocnými kořeny zakládává, a k rozličné libé výmluvnosti jazyk formuje.*) Ach

---

[1]) Kdo prospívá v umění a hyne v mravech, spíše hyne, než prospívá.

*) Právě učeným a osvíceným býti jak veliká věc!

neníliž to velikého cosi, suď člověče! Rozum sobě všelijakých věcí povědomostí tak napraviti a zpraviti, aby nic na zemi, nic pod zemí, nic u vodách, nic v povětří, nic na obloze, nic nad oblohou, nic v propasti tebe tajno nebylo, aby ty co, kdy, jak, proč jest a děje se, nevěděl? Neníli veliké, cokoli v svých uměních lidé mají, všemu rozuměti? aby i o řemeslných uměních lépe třeba a gruntovněji, než sám řemeslník souditi a mluviti mohl? Neníli veliké všecken světa okršlek tak v mysli nositi, aby se na rozličné jeho národy, krajiny, města, hory, řeky, zátoky, ostrovy atd., kdy chtěl díval? Neníli veliké všech přešlých věků obraz tak před očima míti, aby rozličné lidského pokolení, národů, krajin, měst, osob atd. činy, příhody, proměny, války, potýkání, vítězství, summou rozličná předsevzetí a v věcech daření neb nedaření dle libosti spatřovati mohl? Neníli veliké, rozdílných národů knihy čísti, a co oni v svých pokladích mají, vyzvídati, tolikéž s nimi o věcech svých rozmlouvati moci? a to tak, aby i kořenům všech jazyků rozuměl, i jakoukoli rozkvetlou řeč kdykoli vyvésti uměl? Jsou v pravdě veliké toto věci. — *) Ale větší, sebe samého, i vnitř v povahách a náklonnostech svých, i zevnitř v obyčejích, činech a hnutí, tak spořádati, aby jako nástroj muzický řemeslně udělaný byl, jehož všecky struny dobře proti sobě vespolek znějí a libý od sebe zvuk dávají. Neb to jest a slove právě mravným a ctnostným býti na vše strany. — Největší pak nad oboje to jest, v Bohu věčných

*) Ale nad to ctnostným a pobožným býti.

sladkostí vnadu cítiti, po té vůni jíti, s Bohem se pojiti, Boha v srdci pěstovati a od něho pěstovánu býti. Tomu pak všemu učiti mají školy, všemu pravím bez výmínky, protože humanitatis officinae slouti chtějí a mají.

*) O způsobu pak a formě týchž škol dotknu, co doktor Lutherus (v svém k městům říšským o vyzdvihování škol učiněném napomenutí, léta 1525) vinšoval, nýbrž vyhledával. Předně, aby v každém městě, městečku, vsi škola byla, a to pro všecku mládež obojího pohlaví (jakž že býti má, napřed v kap. IX. prokázáno), tak aby i ti řemeslům a jiným zaměstknáním oddaní dvě hodiny každý den přicházeli a vyučováni dostatečně náboženství, mravům a liternímu umění byli. Druhé, aby jiný snadnější a libější metod vynalezen byl, kterýmžby mládež nercili ohrožována nebyla od učení, alebrž vábena k němu, a jakž dokládá, aby jim nepřicházelo těžeji a a teskliveji v škole se učiti, nežli po ulicích běhati, v ráže neb ořechy hráti, třeba celý den. Haec ille. [1])

**) Pěkněť to za potřebné vyšetřil veliký ten muž, pěkně radil! Ale kdeže která taková škola posavád byla? Kdo ji viděl?

I. Nebyly všudy.

II. A kde byly, nebyly pro všecky, než pro některé, bohatší totiž, protože nákladné byly:

---

[1]) Takť on.

*) Dokonalé školy requisita. **) Nedostatkové škol našich posavád.

chudší a zadnější byli zanedbáváni, a mezi nimi častokrát čistá ingenia míjela a mizela.

III. Při těch pak, kdo k školám obracíni, tak tvrdého methodu užíváno, že školy vůbec za mučírny a lámání hlav držány, a mnozí zplašíc se od knih k verštatům a jinam prchali.

IV. Kteří zůstali, neb zůstati a cvičiti se dáti museli, při těch ne opravdově, ne rozšafně, ne uměle, na opak a na ruby všecko téměř činěno. *) Co při nich nejpředněji vzděláváno býti mělo, na to nejpředněji zapomínáno, aby jmenovitě za základ všeho pobožnost a pravá Boží bázeň kladena, zatím mravové a ctnosti, jako roubové ušlechtilí, v mládež štípeni, a teprv umění v ně uvozováno bylo. Vůbec pravím na to dvé přední zapomínáno, jak v domácích našich školách, tak i akademiích (auby vrch cvičení lidského, vrch dokonalosti býti měly), tak že odtud místo tichých, pobožných beránků na větším díle divocí oslové a neskrocení, bujní mezkové vycházeli, a místo spanilých, dobře spořádaných obyčejů a povah šperkovné toliko kroje a k bujné zdvořilosti a marnostem vycvičené oči, ruce, nohy vynášeli, na to, aby na nich jiní středmosti, čistoty, pokory, vlídnosti, vážnosti, trpělivosti, zdrželivosti atd. zrcadlo míti mohli, nic nemyslíce. Třetím toliko, literním cvičením, zanášely se školy. Ale jak i to? a s jakým prospěchem?

V. S takovým, že co za rok lidské mysli po-

---

*) Metodem hned v základu chybováno.

chopiti dáno, v tom pět, deset i víc let mládež drželi (ku příkladu v latině: ješto jinde leda kuchtík cizímu jazyku za rok se naučí; jaká to škol pochvala?) Co pěkně povlovně v lidskou mysl uvedeno a jako penzlíkem vymalováno býti mohlo, to se do nich násilně tisklo a tlačilo, nýbrž tlouklo a hmoždilo. Co světle a zřejmě, jako z vyloupené skořepiny jádro, před oči se stavěti mohlo, to se tvrdě, zatemněle, zamateně a zamotaně, jako v pohádkách jakých, přednášelo. Z čehož šlo, že

VI. Práce ta v školách vedená při řídkém za náklad stála, (stálali však při kom, k zmaření přicházela na větším díle). Nebo i z akademií jen s omáčeným uměním vycházeli; právě učený, kterýžby podlé předloženého (co umění jest) navržení na průbě ostáti mohl, jeden z tisíce nebýval. A nad to pak u nás. Nebo z našich škol (hanba se přiznati! pravdu však vyznati i svědomí i přítomné předsevzetí nutí) *) řídko kdo začátky nějaké podstatné vynášel; na čtenářství a písařství mládež naše vynakládala svá školská léta a na kouštěk při tom vokální muziky a arithmetiky. Uchytilli kdo drobet latiny neb němčiny, to za zvláštní kořist měl, a v tom věk mladosti strávě, dále a výše někam jíti neměl kdy a nevěděl kudy, ba ani nerozuměl, že se jíti můž někam výše. Věc sama mluví, že jest tak, že se posavád mnozí, prohlédše na nedostatky své, za sebe styděti musíme, an toho již napraviti nelze.

---

*) Bída a mizerie!

O mihi praeteritos referat si Jupiter annos! řekl onen, to jest [1])

Byť mi Bůh má pominulá
Navrátil léta zhynulá!

*) Ale takový vinš daremný jest; co pominulo, to jest tam. Žádný z nás zastaralých, aby léta jinak začíti a jinak se k životu přistrojiti mohl, neodmladne; žádné na to rady není. Toto jediné pozůstává, toto samo možné jest, abychom dítkám a potomkům našim, co poraditi můžeme, poradili, a ukážíc jim, kde jsme my neb vůdcové naši chybovali, tudy jim k vyhýbání týmž chybám cestu ukázali. Což se stane ve jménu a vedením toho, kterýž sám nedostatky naše nejen počítati, ale i napravovati, a tolikéž křiveniny naše přímiti a rovnati umí.

Kapitola XII.

Že školy napraveny býti mohou a mají.

Zastaralé nemoci hojiti těžko jest, a téměř se za nemožné pokládá; a však nacházíli se kdo zhojiti slibující, zdali tím od sebe strká pacient? zdali netouží raději, aby ruky co nejdřív přičinil? Zvláště když se vidí, že ne na nějakém zdání slepě, ale na rozumu podstatně předsevzetí své zakládá. **) Na tom tedy bude v tomto našem ne-

---

[1]) O kdyby uplynulá Bůh chtěl mi navrátiti léta!
*) Co tedy pozůstává? **) Jak mnoho se tuto školám slibuje?

čejném předsevzetí ukázati napřed: co slibujeme, a jaký toho základ máme?

Slibujeme pak školy tak spořádati,

*) I. aby každý člověk (leč komu Bůh mysli a rozumu nedal) všemu tomu, což při počátku kapitoly desáté a jedenácté ukázáno, vyučen byl.

**) II. Aby, než na těle zroste, zrostl i na mysli, to jest do 24 let všemu, co člověku uměti možné jest, vyučen byl.

***) III. Aby se k takovému umění žádného bití, tlučení, mrskání, hmoždění, stonání a pláče nepotřebovalo, nýbrž všecko učení a cvičení samo, rádo, mile a libě šlo; aby člověk v umění tak snadně prospíval a rostl, jak snadně na těle sám od sebe bez oudů natahování, napínání a napírání a jakéhokoli k tomu nucení roste, jen když se jak tělu pokrmu, nápoje, snu a jiných náležitých pohodlí, tak i mysli toho, čím se ona krmí, slušně a rozšafně dodávati bude.

†) IV. Aby nejen povrchní bylo umění, říkání totiž a štěbetání něčeho po jiných, ale jeden každý aby sám věci každé hned z nejhlubšího gruntu a základu rozuměl, tak jistotně věda, co ví, a uměje, co umí, jak jist jest, že co vidí, vidí, a co drží, drží.

††) Ale tomu kdo uvěří dřív, než uhlédá?

---

*) 1. Všemu učiti. **) 2. Do zrostu těla vyučiti. ***) 3. Bez bití a nucení, záhy a kratochvilně učiti. †) 4. Mocně všemu hned z gruntu vyučiti. ††) Budeli se to nemožné zdáti, nebude nové, protože nové věci za nemožné držíny bývají.

Nebo známa jest v té věci povaha lidská, že než se co velikého stane, diví se, jak to možné; a když se stane, proč se to dávno nestalo, vidouc, že snadné jest. *) Když Archimedes onen zástup lidí s lodí velikou, kterouž Hieron král byl udělati dal a na moře uvedenou míti chtěl, násilně a daremně zacházeti vida, králi opatřiti to sliboval, aby ji sám král jednou třeba rukou na moře vpravil, žádný tomu věřiti nechtěl, nýbrž za smích to měli; až pak s podivením uhlédali. — Podobně když Jan Faustus, impressorství nálezce, hlásati začal, že umění má, kterýmž jediný člověk za týden více knih nadělati můž, než prvé deset písařů za rok napsalo, a že bude pěkněji, a že exemplářové všecko jednostejní, a že jeden zkorrigujíc všickni zkorrigováni budou atd., zdali tomu kdo věřil, a jakby to býti mělo, rozuměl? Bez pochyby, žeť se to nejednomu žertem zdálo, a nebo chloubou marnou. Ale skutek ukázal, a již to i děti vědí a vidí. — Kdyby Barthold Schwartz, (kterýž střelbu ručničnou vynalezl) mezi střelce přijda, byl řekl: Vaše kuše, luky, praky za nic nestojí; já nástroj ukáži, kterýmž sám oheň, bez přičinění lidské síly, kamením, železem, olovem házeti bude, a dáleji, než vaši lukové, donášeti, a mírněji trefovati a silněji prorážeti, i veliké zdi porážeti atd., kdo z nich bylby ho nevysmál? Tak obyčejné jest, aby nevídané věci divnými a nemožnými se zdály! — Jako i Amerikánům nemožné se zdálo, aby člověk s člověkem nemluvě,

*) Příklady.

než papírek toliko jakýsi od něho dostana, myšlením jeho vyrozuměti mohl, ješto u nás i ti nejhloupější o tom vědí. — Tak všudy.

Ardua olim visa risus sunt posteritati. [1])

Nejinakť bez pochyby bude i při tomto novém předsevzetí (an jsme toho již něčeho zakusili), že se nejednomu mysl zastaví a zatočí: Co to jest, že se lidé nacházejí, kteříž školám říkati smějí: ti vaši slabikářové, ti vaši Donátové [2]), ty vaše grammatiky, ti vaši dikcionářové, vaše ty dialekty, summou všickni vaši apparatové, všecken váš učení způsob, nehodí se; meškáte, zamotáváte, trápíte, kazíte jimi mládež a k další dokonalosti dokonale cestu sobě i jim zasekáváte; jinak to, jinak všecko býti můž; na čem vy deset let držíte, za rok se zpraviti můž; čím trápíte, to ze hry a kratochvíle jíti můž; čeho kuse necháváte, plně býti můž atd. — Protož se všecko to tak zřetedlně ukáže, aby každý rozumný tak jako před sebou svých deset prstů to viděl. Potom pak k rozměřování všeho částečně se přistoupí.

*) Že tedy možné jest člověku všecko uměti, a to snadně a mocně, tento (veřejně mluvě) jediný, mocný, dokonalý, nepřemožený bude důvod, že k tomu, aby pobožným, ctnostným, rozumným a osvíceným byl, stvořen jest, a tak že všecko to jemu jest přirozené.

---

[1]) Druhdy co obtížným se zdálo, je hračka potomstvu.

[2]) Jméno latinské mluvnice, Donatem jistým sepsané.

*) To však že možné jest, důvod, že přirozené jest.

Cokoli zajisté kterému tvoru přistvořené a přirozené jest, to jemu nejen možné, ale i snadné i libé jest; tak že zhouba a trápení jeho bude, bránili se mu toho.

*) Ku příkladu: Pták že k létání stvořen jest, netřeba ho násilně k tomu míti, ani ryby k plování, ani zvířete k běhání; samo přirození je vede, k čemu oddáni jsou, jak jen oudové jim jakožto nástrojové dospějí.

**) Tak vody, aby tekla, kam spád má; ohně, aby hořel, máli co mastného a suchého a průduch k tomu; kamene okrouhlého, aby se s vrchu dolů válel, hranatého, aby ležel; oka neb zrcadla, aby co mu představíš, vidělo; semene, aby se vyklívalo, když je do vlahy dáš atd. nutiti netřeba: sama každá věc, k čemu od přirození způsobná jest, k tomu se nese, a nepřekazí-li se, to dělá, neomylně.

Že pak člověk ku pobožnosti, ctnostem, umění sám v sobě vlastní svou přirozenou moc, chuť a náklonnost má, tak jako voda k toku, oheň k plápolání, pták k létání, ryba k plování atd., to již v kap. V. zřetedlně ukázáno a nových průvodů nepotřebuje. Toliko ***) co tu některým na mysli vězí, aby povoliti té věci nemohli, to zpravme a objekcí ty svrzme.

1. Říkají: ne z každého prý dřeva můž býti fládr. Odpovídám: ale z každého člověka můž býti člověk, nepřistoupíli zkázce nějaký.

---

*) Příklad toho 1. na živočiších, **) 2. na bezdušných věcech. ***) Odporové proti tomu se smítají.

*) 2. Díšli (jakž mnozí říkají): Vždyť jsou vnitřní naše moci pádem rajským porušeny! Odpovídám: Ale nejsou vzaty. I tělo ť jest porušeno a zemdleno, a však je předce k chození, běhání a prací rozličných hbitému konání navésti umíme. Nebo jakož Adam s Evou, hned jak stvořeni byli, i choditi, i věcem rozuměti a o nich mluviti mohli (totiž dokonalé jim a dospělé dáno i tělo i mysl), tak my po pádu ani rozuměti, ani mluviti ani choditi neumíme, leč se naučíme. A však z toho nejde, aby se člověk jinak učiti nemohl než dlouze, pracně, na nejisto. Naučíliť se, co k tělu náleží: jísti, píti, choditi, dělati to neb jiné, tancovati, fechtovati atd. bez tak příliš veliké práce, pročby i druhému nemohl, kdyby jen vedení dobré bylo? — Více ještě povím. Naučí koně koníř za čtvrt léta uměle šlapati, skákati, obraceti a točiti se, jak jezdec káže; naučí kejklíř nedvěda tancovati, zajíce bubnovati, psa fechtovati atd., naučí leda baba straku, krkavce, kosa, papouška lidská slova vypovídati, neb i melodii při tom zpívati atd., vše mimo přirození a dosti v krátkém času, jen když na to fortel ví. A neměl by člověk ve všecko to, k čemu jej přirození, nedím připouští aneb vede, ale táhne, snadně zaveden moci býti? Hanba toho říci. Protož se odpírati tomu styďme a raději na prostředky a cesty, jak se to státi má, myslme.

**) 3. Díš: Sama věcí nesnadnost působí, že

---

*) 2. Nemůžli to pro porušení rajské býti?
**) 3. Nemůžli pro věcí samých nesnadnost?

ne všickni chápají. Odpovídám: Jaká nesnadnost? Jestliž medle věc, která v světě tak nebarevná, aby se v zrcadle oblesknouti a vyraziti nemohla? jen postavíšli mu ji příhodně. Jestli jaká věc, ješto by se na tabuli napsati neb vymalovati nemohla? jen píše a malujeli, kdo umí. Jestliž na světě semeno neb kořen jaký, jehožby země přijíti a zrůstu mu dáti nemohla? jen když kdo ví, kde, co, jak síti neb sázeti má. Přidám i toto. Není na světě tak vysoké věže, ani tak příkré skály, aby na ni kdokoli vylezti nemohl, jen zdělášli neb vytešešli mu stupně a obradíš je zábradly. Že tedy k vrchům umění lidských mnozí zdraví, čerství, chtiví nemohou, aneb s prací, stonáním, nebezpečenstvím, hlavy zavracením, odpadáním, mozku lámáním lezou, nejde odtud, že by to lidské snažnosti bylo nemožné, než to, že schody nespořádané, nerovné, děravé, kusé, nebezpečné jsou (totiž metod zmatený); dobré, rovné, celé, plné, spořádané zdělaje, že můž kdokoli kamkoli nejvýše vyveden býti, patrné jest.

*) 4. Díš: A vždyť mnozí tupou mysl mají, jichž do ničeho vpraviti nelze. Odpovídám: Sotvať tak zašpiněné neb zdrápané zrcadlo býti můž, aby vždy nějak, byť i temně, obrazů věcí nechytalo; sotva tak drsnatá tabule, aby se vždy nějak psáti a malovati na ní nemohlo. — Mezitím, jestli zrcadlo temné, vytříti a vypulerovati je; jestli tabule drsnatá, vyhladiti ji; a napraví se vždy něco, že se hoditi bude. Tak mládež vždycky

*) 4. Nemůžli pro některých hloupost?

můž cvičena, broušena, pulerována býti všecka, a budou se jedni vedle druhých brousiti a pulerovati, tak že se všickni všemu naučí (nepohnutě na tom stojím, protože grunt můj nepohnutý jest). — Ten toliko naposledy rozdíl se ukáže, že zpozdilejší tomu, čemu z gruntu učeni byli, vždy nějak rozuměti budou; vtipnější pak k takovému všelijakých věcí hned z nejhlubších gruntů zpytování zavedeni a v tom pocvičeni jsouce, čím dále tím hlouběji pronikati, tím ostřeji na všecko hleděti, tím pozorněji všecko spatřovati, tím víceji nových invencí nalézati budou, s nevypravitedlným mysli kocháním, slávy pak a moudrosti Boží zjevováním.

Naposledy nechť jest tak, že se některá ingenia k študování nehodí, tak jako některé dřevo k fládru; pravé však všecko to, což přednášíme, bude o zdárných aneb aspoň zdravých hlavách, jakýchž z milosti Boží vždycky jest (i v národu našem) větší díl. Příliš mdlého a k ničemu nezpůsobného mozku lidí málo vídáme, tak jako s nestatečnými oudy narozených (chromých, slepých, hluchých) nečasto. Slepota, chromota, hluchota, outlost zdraví od nešetrného chování obyčejně pocházejí, jako i nedostatkové mozku; v Bohu a přirození viny není.

*) 5. Ještě se pak umítá, že prý někteří způsobnost k študování majíce, nemají chuti, tak že hnáti je přes moc pracno, tesklivo a bez užitku jest. — Odpovídám: Takť se píše o jednom z filosofů, že dva discipule měv, jednoho pra-

*) 5. Nemůžli pro některých k učení nechtivost?

covitého, však tupého, druhého vtipného, však lenocha, oba zahnal; protože jeden moha prospívati nechtěl, druhý chtěje nemohl. — **) Ale co pak kdyby nechuť oněch ne jejich přirození vinno bylo, než preceptoři sami? Aristotelesť praví, že lidem jest přirozené umění žádati; což že pravé jest, v kapitole předcházející ukázáno. Než že někdy rodičové sami rozmázením svým v lhostejnost je uvodí, někdy od zlé chasy ledacos postranního jim vstřelováno bývá, někdy oni sami tělesné řemesel neb dvořství vnady zacítíc, pravých mysli vnad necítí (jako jazyk hořkým něčím napuštěný sladkosti nerozeznává): tím to jest, že ignoti nulla cupido ¹) — Preceptoři pak majíce, kudy tu v začátku co uchází, vyšetřiti a napraviti, jak to dělají? Jestli medle kdo z nich, kdožby na to pomyslil, aby sobě jako soustružník dřevo, prvé než strouhati začne, otesal? neb jako kovář železo, prvé než kovati začne, změkčil? neb jako soukenník, než vlnu přísti a tkáti začne, přepral, přebral, zšlahal a zkramploval? neb jako švec, nežli třevíc dělati začne, kůži vydělal, vymazal, vytáhl, vyhladil? atd., aby pravím, nejprv i preceptor discipule sobě povolného, chtivého, způsobného učinil, kdo z nich na to myslí? Každý jak ho najde, tak naň vpadne; hned strouhá, hned kuje, hned přede, hned tká, hned na kopyta táhne, hned hladké a stkvělé míti chce, a nedařili se (a jakť

¹) čeho kdo nezná, po tom nedychtí.

**) Nechuti k študiím při mnohých rodičové a preceptoři vinni.

má?), zpouzí se, bije, tluče, hází. A divíme se, že jest někdo, jemuž se to příčí? div raději, že někdo takovou věc vystojí!

*) Ale příčina se dává, světleji něco o rozdílu hlav pověděti, a to podlé vtipu a povah. Někteří zajisté jsou ostrovtipní, jiní hloupí a tupí; někteří k učení chtiví, jiným od knih mysl odpadá k řemeslům, kupectví, myslivosti atd.; někteří povolní a ochotní, jiní svémyslní a zpurní. A z tohoť trojího rozdílu ingeniorum temperatura [1]) povstává. Nebo:

**) Vtipní, chtiví a povolní jsou dokonale způsobní; jimž netřeba než materie umění dodávati; porostou, že se jako na strůmek zdárně se vyzdvihující milo dívati bude. Prozřetedlnosti však potřeba, aby se vědělo, čeho, jak, pokud dodávati, aby se z počátku pojednou nevytáhli a nepřetrhli.

***) Druzí jsou vtipní a váhaví, bez zpoury však. Těm ostruhy třeba a častého užitku prací schvalování.

†) Třetí jsou vtipní a chtiví, však k své vůli, aby, co se jim vidí, to dělali. O takových se vůbec málo smýšlí, a preceptoři je neradi mají; ale z takových bývají nejlepší, jakž Themistocles, kníže Atenské, říkával. Nebo že v mládenecství svém velmi plachých byl obyčejů, ro-

---

[1]) hlav uspořádání.

*) Rozdíl hlav, že některé jsou **) 1. vtipné, chtivé a povolné, a ty jsou zdárné. ***) 2. Vtipné a povolné, však váhavé. †) 3. Vtipné a chtivé, však svémyslné. A ty nejlepší.

dičům i preceptorům zpurný, potom když se proměnil, a moudrým člověkem byl učiněn, divícím se tomu některým pravil, že čím plašší v stádě hříbě, tím lepší v maštali kůň, když je kdo jen okrotiti umí. *) A toť se při Alexandrovu Bucefalovi tak v pravdě ukázalo. Nebo když otec jeho Filip koně jakéhos neobyčejné plachosti a hned žádného na sobě jezdce netrpícího, jakožto neužitečného, kázal pryč dáti, on litoval, že tak znamenitý kůň rossporejterů neumělostí zmařen býti má, a vyžádav jeho sobě na svou práci, krotil jej hlazením a jinak tak dlouho, že ho kůň i na hřbet pustil, a on s ním pomaličku proti slunci (aby ho stín neplašil) jeda, naposledy v uzdu a na ostruhy vzal, a sem tam jezdě povolného sobě učinil, nýbrž potom jeho samého jediného, žádného nad něj neměv, ve všech svých bojích užíval. Kterouž historii připomínaje Plutarchus dokládá: Admonet nos equus ille, multa bene nata ingenia perire vitio instituentium, qui equos vertunt in asinos, quia erectis et liberis imperare nesciunt. To jest: učí historie tato, že mnoho zdárných hlav neumělostí učitelů pokaženo bývá, kteříž z koní osly dělají, proto že udatných myslí zpravovati neumějí.

**) Čtvrtí bývají povolní a chtiví, však zpozdilí a tupí. A takoví mohou předce, by za jinými, stačovati, pomáhali se jen mdlobě jejich i neukládáním přes moc, i podkládáním ruky, i snášením, jestližeby předce klesali. Takoví

---

*) Příklad na koni. **) 4. Povolné a chtivé, však tupé; ale ty jsou stálé.

pozdě docházejí, ale stálejší jsou, jako ovoce pozdní déle leží. A jakož na olovu tíže se rýpá, stálejší však jest, než co se na vosku vyryje; tak tito i déle živi bývají (obyčejně) nežli ostrovtipní, i ne tak snadně zapomenou, čemu se jednou naučí.

*) Pátí jsou hloupí a k tomu nechtiví. Však nejsouli jen zpurní, mohou ještě napraveni býti, toliko že k tomu velikého umění, práce i trpělivosti potřebí.

**) Šestí jsou hloupí a při tom zpurní. Z takových řídko co bývá. Však poněvadž každá v světě věc vždy se něčím přemahá (jako diamant žádnému kladivu neustupující kozlovou krví se rozpouští), a strom sám z sebe planý štěpováním ovocný bývá učiněn, nesluší ani tu dokonce pochybovati, nýbrž hleděti zpouru aspoň vykořeniti. Nepomůžli pak okrocování, věz, že jsou zavilé, sukovaté dřevo, z něhož darmo se pokoušeti kroutiti houžve, aneb obrázky strouhati. Cariosam terram neque coli, neque tangi oportet, napsal onen Cato, totiž země slatinné ani dělati, ani (pluhem) se dotýkati nesluší. Ale takový dokonce nepodařilý tvor sotva mezi tisíci bývá, což Božím darem jest.

Summa všeho: Quales nascantur liberi, nulli in manu est: at ut recta institutione evadant boni, nostrae potestatis est, dí Plutarchus, to jest: jací se děti rodí, to v moci žádného není; ale aby dobrým vedením

*) 5. Hloupé a nechtivé. **) 6. Hloupé, nechtivé, zpurné. A ty jsou nejhorší.

na dobré vyšli, to v moci naší jest. Nebo umělý štěpař jakoukoli plaň vezme, hledí ji vésti, aby z ní štěp byl.

*) Že pak mládež, jakýchkoli povah jest, předce pospolu jedním a týmž pořádkem cvičena býti můž, důvodové toho jsou tito tři:

**) 1. Že všichni lidé, jakých pak koli obyčejů jsou, jedno předce lidské přirození mají, a jednostejné k tomu, aby lidmi byli, přípravy, zevnitř smysly, vnitř rozum, pamět, vůli atd.

***) 2. Že všickni k jednomu cíli, svatosti, ctnosti, moudrosti, vedeni býti mají.

†) 3. Že ty rozdílné povahy nejsou jiného nic, než excessus a defectus naturalis harmoniae, totiž vystupování z přirozeného glejchu vzhůru neb dolů, na pravo neb na levo; tak jako neduh těla jest, když v kterém oudu horkost neb studenost, vlaha neb suchost z míry vystoupí. Ku příkladu: přílišná vtipu ostrost co jest, než par mozkových subtylnost a mektavost? [1]) kteréž nebudouli něčím stavovány, stahovány a ssazovány, rozprchnou se a nechají mozku buď tupého neb zemdleného; jakž to vídáme, že lidé, při nichž se příliš brzy a prudce veliký vtip

---

[1]) mektám = sem tam hýbám. (Je to cosi neposedavého, rtuť vždycky se mektati chtící. Tekutá a mektavá voda. Třaslavost a mektavost. Kom.)

*) Že mládež, jakýchkoli povah jest, jedním metodem vedena býti můž, důvodové. **) 1. Ze všickni jednoho přirození jsou. **) 2. K jednomu cíli jdou. †) 3. V harmonii jednu vedeni býti mají.

zjevuje, stálí nebývají, mrou brzy, aneb na těle i mysli umdlévají. Naproti tomu mysli tupost co jest, než par mozkových hustost a temnost, kteréž se častým a pilným mysli províváním rozháněti a vyjasňovati musejí? Svévolnost a zpoura co jest, jediné zbytečná srdce udatnost a tuhost, oslabování potřebující? Lenost a rozmařilost co, než přílišná srdce slabost, stužování žádající? Protož jakož lékařství těla to nejdokonalejší jest, kteréž non contraria contrariis opponit [1]) (nebo tak větší pugna bude), ale harmonii toliko a temperaturu uvodí, aby s jedné strany neubývalo, s druhé nevybývalo: tak mysli lidské nejdokonalejší lékařství bude metod takový, kterýmžby excessy i defecty ingeniorum temperovány byly, [2]) aby se všecko okolo centrum pořádalo a v harmonii pěknou uvodilo. Protož tento náš metod na prostřední hlavy strojen, jakýchž vždycky nejvíce jest. Substilnější, poněvadž zdržování potřebují, aby se před časem nevytáhly, budou tu míti ham, [3]) vedlé jiných povlovně vedeni jsouce; tupějším pak, musejíli vedlé oněch dvojích popínati, netřeba se báti ztřeštění, protože tvrdší majíce mozk, tvrdší práci, bez ublížení sobě, snésti mohou.

Ale čas bude, na čem ten takový metod záleží, oznámiti.

---

[1]) odpornému odporu neklade. [2]) přebytky i nedostatky hlav se mírnily. [3]) úzdu. Ham = držadlo čehokoliv, instrumentum, quo aliquid tenetur. Ros. (Kolo u vozu hamovati [zavírati]. Střídmý žádosti hamuje. Kom.)

Kapitola XIII.

Že na dobrém pořádku všecko záleží.

*) Rozvážíli se, co to jest, což svět tento i jednu každou věc v něm v dobrém, veselém, trvanlivém způsobu zachovává, najde se, že jiného nic, na prosto nic, než řád, jenž jest přednějších a zadnějších, vyšších a nižších, větších a menších, podobných a rozdílných věcí takové spořádání, aby jedna každá své vlastní místo, čas, váhu, počet měla. Protož filosofi řád duchem a životem světa (animam mundi) nazývali; a neníť jináč. Cokoli spořádáno jest, dokud spořádáno jest, dotud stojí dobře; vyjdeli co kde z svého pořádku a glejchu, není možné, aby stálo; ruší se, trhá, boří, ustává, zatíná, nejde, aneb jde různo a na kusy. **) Všeho světa příklady, přirozených i řemeslných věcí, ukázati se to můž. Nebo

***) Co působí, aby svět světem byl a v plnosti své stál? To, že všechněm jeho stranám a v týchž stranách postaveným tvorům řád vytknut, aby jedno každé svého času, místa, přirození ostříhalo. To dokud stojí, svět stojí.

†) Co působí, aby čas v světě na léta, měsíce, dny a hodiny rozměřený tak pořádně šel a nikdy se nezmátl? Řád neproměnný oblohy jej vyvodí.

††) Co působí, aby tělo lidské tak divným

---

*) Svět a všecky věci jen řádem stojí, dokudž stojí.
) Čehož příklad na *) 1. světu. †) 2. času, ††) 3. tělu lidském,

nástrojem bylo, že ač nemá oudů bez počtu, prací však bez počtu konati může, a cokoli mu předivných věcí dělati přijde, ke všemu trefující se dostatečné nádobí v oudech svých nachází? Spořádanost předivná, přemoudrá, kteráž mezi týmiž oudy, i v jednom každém obzvláštně, se nalézá.

*) Co působí, aby s týmž tělem spojená duše pohodlně bydlila, zdraví a čerstvosti bez bolesti a smrti požívala? Řád životních par a vlhkostí v těle, kteréž dokud se srovnávají, a každá svého místa, míry, způsobu ostříhá, dotud život a zdraví dobře stojí; rušíli se co a z glejchu vystupuje, život a zdraví nemohou než trhati se, umdlévati, zalévati, hynouti.

**) Co působí, aby včely, mravenci, pavouci (ať o jiných živočiších mlčím) taková díla konali, že se i lidský vtip čemu podiviti a nad čím strnouti má? Řád, kteréhož i mezi sebou vespolek i v díle samém jedno každé to živočiše ku podivu pilně ostříhá.

***) Co působí, aby král moudrý, jediná jsa osoba, celé však království (na sta tisíce lidí) zpravovati mohl? Co působí, aby v vojště třeba sto tisíc lidí jedinou hlavou se zpravovalo? co ta chce, aby dělali všickni? rozměřujeli ona dobře, aby bylo všecko dobře? Nic jiného než řád, že ta jediná hlava jiné pod sebou má, a ta každá opět pod sebou jiné, a ty zase jiné, až do posledního, a že všecko to řádem práv, kázně

---

*) 4. zdraví těla, **) 5. živočiších některých, ***) 6. království a vojsku celém,

a bázně spojeno jest, aby hnutí jednoho hnutím všech bylo, stanutím jednoho stanutím všech.

*) Co to bylo, že Hieron tíhotu takovou, jíž mnoho set lidí uvládnouti nemohlo, sám jediný, jednou rukou i uzdvihnouti i přes veliký plac na moře vtáhnouti mohl? Příprava rozumná, to jest nástroj z mnoha válců, skřipců, rumpálů, provazů tak složený, že jedno druhému pomáhalo, fortele a síly přidávalo.

**) Na čem střelba ta nynější násilná, hrozná a strašlivá záleží, jediné na umělém stemperování sanytru a síry, na zhotovení slušném přípravy, ručnice neb děla, na nabíjení a směřování rozšafném? Pořádek naprosto tu býti musí takový. že chybíli se v jednom, celá věc nedostatek trpí.

***) Co to jest, že se papír v impressí hbitě, pěkně, vlastně, pozorně a neomylně písmem naplňuje? Řád v formování, slévání, po kasách rozkládání, sázení, ošroubování atd. liter, a potom v strojení papíru, připínání, tlačení, sušení umělém.

†) Nýbrž abych i hmotnějších věcí dotekl, co to jest, že vůz, dřevo a železo jsa, hbitě za konimi běhá a ku přenášení velikých břemen místo ramen lidských, aneb ku přenášení jich samých místo stolic, lůžek, kolebadel užívati se dá? Nic než spořádání kol, os, vojí, korb, váh, držadel rozličných atd.

††) Co to, že lidé dřevu se svěříc, na pusté u vzteklé moře se pouštějí i na druhou stranu země dostávají a vracejí zase? Nic než spo-

*) 7. Archimidesovu nástroji, **) 8. střelbě, ***) 9. impressí, †) 10. vozu, *†) 11. lodí,

řádání v lodi dna, boků, zábradel, vesel, sloupů, bidel, plachet, kotví, kompasů atd. Roztrhneli, pukneli, zlámeli se co, nebezpečenství, zmítání a naposledy utonutí následuje.

*) Co to jest, že v nástroji tom, kterýž hodinami nazýváme, rozkované a roztavené železo samo se hýbe? a hýbe harmonice, minuty, hodiny, dny, třeba i měsíce a léta rozměřujíc? a to nejen očím zevnitř viditedlně ukazujíc, ale i uším pozorně vyhlašujíc? Co, že tentýž nástroj, kterou chceš hodinu, vzbuditi tě umí? co, že i světlo rozkřesati, aby ty oči odevra, již svíci před sebou hořící viděl? Co, že tentýž nástroj kalendáře místo zastoupiti, dny a svátky, nastávání a proměny měsíce, též běhy všech planet ukazovati můž? Co, že již i bez závaží a šňůr takoví nástrojové běh svůj konati umějí? Co působí, aby někteří z nich za dva, tři, čtyry i více dnů natahování nepotřebovali, nýbrž aby některý takový nástroj sám sebe vlastním během svým natahoval? Co ještě, aby žádného natahování nikdy nepotřeboval a předce stále šel? Neníliž to vše velikého cosi? neníliž jako věc živá a nesmrtedlná, nic nejsouc než kov mrtvý?

**) A zdali to předtím, než se spatřilo, rovně za tak nemožné, jako aby stromoví létalo neb kamení mluvilo, nebylo držáno? Děje se však, vidíme to všickni. To pak, což věci té mrtvé tak živá a tak divná hnutí dává, co jest? Nic než jediný řád; spořádání totiž všeho na jistou formu, míru, váhu, počet, tak aby všemu

*) 12 hodin. **) Jak to za nemožné držáno.

cíl vytknut byl, a k tomu cíli jdoucí prostředkové zřízeni, a vše jedno k druhému proporcí mělo, a jedno druhým se vázalo, a jedno druhému napomáhalo naskrz. Tak jde mírněji všecko a lépe trefuje, než věc živá. Než rozsmekneli se co, neb přetrhne, neb přelomí, neb oslábne, neb zkřiví, by nejmenší kolečko bylo, neb zoubek, neb hřebík, hned buď všecko, buď na díle stane, a neb aspoň chybuje a bez užitku se mate.

Tak se tu mocně ukazuje, že řádem všecky věci stojí.

*) A tak tedy i didaktika na jiném nezáleží, než na rozměření dobrém a vlastním času, věci a způsobu přednášení jich. Takové rozměření trefíme-li dobře udělati, nebude nemožnější člověka všemu naučiti, nežli vezma impressorské nástroje, dva neb tři rysy papíru za den pomalovati; postavě Archimedesů nástroj, domy, věže, náklady jakékoli zdvihati a přenášeti; vsedna na lodí, moře přeplouti a na nový někam svět se dostati atd. A půjde všecko to rovně tak snadně a lehce, jak snadně a bez násilí natažené hodiny svou vahou jdou; mile a libě, jak milo a libo jest na takový pěkný nástroj se dívati a jeho užívati; a tak na jisto, jako kdy takový dobře udělaný nástroj jíti může. Ohledejmež tedy, budemeli tak moci školu, jako veliký hodinný nástroj, plný všech, jichžby se žádati mohlo, příprav, rozměřiti, sformovati a postaviti.

---

*) I v škole tedy na řádu všecko záležeti bude.

Kapitola XIV.

Že pořádek učení přirozený býti musí.

*) Začněme již (ve jménu Božím) základů, na nichžby docendi et discendi methodus jako na skále založen býti mohl, dobývati. Kterýchž, poněvadž přirození napravovati chceme, ne jinde, než v samém přirození hledati musíme. Nebo pravé jest všelijak, že (Ars imitatur naturam, to jest) umění jde za přirozením, aneb mustr bere od přirození.

Čehož pro důvod některý sobě příklad připomeňme.

**) Vidíme rybu u vodě plouti? Přirozené to jí. Kdo jí v tom následovati chce, od ní mustr vzíti musí, t. také se na vodu polože, místo perutí rukou, místo ocasu noh užívati, a co ona perutmi a ocasem, to on rukama a nohama dělati. Tak dovede, jinak nic. Nýbrž i lodi mustr odtud vzat.

***) Vidíme ptáka létati? Přirozené to jemu. Chtělliby kdo následovati, křídlaby sobě také, k udržení jeho dostatečná, přistrojiti, připíti, a potom se, až by uměl, cvičiti, jako Daedalus onen, musil.

†) Vystiženo, že nástroj, kterýmž se z živo-

---

*) Umění mustr od přirození bere. Vysvětlení toho příkladem: **) 1. ryby a plování, ***) 2. ptáka a létání, †) 3 chřtánu a píšťal,

čicha hlas dává, jest chřtán s rozdílnými vyššími a nižšími kroužky, a na vrchu čípek, zespod pak dmýchající do něho plíce. I vynalezeny jsou na ten mustr píšťaly, kejdy, varhany, do nichž když se dmýchá, všelijaký zvuk, tlustý, tenký, i harmonie, jaká nejlibější býti může, se vydává.

*) Vystihl Bartholdus Niger alchimista, že to, což v oblacích bouchá, ohněm a kamením hází, jest zapálená síra s nytrem. I ohledal téhož dělati a trefil, tak že nynější naše střelba totéž dělající (hřímající, blýskající, ohněm, kamením, železem prskající) vynalezena.

**) Spatříno, že voda v nádobě o dvou hrdlech v jednom hrdle tak vysoko stojí jak v druhém, rovnosti po všech stranách šetříc; i naučili se s vrchu na vrch, skrze jakoukoli nížinu neb údolí, po trubách ji vésti, a ona tak vysoko na druhé straně vzhůru sama jde, s jak vysoka prvé byla sešla. To se uměním děje, však z základu přirození.

***) Hledíno na oblohu, že se vůkol světa točí ustavičně, a na rozličné okršlky rozdělena jsúc, rozdílné hvězdy a planety vodí, tak že odtud libá světu dnů a časů proměna povstává. I vynalezen v týž mustr, touž oblohu vytvářející hodinný nástroj, také za den a za noc obcházející a tím obcházením časy a chvíle rozměřující †). Musil pak také z kol býti složen

---

*) 4. hřímání a střílení, **) 5. vody a vodních strojů. ***) 6. oblohy a hodin bicích. †) Rozebrání hodin bicích, jak z oblohy i základ jich i forma vzata?

(jinak nebylo lze), nejen aby se jedno druhým táhlo, ale také aby běh bez konce býti mohl. A muselo tu něco býti nepohnutého (jako v světě země jest primum quiescens), t. sloupkové a šroubkové rozliční, potom něco napřed se hýbícího a jiné s sebou pojímajícího, jako v světě jest oheň primum mobile. Poněvadž pak tuto (v hodinách) nebylo lze poručiti něčemu hýbati se a jiné za sebou točiti, tak jako Stvořitel světlům nebeským poručil, a pro vůli jeho děje se; tou příčinou se přirození na pomoc vzíti muselo, totiž váhy neb závaží. Nebo poněvadž všecko těžké dolů se táhne, přivěšuje se k hodinám olověná (neb kamenná) váha, a to na šňůru, kteráž okolo válce hlavního kola otočena jest, kterýmž váhy dolů se tlačením kolo to hlavní se obrací, a jiná s ním spata jsouc, musejí za ním. — Aby pak to vše prudce neběželo, než pomalu, přidává se minuta, sem tam se vracující a běh zdržující. Straně pak, kteráž někdy jen vyrážeti má, přidávají se zámkové, kteříž se, kdy potřeba, zdvihají a zase zapadají. Což aby se náležitě svými časy dálo, rozměření kol, zoubků, kolíků atd. to působí. V těch, kde závaží není, jsou péra ocelivá, násilně stočená a přirozenou svou mocí k rozmrštění se zase a zpřímění směřující. Ale to násilné rozmrštění poněvadž se (pro propletení kol s minutou a zámky) státi nemůž, musí se pomaličku rozcházeti a kola za sebou táhnouti. — A tak tu hle i základ všeho hnutí přirozený jest, i forma spořádání kol a běhů jejich z formy samého světa vzata.

*) A týmž způsobem forma učení (máli lidská mysl všecko, co se jí podává, snadně, mocně, hbitě bráti) z přirození vzata býti musí, a bude na jisto, aniž zmýlí. Poněvadž pak v kap. V. ukázáno, že mysl naše náramnou má k zrcadlu aneb oku podobnost; nýbrž jak oko nic není než zrcadlo živé, tak mysl nic než oko vnitřní: jisté jest, že se jedno druhým, a druhé třetím, milostivě vysvětliti můž. Pohleďmež tedy, jak se tu co děje a díti musí.

K spatřování věci potřebí jest nevyhnutelně čtverého tohoto:

I. Oka [1]) dobrého.

II. Objektum patrného (t. něčeho viditedlného).

III. Světla.

IV. Mírného věcí proti oku postavení.

Nedostáváli se třeba jedné z těch čtyr věcí, spatřování žádného býti nemůž. Nebo nenîli oka, oč se věc opříti a kde vyobraziti má? (Jestli pak oko tmavé neb zaprášené neb zašpiněné, mdle se vyobráží [2]). Nepředstavíli se oku věci té,

---

[1]) V rukopise stálo zde, jakož i v celém tomto odstavci „zrcadlo", kteréž slovo Kom. zpřetrhav, napsal vlastní rukou „oko." Odtud ta jakási nesrovnalost, že totiž místo zrcadla hned klade oko a applikuje to na vidění duševní. [2]) Tato věta od Kom. dána v závorky, protože se k „oku" nehodila, když jím nahradil původní „zrcadlo."

*) Mysl naše nic není, než vnitřní oko neb zrcadlo, kdež čtverého potřebí.

kterouž chytiti má, jak ji chytí? A však nebudeli světla, by ty věc do samého oka cpal, neuhlédá jí a nechytí. Naposledy však, nech oko, věc, světlo pospolu jsou, ještě nebude dosti, protože ještě míry a způsobu jistého potřebí, jak věc proti zrcadlu [1]) postaviti máš. Nebo dášli věc oku za hřbet, neuhlédá jí; pakli pobočně, slabě; nechášli ji státi opodál, tratiti se bude patrnost její; pakli příliš blízko přistrčíš, sama sebou oko zastíní, že se vyobraziti moci nebude. Item musí se oku nemnoho věcí pojednou cpáti, než jednu za druhou předstírati; tak stačí všechněm.

A takť jest rovně s vnitřním naším zrakem:

I. Zrcadlo jest mysl neb vtip učícího se.

II. Objectum jest Bůh a svét, to jest věci všelijaké, viditedlné i neviditedlné.

III. Světlo jest rozum, vnitřní to pravé světlo, mezi věcí a věcí rozdílu šetřící.

IV. Míra a způsob přednášení vtipu věcí jest pořádek a metod slušný.

*) To čtvero kdekoli se sbíhá, tak přirozené, snadné, líbé jest učiti se, jako tělesně po věcech libých oči pásti; chybiti to nemůž, jestliže jen učedlník dobré zrcadlo (t. vtip dobrý) přinese, učitel pak věcí užitečných mu dodávati a světlo rozumnosti rozsvěcovati a všeho míry jisté šetřiti umí.

**) 1. Zrcadlo aneb oko vnitřní,

---

[1]) Zapomenuto nahraditi slovo „oko."

*) Učiti se nic není než spatřovati. **) Vtip, vnitřní zrcadlo, musí

vtip, přistrojil jednomu každému Bůh, jakž ráčil; opraviti tu nemá co člověk, kromě šetřiti tohoto trého: 1. aby drahé to zrcadlo před zašpiněním háji 2. zaprašovati se mu nedal; 3. třásti a viklati jemu se nedopouštěl

*) Špina zrcadla našeho vnitřního, mysli naší, jsou žádosti nezřízené a vášně zlé, hned z dětinství v nás se zjevující; hněv, svévolnost, zarytost atd. Nebo to jest vnitřní srdce našeho zahnojování, kteréž tak zraku vnitřnímu překáží, jak zevnitřnímu hnojení a krhání očí. O čemž Šalomoun mluvě dí, že v nešlechetnou duši nevchází moudrost a nepřebývá v těle podmaněném hříchu; proto že duch svatý, duch kázně, od myšlení nerozumných odstupuje atd. (Moudr. 1, 4. 5). Musí tedy, kdo pravé moudrosti právě vyučen býti má, nejprv srdce své k čistotě a svatosti nastrojené míti.

**) Prach vnitřního našeho zrcadla se přichytající a je zastěňující jsou postranní, zbytečná, neužitečná, marná mysli zaneprazdňování, jakýchž každého člověka mysl vždycky plná jest. Jest zajisté mysl naše jako kolo ustavičně se točící, nýbrž jako mlýn ustavičně melící; jejíž nosiči, smyslové zevnitřní (zrak, sluch, košt, čich, takt), vždycky jí, coby mlela, donášejí. Donášejí pak (nepřihlídáli k tomu vrchní zprávce, rozum) marného lecos, co kde uchytí, řídko věcí užitečných zrno, vždycky téměř marnosti plevy

---

*) 1. vyčišťován býti, **) 2. před zaprašováním hájen,

ohrabky, písek, prst, drtiny a ledacos. Tu pak se děje, jakž ve mlýně bývá, že se všickni koutové zapráší a zanesou. Protož tento vnitřní mlýn, mysl (jenž také zrcadlem a okem slove, před zaprášením hájiti jest, mládeži daremnými věcmi se zanášeti nedopouštěti, ale hned časně tím, což k moudrosti pravé přináleží, je naplňovati.

*) Třetí tohoto vnitřního zrcadla výprava jest obránění mu třaslavosti a mektavosti. (Nebo na tekuté a mektavé vodě nesnadně se podobizna věci vyobrazí, na stojaté snadně; a komu se oči třesou aneb sem tam házejí, málo zraku užive.) Protož musí mládež učena býti v řádu mysl držeti, aby netěkala sem tam, ale toho, co se kdy dělá, hleděti zvykala. Tak navedené pacholátko, aby hříchů, marností, vrtkavosti prázdné bylo, bude právě ušlechtilá moudrosti nádobka.

**) Potud o zrcadlu a oku. — Objectum máli býti patrné, musí býti celistvé a dobře barevné. Nebo mlha, pára a podobná chamraď, špatnou v sobě majíc podstatu, špatně se v zrcadle mohou opírati. Věci tedy, kteréž se mládeži přednášejí, ať jsou dobré, pravé, užitečné, libé, a budou se mocně mysli jímati.

***) Světla rozumu také potřebí. Nebo jakož po tmě člověk nic nevidí, aby mu co u očí se dělo, tak nerozsoudí-li čeho rozumně,

---

*) 3. vrtkavosti se vystříhati. **) Objectum vtipu jakého se dodávati má? ***) Světlo vtipu jest rozum.

by mu o tom mluvil, neb ukazoval, nic věděti nebude, jakž při člověku spícím, aneb mysl jinde majícím patrné, že všecko přehlídne a přeslechne: a tolikéž kdo někomu něco zamateně a zatemněle povídá, že se rozum rozvinouti a tomu v se přijíti nemůž. Jakož tedy, kdo v noci zraku lidskému něco ukázati chce, světlo rozkřesati, rozsvítiti, a potom tytýž utírati a vyjasňovati musí, tak chceli preceptor neumělému a jako ve tmách sedícímu discentu poklady moudrosti ukazovati, musí jej sobě i ku pozorlivosti nejprv nastrojiti, aby s chutí a žádostí velikou přistupoval (což jak se státi můž a má, níže v kap. XVII. fund. II. a kap. XIX. comp. I. se oznámí) i potom všecko rozumně předkládati (e principiis rationis deducendo omnia) [1]), aby vida viděl.

*) Naposledy způsobu jistého potřebí v přednášení věcí, jenž záleží v těchto částkách:

**) 1. Nestavěti nic za zrcadlo, všecko před ně, to jest, neukrývati před discipulem nic ze všech věcí, kteréž věděti má; (ani naschvál, ani z zapomenutí). Protož i věrnosti i bedlivosti veliké preceptoru potřeba.

***) 2. Nestavěti pobočně, než přímo proti oku; to jest, ukazovati nejen kraj aneb svrchek věcí, ale věci samy, jak nejplněji možné.

---

[1]) ze zásad rozumových vše vyváděje.

*) Metod učení pravý: **) 1. všemu učiti, ***) 2. všemu ve všech částkách,

*) 3. Neobraceti hřbetem k zrcadlu, než lícem; to jest, věc každou ukazovati z pravého jejího gruntu. (Omnia docere per priora, id est per causas.) [1])

**) 4. Nejen zdaleka věc ukazovati, ale také blíže k spatření podati, to jest, čemukoli preceptor učí, tak učiti, aby discipulus viděl, že to jsou života jeho se dotýkající a jako každodenní věci, jichž k tomu a k tomu, tu a tu, bude potřebí. Nebo to se jímá, když k čemu co jest, discipulus vidí. Mluvíli se mu o věcech jako o něčem cizím, v Satranské tam někde zemi, on z daleka cosi znamenati bude, že se hmyzí, co pak jest a k čemu, vlastně rozeznati moci nebude a zapomene to zase hned.

***) 5. Ne mnoho pojednou na oči dávati, než povlovně jedno po druhém; to jest, nezasýpati mysli množstvím učení pojednou, než jedno po druhém přednášeti (uno tempore non nisi unum) [2]). Zrak zajisté jinak nemůž.

†) 6. Pomeškati se však s každou věcí před očima tak dlouho, ažby se zrak s ní seznámil a ji po všech částkách dobře shlédl, jest s discipulem nejen přeběhnouti artes, leda se odbylo, než cvičiti ho na každé věci tak, ažby se jí zmocnil ve všech částkách. Tak sobě v pro-

---

[1]) Všemu učiti na základě věcí předcházejících, to jest původně. [2]) jedním časem jen jednu věc.

*) 3. všemu z gruntu, **) 4. všemu k skutečnému hned užívání. ***) 5. všemu po stupních, †) 6. všemu až do dostatečného utvrzení.

dleném času všecko vypořádati můž, a bude bez obtížnosti, libě, snadně, mocně a platně.

Aj hle v přirození samém základ všeho toho, čehož se při vyučování dítek šetřiti má! A kdyby se šetřilo, jistě by chybiti nemohlo (opětuji to), že jak snadně člověk do nějakého krásného paláců puštěn jsa, a chvíli sobě vezma všecko, co tam jest, malování, řezby, čalouny a jiné rozličné ozdoby, prohlédati můž bez tesknosti, ažby prohlídl všecko: tak snadně týž člověk do paláců světa puštěn jsa, všechny v něm rozstavené divné přípravy a činy prohlédati a jim, až do vypořádání sobě všeho, vyrozumívati můž.

Však poněvadž co tak veřejně navrženo, ještě částečněji, světleji a jemněji ukázáno býti můž, pohleďme, jací z téhož základu přirození grifové vzati býti mohou, aby učení na jisto bylo, a to mocně, snadně, hbitě.

Kapitola XV.

Jak dělati, aby života k studiím dosti bylo. *)

*) Libují sobě moudří Hippokratesa, starého lékaře, aphorism první, kterýž (lékařské umění v summu uvésti začínaje) tak položil: Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά, ὁ δὲ καιρὸς ὀξύς, ἡ δὲ

---

*) Pět překážek snadného v moudrosti prospívání:

πεῖρα σφαλερή, ἡ δὲ κρίσις χαλεπή, to jest: Život krátký, umění dlouhé, příležitost rychle míjející, zkušování nejisté, dovtipování nesnadné. Čímž pět překážek, pro něž řídcí k vrchům umění lidských vycházejí, jadrně vyslovil.

*) První jest krátkost života. Nebo začnouc živi býti a něčemu vyrozumívati, mřeme, a to, co se při nás ukazovati začalo, s námi.

**) Druhá věcí, kterýchž uměti potřebí, náramná rozšířenost, jichž k vypořádání více by času, než ho na světě míti můžeme, potřebí bylo.

***) Třetí nedostatek příčin a příležitostí dobrých, aneb jsouli kdy, rychlé jich míjení. Nebo nejlepší jest příležitost v mladosti, an věk ten obyčejně v hříčkách strávíme. Jiná příležitost dáli se kdy, než zvíme, usmekne se zase.

†) Čtvrtá (ač u něho pátá) zatemnělost vtipu a soudu našeho, že nesnadně k jádrům věcí pronikati můžeme.

††) Pátá, chtělliby kdo dlouhým vyšetřováním, jak toto neb onono jest, porozumívati, to že pracné jest, a k tomu nejisté. Nebo přehlídneli se co jednou třeba (což jak snadně se státi můž), všecka observací v nejistotu přichází, aniž se kdy ubezpečiti lze.

†††) Toto vše poněvadž všelijak pravé jest, mysliti potřebí, zda by jak napraveno býti mohlo. Napraveno pak býti nemůže, leč

) 1. života krátkost, ?) 2. věcí rozšířenost, ***) 3. příhodnosti rychlé míjení, †) 4. vtipu zatemnělost. ††) 5. vlastního vyšetřování plzkost. †††) Jak tomu vyhýbati?

života prodlužováním;
umění ukracováním;
příležitostí uchvacováním;
vtipu (k snadnému chápání) odvíráním;
místo nejistého vyšetřování jistého základu, kterýž by chybiti nemohl, užíváním.

A o tomť již mluviti a toho vyhledávati budeme, tímto pořádkem:

I. Jak dělati, aby nám život nebyl krátký?
II. Jak dělati, aby učení na jisto bylo?
III. Jak dělati, aby snadné bylo?
IV. Jak dělati, aby mocné bylo?
V. Jak dělati, aby krátké a hbité bylo, abychom ho mnoho vypořádati mohli?

*) Co se života lidského tkne, nejen tuto Hippokrates na krátkost jeho naříká, ale to i sám Aristoteles činil, naturae exprobrans, quod cervis, corvis et aliis animalibus tanta vivendi spatia concedat [1]), člověka pak, k velikým věcem narozeného, že tak úzkými života mezemi obmezilo. Ale moudře odpovídá Seneca: Non brevem vitam accipimus, sed facimus; nec inopes ejus, sed prodigi sumus. Vita, si scias uti, longa est. Item: Satis longa vita et in maximarum rerum consumationem large data est, si tota bene collocetur. Není nám (prý) krátký život dán, než my jej krátký děláme, protože jej nepotřebnými věcmi mrháme. Sic kdybychom užívati života uměli, štědře se ho nám, i k nej-

---

[1]) vytýkaje přirození, že jelenům, havranům a jiným zvířatům tak dlouhých věků propůjčilo.

*) Na života krátkost slušíli naříkati?

větších věcí vykonání, dává. (De brevit. v. c. 1. et 2.)

*) Naše tedy jest vina, jestliže se nám k vykonání velikých věcí (to jest: k vyučení se všemu tomu, což že člověku náleží, v kap. X. ukázáno života nedostává, protože jej sobě mrháme sami; a to způsobem dvojím: jedno mořením v sobě života, aby nám dříve času zhasl; druhé mařením toho ostatku v věcech neužitečných.

**) Píše zajisté Hippolitus Guarinonius a dovodí, že každý člověk zdravý se na svět narodě, tak mnoho kořenů života v sobě má, aby kdo nejoutlejšího jest přirození, 60, kdo nejsilnějšího, 120 let živ býti mohl. Mřeli kdo před tím časem (jakož arci mře větší díl lidí v dětinství, pacholetství, mládenectví, mužství), že to nejde přirozením než nešetrností lidskou, pokažením totiž a porušením v sobě nástrojů života, z čehož násilná smrt následuje.

***) Že by pak i to málo (třeba 20, 30, 40 let), kdyby se dobře vynakládalo, k velkým věcem stačovalo, na důvod jsou někteří v pokolení lidském, kteříž v nemnohém věku velikých věcí dovodili. Alexander Veliký ve třicátém třetím létě věku svého umřel; a však čeho v těch krátkých létech nedovedl? Války mnohé vykonal, vítězství veliká obdržel, všeho téměř světa pánem učiněn, jména sobě nesmrtelného dobyl, jakž by snad jiný tisíc let živ jsa nedovedl. — Joh. Picus

---

*) Život sobě sami mrháme dvojím způsobem: **) 1. mořením ho v sobě, ***) 2. mořením ho věcmi neužitečnými.

Mirandulanus [1]) téhož věku ani nedošel: došel však v filosofii i theologii tak velikého umění, že zázrakem učiněn svému věku i následujícím. — Sám Pán a vykupitel náš na svět poslán byv, ne více než 34 let v smrtedlném těle zůstal a veliké dílo vykoupení šťastně vykonal, zdali ne na příklad nám (poněvadž všecko, co při něm bylo, tajemství bylo), že jaký se koli komu věk dostane, k vyřízení toho, což k věčnosti stačuje, dosti jest?

*) A protož na toto dvé mysliti jest, máli se v životě mnoho zpraviti:

I. aby tělo před nemocmi a smrtí háјeno bylo;

II. aby mysl rozumně v práce byla zavozována.

**) Těla pilně šetřiti, před nemocmi a úrazy hájiti povinni jsme proto. Předně, že jest příbytek a stánek duše, a to jediný, kterýž rozbořîli se, ona jiného nemajíc hned se z světa ven stěhovati musí; pakli se pomalu trhá, láme, boří, aneb třeba zamoká, hnije, nepohodlné v něm bydlení má. Abychom tedy na palácu světa (kamž milostí Boží uvedeni jsme) co nejdéle a nejpohodlněji pobyti mohli, stánek ten svůj pilně opatrovati musíme. — Druhé i proto, že tělo nejen stánkem, ale i nástrojem jest duše rozumné. Duše zajisté v těle jsúc, bez těla nic nemůž: ani slyšeti, ani viděti, ani mluviti, ani z místa na místo

---

[1]) Giovanni Pico Mirandola.

*) Dvojího tedy potřebí. **) Těla a zdraví pilně proč šetřiti máme?

přecházeti atd. nýbrž ani přemyšlovati; netoliko proto, že mysl všecku materii od smyslů bere (mysliti zajisté žádný nemůž, leč o tom, co někdy viděl, slyšel atd. aneb podobném); ale také že též materie kde chovati nemá než v mozku, ani se s ní jak jinak obírati, kromě podobizny věcí v mozku jako v zrcadle spatřujíc atd. Protož poruší-li se mozek jakýmkoli způsobem, rozum se hned také ruší, aneb mate, aneb zastěňuje: rušíli se jiní v těle oudové a bolest působí, mysl hned také překážku má. Načež hleděl, kdo onen veršíček složil:

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.[1])

Zdravá mysl v zdravém těle
nejlepší klenot, věř cele.

*) Zachovává se pak tělo naše v životu a zdraví dobrou dietou, jenž jest míra jistá všeho toho, což tělu ku pohodlí jeho přináleží. O čemž medici obšírně píší. Tuto navrhu toliko něco, a to z základu přirození, příkladem stromu.

**) Strom, má-li v živosti, čerstvosti své zachován býti na dlouhé časy, musí 1. vlahu míti stále; 2. provívání často; 3. odpočinutí tytýž.

V l a h u míti musí; nebo kdyby neměl, usvadl by; a však ne na zbyt, nebo přílišná mokrost

---

[1]) Prosme, by zůstal bujarý v bujarém těle duch náš.

*) Zdraví čím stojí? Dietou. **) Dieta na čem záleží, příkladem stromu se ukazuje: 1., 2., 3.

kořen hnojí a zkázu přivodí. *) Tak i tělu potřebí pokrmu a nápoje; bez toho ono státi nemůž, protože hladem a žízní život svadne, schne, mře. Však tak, aby nebylo přecpávání a přelívání, než jen ku potřebě; čím mírněji a skrovněji bude, tím jistší a lepší zažívání. Čehož když vůbec nešetří, kazí v sobě život a zdraví, a umoří se dříve času. Kdyby všecky lidi, co jich před časem z světa zchází, přehlídl, jeden v tisíci sotva se najde, kterýž od hladu umřel, všichni téměř od přeplňování. Nebo smrt jest od nemoci, nemoc od zlých vlhkostí, vlhkosti zlé od nezažívání, nezažívání od zbytečnosti, že se tak mnoho do žaludku cpá a leje, že převařovati stačiti nemůž. Obzvláště pak študentům, kteříž se nevypracují, středmosti potřebí, chtějí-li zdrávi býti. — **) A však nejen skrovná, ale i prostá potrava býti má, protože přirození na maličku přestává, podlé pak přirození živu býti nejlépe jest. Stromu, nechť jest jakkoli vzácný, nezalévá zahradník vínem neb mlékem, než čím Bůh nařídil, vodou. Šetřiti tedy i rodičové mají, aby dítek mlsům neučili a zdraví jim nekazili. Není zajisté nadarmo zapsáno, že Daniel s tovaryši svými, mládenečkové spanilí, z královské krve, byvše oddáni k učení, při vodě a vaření prostém zdravější, tlustší a (což více jest) rozumnější byli, nežli všickni, kteříž z královského stolu opatření své měli. (Dan. 1.) Ale v tom částečněji na svých místech.

***) Provívání také musí míti strom a

---

*) Strava má býti 1. skrovná, **) 2. prostá. ***) Cvičení těla proč potřebí, a jaké býti má?

občerstvování větrem, deštěm, mrazem, sic bez toho mdlí a chřadne; nýbrž postavilliby strůmek a bylinu někam, kdeby ho vítr docházeti nemohl, neb v teple ustavičném, zatchne se a usvadne. Týmž způsobem lidskému tělu občerstvování potřebí, a to procházením, probíháním, pracemi, hrami a jakýmkoli těla pohybováním a cvičením.

*) Naposledy odpočinutí stromu potřebí, aby ne vždycky zevnitř kvetl, rostl, ovoce nesl, než také někdy zevnitř odpočina, sám v sobě vnitř zažíval a se sílil. Protož nařídil Bůh, aby za každým létem následovala zima, v kteréž by dříví, byliny i země sama odpočívala; tolikéž lidem poručil, aby každého sedmého léta zemi (t. viniciím, rolím, zahradám) odpočinutí přáli. (3. Mojž. 25.) — Tak podobně lidem dal noc k odpočívání po prácech; a však i mimo čas odpočívání nočního obmýšleti se má a musí, aby tělo, jako i mysl, při prácech svých tytýž odpočinutí a vydchnutí mělo; což se děje zabývkami nějakými. Nebo poněvadž mysl lidská i tehdáž, když se jí od prací popustí, zaháleti nemůž, musí předce něco býti, čímž by zanešena byla, aby se čas nemařil, a mysl spolu s tělem občerstvení měla. A to již něco veselého býti musí, jakož rozprávky, žertové, hry, muzika, malování, a cokoli smyslům těla libé a pohodlné jest, však bez hříchu.

Toho trého kdo šetří (jí a pije středmé, tělo pracemi cvičí pilně, pohodlí a občerstvení jemu dodává rozšafně, jak přirození káže), není

---

*) Odpočinutí tělu i mysli potřebí, a jak?

možné, aby živ, zdráv, čerstev nebyl na dlouhé časy, samu přírodu a moc Boží vymínic. Protož naučiti se tomu, jak v míru jísti i nejísti, spáti i bdíti, pracovati i odpočívati, velikou jest pomocí dlouhého života a zdraví, i bez léků.

*) Následuje ošetrném času života užívání. Málo se cosi zdá třidceti let; vyřkne se to pojednou, a však mnoho jest v nich dnů, ovšem hodin; i pomaličku jda, může se v tom času daleko přijíti. Stromu jak zrostem přibývá, dívaje se naň, neuhlédáš, protože pomaličku a nepatrně roste; a však (když jen roste) každý měsíc ho něco přibude, ovšem každý rok, že ve třidcíti letech veliký bude. Týmž způsobem jde zrůst těla našeho; nevidíme, když roste, vidíme, když zroste.

A nejinakť jest i s pracemi mysli; málo k málu přidávaje, toliko přidávaje nashromáždí se jistě v krátkém čase víc, nežby věřiti mohl. Nebo když na stromě každý rok z každého pupence jedna toliko ratoléstka a neb proutek vyroste, dřív třidcíti let bude míti na sta, ba na tisíce větších a menších ratolestí, listů pak, květu, ovoce bez počtu. A neměl by člověk ve dvadcíti aneb třidcíti létech také vyrůsti? Porozvrzme to maličko.

**) Den má 24 hodin; ty pro potřebu života a zdraví na tré rozděle, budeš míti osm hodin k spaní, osm k jídlu, procházkám, rozprávkám,

---

*) Času života jak šetrně užívati, aby se mnoho vypořádalo. **) Rozvržení času na léta, dny a hodiny.

hrám a rekreacím jakýmkoli; osmť zůstane ku práci, kterouž bez nesnadnosti a tesknosti konati můžeš, každou hodinu platného něco zpravě. Počítej pak do téhodne šest dnů (sedmého celého k odpočinutí zanechaje), bude v týmdni ku práci hodin 48; v roce pak budeš jich míti dva tisíce, pět set a sedmdesáte šest. Co pak v desíti, dvadcíti, třidcíti létech? Kam to hle vyjde, když se pomalíčku jen předce vždycky kráčí? Protož práv jest Seneca, že život tomu, kdo ho užívati umí, dlouhý jest a k jakýmkoli velikým věcem stačuje. Na tom jen záležeti již bude, uměti života užívati, a to, což se v něm zpraviti má, uměti pořádati. O čemž následuje.

Kapitola XVI.

Jak dělati, aby učení na jisto bylo?

*) Pěkné jest Pána našeho promluvení u sv. Marka: „Tak jest (prý) království Boží, jako kdyby člověk uvrhl símě v zemi a spal by a vstával by ve dne i v noci, a semeno by vzešlo a vzrostlo, jakž on neví. Nebo sama od sebe země plodí, nejprv bylinu, potom klas, potom plné obilí v klasu, a když sezrá úroda, přičiní srp.“ (Mark. 4, 26 etc.) Čímž ukazuje, že Bůh jest, kterýž dělá všecko ve všech, člověk aby jen símě poučování dobrých v srdce své přijímal, že se ují-

---

*) Bůh dává prospěch a zrůst.

dleném času všecko vypořádati můž, a bude bez obtížnosti, libě, snadně, mocně a platně.

Aj hle v přirození samém základ všeho toho, čehož se při vyučování dítek šetřiti má! A kdyby se šetřilo, jistě by chybiti nemohlo (opětuji to), že jak snadně člověk do nějakého krásného paláců puštěn jsa, a chvíli sobě vezma všecko, co tam jest, malování, řezby, čalouny a jiné rozličné ozdoby, prohlédati můž bez tesknosti, ažby prohlídl všecko: tak snadně týž člověk do paláců světa puštěn jsa, všechny v něm rozstavené divné přípravy a činy prohlédati a jim, až do vypořádání sobě všeho, vyrozumívati můž.

Však poněvadž co tak veřejně navrženo, ještě částečněji, světleji a jemněji ukázáno býti můž, pohleďme, jací z téhož základu přirození grifové vzati býti mohou, aby učení na jisto bylo, a to mocně, snadně, hbitě.

Kapitola XV.

Jak dělati, aby života k studiím dosti bylo.*)

*) Libují sobě moudří Hippokratesa, starého lékaře, aphorism první, kterýž (lékařské umění v summu uvésti začínaje) tak položil: Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρά, ὁ δὲ καιρὸς ὀξὺς, ἡ δὲ

---

*) Pět překážek snadného v moudrosti prospívání:

πεῖρα σφαλερή, ἡ δὲ κρίσις χαλεπή, to jest: Život krátký, umění dlouhé, příležitost rychle míjející, zkušování nejisté, dovtipování nesnadné. Čímž pět překážek, pro něž řídcí k vrchům umění lidských vycházejí, jadrně vyslovil.

*) První jest krátkost života. Nebo začnouc živi býti a něčemu vyrozumívati, mřeme, a to, co se při nás ukazovati začalo, s námi.

**) Druhá věcí, kterýchž uměti potřebí, náramná rozšířenost, jichž k vypořádání více by času, než ho na světě míti můžeme, potřebí bylo.

***) Třetí nedostatek příčin a příležitostí dobrých, aneb jsouli kdy, rychlé jich míjení. Nebo nejlepší jest příležitost v mladosti, an věk ten obyčejně v hříčkách strávíme. Jiná příležitost dáli se kdy, než zvíme, usmekne se zase.

†) Čtvrtá (ač u něho pátá) zatemnělost vtipu a soudu našeho, že nesnadně k jádrům věcí pronikati můžeme.

††) Pátá, chtělliby kdo dlouhým vyšetřováním, jak toto neb onono jest, porozumívati, to že pracné jest, a k tomu nejisté. Nebo přehlídneli se co jednou třeba (což jak snadně se státi můž), všecka observací v nejistotu přichází, aniž se kdy ubezpečiti lze.

†††) Toto vše poněvadž všelijak pravé jest, mysliti potřebí, zda by jak napraveno býti mohlo. Napraveno pak býti nemůže, leč

) 1. života krátkost, ?) 2. věcí rozšířenost, ***) 3. příhodnosti rychlé míjení, †) 4. vtipu zatemnělost. ††) 5. vlastního vyšetřování plzkost. †††) Jak tomu vyhýbati?

života prodlužováním;
umění ukracováním;
příležitostí uchvacováním;
vtipu (k snadnému chápání) odvíráním;
místo nejistého vyšetřování jistého základu, kterýž by chybiti nemohl, užíváním.

A o tomť již mluviti a toho vyhledávati budeme, tímto pořádkem:

I. Jak dělati, aby nám život nebyl krátký?
II. Jak dělati, aby učení na jisto bylo?
III. Jak dělati, aby snadné bylo?
IV. Jak dělati, aby mocné bylo?
V. Jak dělati, aby krátké a hbité bylo, abychom ho mnoho vypořádati mohli?

*) Co se života lidského tkne, nejen tuto Hippokrates na krátkost jeho naříká, ale to i sám Aristoteles činil, naturae exprobrans, quod cervis, corvis et aliis animalibus tanta vivendi spatia concedat [1]), člověka pak, k velikým věcem narozeného, že tak úzkými života mezemi obmezilo. Ale moudře odpovídá Seneca: Non brevem vitam accipimus, sed facimus; nec inopes ejus, sed prodigi sumus. Vita, si scias uti, longa est. Item: Satis longa vita et in maximarum rerum consumationem large data est, si tota bene collocetur. Není nám (prý) krátký život dán, než my jej krátký děláme, protože jej nepotřebnými věcmi mrháme. Sic kdybychom užívati života uměli, štědře se ho nám, i k nej-

---

[1]) vytýkaje přirození, že jelenům, havranům a jiným zvířatům tak dlouhých věků propůjčilo.

*) Na života krátkost slušíli naříkati?

větších věcí vykonání, dává. (De brevit. v. c. 1. et 2.)

*) Naše tedy jest vina, jestliže se nám k vykonání velikých věcí (to jest: k vyučení se všemu tomu, což že člověku náleží, v kap. X. ukázáno života nedostává, protože jej sobě mrháme sami; a to způsobem dvojím: jedno mořením v sobě života, aby nám dříve času zhasl; druhé mařením toho ostatku v věcech neužitečných.

**) Píše zajisté Hippolitus Guarinonius a dovodí, že každý člověk zdravý se na svět narodě, tak mnoho kořenů života v sobě má, aby kdo nejoutlejšího jest přirození, 60, kdo nejsilnějšího, 120 let živ býti mohl. Mřeli kdo před tím časem (jakož arci mře větší díl lidí v dětinství, pacholetství, mládenectví, mužství), že to nejde přirozením než nešetrností lidskou, pokažením totiž a porušením v sobě nástrojů života, z čehož násilná smrt následuje.

***) Že by pak i to málo (třeba 20, 30, 40 let), kdyby se dobře vynakládalo, k velkým věcem stačovalo, na důvod jsou někteří v pokolení lidském, kteříž v nemnohém věku velikých věcí dovodili. Alexander Veliký ve třicátém třetím létě věku svého umřel; a však čeho v těch krátkých létech nedovedl? Války mnohé vykonal, vítězství veliká obdržel, všeho téměř světa pánem učiněn, jména sobě nesmrtelného dobyl, jakž by snad jiný tisíc let živ jsa nedovedl. — Joh. Picus

---

*) Život sobě sami mrháme dvojím způsobem: **) 1. mořením ho v sobě, ***) 2. mořením ho věcmi neužitečnými.

Mirandulanus [1]) téhož věku ani nedošel: došel však v filosofii i theologii tak velikého umění, že zázrakem učiněn svému věku i následujícím. — Sám Pán a vykupitel náš na svět poslán byv, ne více než 34 let v smrtedlném těle zůstal a veliké dílo vykoupení šťastně vykonal, zdali ne na příklad nám (poněvadž všecko, co při něm bylo, tajemství bylo), že jaký se koli komu věk dostane, k vyřízení toho, což k věčnosti stačuje, dosti jest?

*) A protož na toto dvé mysliti jest, máli se v životě mnoho zpraviti:

I. aby tělo před nemocmi a smrtí hájeno bylo;

II. aby mysl rozumně v práce byla zavozována.

**) Těla pilně šetřiti, před nemocmi a úrazy hájiti povinni jsme proto. Předně, že jest příbytek a stánek duše, a to jediný, kterýž rozbořílí se, ona jiného nemajíc hned se z světa ven stěhovati musí; pakli se pomalu trhá, láme, boří, aneb třeba zamoká, hnije, nepohodlné v něm bydlení má. Abychom tedy na palácu světa (kamž milosti Boží uvedeni jsme) co nejdéle a nejpohodlněji pobyti mohli, stánek ten svůj pilně opatrovati musíme. — Druhé i proto, že tělo nejen stánkem, ale i nástrojem jest duše rozumné. Duše zajisté v těle jsúc, bez těla nic nemůž: ani slyšeti, ani viděti, ani mluviti, ani z místa na místo

---

[1]) Giovanni Pico Mirandola.

*) Dvojího tedy potřebí. **) Těla a zdraví pilně proč šetřiti máme?

přecházeti atd. nýbrž ani přemyšlovati; netoliko proto, že mysl všecku materii od smyslů bere (mysliti zajisté žádný nemůž, leč o tom, co někdy viděl, slyšel atd. aneb podobném); ale také že též materie kde chovati nemá než v mozku, ani se s ní jak jinak obírati, kromě podobizny věcí v mozku jako v zrcadle spatřujíc atd. Protož poruší-li se mozek jakýmkoli způsobem, rozum se hned také ruší, aneb mate, aneb zastěňuje: rušíli se jiní v těle oudové a bolest působí, mysl hned také překážku má. Načež hleděl, kdo onen veršíček složil:

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.[1])

Zdravá mysl v zdravém těle
nejlepší klenot, věř cele.

*) Zachovává se pak tělo naše v životu a zdraví dobrou dietou, jenž jest míra jistá všeho toho, což tělu ku pohodlí jeho přináleží. O čemž medici obšírně píší. Tuto navrhu toliko něco, a to z základu přirození, příkladem stromu.

**) Strom, má-li v živosti, čerstvosti své zachován býti na dlouhé časy, musí 1. vlahu míti stále; 2. provívání často; 3. odpočinutí tytýž.

Vlahu míti musí; nebo kdyby neměl, usvadl by; a však ne na zbyt, nebo přílišná mokrost

---

[1]) Prosme, by zůstal bujarý v bujarém těle duch náš.

*) Zdraví čím stojí? Dietou. **) Dieta na čem záleží, příkladem stromu se ukazuje: 1., 2., 3.

kořen hnojí a zkázu přivodí. *) Tak i tělu potřebí pokrmu a nápoje; bez toho ono státi nemůž, protože hladem a žízní život svadne, schne, mře. Však tak, aby nebylo přecpávání a přelívání, než jen ku potřebě; čím mírněji a skrovněji bude, tím jistší a lepší zažívání. Čehož když vůbec nešetří, kazí v sobě život a zdraví, a umoří se dříve času. Kdyby všecky lidi, co jich před časem z světa zchází, přehlídl, jeden v tisíci sotva se najde, kterýž od hladu umřel, všichni téměř od přeplňování. Nebo smrt jest od nemoci, nemoc od zlých vlhkostí, vlhkosti zlé od nezažívání, nezažívání od zbytečnosti, že se tak mnoho do žaludku cpá a leje, že převařovati stačiti nemůž. Obzvláště pak študentům, kteříž se nevypracují, střednosti potřebí, chtějí-li zdrávi býti. — **) A však nejen skrovná, ale i prostá potrava býti má, protože přirození na malíčku přestává, podlé pak přirození živu býti nejlépe jest. Stromu, nechť jest jakkoli vzácný, nezalévá zahradník vínem neb mlékem, než čím Bůh nařídil, vodou. Šetřiti tedy i rodičové mají, aby dítek mlsům neučili a zdraví jim nekazili. Není zajisté nadarmo zapsáno, že Daniel s tovaryši svými, mládenečkové spanilí, z královské krve, byvše oddáni k učení, při vodě a vaření prostém zdravější, tlustší a (což více jest) rozumnější byli, nežli všickni, kteříž z královského stolu opatření své měli. (Dan. 1.) Ale v tom částečněji na svých místech.

***) Provívání také musí míti strom a

---

*) Strava má býti 1. skrovná, **) 2. prostá. ***) Cvičení těla proč potřebí, a jaké býti má?

občerstvování větrem, deštěm, mrazem, sic bez toho mdlí a chřadne; nýbrž postavilliby strůmek a bylinu někam, kdeby ho vítr docházeti nemohl, neb v teple ustavičném, zatchne se a usvadne. Týmž způsobem lidskému tělu občerstvování potřebí, a to procházením, probíháním, pracemi, hrami a jakýmkoli těla pohybováním a cvičením.

*) Naposledy odpočinutí stromu potřebí, aby ne vždycky zevnitř kvetl, rostl, ovoce nesl, než také někdy zevnitř odpočina, sám v sobě vnitř zažíval a se sílil. Protož nařídil Bůh, aby za každým létem následovala zima, v kteréž by dříví, byliny i země sama odpočívala; tolikéž lidem poručil, aby každého sedmého léta zemi (t. vinicím, rolím, zahradám) odpočinutí přáli. (3. Mojž. 25.) — Tak podobně lidem dal noc k odpočívání po prácech; a však i mimo čas odpočívání nočního obmýšleti se má a musí, aby tělo, jako i mysl, při prácech svých tytýž odpočinutí a vydchnutí mělo; což se děje zabývkami nějakými. Nebo poněvadž mysl lidská i tehdáž, když se jí od prací popustí, zaháleti nemůž, musí předce něco býti, čímž by zanešena byla, aby se čas nemařil, a mysl spolu s tělem občerstvení měla. A to již něco veselého býti musí, jakož rozprávky, žertové, hry, muzika, malování, a cokoli smyslům těla libé a pohodlné jest, však bez hříchu.

Toho trého kdo šetří (jí a pije středmě, tělo pracemi cvičí pilně, pohodlí a občerstvení jemu dodává rozšafně, jak přirození káže), není

---

*) Odpočinutí tělu i mysli potřebí, a jak?

možné, aby živ, zdráv, čerstev nebyl na dlouhé časy, samu přírodu a moc Boží vymínic. Protož naučiti se tomu, jak v míru jísti i nejísti, spáti i bdíti, pracovati i odpočívati, velikou jest pomocí dlouhého života a zdraví, i bez léků.

*) Následuje ošetrném času života užívání. Málo se cosi zdá třidceti let; vyřkne se to pojednou, a však mnoho jest v nich dnů, ovšem hodin; i pomaličku jda, může se v tom času daleko přijíti. Stromu jak zrostem přibývá, dívaje se naň, neuhlédáš, protože pomaličku a nepatrně roste; a však (když jen roste) každý měsíc ho něco přibude, ovšem každý rok, že ve třidcíti letech veliký bude. Týmž způsobem jde zrůst těla našeho; nevidíme, když roste, vidíme, když zroste.

A nejinakť jest i s pracemi mysli; málo k málu přidávaje, toliko přidávaje nashromáždí se jistě v krátkém čase víc, nežby věřiti mohl. Nebo když na stromě každý rok z každého pupence jedna toliko ratoléstka a neb proutek vyroste, dřív třidcíti let bude míti na sta, ba na tisíce větších a menších ratolestí, listů pak, květu, ovoce bez počtu. A neměl by člověk ve dvadcíti aneb třidcíti létech také vyrůsti? Porozvrzme to maličko.

**) Den má 24 hodin; ty pro potřebu života a zdraví na tré rozděle, budeš míti osm hodin k spaní, osm k jídlu, procházkám, rozprávkám,

---

*) Času života jak šetrně užívati, aby se mnoho vypořádalo. **) Rozvržení času na léta, dny a hodiny.

hrám a rekreacím jakýmkoli; osmť zůstane ku práci, kterouž bez nesnadnosti a tesknosti konati můžeš, každou hodinu platného něco zpravě. Počítej pak do téhodne šest dnů (sedmého celého k odpočinutí zanechaje), bude v týmdni ku práci hodin 48; v roce pak budeš jich míti dva tisíce, pět set a sedmdesáte šest. Co pak v desíti, dvadcíti, třidcíti létech? Kam to hle vyjde, když se pomalíčku jen předce vždycky kráčí? Protož práv jest Seneca, že život tomu, kdo ho užívati umí, dlouhý jest a k jakýmkoli velikým věcem stačuje. Na tom jen záležeti již bude, uměti života užívati, a to, což se v něm zpraviti má, uměti pořádati. O čemž následuje.

Kapitola XVI.

Jak dělati, aby učení na jisto bylo?

*) Pěkné jest Pána našeho promluvení u sv. Marka: „Tak jest (prý) království Boží, jako kdyby člověk uvrhl símě v zemi a spal by a vstával by ve dne i v noci, a semeno by vzešlo a vzrostlo, jakž on neví. Nebo sama od sebe země plodí, nejprv bylinu, potom klas, potom plné obilí v klasu, a když sezrá úroda, přičiní srp.“ (Mark. 4, 26 etc.) Čímž ukazuje, že Bůh jest, kterýž dělá všecko ve všech, člověk aby jen símě poučování dobrých v srdce své přijímal, že se ují-

*) Bůh dává prospěch a zrůst.

mati bude a poroste všecko samo, tak že nezví, jak vzroste. Protož i při cvičení mládeže na tom toliko záleží, abychom my seménka poučování dobrých dobře rozsívati a strůmky Boží štěpovati uměli; vzrůst a požehnání od Boha bude. *) K rozsívání pak a štěpování umění že potřeba, skutek sám svědčí. Nebo když neumělý štěpař zahradu vysazuje, větší díl štěpů mu poschne, a co se ujme, zdařením více nežli uměním jeho bývá; ale rozumný a zkušený štěpuje na jisto, věda kdy, kde, jak, proč dělati neb nedělati má, aby mu chybiti nic nemohlo. Ač chybiti sic i jemu můž a chybuje, protože aby se někde něco nepřehlídlo, neb nedohlídlo, aneb sic příhoda nepřišla, bez toho těžce býti můž. Ale nyní se o nedopatření neb příhodě nemluví, než o umění, jak ono jíti má, aby jisté bylo.

**) Poněvadž tedy v školách na větším díle všecko se posavád na zdař se dělalo, a žádný říci nemohl: Já toho mládenečka v tom a tom čase tam a tam přivedu, tak a tak vycvičeného postavím atd. — pohleďme, jakby umění to duchovního štěpařství na jistý nějaký základ postaveno býti mohlo, aby nechybovalo.

Ten pak základ jiný býti nemůž, než přirozený, aneb od přirození vypůjčený (jakž v kap. XIV. ukázáno), což prohlédneme a sobě to příkladem předně ptáka, mladé vysedajícího, potom umělého a šlepějemi naturae kráčejícího sta-

---

*) když lidé rozumně sejí a štěpují. **) Cvičení mládeže nemá býti na zdař-se, než na jisto.

vitele, malíře a štěpaře vysvětlíme, a hned při každém punktu nezprávy školské podotknouc, regule nápravy odtud vyvedeme.

FUNDAMENTUM I.

Přirození pilně šetří času každé věci příslušného.

Ku příkladu: pták mladiti se hledí ne v zimě (vystydlo by mu hnízdo, a mladá zmrzla), ani v létě (horkem tu prahne a umdlévá všecko), ani na podzim (moc a život všech věcí tu s sluncem jde dolů, a než by je odchoval, přišla by zima); než z jara, když život všech věcí okřívati počíná. A to opět po stupních. Nejprv za chladna ještě v životě počíná (protože mu to tam nastydnouti nemůž); když se trošku oteplí, sází vejce do hnízda; opět když tepleji, vysedá je, aby živý tvor pomalíčku světlu a teplu zvykal, až i zvykne.

Tak stavitel (šlépějemi přirození kráčeje) znáti musí, kdy dříví káceti, kdy cihly páliti, kdy grunty klásti, kdy stěny hnáti, kdy mazati atd., aby vše v čas bylo.

Tak ovšem zahradník ne ledakdys a ledajaks dělá, ale jistým časem a pořádkem všecko. Neštěpuje v zimě, (protože tu vlaha v kořenu sedíc, vzhůru k zavlažování roubu nepůjde); ani v létě, (protože tu vlaha do ratolestí již vstoupila, v kořenu jí málo); ani na podzim, (protože tu vlaha dolů do kořenu sstupuje); ale z jara, když vlaha z kořene se rozcházeti a vzhůru hnáti začíná. Tolikéž i potom, cokoli při štěpu konáno

býti má, toho se čas jistý znáti musí, kdy oklesťovati, kdy hnojiti atd., protože i sám strom své časy má, pupenců hnání, rozkvétání, zelenání se, ovoce atd.

Proti tomuto základu dvojnásobně se hřešilo v školách:

1. Nebráním začátku cvičení, když čas pravý; někteří brzo příliš, jiní pozdě příliš k študiím přistupovali.

2. Nerozměřováním potom študií takovým, aby vše jedno za druhým přirozeně, jako po stupních, šlo.

Neb dokud dítě nemluvnětem*) jest, cvičiti ho nelze, protože kořen rozumnosti hluboko ještě vězí. V starosti jest pozdě, protože rozumu a paměti zase již ucházi a ubývá. U prostřed věku nesnadno, protože se moc rozumnosti po leda věcech rozprchla, sbírati ji těžko. Šetřiti se tedy má věku mladého, když vlaha života a rozumu vzhůru jde: tehdáž se všecko ujme, všecko vkoření.

Z toho jde, že

I. Cvičení školské v jaře života začínati se má, to jest v dětinském věku, protože dětinství jara, mládenectví léta, mužství podzimku, starost a sešlost zimy podobnost má.

II. Ranní hodiny k študiím nejzpůsobnější jsou, (protože opět ráno jara, poledne léta, večer podzimku, noc zimy podobnost nese).

---

*) V rukop. nemluvnatem.

III. Všecko učení má podlé pochopitedlnosti věku rozměřeno býti; k čemu kdy vtip způsobný jest, tehdáž aby v to zavozován byl.

FUNDAMENTUM II.

Přirození sobě hotoví materii, dřív nežli formovati začíná.

Ku příkladu: pták, když sobě podobný létavý tvor vyvésti má, nejprv sobě z krůpěje krve své, v životě svém, položí zárod, aneb kolikkoli jich; potom se stará o hnízdo, kamž by je schránil. To sobě shotově a vejce snesa, teprv se na ně usadí a pořád již zahřívá a formuje.

Tak moudrý stavitel, nežli stavěti začne, nejprv dříví, kamení, cihly, vápno a jiné potřeby shledává a sváží, aby nedostatkem potom práce psována neb meškána nebyla.

Podobně malíř, kontrfekt dělati maje, plátno sobě přichystá, na rámec rozepne, fundamentum položí, barvy sobě rozdělá, penzlíky zhotoví atd. a teprv pak maluje.

Tak zahradník, nežli začne štěpovati, musí zahradu, planě, rouby a nádobí všelijaké míti; a ne aby teprv dělati začna odbíhal, a toto onono shledával. Sic pokazí tytýž.

Proti tomuto fundamentu hřeší se v školách:

1. Že potřeb všelijakých (tabulí, forem, knih atd.) zhotovených míti nehledí, nýbrž teprv, když čeho třeba, shledávají, diktují, vypisují atd. Což, když preceptor neumělý aneb nedbalý jest, přemizerně se děje; jakoby lékař pokaždé když lékařství dáti má, teprv po horách, lesích, polích běhati a shledávati chtěl, maje pohotově již všecku apatéku míti.

2. Že i v těch knihách, kteréž mají, nešetří tohoto přirozeného pořádku, aby materia šla napřed, a za ní forma; všudy téměř naopak se děje; (ješto jakť se pořádati má, když není co?)

Ku příkladu: řeči učí bez věcí a dříve než věcem, to jest: nejprv do grammatiky a lexiků zavodí a teprv kdysi po létech do fysiky, mathematiky atd., ješto věci jsou podstata, slova případek jejich; věci jsou tělo, slova oděv toho těla. Protož napřed věci uvozovány býti mají v rozum a potom přiodívány řečí. — V jazycích také ne od lexiků aneb autorů začínají, než od grammatiky, ješto od lexika a autores materii dávají, to jest slova, jimž grammatika toliko formu přidává, to jest: pořádání a vázání jich. — Naposledy in disciplinis napřed tlačí artes, scientias et prudentias za nimi, ješto tyto res, onyno modum rerum tradunt [1]).

---

[1]) Naposledy při naukách napřed tlačí umění, vědy a moudrost teprv za nimi, ješto tyto o věcech, onyno o způsobu věcí jednají.

Z toho jde, že majíli školy z gruntu napraveny býti, musejí

I. Knihy a všecko zhotovené míti dostatečné.

II. Věcem učiti předně, a za tím řeči.

III. Žádnému jazyku neučiti z grammatiky, než z textů autorů hodných.

IV. Reales disciplinas ante organicas.

FUNDAMENTUM III.

Přirození bere k věci své materii způsobnou, aneb ji sobě, aby způsobná byla, strojí.

Ku příkladu: pták ne na ledaco v hnízdě sedne, než na to, z čeho pták býti můž, t. na vejce, k nimž přimísíli se kamének, neb něco, vyhodí to. Potom pak na vejcích sedě, sedí pořád a je dotud zahřívá, až se i sformují.

Tak stavitel dříví dobré vybera, ještě je vysuší, oteše, na fošny pořeže; též plac přihotoví, vyčistí, grunty nové založí, aneb staré, aby se hodily, stvrdí.

Tak malíř hledí míti dobré plátno, dobrý fundament, dobré barvy atd.; pakli nejsou, napraví je sobě, jak můž, a nechá nejprv dobře uschnouti; potom pak ještě utře, uhladí a všelijak způsobné sobě učiní.

Tak zahradník, 1) hledí plaň dobrou stromu ovocného a dobře vkořenělou vzíti; 2) musíli ji

mati bude a poroste všecko samo, tak že nezví, jak vzroste. Protož i při cvičení mládeže na tom toliko záleží, abychom my semének poučování dobrých dobře rozsívati a strůmky Boží štěpovati uměli; vzrůst a požehnání od Boha bude. *) K rozsívání pak a štěpování umění že potřeba, skutek sám svědčí. Nebo když neumělý štěpař zahradu vysazuje, větší díl štěpů mu poschne, a co se ujme, zdařením více nežli uměním jeho bývá; ale rozumný a zkušený štěpuje na jisto, věda kdy, kde, jak, proč dělati neb nedělati má, aby mu chybiti nic nemohlo. Ač chybiti sic i jemu můž a chybuje, protože aby se někde něco nepřehlídlo, neb nedohlídlo, aneb sic příhoda nepřišla, bez toho těžce býti můž. Ale nyní se o nedopatření neb příhodě nemluví, než o umění, jak ono jíti má, aby jisté bylo.

**) Poněvadž tedy v školách na větším díle všecko se posavád na zdař se dělalo, a žádný říci nemohl: Já toho mládenečka v tom a tom čase tam a tam přivedu, tak a tak vycvičeného postavím atd. — pohleďme, jakby umění to duchovního štěpařství na jistý nějaký základ postaveno býti mohlo, aby nechybovalo.

Ten pak základ jiný býti nemůž, než přirozený, aneb od přirození vypůjčený (jakž v kap. XIV. ukázáno), což prohlédneme a sobě to příkladem předně ptáka, mladé vysedajícího, potom umělého a šlepějemi naturae kráčejícího sta-

*) když lidé rozumně sejí a štěpují. **) Cvičení mládeže nemá býti na zdař-se, než na jisto.

vitele, malíře a štěpaře vysvětlíme, a hned při každém punktu nezprávy školské podotknouc, regule nápravy odtud vyvedeme.

FUNDAMENTUM I.

Přirození pilně šetří času každé věci příslušného.

Ku příkladu: pták mladiti se hledí ne v zimě (vystydlo by mu hnízdo, a mladá zmrzla), ani v létě (horkem tu prahne a umdlévá všecko), ani na podzim (moc a život všech věcí tu s sluncem jde dolů, a než by je odchoval, přišla by zima); než z jara, když život všech věcí okřívati počíná. A to opět po stupních. Nejprv za chladna ještě v životě počíná (protože mu to tam nastydnouti nemůž); když se trošku oteplí, sází vejce do hnízda; opět když tepleji, vysedá je, aby živý tvor pomalíčku světlu a teplu zvykal, až i zvykne.

Tak stavitel (šlépějemi přirození kráčeje) znáti musí, kdy dříví káceti, kdy cihly páliti, kdy grunty klásti, kdy stěny hnáti, kdy mazati atd., aby vše v čas bylo.

Tak ovšem zahradník ne ledakdys a ledajaks dělá, ale jistým časem a pořádkem všecko. Neštěpuje v zimě, (protože tu vlaha v kořenu sedíc, vzhůru k zavlažování roubu nepůjde); ani v létě, (protože tu vlaha do ratolestí již vstoupila, v kořenu jí málo); ani na podzim, (protože tu vlaha dolů do kořenu sstupuje); ale z jara, když vlaha z kořene se rozcházeti a vzhůru hnáti začíná. Tolikéž i potom, cokoli při štěpu konáno

býti má, toho se čas jistý znáti musí, kdy oklesťovati, kdy hnojiti atd., protože i sám strom své časy má, pupenců hnání, rozkvétání, zelenání se, ovoce atd.

Proti tomuto základu dvojnásobně se hřešilo v školách:

1. Nebráním začátku cvičení, když čas pravý; někteří brzo příliš, jiní pozdě příliš k študiím přistupovali.

2. Nerozměřováním potom študií takovým, aby vše jedno za druhým přirozeně, jako po stupních, šlo.

Neb dokud dítě nemluvnětem*) jest, cvičiti ho nelze, protože kořen rozumnosti hluboko ještě vězí. V starosti jest pozdě, protože rozumu a paměti zase již ubývá a ubývá. U prostřed věku nesnadno, protože se moc rozumnosti po leda věcech rozprchla, sbírati ji těžko. Šetřiti se tedy má věku mladého, když vlaha života a rozumu vzhůru jde: tehdáž se všecko ujme, všecko vkoření.

Z toho jde, že

I. Cvičení školské v jaře života začínati se má, to jest v dětinském věku, protože dětinství jara, mládenectví léta, mužství podzimku, starost a sešlost zimy podobnost má.

II. Ranní hodiny k študiím nejzpůsobnější jsou, (protože opět ráno jara, poledne léta, večer podzimku, noc zimy podobnost nese).

---

*) V rukop. nemluvnatem.

III. **Všecko učení má podlé pochopitedlnosti věku rozměřeno býti; k čemu kdy vtip způsobný jest, tehdáž aby v to zavozován byl.**

FUNDAMENTUM II.

Přirození sobě hotoví materii, dřív nežli formovati začíná.

Ku příkladu: pták, když sobě podobný létavý tvor vyvésti má, nejprv sobě z krůpěje krve své, v životě svém, položí zárod, aneb kolikkoli jich; potom se stará o hnízdo, kamž by je schránil. To sobě shotově a vejce snesa, teprv se na ně usadí a pořád již zahřívá a formuje.

Tak moudrý stavitel, nežli stavěti začne, nejprv dříví, kamení, cihly, vápno a jiné potřeby shledává a sváží, aby nedostatkem potom práce psována neb meškána nebyla.

Podobně malíř, kontrfekt dělati maje, plátno sobě přichystá, na rámec rozepne, fundamentum položí, barvy sobě rozdělá, penzlíky zhotoví atd. a teprv pak maluje.

Tak zahradník, nežli začne štěpovati, musí zahradu, planě, rouby a nádobí všelijaké míti; a ne aby teprv dělati začna odbíhal, a toto onono shledával. Sic pokazí tytýž.

Proti tomuto fundamentu hřeší se v školách:

1. Že potřeb všelijakých (tabulí, forem, knih atd.) zhotovených míti nehledí, nýbrž teprv, když čeho třeba, shledávají, diktují, vypisují atd. Což, když preceptor neumělý aneb nedbalý jest, přemizerně se děje; jakoby lékař pokaždé když lékařství dáti má, teprv po horách, lesích, polích běhati a shledávati chtěl, maje pohotově již všecku apatéku míti.

2. Že i v těch knihách, kteréž mají, nešetří tohoto přirozeného pořádku, aby materia šla napřed, a za ní forma; všudy téměř naopak se děje; (ješto jakť se pořádati má, když není co?)

Ku příkladu: řeči učí bez věcí a dříve než věcem, to jest: nejprv do grammatiky a lexiků zavodí a teprv kdysi po létech do fysiky, mathematiky atd., ješto věci jsou podstata, slova případek jejich; věci jsou tělo, slova oděv toho těla. Protož napřed věci uvozovány býti mají v rozum a potom přiodívány řečí. — V jazycích také ne od lexiků aneb autorů začínají, než od grammatiky, ješto od lexika a autores materii dávají, to jest slova, jimž grammatika toliko formu přidává, to jest: pořádání a vázání jich. — Naposledy in disciplinis napřed tlačí artes, scientias et prudentias za nimi, ješto tyto res, onyno modum rerum tradunt [1]).

---

[1]) Naposledy při naukách napřed tlačí umění, vědy a moudrost teprv za nimi, ješto tyto o věcech, onyno o způsobu věcí jednají.

Z toho jde, že majíli školy z gruntu napraveny býti, musejí

I. Knihy a všecko zhotovené míti dostatečně.

II. Věcem učiti předně, a za tím řeči.

III. Žádnému jazyku neučiti z grammatiky, než z textů autorů hodných.

IV. Reales disciplinas ante organicas.

FUNDAMENTUM III.

Přirození bere k věci své materii způsobnou, aneb ji sobě, aby způsobná byla, strojí.

Ku příkladu: pták ne na ledaco v hnízdě sedne, než na to, z čeho pták býti můž, t. na vejce, k nimž přimísíli se kamének, neb něco, vyhodí to. Potom pak na vejcích sedě, sedí pořád a je dotud zahřívá, až se i sformují.

Tak stavitel dříví dobré vybera, ještě je vysuší, oteše, na fošny pořeže; též plac přihotoví, vyčistí, grunty nové založí, aneb staré, aby se hodily, stvrdí.

Tak malíř hledí míti dobré plátno, dobrý fundament, dobré barvy atd.; pakli nejsou, napraví je sobě, jak můž, a nechá nejprv dobře uschnouti; potom pak ještě utře, uhladí a všelijak způsobné sobě učiní.

Tak zahradník, 1) hledí plaň dobrou stromu ovocného a dobře vkořenělou vzíti; 2) musíli ji

z lesa do zahrady přenésti, udělá to a vykopaje přesadí ji i s kořeny; 3) neštěpuje však, chceli na jisto, leč až vidí, že se vkořenila; 4) tutouž plaň, nežli do ní roub vsadí, oklestí a ratolestí všech obnaží, nýbrž žetne, aneb pilkou zřeže všecko pryč až do kořene blízko. Pročpak to? Protože kdyby ratolestí nechal, onyby všecku vlahu do sebe pily, a roub málo jí dostávaje uvadnouti by a uschnouti musel. Aby tedy on živost měl, jiné plané ratolesti ustoupiti musejí.

Hřešeno proti tomu v školách, ne tak sic hloupých a tupých připouštěním (poněvadž dle fundamentu našeho všecka mládež připouštína býti má), jako více

1. Nepřesazováním jich do štěpnice, to jest neoddáním jich cele k učení, aby kdo začne, držán v tom byl až do konce.

3. Že rouby umění, mravů, pobožnosti štěpovati se pokoušeli dříve, než sama plaň vkořeněna byla, to jest, dříve než mysl k chtivému učení nastrojena a zažžeta.

(Při některých sic z přirození jest jakási živost a k učení chuť, a toť jsou sazenice samy z sebe hodné; ale při jiných kořenů těch není; pomáhati se jim teprv musí, aby umění opravdově zamilovali a vlahou moudrosti zapájeti se žádali. Což jak se státi má, níže navrženo bude.)

3. Že před štěpováním mládeže neoklesťovali, to jest mysli od postranních zaneprázdnění, slušným v kázeň, bázeň a řád jich pojímáním, neodvozovaly.

Protož napotom

I. Kdo se škole oddá, ať se při tom

stále drží, dokudž neprojde, co projíti má.

II. K kterému koli umění se přistupuje, mysl discipulů nastrojena buď, aby s žádostí přistupovali (o čemž plněji Kap. násl. Fund. II.)

III. Překážky discipulům ať se všecky odejmou (o čemž plněji v Kap. následující Fund. II.).

FUNDAMENTUM IV.

Přirození jednoho času jednu toliko věc dělá nejpředněji.

Ku příkladu: pták nesnese všech vajec pojednou, ale po jednom, jak jich mnoho. A když na nich sedí, ač na všech spolu sedí, však nejprv zahřívá toliko, potom obrací, potom proklubávati pomáhá, potom mladé krmí, pak létati učí atd., vše časy svými.

Podobně stavitel, když jeden dům začne, na té práci trvá, až dodělá; a když zakládá grunt, nedělá střechy, ani když stěny pořádá, střechou se zanáší.

Tak malíř nedělá deset nebo dvadcet kontrfektů spolu, ale jeden; byť pak i mezitím někdy druhému neb třetímu fundament strojil, neb jiného něco, vždy předce jedna sama práce přední a hlavní jest.

Podobně zahradník nesází roubů do několika planí spolu; ani sázíli do jedné dva (jestliže

je snésti a uživiti můž) spolu, ale vše jedno po druhém, aby se nemátlo.

Neřád tedy byl v školách, že při mládeži několiko věcí spolu začínáno, k několikerému spolu hnáni byli. Nebo kdo neví, že v classích každé téměř hodiny, celého dne, jiná lekcí byla? Ješto neníliž to matení? Který švec tak dělá, aby pět neb šest bot spolu šíti se pokoušel, a na každé kousek udělaje odložil a jinou chytil; a tu opět odlože, jinou, a tak pořád chytal a pouštěl, až do vypořádání? Který pekař tak dělá, aby jednak jednu, jednak druhou žemli do peci sázel a zase vynímal? tak aby každá několikrát tam a ven musela. Smáli bychom se, kdybychom to viděli. A proč pak sami v školách tak směšně děláme? Proč se od nich grifům neučíme? Švec jistě dokud jedné boty neušije, druhé nezačíná. Pekař, dokud se mu jedno neupeče, druhého nesází. Tak tedy nechť jest i v škole. Dokud se neupeče grammatika, nech počká dialektika; dokud se nevkoření latina, nech počká řečtina atd. Sic bude jedno druhému překážeti, protože pluribus intentus minor est ad singula sensus [1]).

Znal to vtipný muž Jos. Scaliger, protože nikdy nepracoval než v jedné věci jeden čas; a to myslí celou, až ji dokonal. Ku příkladu, když se řecky učil, odložil všech jiných knih na stranu, toliko řecké authory evolvoval [2]), až se všech zmocnil; tak potom židovsky, chaldejsky

---

[1]) Jedno drží mysl hůř, ku věcem je-li napjata více. [2]) vyvíjel (t. svitky papírové).

a jiné jazyky; tak Artes jednu za druhou, pokaždé samu. Tak sobě všecko, co lidé v uměních svých mají, sám vypořádal a všecko z fundamentu uměl, a zázrakem učených učiněn; a kdokoli ho v tom následovati ohledal, ne nadarmo ohledal.

A tak tedy

V jeden čas v jedné věci toliko ať pracuje discipulus.

FUNDAMENTUM V.

Přirození začíná působení své od vnitřku.

Ku příkladu: pták neformuje napřed pazourů, neb peří, neb kůže; než napřed vždycky vnitřnosti se formují, potom teprva zevnitřní kŕtalt.

Tak štěpař ne k kůře povrchu roub přilepuje, aniž pobočně toliko nějak s ním se vrtá, než rozštípí tělo planě až do vnitřnosti k jádru, a to učině, vpustí tam roub hned za vlahy co nejhlouběji, obrovnávaje však jej pěkně, aby s rozštípeným snětem čistě, plně spojil a slehl; tak se ujímá. — (Malíř, poněvadž svrchek jen maluje, o vnitřnosti obrazu svého se nestará. Ale hojič ran, chceli dobře zhojiti, musí nezačínati povrchu, aby se rána toliko sstupovala, než hojiti z gruntu.)

Podobně strom sám, když se mízou země napájí, krmí a sílí, nejprv a předně napájí kořen, pak teprv snět a ratolesti, naposledy květ a

ovoce. A všady se míza rozplývá ne po kůži neb kůže zevnitř, ale po postřed vnitř. A protož jak štěpař nepolévá ratolestí, než zalévá kořen, a živočich potravy ne oudům zevnitřním dává, než žaludku, a on zažívaje jiným rozsýlá oudům: tak rovně mládeže učitel kořene umění když dobře šetří, jiné všecko poroste jistotně. Kořen pak umění rozum jest aneb soud; snět s ratolestmi paměť jest; květ s ovocem hbité nabytého umění užívání jazykem neb pérem.

Hřeší tedy ti preceptoři, kteříž discipulům jen čísti, říkati a z paměti se učiti káží, bez vysvětlování jim věcí. Nebo to dílo neužitečné jest, aneb aspoň nejisté; někdy se něco ujme, na větším však díle neujme se, podeschne a spadne zas. Item chybují, kteříž sic vysvětlovati chtějí, ale trefiti v to, aby kořen rozumnosti rozštípili a naučení mocně vsadili, neumějí. Nýbrž hmoždí se s vtipem discipule tak hamižně, jako když kdo místo dlátka kyjem neb palicí plaň rozštípiti chce.

Protož

I. Vždycky napřed rozum a soud formovati sluší a teprv zatím paměť, jazyk, ruku.

II. Vyšetřovati má preceptor všecky fortele, jak a čím se mysl discenta snadně odmyká, a užívati jich. (O čemž v kap. násl.)

FUNDAMENTUM VI.

Přirození cokoli formovati začíná, toho sobě veřejně nejprv celou podobu udělá a potom teprv po částkách vydělává.

Ku příkladu: když má z vejce pták býti, neformuje mu přirození nejprv hlavy, neb oka, neb pazouru, neb péra atd. než zakalí celé vejce, roztáhne a protáhne žilky na skrz, aby se delineací a základ celého těla udělalo; a to již pomaličku po všech stranách formuje, až se podobnost ptáka udělá, že se vidí, co hlavou, co tělem, co křídlem atd. býti chce; to teprv v každé částce k dokonalosti vede, až dovede, naposledy pak peřím ozdobí.

Tak stavitel nejprv sobě celého domu, z papíru neb dřeva, mustr udělá, a tu, potřebali co, opravě, podlé toho staví. Potom pak sám dům také tak staví, že nejprv základ, stěny, střechu postaví; za tím vyplňuje dveřmi, okny, kamny, lavicemi atd., naposledy teprv ozdobuje řezbami, malováním, čalouny atd.

Tak malíř kontrfekt udělati maje, ne od ucha, oka, úst začíná, než celý obličej (neb celého člověka) uhlem navrže; a vidíli, že proporcí oudu proti oudu dobře stojí, teprv toho barvou potvrdí, veřejně ještě; pak po částkách živými barvami vyplňuje. — Podobně rypák[1]) obraz udě-

[1]) rytec, sochař.

lati maje, nejprv špalek z hruba oteše, potom drobněji, aby již cosi k obrazu podobného bylo, a teprv formuje oudy, naposledy maluje.

Tak zahradník, štěpovati maje strom, vezme roub, z kteréhož by se strom celý ihned založiti mohl. Nebere zajisté roubu o jednom pupenci, než celou za rok vyrostlou ratoléstku, z níž by, kolik pupenců má, tolik se ratolestí hlavních založilo a rozrostalo.

Z toho jde, že se zle děje, když se umění jakéhokoli po kusích jen utrhuje a discentům podává, aneb když preceptor zaveda discipule do jednoho umění, v tom samém ho, bez jiných, dokonalého učiniti chce. Tak zajisté nám dělávali preceptoři naši, dialektiku třeba, retoriku, metafysiku atd. hned nejprvé s commentáři a divnými otázkami, grammatiku latinskou se všechněmi anomaliemi, řeckou pak i s dialekty do nás cpajíce, an jsme nic, co se to dělá, nevěděli.

Náprava tedy toho neřádu napotom bude taková:

I. V mysli k cvičení oddaného dítěte má se hned z místa zakládati universalis eruditio[1]), to jest taková všeho delineací, aby následující studia nic nového nebyla, než částečnější toliko toho, což nejprv založeno, rozvínání. Tak zajisté na stromu, by on sto let rostl, nových ratolestí nepřibývá; nejprv toliko narostlé se rozrostají a zahušťují.

II. Každá lingua et ars tradovati se

---

[1]) všeobecné vyučování.

má nejprv per simplicissima rudimenta generalissima, totaliter tamen; zatím per pracepta et exempla; po třetí per systhemata plena adjunctis anomaliis; naposledy teprv per commentarios, potřebali jich však. Nebo kdo věci z pravého gruntu vyrozumí, commentářů sám nepotřebuje; a potřebujeli kdo jiný, nadělati jich dosti umí[1]).

FUNDAMENTUM VII.

Přirození se nezamotává, ale po svých stupních pořád kráčí.

Ku příkladu: ptáka formování má své jisté stupně, jichž ani přestavovati, ani přeskakovati nelze. V jinou se zajisté chvíli zakládají kosti, v jinou rozdělují žíly, v jinou zhušťuje maso, v jinou potahuje kůže, v jinou roste peří atd. A starý pták, když mladého létati učí, nežene ho pojednou z hnízda, ale cvičí pomalu, nejprv nad hnízdem křídélka roztahovati, potom nad týmž hnízdem se pozdvihovati, pak okolo hnízda pouštěti, to z ratolesti na ratolest létati, potom z stromu na strom, teprv z hory na horu, napo-

---

[1]) Každému jazyku a umění vyučovati se má nejprv dle zcela jednoduchých a všeobecných základův, avšak v celosti; za tím skrze pravidla a příklady; po třetí skrze úplné soustavy s připojenými výjimkami; naposledy teprv skrze výklady, potřeba-li jich však.

sledy kdekoli pod nebem volně a bezpečně se proletovati.

Tak štěpař díla svého stupně míti musí; plaň najíti, vykopati, přesaditi, oklestiti, rozštípiti, roub vsaditi, sevříti zas, obvázati atd., vše jiná a jiná práce jest, ničeho se vypustiti, ničím druhého předstíhati nelze. A když se to tak po stupních pilně dělá, řídko chybiti může.

Zle tedy se v školách děje, když sobě a discipulům celého učení nerozdělí preceptoři místně, aby se na skrz všecko, co za čím jde a jíti má, vidělo. — Druhý neřád, že sobě také času nerozměří, kdy kterou věc zpraviti chtějí a mají na konec. Protož sobě to často matou, k něčemu chvátáním a něčeho míjením. Jako když před grammatikou do poësi, před dialektikou do rhetoriky atd. vedou; někdy také ante theoriam praxin exigentes, id est, styli exercitia urgentes [1]), dřív než jim slov s potřebu dodali, aneb je construovati naučili.

Protož náprava bude:

1. Všech studií veřejnost na jisté classes, co z čeho a za čím jíti má, rozděliti, tak aby nic jedno druhému nepřekáželo, nýbrž cestu stlalo a svíci rozsvěcovalo.

II. Rozměřiti čas co nejpilněji a nejplněji, nejen na léta a měsíce, ale i na dny a hodiny.

---

[1]) před theorií cviku žádajíce, to jest na cvičení v slohu naléhajíce.

III. Šetřiti rozměření takového stále, aby se ničeho nemíjelo, ale všecko po svých stupních šlo.

FUNDAMENTUM VIII.

Přirození jak začne, tak nepřestane, až dokoná.

Jako pták začna na vejci (naturae instinctu[1]) seděti, nepřestane, až ho vysedí. Nebo kdyby přestal, třeba na půl dne, vystydlby zárod a zkazil se. Tolikéž, když se vyloupí, nepřestává ho zahřívati a pokrmu dodávati dotud, dokudž se život nessílí, peří nezroste a samo to již také dokonalým ptákem nebude.

Tak malíř kontrfekt začna, nejsnáze jej pořád vede, aby barva na barvu přicházejíc, lépeji se temperovaly a mocněji usazovaly.

Týmž způsobem stavení domu nejlépe jde pořád. Sic přestane-li se, déšť, vítr, slunce psují začatou věc, a ostatek potom ne tak užitečně se přilepuje, a jest všecko kuse, nestále, nehladce.

Tak štěpař, jak ruky k štěpu přičiní, odjímati nemusí, dokudž k konci nepřivede. Musí zajisté, jak roub vezme a plaň rozštípí, hned vsaditi za vlahy. A aby vítr k vysušování vlahy nemohl, musí zahraditi a obecpati všecky díry, skuliny a průduchy, dole, nahoře i po stranách,

---

[1]) pudem přirozeným.

zemí, nebo drnem, nebo mchem, a aby to neodpadlo, obvázati, i přihlídati a opatrovati dotud, dokudž se rozštípeniny vlahou samého stromu nezalejí a nescelejí, aby se pevně ujalo.

Odkudž patrné, že se zle děje, když mládež jednak se do školy dává, jednak strhuje a k jinému obrací. Item když preceptor při discipulích jednak toto, jednak onono začíná a ničeho pořád čerstvě k cíli nevede, až i toto, když sobě každé hodiny něco jistého nevezme, cožby na konec při učedlnících zpravil a k jejich prvnímu prospěchu přidal, aby přibytí něčeho jemu a jim patrné bylo. Dobře se zajisté říká v příslovi: že se za tepla železo kovati má, protože dáš-li mu vychladnouti, darmo na ně kladivo dokládaje, hňusiti se s ním budeš; musíš znovu zahřívati, a tím hned i času ubude i železa, proto že čím častěji do ohně chodí, tím se více pálí.

Protož

I. kdo škole oddán, stále při tom zůstávej, dokudžby v člověka osvíceného, mravného, pobožného sformován nebyl.

II. Škola buď v místě pokojném, od hluku a překážek vzdáleném.

III. Co se podlé rozměření dělati má, děláno buď od docentů i discentů[1]) jadrně, živě, stále.

---

[1]) učitelův i žákův.

IV. Emansiones et evagationes (quocunque praetextu) nemini concessae sunto.[1])

FUNDAMENTUM IX.

Přirození pilně odporným věcem vyhýbá.

Jako: pták, na vejcích seděti začna, nedá k nim větru studenému, ovšem dešti neb krupobití. Item hady, dravé ptáky a jiné škůdce, co na něm jest, odhání.

Tak stavitel dříví, cihly, vápno atd., pokudž možné, v suše chová, a co vystaví, to aby zase bořeno neb vikláno bylo, nedopouští.

Podobně malíř k měkkému ještě obrazu větru, zimy prudké, ohně, prachu, ruky cizí atd. nedopouští.

Tak štěpař, aby mu štípku nového kozel, zajíc neb jiné zvíře buď ohlodávati neb zlámati nemohl, tyčkami jej neb košem ohražuje.

**) Zle se tedy děje, když se mládeži hned z počátku otázky a disputací, a tak pochybování o tom, čemu se učiti mají, přednášejí. (Nebo to což jest, než strůmek vnově vsazený a vkořenění potřebující viklati? Pravdivě zajisté Hugo napsal: Nunquam ad rationem veritatis intrabit, quisquis a discussione coeperit erudiri[2]).

---

[1]) Vynechávati a opouštěti školy (pod jakoukoliv záminkou) nikomu nebudiž volno. [2]) Nikdo k důvodu pravdy nevnikne, kdo s pochybováním vyučovati se začne.

Item když se jim knih ledajakýchs nespořádaných, ovšem bludných, lživých, oplzlých, též i tovaryšstva zlého nebrání.

A protož potřebí:

I. Knih žádných, kromě z nichž se učí, do rukou jim nedávati.

II. Ty knihy tak zpravené míti, aby nic nebyly, než trychtýř moudrosti, ctností, pobožnosti.

III. Tovaryšství postranních jim nedopouštěti.

Kapitola XVII.

Jak dělati, aby učení snadné bylo?

Znaje tak preceptor práce své pořádek, opatrovati zatím musí, aby učedlníku to, což se při něm koná, odporné a tvrdé nepřicházelo, ale snadné a libé. V čemž opět od přirození mustr vzíti přičiníme se; kteréž poněvadž chovance své (stromy, byliny, živočichy i naše vlastní těla) tak povlovně, lehce, libě i počíná, i rodí, i krmí, i vede, že bez všelijaké bolesti a trápení, nýbrž s libostí zvláštní zažívají, rostou, sílí se: i námť to opatřiti jest, aby týmž způsobem mysl mládeže štěpována, zavlažována, chována a vedena byla k volnému a veselému v uměních prospívání. Prohlédněmež opět, jako i prvé, po částkách, jak tu co přirození dělá.

FUNDAMENTUM I.

Přirození vždycky od nezačatého začíná, a pakli co začato jest, to nejprv zkazí.

Ku příkladu: Když pták na vejce sedá, musí v něm nebýti zárodu žádného, než materie prázdná, čistá, čerstvá; sic bylli již prvé zárod jaký v tom vejci, nic z něho nebude; zkaženo býti musí, a jiné hledáno.

Tak stavitel chceli postavit dům nový, musí míti plac k tomu prázdný, aneb starého něco zboře, uprázdniti sobě.

Podobně malíř nejlépe na tabuli prázdné a hladké maluje. Bylali tabule prvé již pomalována neb pokálína a poškrtána, vymazati se a vyhladiti musí, aby věc z gruntu svůj vlastní začátek měla. (Jako i kdo do nádoby něco líti úmysl má, nechceli, aby se mu pokazilo, nádobu nejprv dobře vypláknouti musí.)

Tak zahradník nejlépe na tom štěpuje, což stromem ještě nebylo, t. na plani. Pakli chce na strůmku neb stromu, musí mu nejprv ratolesti všecky odjíti a tak jej ku přijetí nové formy způsobiti.

[A toť jest, proč Aristoteles privationem inter principia rerum[1]) počítal, že hned nemožné jest, aby forma nová v materii místo našla, leč první ustoupí.]

---

[1]) odnímání k počátkům věcí

Z toho jde: předně, že pacholátkům nejsnáze přichází učiti se věcem dobrým, dokud mysl ještě jiným zanešena není, t. hned jakž se rozum zjevovati začíná; čím se déle cvičení nezačne, tím jim tíže. — Druhé, že jim ani mílo, ani prospěšno býti nemůž, když jednak jeden, jednak druhý preceptor je chytá, jednak tím, jednak oním pořádkem. — Třetí, že neuměle dělají *), kteříž pacholata a mládenečky odrostlé k cvičení berouce, nezačínají od mravů a ctností, aby je povahy v uzdu pojímati a sebou vládnouti učili, než hned je do literního umění vedou. Ješto koníř prvé koně udidlami sevříti a povolného sobě učiniti musí, nežli ho tak a tak formuje. Protož dobře Seneca: Mores primum, mox sapientiam disce, quae sine moribus male discitur. [1]) A Cicero: Philosophia moralis praeparat animos ad satus accidiendos etc. [2])

A tak tedy

I. učení nejlép časně začíti, dokud mysl jako tabulka prázdná, ke všemu způsobná.

II. Nejlépe jest, aby učedlník v jednom umění jednoho toliko učitele užíval v jeden čas.

III. Cvičení se nejlépe od formování mravů a povah začíná.

---

[1]) Mravům prvé, pak teprv moudrosti se uč, jíž bys bez mravů zle se učil. [2]) Filosofie mravoučná připravuje duši k přijetí semene.

*) Od poč. kapitoly až sem vlastní rukou Kom.

FUNDAMENTUM II.

Přirození vždycky materii tak nastrojuje, aby formovati se dáti chtiva byla.

Ku příkladu. Ptáček, když v vejci živ býti začne, zsílí se, pomáhá sobě z něho sám, klube, láme, drápe, tiskne se. Vytlače se na prostranno, rád jest, když ho matka, sedíc na něm, zahřívá; rád, když krmí, sám ústka odvíraje a chtivě, co se mu do nich pustí, požíraje; rád, když ho na vyhlídnutí neb prolíhnutí pustí, rád, když ho létati učí, létati ohleduje; rád potom lítá, summou rád a s chtivostí k tomu, co jemu náleží, pospíchá.

Tak zahradník opatrovati musí, aby štěp opatrně štípen jsa a vlahy i tepla dosti maje, rád spanile rostl atd.

Zle tedy činí, kteří učedlníky bez chuti předce bezděk nutí a do nich mimo vůli jejich cpají; ješto jaký užitek? Nepřijímáliť žaludek s chutí pokrmu a cpá se předce, nic odtud pojíti nemůže než nechutenství a vývratek, aneb nezažitost a neduh. Naproti tomu když lační žaludek, bere chtivě, co mu koli dáš, a zažívá dobře a obrací v krev a mízu života. Protož dobře Isokrates: *ἐὰν ᾖς φιλομαθής, ἔσῃ πολυμαθής*: Budešli se rád učiti, mnoho se naučíš.

A protož

I. chuť k učení má v mládeži všelijakým způsobem rozněcována býti: protože

Kdo co dělá s chutí, míle,
Práce jest mu kratochvíle.

II. Způsob předkládání jim všeho takový býti musí, aby jim všecko učení nepřicházelo jinak, než jako hra a kratochvíl.

Ne rozvážlivě pověděl Democritus, že studiorum radices amarae, ale fructus dulcis. [1]) Málit býti ovoce sladké, kořen hořký býti nemusí. Ale bezpochyby žeť to podlé zvyklého způsobu mluví, když preceptoři jinak přednášeti neumějí než v pohádkách, ani jinak vábiti, než ferulí, pěstí, metlou. Komužby to nezhořklo? Ale mohou se najíti s pomocí Boží takové cesty, aby mládeži nic hořčeji nepřicházelo učiti se, nežli perník a cukr jísti, neb ořechy louskati, neb jahody sbírati, neb v ráže, koně, panny hráti, neb po jarmarku choditi, lelky sbírati, neb rozprávek nějakých libých poslouchati, protože všelijaká umění rovně nejsou než vnady vtipu lidského, lahůdky a rozkoše přelibé, když se jen v formě cukru, hry, divadla, rozprávek přednášejí, to jest tak, jakž věk ten chápati můž. Sic i cukru se tak neopatrně dávati můž, že se dítěti zošklivi, aneb na něm nemoci dojí; i hra mu přesednouti můž, kdyby ho k ní ne v čas a nemírně doháněl.

---

[1]) Že kořen (počátek) učení hořký, ale ovoce sladké.

Summou každá dobrá věc máli dobrou, chutnou, zdravou zůstati, dobrému chce užívání.

Zaněcuje se pak v mládeži chuť k učení od rodičů, od preceptorů, od školy, od věcí samých, od metodu a od vrchností.

Rodičové mají před dětmi učení a učené lidi vychvalovati, diviti se, a jak to pěkné věci jsou, vypravovati.—Item slibovati dětem, budouli se pilné učiti, pěkné knížky, šaty atd. Obzvláštně pak preceptora toho, kterémuž dítě oddati strojí neb oddali, vychvalovati, jak to znamenitý, učený, vlídný, otcovský muž. (Nam amor et admiratio vehementes sunt affectus ad imprimendum imitandi studium [1]). Mohou mu i po dítěti někdy něco na schvál vzkázati neb poslati; tak se stane, že se ani cvičení, ani cvičitele děsiti nebudou.

Preceptoři pak, budouli k mládeži vlídní, ochotní, otcovští, žádným způsobem jich od sebe, slovem, ani přísným vzezřením neodháněјící, ale raději všelijakou přívětivostí k sobě vábící, laskavě s nimi někdy promlouvající; slibující též neb dávající někdy žemličku, ořech, jablko, knížku atd. Item, jestliže někdy pochválí, pohladí, políbí, popěstují, rodičům po nich něco vzkáží; někdy k sobě vezmou, nějaké malování, sphaeram [2]), instrument jiný atd. ukáží, a tak summou k discipulům svým, jejich věku, vtipu, povahám formovati se budou, získají je sobě snadně. Tím

---

[1]) Neboť láska a podivení prudké jsou city ku vštípení horlivého následování. [2]) Kouli zemskou.

se zajisté mládeži srdce ukrádá, aby třeba raději u preceptorů někdy, než doma seděli.

Škola sama má býti místo veselé, plné pastvy očím, vnitř i zevnitř. Vnitř má býti pokoj světlý, čistotný, ozdobený malováním po všech stranách, buď že kontrfektové jsou lidí zvláštních, neb tabule zemí, krajin, měst neb historií nějakých památky, neb emblemata[1]) nějaká. Zevnitř, aby byl i plácek pěkný k hraní (poněvadž se toho zvláště mladšímu věku tytýž dopouštěti má) i zahrada nějaká, do níž časem uvozováni, a jim stromoví, byliny, kvítí ukazovány býti mohou. Tak dějeli se, roste jim mysl, aby do školy jako na jarmark, kdež vždycky něco nového uhlédati a uslyšeti troufají, rádi chodili.

Věci samy jímají mysl mládeže, když jsou světlé a pěkné, ovšem pak libé: jakéž se vždycky serioribus studiis[2]) proměšovati mají každý den.

Method všeho musí býti předně přirozený. Nebo cokoli naturale, to rádo jde. Vody, aby dolů tekla, prositi netřeba; udělá to sama ráda, jen jí posluž a odhraď. Ptáka vypusť z klece, nebude ho pobízeti třeba, aby letěl. Oku krásného něco ukaž (krása pak od harmonie jest), anebo uchu libé nějaké melodie a symphonie podej, netřeba jich bude nutiti k hledění a poslouchání, spíše někdy zdržovati. Na čem pak přirozený method záleží, i v předcházející kap. již navrženo, i v následujících regulích kapitoly této

---

[1]) vykládání. [2]) vážnějším věcem.

se oznámí. — Druhé, aby metod libý byl, má někdy cukrovou opatrností oslazen býti, totiž, aby věci potřebné pod způsobem rozmlouvání, pohádek, podobenství (paraboli neb fabuli), až i hádání a zápasení společného přednášíny byly. O čemž o všem na svých místech plněji.

Vrchní zprávcové školy také napomáhati mohou k roznécování chuti, přítomností někdy při zvláštních aktích, a ovšem při promocích, a to pilnějších schvalováním, i dárků nějakých rozdělováním, však (N. B.) bez přijímání osob.

FUNDAMENTUM III.

Přirození sobě maličký a prostičký, veřejný však a plný začátek klade.

Ku příkladu. Z čeho pták býti má, to se v kuličku svine a skořepinkou popne, že se to i v životě lehce nositi, i na tom snadně seděti můž; a však jest to tak sformované, že odtud pták vyrůsti můž, protože základ tam jeho jest. — Strom, jakkoli veliký býti má, shrnuje se však v jediné ovoce svého jádro všechen, kteréž do země dadouc, vykleje se, a strom odtud vzroste. Tak bylina v seménku jest celá, a z seménka vyrostá celá, a roste sama již v jakoukoli velikost.

Tak stavitel, dům postaviti maje, nejprv sobě z papíru neb dřeva mustr udělá, podlé čehož potom stavení formuje, rozličné k tomu ozdoby přidávaje, třeba bez konce.

Tak zahradník nesází v plaň celého stromu, než maličký toliko roub, a však z něho strom roste.

Bůh toho také v zákoně svém mustr ukázal. Nebo nejprv obsáhl všecko v desíti slovích, t. přikázaních, Exod. 20. Potom široce to rozveda, zase v summu shrnouti rozkázal vůli svou, sliby a pohrůžkami ohraženou, a to v způsob písně pod rytmy, aby se jí snáze naučiti mohl k dobrému zpozdilý lid. Protož je Mojžíšovi i napsati i jim vydati poručil. Deut. 31, 19 atd. Čímž ukázán příklad všelijakých compendií, veršů memorialních [1]) a podobných mdloby lidské pomocí.

Ach jak se proti tomuto těžce v školách hřeší! ach, jak řídcí rouby sázejí a semena rozsívají! Větší díl preceptorů, i za nejprozřetedlnější jmíni býti chtících, byliny sejí a stromy sázejí, to jest pro fundamentalibus principiis variarum conclusionum chaos discipulis ingerunt, a tím všecka umění zastěňují a nesnadná činí; ješto jak jisté jest, že ex quatuor elementis mundus constat, formis tantum variatus, tak jisté jest, že eruditio ex paucissimis constat principiis, z nichž (cognitis differentiarum modis) nesčíslné množství porismat, sententií a conclusí vyvstává [2]),

---

[1]) Veršů pamětních. [2]) Větší díl učitelův, i za nejprozřetedlnější jmíni býti chtících, byliny sejí a stromy sázejí, to jest místo základních pravd směsici rozličných závírek žákům do mysli cpají a tím všecka umění zastěňují a nesnadná činí; ješto jak jisté jest, že ze čtyř živlů svět záleží, ve způsobách toliko rozdílný, tak jisté jest, že vyučování v ne-

rovně jako na stromu z jednoho kořene na sta ratolestí a na tisíce tisíců listí a ovoce zrůsti můž. Ach kéž se Bůh smiluje a dokonale někomu oči odevře, aby rerum nexus dobře spatřil, i jiným je ukázati mohl! My učiníme, co budeme moci, nepochybujíc, že ostatek skrze jiné učiní Bůh.

Tuto znamenejme, že

I. každé umění má se co vnejkratší a nejveřejnější regule obsáhnouti.

II. Každá regule co nejkratšími a nejsvětlejšími slovy pověděti.

III. K každé reguli množství příkladů, jak se jí užívati má, přidati.

FUNDAMENTUM IV.

Přirození postupuje od snadnějšího k nesnadnějšímu.

Ku příkladu. Když se vejce zakládá, neformuje se napřed škořepina, než napřed samo vejce, potom okolo něho mázdra, kteráž na vítr vyjdouc, teprv stvrdne. Tak když potom pták ptáčka létati učí, nejprv ho naučiti musí (aneb počkati, až by se naučil) na nožičkách státi, pak křídélka roztahovati, tož se přizdvihovati a třepati, teprv se vznášeti nad hnízdo a okolo

---

mnohých záleží zásadách, z nichž (po seznání způsobu rozdílů) nesčíslné množství následků, průpovědí a závěrů vyvstává.

hnízda proletovati, však se zase do hnízda (jako centrum) vraceti, naposledy když se utvrdí, teprv volné pod nebem létati.

Tak tesař učí se teprv dříví sekati, pak tesati, tož srub udělati, pak chaloupku neb stodolu uměti postaviti, teprv domy, věže atd., vše po stupních, od menšího k většímu, snadnějšího k nesnadnějšímu, jakž i malířské i jiné každé umění jde.

Tak štěpař musí nejprv uměti štěpy znáti, potom přesazovati, pak lámati rouby, teprv sázeti, a to opět nejprv domácí, potom cizozemské, můžli je míti.

Proti přirození tedy děje se v školách, že 1. latinskému jazyku z latinské grammatiky učí, což tak mnoho jest, jakoby židovskou grammatiku židovským jazykem předkládal, aneb malířskému učedlníku, jak barvy třiti má, arabsky povídal; 2. že latině učiti se majícím lexica latino-vernacula [1]) cpají, ještoby naproti tomu býti mělo, protože se nemají učiti z latiny češtině, než z češtiny latině; protož podlé mateřského s oním neznámým známeni býti mají, a ne naopak. Sic jest to právě tak, jako kdybych já se někoho na cestu ptal z Prahy do Benátek, a onby mi tak povídati začal: z Benátek přes zátoku do Triestu neb do Aquileje, do Palmy, do Colorádo atd., totiž povídalby mi zpátkem z Benátek do Prahy, načež já se neptám. Nemůž to než confusum býti. 3. Že české mládeži často preceptory cizí dávají, kteříž jim toho, čemu discipuli po-

[1]) slovníky latinsko-české.

rozuměti mají, pověděti a vysvětliti neumějí, a tak hledí jeden na druhého co zevel, a stavějí Babylon; jeden toto praví, druhý onono rozumí; mysl lecos nejistého lapá, když tak jen dovtipováním z obojí strany proti sobě šermují. Mizerná věc. 4. Že jedněmi grammatickými praecepty (ku příkladu Ramovými) všecku mládež, českou, německou, francouzskou, uherskou atd. latině učiti chtějí, an každý ten jazyk obzvláštní svou k latině proporcí má, jíž se šetřiti musí, máli se podlé přirození postupovati a podlé známého neznámému učiti.

*) Náprava tedy bude, aby napotom

I. Preceptor a discipul byli téhož jazyka, rozumějící sobě.

II. Všecko, co se k vyrozumění přednáší, ať se jazykem srozumitedlným děje.

III. Každá grammatika i lexikon ať se k tomu jazyku formuje, kterýž discipulovi přirozený jest, aneb sic již prvé dobře známý.

IV. Cokoli se předkládá, čte, z paměti učí neb říká, neb examinuje, vždycky ať známý jazyk jde napřed, a druhý za ním.

V. Kdo se cizímu jazyku učí, po stupních ať to jde; aby se mu totiž učil nejprv rozuměti, potom psáti a teprv mluviti.

VI. Věci samy tak se pořádati mají, aby napřed to, což známé a každodenně

v rukou neb očích jest, potom to, co blízce, a teprve co vzdálené, předkládáno bylo.

FUNDAMENTUM V.

Přirození se nepřetěžuje, přestává na mále.

Ku příkladu: Z jednoho vejce nežádá míti dvou ptáčat, přestane, když se jedno podaří.

Tesař na jednu podvalu dvou stěn nestaví, protožeby se snad základ podvrátil, a zřítilo se všecko.

Tak zahradník na jednu plaň tří, čtyř neb víc roubů nesází, než jeden; pakli plaň silnější, dva.

Roztržitost tedy jest a neužitečné, nýbrž škodné discipulů obtěžování v školách, že každého roku, ba každého téhodne, nýbrž každého dne několikero rozdílné studium se předkládá; naprosto jakoby štěpař několik roubů spolu sázel a zase dobýval a zase sázel, co se lépe ujíti chce, zkoušeje. Ale to co než směsice? Nebo překáží jedno druhému, a naposledy byť se ujali všickni ti roubové, nebudou však jen zákrskové.

Pohodlí tedy discentům bude

v jeden čas jednu toliko věc dělati hlavně.

FUNDAMENTUM VI.

Přirození na se nekvapí, povlovně jde.

Ku příkladu: Pták aby zahříváním v vejci život zanítil, nesází ho do ohně, než přirozenou svou povlovnou teplostí zahřívá dotud, dokudž se nevykline. Aniž potom, aby dospívalo, spěšné cpá neb leje do něho mocí, (protožeby zacpal a zadusil spíše), ale pomaličku, prozřetedlně, jak outlý žaludeček stačovati můž.

Tak stavitel polože zdí základ, nežene díla prudce vzhůru, než raději nechává dobře všeho se ssedati a vysychati, a bývá věc stálá. Sic kvapíli s dílem, spodek ještě neusazený a nevyschlý snadně ustupuje, a všecko se na hromadu suje a boří, jakž příkladové jsou. Protož žádné veliké kamenné stavení za rok vyvedeno býti nemůž; po vůli jíti musí.

Tak zahradník nežádá, aby mu štěp za měsíc vyrostl, aneb hned toho neb druhého roku ovoce nesl; protož ho nebere často do rukou, nezalívá vždycky, netopí mu, než nechá, aby vedlé přirozeného slunečného zahřívání rostl, jak stačiti můž.

A takť rovně dětinský mdlý žaludeček často a pomalu krmen býti musí, jako i nedužívým srkati raději lékaři než píti velí.

Trápení tedy mládeže bylo to, což se v školách dálo:

1. Že šest, sedm, osm hodin každý den ve škole mívali, nýbrž privátně ještě také hnáni byli.

2. Že zasýpáni a zalíváni byli nemírně výklady a kommentáři rozličnými.

3. Nemírně diktováním a z paměti se učením obtěžováni. Ješto tak tuze mládež hnáti co jest než kaziti? Tím zajisté způsobem aneb se jim studia zošklivi, aneb mysl ztupí, že potom, by chtěli, nebudou moci. An se kůň přetrhne neb zvášní, když se mu přeloží. A nádobku máśli s úzkým hrdlem (k níž podobna jsou ingenia[1]) mládeže), musíš nelíti pramenem, než po krůpějích. Sic co zpravíš? Přetékati bude na darmo; a čím víc mimo, tím méně do nádoby. Protož hloupý jest, kdo mladé učí ne podlé toho, jak oni chápati mohou, než podlé toho, jakž sám mnoho cpáti můž.

A protož pohodlí bude discentům:

I. Co nejméně hodin za den k studiím obraceti, přes čtyry jistě ne.

II. Co nejméně pamět jich obtěžovati, nihil nempe nisi fundamentalia memoriae infigendo[2]).

III. Ve všem se ku pochopitedlnosti věku a prospěchu formovati. (Malé věci malým, větší větším náležejí.)

---

[1]) Přirození darové. [2]) nic totiž leda věci základní do paměti vštěpujíc.

FUNDAMENTUM VII.

Přirození ničeho netiskne ven, leč dozrá.

Ku příkladu: Zárodu z vejce netlačí dotud, dokudž se dokonale nesformuje a nessílí. Aniž ho potom k létání má, leč mu peří naroste; aniž ho z hnízda žene, leč když se létati naučí.

Tak na štěpu pupenců dříve nežene, leč až je vlaha z kořene vzhůru se tlačící tlačí; aniž týchž pupenců odvírá, leč až se v nich listí s květem sformuje; aniž květu smítá, leč až se ovoce založí a kůrkou obtáhne; aniž ovoce odmítá, leč až dozrá atd.

Násilí se tedy mládeži děje: 1. Když se k tomu, k čemu ještě vtip nedospěl, nutí. 2. Když se jim něco bez dostatečného nastrojení, vysvětlení, ukázání, buď z paměti učiti neb dělati poroučí.

A protož napotom

I. nic nedělati při mládeži, čeho věk a vtip nedopouští, nýbrž nežádá.

II. Nic ať se jim v pamět nevkládá, čemu rozuměti z gruntu dobře naučeni nejsou.

III. Nic ať se jim dělati neporoučí, čeho jim mustr dokonale ukázán není.

FUNDAMENTUM VIII.

Přirození sobě pomáhá, kolikazpůsoby můž.

Ku příkladu: V vejci má zavřené přirozenou horkost, kteréž kdyby nebylo, zárod by býti nemohl. A však pomáhá zevnitř také, i slunečnou teplostí, i peřím sedícího na něm ptáka. A když se ptáče vylíhne, starý ho vždy předce zahřívá, dokudž samému peří nezroste; a krmí, dokudž samo sobě hledati neumí; a létati učí, dokudž neumí. A tu pomáhá, jak můž. Ukazuje mu létáním okolo něho; a hlasem ho k témuž nabízí; a bera ho přizdvihuje, aby se křídlami třepati učilo; potom ho na hřbet vezma, s ním okolo hnízda litá (na čápích to vídáváme); pak někdy popustí a zase podejme a všudy na pomoc mdlobě přispívá, až do zsílení.

A takť i chůvy dítě choditi učící činí. Nejprv učí je státi, aby nožičky stavěti zvyklo, pak postupovati trošku, tož kráčeti. A to nejprv pod paže je berouc, pak na vodidlách držíc, tož do vozíčka sázejíc, naposledy (když trošičku utvrzeni jsou, ne dokonce však) za ruku vodíc. A když je mluviti učí, nejen mu věc jmenuje, ale i ukazuje, a ono teprv chápá.

Nemilostivý tedy jest preceptor, který vhodě discipulovi něco, ani mu toho dokonale nevysvětlí a neukáže, ani udělati nepomůže, než samého se s tím namáhati, stonati, potiti se nechá, a když chybuje, s ním se bije a tluče.

Ale to co jest, než rasování mládeže? naprosto jako kdyby chůva s dítětem, na outlých nožičkách ještě se třesoucím a bez podpory hned klesajícím, natloukati se chtěla. Jinač nás přirození učí, jmenovitě dotud mdlobu snášeti, dokud síla nepodejde, aby pak podešla, tomu rozšafně napomáhati.

A protož napotom

I. bití žádného ať není pro učení. (Nebo neučíli se kdo, ne on tím, než preceptor vinen, že ho k učení chtivého učiniti a jemu rozšafně předkládati neumí.)

II. Čemu se koli discipulové učí, všecko jim tak světle předkládati sluší, aby to jako prsty své před sebou viděli.

III. Aby pak to v nich vázlo, užívati sluší v přednášení jim všeho všech smyslů, kterýchž jen užiti možné.

Ku příkladu sluchu a zraku, jazyka a ruky vždycky spolu. To jest, nejen jim z úst v uši povídati, co potřebí, ale i malovati před oči. A oni hned ať se učí a ohledují i toho vypovídati, i psáti neb malovati, i učiti a to dotud, až to v uších, v očích, v rozumu, v paměti, v ruce uvázne. A pro tu příčinu, co se koli v které classi traktuje, [1]) ať se po stěnách též classy rozvěší, i textem nejpřednější též discipliny buď disposicí neb axiomata položíc, i figurami a obrazy rozličnými líbezně očím představíc. (Quod incredibile quantum et delectet et penetret, sitque tum adjumento impressionis

[1]) čemu se kol v které třídě vyučuje.

tum robori [1]). — Item, cokoli slyší přednášeti a vysvětlovati, to všecko sami ať zapisují; nýbrž byť i tlačené ty knihy měly, ať je přepisují. Což proč a jakby se dáti mělo, níže při vypisování a formování classí se ukáže.

FUNDAMENTUM IX.

Přirození nic nevyvodí, kromě co se hned ukazuje, k čemu jest.

Ku příkladu: Když ptáčku formuje křídla, tu se hned vidí, že k létání, nohy k běhání, pysk k zobání atd. Tak na stromě cokoli roste, všecko jest k něčemu atd.

Ergo přidá se učedlníku snadnosti, jestliže čemu ho koli učíš, hned jemu, k čemu to jest in vita communi et usu quotidiano, ukážeš quam familiarissime [2]). Všudy naprosto to býti má, v grammatice, dialektice, aritmetice, geometrii, fysice atd. Nebo bez toho, by ty mu jak chceš mluvil pilně, bude se mu, jakoby o nějakých amerikánských zámořských věcech vypravoval, kteréž kdo ví jsouli in rerum natura, a kdo ví, jak je to tam, zdáti. Ale ukážešli k čemu co jest, ne jinak než jakoby mu to do rukou dal, hned to i uhlédá i spamatuje, nýbrž dělati hned to bude. Ergo

[1]) I neuvěřilby, kterak cosi takového těší a vniká, a nejen ku vštípení, nýbrž i k upevnění vštípeného napomáhá. [2]) v životě a potřebě denní, ukážeš co nejlaskavěji.

nihil nisi ad praesentem usum.

Nic neuč, čeho by k čemu užíváno býti má, hned neukázal.

FUNDAMENTUM X.

Přirození všecko na jednu formu dělá.

Ku příkladu: Jaké jest jednoho ptáka rození, takové všech, nýbrž všech živočichů; málo něco rozdílu jest strany místa, času a zevnitřního způsobu.

Tak v zrostlinách, jak se jedna bylina v semeni počíná, rodí, roste, tak všecky; jak se jeden strom štěpuje, pučí, kvete atd., tak všickni a vždycky. A jaký jest na stromě jeden lístek, takovéž všickni na tom stromě; a jaký letos, takovýž přes rok i vždycky.

Matou tedy náramně mládež, a ji studia těžká činí rozličností metodu; nejen že autorové rozdílní jsou s rozdílnými methody, ale že jeden a týž (ku příkladu Ramus) jiným methodem grammatiku vede, jiným dialektiku atd., ješto to vše na jednu formu býti můž, všecko, pravím, ad harmoniam universi. Ale jakž jinak bylo možné, když se naturae fundamentum míjelo?

Protož napotom

I. jeden metod ať jest na všecky jazyky, a jeden na všecky artes (kterýž jaký bude, in informatorio scholae classicae se uhlédá.)

II. V jedné a též škole ať jest všech cvičení jeden pořádek.

III. Knih editiones[1]), pokud možné, všech jednostejné. Tak nebude matení, trhání, zatínání žádného nikdež; půjde všecko, jako mazaný po rovině vůz.

Kapitola XVIII.

Jak dělati, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo?

Není dosti snadně prospívati; než aby to, v čem kdo prospívá, mocné a trvanlivé bylo. Nebo multi multa discunt, pauca sciunt [2]). Proč to? Protože se učí a zapomínají zas. A řídký jest, kdožby se k tomu přiznati nemusel; tak ta věc obecná. Kdybychom zajisté všecko uměli, co jsme jak živi slyšeli, četli, a skrze hlavu nám prošlo, cožby nás mnoho moudrých a učených bylo! Že pak není, patrné odtud, že říčicí vodu vážíme, ana vytéká vždycky zase.

Ale můžliž tomu jaká rada býti? Může: Půjdemeli zajisté opět in scholam naturae[3]) na naučení, naučíme se tam: Jak dělati, aby nejen to, čemu se učíme, stálé bylo, ale také abychom víc, než se naučíme, uměli; to jest, aby učedlník ze školy vyjda nejen něco z preceptorských diktat neb odjinud vyříkati uměl, ale aby sám z gruntu věcem všechněm

---

[1]) vydání. [2]) mnozí mnohým věcem se učí, a věce málo vědí. [3]) k přírodě do školy.

vyrozumíval a věděl, což ví, ne pro něčí vypravování, aneb podlé domnění toliko, ale podlé pravdy, a vedlé toho jemu samému čím dál tím víc se oči odvíraly.

Pohleďmež tedy, jak přirození dělá, když jadrného, celistvého, trvanlivého něco vyvésti chce.

FUNDAMENTUM I.

Přirození nic daremného nezačíná, ničeho budoucně potřebného neopouští.

Ku příkladu: Ptáčeti budoucímu při formování jeho nezakládá šupin, plýtví, rohů, noh čtyr neb víc atd., protože mu ničeho toho potřebí nebude. Zase pak co míti musí, hlavu, srdce, křídla, nohy dvě atd., toho mu formovati nezapomene.

Tak přirození stromu neformuje sobě očí, uší, noh, jazyka, ani peří, chlupů, atd., protože mu nic potom není, než kůru, lýko, běl, stržen atd., protože toho potřebu cítí.

Tak kdo užitečnou roli, vinici, štěpnici míti chce, neseje a nesází koukole, kopřiv, vrbí, trní a bodláčí, ale zrostliny užitečné a vzácné. — Podobně kupec, když mnoho zboží z zámoří přivézti chce, nenaplňuje lodi kamením, neb hroudím a blátem, neb plevami, ale koupí drahou. O čemž Němci říkají: Am Besten ist der beste Kauf: Na nejlepším prý nejlépe se vydělá. A zajisté, kdo nerozumí že zlatníci, jubilíři, aksa-

mitníci atd. bohatší bývají, než jarmarečníci, hrnčíři, šindeláři, mazáči? A proč to? Protože s dražšími a zištnějšími věcmi zacházejí.

V školách tedy

I. cokoli se dělá, ať slouží a napomáhá budoucímu životu. Nebo zevnitřní (po tento život) cvičení malého jest užitku (I. Tim. 4, 8.). Ea discenda sunt in terris (řekl Hieronymus), quorum scientia perseveret in coelos [1]).

II. Pakli co pro tento také život v mládež uvodíme, takové aspoň býti má, aby budoucímu nepřekáželo a bylo z věcí opravdových, užitek celému životu v pravdě nesoucích. Nebo co po fraškách a básních? co po povětrném leda věcí umění? leč abychom místo jádra plevami vycpáni, a místo tuku dýmem vyduti byli? Co po takovém umění, jemuž se, k dalšímu věku přijda, odučovati třeba? aneb aspoň, na něž sic zapomenouti přijde? Ach život náš kratičký má hojně, čímby byl vyplněn! na to mysleme. A toť již na rozměření školám samých svatých, dobrých, počestných, pravých, užitečných věcí záležeti bude; o čež další naše, s pomocí Boží, bude práce.

---

[1]) Takovým věcem učiti se třeba na světě, řekl Hieronymus, jichžto vědomost by potrvala do nebe.

FUNDAMENTUM II.

Přirození nic nedělá bez základu neb kořene.

Ku příkladu: nemáli vejce žloutka, jenž jest zárodu kořen, neformuje ptáčete. Nemáli seménko jádra, nekline se. Pakli má, vždy nejprv kořen dolů pouští, a teprv vzhůru v nat.

Tak štěp neb pláň, nevkořenili se dolů dobře, vzhůru neporoste. Pakli kdy roste a zelenati se začne bez kořene, vadne však zase a usychá. Protož štěpař šetřiti musí, aby roubů, leč na strůmek kořen mající, nesázel.

Tak stavitel nestaví nic, leč základy položí, aby stavení na čem státi mělo; sic se oboří zase.

Podobně malíř každému malování fundament dáti hledí; sic se barvy otírati, opadati, blednouti a zacházeti budou, a práce v nic.

Zle se tedy při učedlníku práce začíná bez základu. Což bývá, když: 1. nenastrojí ho, aby cíle svého žádostiv byl, t. člověkem býti toužil; 2. když ho sobě povolného a pozorlivého neučiní; 3. když se mu ideam generalem toho, k čemu ho zavodí, v mysli nevymaluje, aby sám on, k čemu přistupuje, z místa věděl. Tím zajisté způsobem, když discipulus dělá bez chuti a bez pozoru a bez rozumu, čemu se naučiti má?

Protož napotom:

I. K jakémukoli se studium přistupuje, to na nejvýš schváliti (užitečnosti,

potřebnosti, ušlechtilosti, snadnosti atd. jeho vyjádřením), aby učedlník opravdové k němu chuti nabyl.

II. Ideam linguae vel artis, to jest Epitomen generalem, vždycky napřed v mysl uvésti, aby in particularibus versantes vždycky věděli a rozuměli, kde jsou a co dělají [1]). To bude pravý a dobrý základ všeho.

FUNDAMENTUM III.

Přirození kořeny hluboko pouští.

Ku příkladu: Žloutek nejhlouběji v vejci vězí, nejprv se formuje, vitalia membra [2]) z něho se dělají. Bylina, strom, čím hlubší kořeny má, tím pevněji stojí, tím více vlahy pije; sic strom, kterýž má kořeny pod drnem, snadně se větrem vyvrací.

Z toho jde, že jak chut k učení opravdová vzdělána býti musí při učedlníku, tak idea neb epitome napřed mocně vložiti, aby preceptor k dalšímu partikularnímu předkládání ani nepřistupoval, dokudby toho veřejného rozložení dobře vkořeněného neviděl. Nebo jak sceleton jest základ celého těla, tak veřejná delineatio artis [3]) jest základ artis.

---

[1]) Představu o jazyku neb umění, t. j. všeobecný jeho přehled vždycky napřed v mysl uvésti, aby pak žáci, v jednotlivých částkách pracujíce, vždy věděli a rozuměli, kde jsou a co dělají. [2]) Životné oudy. [3]) Všeobecné rysy umění.

FUNDAMENTUM IV.

Přirození všecko z kořene vyvodí, odjinud nebere nic.

Ex. gr. Peří, kterým pták odín býti má, ne z jiného ptáka bere, než z vnitřností jeho vyvodí. Tak na stromu list, květ, ovoce ne odjinud, než z samého stromu vyrostá. Neb ačkoli vlaha dešťová přichází, neb zahradník přilévá, však musí všecko skrze kořen projíti a teprv do ratolestí, listu, ovoce jíti. Protož i štěpař, ač odjinud nese roub, však ho tak připojiti musí a přivštípiti, aby on přirosta, z kořene vlahu bral a odtud zrůst měl, ne aby se mu listí a větvoví odjinud přilepovalo.

Tak stavitel, cokoli staví, tak stavěti musí, aby stavení na svém vlastním základu a v svých uhlech tak leželo, aby bez pomocí zevnitřních svou vlastní mocí a pevností stálo. Potřebujeli pobočních podpor, pilířů, sloupů, za nedokonalé se soudí a bez nebezpečenství skácení není.

Tak kdo cisternu dělá, neporoučí vody odjinud snášeti a nalévati, aniž na dešťovou jen čeká, ale z studnic živý pramen majících ji vede, aby se přebrati nemohla.

Z toho fundamentu jde, že vyučovati mládež není přednášeti jim z rozličných authorů hromady slov, frazí, sentencí, smyslů všelijakých etc., a tím je vycpávati, ale odvírati jim rozum, aby z něho samého jako z pupence listí, květ, ovoce, ratoléstky vyrostaly, a druhý rok

2. Že zasýpáni a zalíváni byli nemírně výklady a kommentáři rozličnými.

3. Nemírně diktováním a z paměti se učením obtěžováni. Ješto tak tuze mládež hnáti co jest než kaziti? Tím zajisté způsobem aneb se jim studia zošklivi, aneb mysl ztupí, že potom, by chtěli, nebudou moci. An se kůň přetrhne neb zvášní, když se mu přeloží. A nádobku máśli s úzkým hrdlem (k níž podobna jsou ingenia[1]) mládeže), musíš nelíti pramenem, než po krůpějích. Sic co zpravíš? Přetékati bude na darmo; a čím víc mimo, tím méně do nádoby. Protož hloupý jest, kdo mladé učí ne podlé toho, jak oni chápati mohou, než podlé toho, jakž sám mnoho cpáti můž.

A protož pohodlí bude discentům:

I. Co nejméně hodin za den k studiím obraceti, přes čtyry jistě ne.

II. Co nejméně paměť jich obtěžovati, nihil nempe nisi fundamentalia memoriae infigendo[2]).

III. Ve všem se ku pochopitedlnosti věku a prospěchu formovati. (Malé věci malým, větší větším náležejí.)

---

[1]) Přirození darové. [2]) nic totiž leda věci základní do paměti vštěpujíc.

FUNDAMENTUM VII.

Přirození ničeho netiskne ven, leč dozrá.

Ku příkladu: Zárodu z vejce netlačí dotud, dokudž se dokonale nesformuje a nessílí. Aniž ho potom k létání má, leč mu peří naroste; aniž ho z hnízda žene, leč když se létati naučí.

Tak na štěpu pupenců dříve nežene, leč až je vlaha z kořene vzhůru se tlačící tlačí; aniž týchž pupenců odvírá, leč až se v nich listí s květem sformuje; aniž květu smítá, leč až se ovoce založí a kůrkou obtáhne; aniž ovoce odmítá, leč až dozrá atd.

Násilí se tedy mládeži děje: 1. Když se k tomu, k čemu ještě vtip nedospěl, nutí. 2. Když se jim něco bez dostatečného nastrojení, vysvětlení, ukázání, buď z paměti učiti neb dělati poroučí.

A protož napotom

I. **nic nedělati při mládeži, čeho věk a vtip nedopouští, nýbrž nežádá.**

II. **Nic ať se jim v pamět nevkládá, čemu rozuměti z gruntu dobře naučeni nejsou.**

III. **Nic ať se jim dělati neporoučí, čeho jim mustr dokonale ukázán není.**

FUNDAMENTUM VIII.

Přirození sobě pomáhá, kolika způsoby můž.

Ku příkladu: V vejci má zavřené přirozenou horkost, kteréž kdyby nebylo, zárod by býti nemohl. A však pomáhá zevnitř také, i slunečnou teplostí, i peřím sedícího na něm ptáka. A když se ptáče vylíhne, starý ho vždy předce zahřívá, dokudž samému peří nezroste; a krmí, dokudž samo sobě hledati neumí; a létati učí, dokudž neumí. A tu pomáhá, jak můž. Ukazuje mu létáním okolo něho; a hlasem ho k témuž nabízí; a bera ho přizdvihuje, aby se křídlami třepati učilo; potom ho na hřbet vezma, s ním okolo hnízda lítá (na čápích to vídáváme); pak někdy popustí a zase podejme a všudy na pomoc mdlobě přispívá, až do zsílení.

A takť i chůvy dítě choditi učící činí. Nejprv učí je státi, aby nožičky stavěti zvyklo, pak postupovati trošku, tož kráčeti. A to nejprv pod paže je berouc, pak na vodidlách držíc, tož do vozíčka sázejíc, naposledy (když trošičku utvrzeni jsou, ne dokonce však) za ruku vodíc. A když je mluviti učí, nejen mu věc jmenuje, ale i ukazuje, a ono teprv chápá.

Nemilostivý tedy jest preceptor, který vhodě discipulovi něco, ani mu toho dokonale nevysvětlí a neukáže, ani udělati nepomůže, než samého se s tím namáhati, stonati, potiti se nechá, a když chybuje, s ním se bije a tluče.

Ale to co jest, než rasování mládeže? naprosto jako kdyby chůva s dítětem, na outlých nožičkách ještě se třesoucím a bez podpory hned klesajícím, natloukati se chtěla. Jinač nás přirození učí, jmenovitě dotud mdlobu snášeti, dokud síla nepodejde, aby pak podešla, tomu rozšafně napomáhati.

A protož napotom

I. *bití žádného ať není pro učení.* (Nebo neučíli se kdo, ne on tím, než preceptor vinen, že ho k učení chtivého učiniti a jemu rozšafně předkládati neumí.)

II. *Čemu se koli discipulové učí, všecko jim tak světle předkládati sluší, aby to jako prsty své před sebou viděli.*

III. *Aby pak to v nich vázlo, užívati sluší v přednášení jim všeho všech smyslů, kterýchž jen užiti možné.*

Ku příkladu sluchu a zraku, jazyka a ruky vždycky spolu. To jest, nejen jim z úst v uši povídati, co potřebí, ale i malovati před oči. A oni hned ať se učí a ohledují i toho vypovídati, i psáti neb malovati, i učiti a to dotud, až to v uších, v očích, v rozumu, v paměti, v ruce uvázne. A pro tu příčinu, co se koli v které classi traktuje, [1]) ať se po stěnách též classy rozvěší, i textem nejpřednější též discipliny buď disposicí neb axiomata položíc, i figurami a obrazy rozličnými líbezně očím představíc. (Quod incredibile quantum et delectet et penetret, sitque tum adjumento impressionis

[1]) čemu se kol v které třídě vyučuje.

tum robori [1]). — Item, cokoli slyší přednášeti a vysvětlovati, to všecko sami ať zapisují; nýbrž byť i tlačené ty knihy měly, ať je přepisují. Což proč a jakby se dáti mělo, níže při vypisování a formování classí se ukáže.

FUNDAMENTUM IX.

Přirození nic nevyvodí, kromě co se hned ukazuje, k čemu jest.

Ku příkladu: Když ptáčku formuje křídla, tu se hned vidí, že k létání, nohy k běhání, pysk k zobání atd. Tak na stromě cokoli roste, všecko jest k něčemu atd.

Ergo přidá se učedlníku snadnosti, jestliže čemu ho koli učíš, hned jemu, k čemu to jest in vita communi et usu quotidiano, ukážeš quam familiarissime [2]). Všudy naprosto to býti má, v grammatice, dialektice, aritmetice, geometrii, fysice atd. Nebo bez toho, by ty mu jak chceš mluvil pilně, bude se mu, jakoby o nějakých amerikánských zámořských věcech vypravoval, kteréž kdo ví jsouli in rerum natura, a kdo ví, jak je to tam, zdáti. Ale ukážešli k čemu co jest, ne jinak než jakoby mu to do rukou dal, hned to i uhlédá i spamatuje, nýbrž dělati hned to bude. Ergo

---

[1]) I neuvěřilby, kterak cosi takového těší a vniká, a nejen ku vštípení, nýbrž i k upevnění vštípeného napomáhá. [2]) v životě a potřebě denní, ukážeš co nejlaskavěji.

nihil nisi ad praesentem usum.

Nic neuč, čeho by k čemu užíváno býti má, hned neukázal.

FUNDAMENTUM X.

Přirození všecko na jednu formu dělá.

Ku příkladu: Jaké jest jednoho ptáka rození, takové všech, nýbrž všech živočichů; málo něco rozdílu jest strany místa, času a zevnitřního způsobu.

Tak v zrostlinách, jak se jedna bylina v semeni počíná, rodí, roste, tak všecky; jak se jeden strom štěpuje, pučí, kvete atd., tak všickni a vždycky. A jaký jest na stromě jeden lístek, takovéž všickni na tom stromě; a jaký letos, takovýž přes rok i vždycky.

Matou tedy náramně mládež, a ji studia těžká činí rozličností metodu; nejen že autorové rozdílní jsou s rozdílnými methody, ale že jeden a týž (ku příkladu Ramus) jiným methodem grammatiku vede, jiným dialektiku atd., ješto to vše na jednu formu býti můž, všecko, pravím, ad harmoniam universi. Ale jakž jinak bylo možné, když se naturae fundamentum míjelo?

Protož napotom

I. jeden metod ať jest na všecky jazyky, a jeden na všecky artes (kterýž jaký bude, in informatorio scholae classicae se uhlédá.)

II. V jedné a též škole ať jest všech cvičení jeden pořádek.

III. Knih editiones[1]), pokud možné, všech jednostejné. Tak nebude matení, trhání, zatínání žádného nikdež; půjde všecko, jako mazaný po rovině vůz.

Kapitola XVIII.

Jak dělati, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo?

Není dosti snadně prospívati; než aby to, v čem kdo prospívá, mocné a trvanlivé bylo. Nebo multi multa discunt, pauca sciunt [2]). Proč to? Protože se učí a zapomínají zas. A řídký jest, kdožby se k tomu přiznati nemusel; tak ta věc obecná. Kdybychom zajisté všecko uměli, co jsme jak živi slyšeli, četli, a skrze hlavu nám prošlo, cožby nás mnoho moudrých a učených bylo! Že pak není, patrné odtud, že řičicí vodu vážíme, ana vytéká vždycky zase.

Ale můžliž tomu jaká rada býti? Může: Půjdemeli zajisté opět in scholam naturae [3]) na naučení, naučíme se tam: Jak dělati, aby nejen to, čemu se učíme, stálé bylo, ale také abychom víc, než se naučíme, uměli; to jest, aby učedlník ze školy vyjda nejen něco z preceptorských diktat neb odjinud vyříkati uměl, ale aby sám z gruntu věcem všechněm

---

[1]) vydání. [2]) mnozí mnohým věcem se učí, a přece málo vědí. [3]) k přírodě do školy.

vyrozumíval a věděl, což ví, ne pro něčí vypravování, aneb podlé domnění toliko, ale podlé pravdy, a vedlé toho jemu samému čím dál tím víc se oči odvíraly.

Pohleďmež tedy, jak přirození dělá, když jadrného, celistvého, trvanlivého něco vyvésti chce.

FUNDAMENTUM I.

Přirození nic daremného nezačíná, ničeho budoucně potřebného neopouští.

Ku příkladu: Ptáčeti budoucímu při formování jeho nezakládá šupin, plýtví, rohů, noh čtyr neb víc atd., protože mu ničeho toho potřebí nebude. Zase pak co míti musí, hlavu, srdce, křídla, nohy dvě atd., toho mu formovati nezapomene.

Tak přirození stromu neformuje sobě očí, uší, noh, jazyka, ani peří, chlupů, atd., protože mu nic potom není, než kůru, lýko, běl, stržen atd., protože toho potřebu cítí.

Tak kdo užitečnou roli, vinici, štěpnici míti chce, neseje a nesází koukole, kopřiv, vrbí, trní a bodláčí, ale zrostliny užitečné a vzácné. — Podobně kupec, když mnoho zboží z zámoří přivézti chce, nenaplňuje lodi kamením, neb hroudím a blátem, neb plevami, ale koupí drahou. O čemž Němci říkají: Am Besten ist der beste Kauf: Na nejlepším prý nejlépe se vydělá. A zajisté, kdo nerozumí že zlatníci, jubilíři, aksa-

mitníci atd. bohatší bývají, než jarmarečníci, hrnčíři, šindeláři, mazáči? A proč to? Protože s dražšími a zištnějšími věcmi zacházejí.

V školách tedy

I. cokoli se dělá, ať slouží a napomáhá budoucímu životu. Nebo zevnitřní (po tento život) cvičení malého jest užitku (I. Tim. 4, 8.). Ea discenda sunt in terris (řekl Hieronymus), quorum scientia perseveret in coelos[1]).

II. Pakli co pro tento také život v mládež uvodíme, takové aspoň býti má, aby budoucímu nepřekáželo a bylo z věcí opravdových, užitek celému životu v pravdě nesoucích. Nebo co po fraškách a básních? co po povětrném leda věcí umění? leč abychom místo jádra plevami vycpáni, a místo tuku dýmem vyduti byli? Co po takovém umění, jemuž se, k dalšímu věku přijda, odučovati třeba? aneb aspoň, na něž sic zapomenouti přijde? Ach život náš kratičký má hojně, čímby byl vyplněn! na to myslíme. A toť již na rozměření školám samých svatých, dobrých, počestných, pravých, užitečných věcí záležeti bude; o čež další naše, s pomocí Boží, bude práce.

---

[1]) Takovým věcem učiti se třeba na světě, řekl Hieronymus, jichžto vědomost by potrvala do nebe.

FUNDAMENTUM II.

Přirození nic nedělá bez základu neb kořene.

Ku příkladu: nemáli vejce žloutka, jenž jest zárodu kořen, neformuje ptáčete. Nemáli semínko jádra, nekline se. Pakli má, vždy nejprv kořen dolů pouští, a teprv vzhůru v nat.

Tak štěp neb pláň, nevkořenili se dolů dobře, vzhůru neporoste. Pakli kdy roste a zelenati se začne bez kořene, vadne však zase a usychá. Protož štěpař šetřiti musí, aby roubů, leč na strůmek kořen mající, nesázel.

Tak stavitel nestaví nic, leč základy položí, aby stavení na čem státi mělo; sic se oboří zase.

Podobně malíř každému malování fundament dáti hledí; sic se barvy otírati, opadati, blednouti a zacházeti budou, a práce v nic.

Zle se tedy při učedlníku práce začíná bez základu. Což bývá, když: 1. nenastrojí ho, aby cíle svého žádostiv byl, t. člověkem býti toužil; 2. když ho sobě povolného a pozorlivého neučiní; 3. když se mu ideam generalem toho, k čemu ho zavodí, v mysli nevymaluje, aby sám on, k čemu přistupuje, z místa věděl. Tím zajisté způsobem, když discipulus dělá bez chuti a bez pozoru a bez rozumu, čemu se naučiti má?

Protož napotom:

I. K jakémukoli se studium přistupuje, to na nejvýš schváliti (užitečnosti,

potřebnosti, ušlechtilosti, snadnosti atd. jeho vyjádřením), aby učedlník opravdové k němu chuti nabyl.

II. Ideam linguae vel artis, to jest Epitomen generalem, vždycky napřed v mysl uvésti, aby in particularibus versantes vždycky věděli a rozuměli, kde jsou a co dělají[1]. To bude pravý a dobrý základ všeho.

FUNDAMENTUM III.

Přirození kořeny hluboko pouští.

Ku příkladu: Žloutek nejhlouběji v vejci vězí, nejprv se formuje, vitalia membra[2] z něho se dělají. Bylina, strom, čím hlubší kořeny má, tím pevněji stojí, tím více vlahy pije; sic strom, kterýž má kořeny pod drnem, snadně se větrem vyvrací.

Z toho jde, že jak chut k učení opravdová vzdělána býti musí při učedlníku, tak idea neb epitome napřed mocně vložiti, aby preceptor k dalšímu partikularnímu předkládání ani nepřistupoval, dokudby toho veřejného rozložení dobře vkořeněného neviděl. Nebo jak sceleton jest základ celého těla, tak veřejná delineatio artis[3] jest základ artis.

---

[1]) Představu o jazyku neb umění, t. j. všeobecný jeho přehled vždycky napřed v mysl uvésti, aby pak žáci, v jednotlivých částkách pracujíce, vždy věděli a rozuměli, kde jsou a co dělají. [2]) Životné oudy. [3]) Všeobecné rysy umění.

FUNDAMENTUM IV.

Přirození všecko z kořene vyvodí, odjinud nebere nic.

Ex. gr. Peří, kterým pták odín býti má, ne z jiného ptáka bere, než z vnitřností jeho vyvodí. Tak na stromu list, květ, ovoce ne odjinud, než z samého stromu vyrostá. Neb ačkoli vlaha dešťová přichází, neb zahradník přilévá, však musí všecko skrze kořen projíti a teprv do ratolestí, listu, ovoce jíti. Protož i štěpař, ač odjinud nese roub, však ho tak připojiti musí a přivštípiti, aby on přirosta, z kořene vlahu bral a odtud zrůst měl, ne aby se mu listí a větvoví odjinud přilepovalo.

Tak stavitel, cokoli staví, tak stavěti musí, aby stavení na svém vlastním základu a v svých uhlech tak leželo, aby bez pomocí zevnitřních svou vlastní mocí a pevností stálo. Potřebujeli pobočních podpor, pilířů, sloupů, za nedokonalé se soudí a bez nebezpečenství skácení není.

Tak kdo cisternu dělá, neporoučí vody odjinud snášeti a nalévati, aniž na dešťovou jen čeká, ale z studnic živý pramen majících ji vede, aby se přebrati nemohla.

Z toho fundamentu jde, že vyučovati mládež není přednášeti jim z rozličných authorů hromady slov, frazí, sentencí, smyslů všelijakých etc., a tím je vycpávati, ale odvírati jim rozum, aby z něho samého jako z pupence listí, květ, ovoce, ratoléstky vyrostaly, a druhý rok

opět z pupenců každé ratoléstky tolikéž, a tak pořád až do zrostu dokonalého.

Čehož se jistě posavád v školách nedělalo. — Nevedli mládeže k kořenům umění; ale z autorů jen ratoléstky utrhujíce, jimi je obvěšovali; aniž studnici rozumnosti v nich složenou odkopávali, ale potůčky cizími toliko zavlažovali, to jest, neukazovali, jak všecky věci samy z sebe a v sobě jsou, ale jak o nich tento, onen, třetí, desátý píše; tak že největší umění bylo povědomu býti, co kdo o čem myslí a soudí. Na čemž ustrnouc mnohý [1]), dál nešel a nevěděl kam, jen že se v autořích válel, a odtud res, phrases, sententias [2]) vybíraje, umění své v hromadu lípal, tak z cizích potoučků svou cisternu naplňuje. Ale Horatius, vida tu neužitečnou pracovitost, volá: „O imitatores, servum pecus!“ — Právě servum pecus, cizí břemena nosící hovádka!

Nebo proč se mám cizím peřím odívati, maje své? Proč cizím zrakem hleděti, maje svůj? Proč cizím rozumem rozuměti, maje vlastní svůj?

Že pak to dělali, cizíma nohama chodili, cizíma očima hleděli, cizím rozumem rozuměli, z cizích studnic pili posavád, důvodem jest method omnium artium [3]), kterýž takový jest, že neodmyká studnic, a jak z nich pramének plynou, neukazuje, než ukazuje v autořích praménky, a po těch nazpět jíti káže k studnicím. Ve všech artibus to viděti. Nulla n. dictionaria vulgaria

[1]) t. j. na čemž přestává mnohý. [2]) mínění, způsoby mluvení, propovědi. [3]) method všech umění.

docent loqui, sed intelligere; nulla grammatica sermonem componere, sed resolvere; nullae phraseologiae phrasium artificiose componendarum et variandarum rationem monstrat, sed phrasium tantum confusam farraginem objiciunt. Nemo physicam oculari demonstratione et experimentis docet, omnes textus Aristotelici aliusve recitatione. Mores nemo per internam affectuum reformationem format, sed per externas virtutum definitiones et divisiones superficie tenus adumbrat [1]). Ukáže se to potom (bohdá), když se specialní metod artium[2]) předkládati bude. A divná jistě věc, že v tom od starých lépe není prohlédnuto aneb to posavád napraveno, cum certum sit tam tardorum profectuum hic causam residere verissime [3]). Nebo který tesař tak činí, aby učedlníka svého bořením stavěti učil (t. stavení rozbíraje, kde se co čeho drží, ukazoval), než ukazuje mu, jak se co staví, totiž rozměřuje, otesuje, vrtá, zdvihá, klade, pojí, stahuje atd. Nebo kdoť stavěti umí, tomu bořiti nebude žádný kunst [4]), rovně jako tomu, kdo šíti

[1]) Žádný slovník neučí obyčejně mluviti, nýbrž rozuměti; žádná mluvnice neučí řeči skládati, ale rozbírati: žádná kniha úsloví neukazuje, jakby způsoby mluvení uměle se skládaly a tak neb onak se jinačily, nýbrž jakousi míchaninu takových způsobů mluvení předkládá. Nikdo neučí přírodopisu očitými důkazy a zkouškami, každý jen slov Aristotelových anebo něčích jiných z paměti povídáním. Mravův nikdo vnitřních žádostí napravováním nešlechtí, nýbrž zevnitřními ctností výměry a rozvrhy povrchně nastěňuje. [2]) method všech umění. [3]) Jelikož jisté jest, že v tom právě příčina tak zdlouhavých prospěchů. [4]) nic těžkého.

umí, párati; ješto bořením stavěti a pářáním šíti žádný se na věky nenaučí.

Jakož pak, že se metod v školách nenapravil, toto čtvero zlé z toho šlo:

Jedno, že umění mnohých na nomenclatuře se stavovalo a stavuje, to jest že terminos et regulas artium et scientiarum [1]) říkati sic umějí, co se pak tím v pravdě míní, a k čemu to jest, nemnoho rozumějí.

Druhé, že žádného umění není scientia universalis [2]), než věc kusá a látaná, toho kouštěk, onoho kouštěk, a vše různo.

Třetí, že byť kdo potom zpáteční tou cestou proti pramenům zhůru k studnicím chtěl (jakož mnozí jadrnější se pokoušejí), přichází jim to těžko, jako proti proudu plovati, a s nemnohým také užitkem. Nebo napivše se z ledajakéhos kaliště neb bahna, i čistou potom vodu sobě kálejí, i samu studnici zanečišťují. Čehož při sobě sami pociťujeme, kteříkoli čistší ty praménky moudrosti před sebou v pravdě vidíme, a však jich v čistotě požívati pro předešlé mysli zakalení a zašpinění nemůžeme. Protož také ne tak sobě, jako po nás jdoucím je ukazujeme a k nim cestu strojíme.

Čtvrté zlé, z zlého posavád užívaného metodu jdoucí, toto jest, že umění to z autorů jiných sebrané podobné jest vystavenému na posvícení sedlskému stromu (májoví jemu říkají), kterýž ač zeleným větvovím, kvítím, ovocem,

---

[1]) názvy a pravidla umění a věd. [2]) nauka všeobecná.

věnci, šátky atd. obvěšen jest, však poněvadž toho z kořene vlastního nemá, nemůž nésti ovoce, a co naň navěšeno, to usvadnúc oprší. Ale člověk ex fundamento doctus [1]) jest strom na svém kořenu stojící, svou vlastní vlahou se napájející, vždycky stálé, a čím dále tím silněji rostoucí, zelenající se, kvetoucí, ovoce nesoucí.

Summou tedy, máli to napraveno býti, a umění vlastními kořeny v mysli mládeže mocně se zakládati i šťastně rozrostati, musí napotom

I. Nihil authoritate, omnia rationibus, (to jest: Nic pro něčí vypravování [2]), všecko smyslem a rozumem vlastním.

II. Nihil methodo analytica, omnia synthetica [3]), (to jest: Nic nezačínati od ratolestí, všecko od kořene.)

FUNDAMENTUM V.

Přirození čím dokonalejší dílo obmýšlí, tím zřetedlněji na jisté články rozděluje, protože kde rozdílu není, tu směsice jest.

Ku příkladu: Strom, čím rozloženější má kořeny, tím mocněji stojí; čím rozrostlejší ratolesti, tím lepší zřetel a veselost dává. Podobně živočich, čím který více příhbí má v oudech

---

[1]) dokonale učený. [2]) poněvadž to někdo vypravoval. [3]) nic methodem analytickým, vše synthetickým.

(jako kůň, jelen atd.), tím hbitější jest k běhu; slon, že příhbí v nohách nemá, těžce chodí.

Z toho jde, že při vyučování mládeže všecka slova a všecky věci tak vlastně a pozorně rozestříti se musejí, aby nikdež nic zamotaného nezůstalo, a quid pro quo se nebralo; zvláště pak v počátku, dokud se soud neutvrdí. A protož převelice mnoho na tom záležeti bude, aby všecky školské knihy (od nejnižších slabikářů začnouc) ad hanc naturae methodum accuratissime [1]) zhotoveny byly.

FUNDAMENTUM VI.

Přirození v ustavičném zrůstu jest; nikdy nejde zpět, nikdy nestojí, nikdy první opustíc nového nezačíná, ale jen předešlé všecko nového přidáváním rozmáhá a sílí.

Ku příkladu: V zárodu ptačím co se začalo formovati hlavou, nohou, křídlem atd., to se již nemění, ale tak zůstává, sílí toliko, a čím dál tím dokonaleji formuje. — Podobně ovocný strom, co mu koli ratolestí naroste, neodmítá jich, ani vlahou neopouští, ale krmí a živí, a aby se v jiné ratolesti rozrostaly, působí (vymíně toliko šupinky některé okolo pupenců a ovoce: kterýchž

---

[1]) vedle přirození způsobu toho co nejpilněji zhotoveny byly.

dokud potřebuje, dotud je drží, když nepotřebuje, odmítá).

Protož v škole

I. spořádati tak studia, aby se nikdy nic zapomínati, ani, čemu se jednou naučí, v stranu dávati nemohlo, ale všudy jedno z druhého vyrostalo, jedno na druhém stavělo, jedno druhým tvrdilo, ustavičně.

II. Cokoli se předkládá, všemu místně vyrozuměti, všecko plně v pamět vložiti, přidržíni býti mají discipulové.

Nebo poněvadž v tomto přirozeném metodu všecky předcházející věci všech následujících základem býti musejí, nelze jinak. A sic Quintilianus napsal (lib. 11, c, 2): Omnis disciplina memoria constat, frustraque docemur, si quidquam eorum, quae audimus, praeterfluat [1]). Čehož užitek druhý ten bude, že jak vtip častým broušením se zostří, tak pamět častým jí naplňováním se rozšíří. O čemž pěkná jsou Lud. Vivis slova: „Prima aetate exerceatur memoria, quae excolendo augetur; multa ei commendentur, cum cura et saepe. Nam illa aetas laborem non sentit, quia non expendit. Ita extra laborem ac negotium dilatatur memoria et fit capacissima.“ (Lib. 3. de trad. discipl.) Et in Introd. ad sapientiam dí: „Memoriam quiscere non sines. Nihil est, quod aeque labore gaudeat et augeatur. Commenda ei quotidie aliquid; quo plura ei com-

[1]) Všeliké učení v paměti záleží, i darmo se učíme, jestliže, co slyšíme, jde mimo.

mendabis, hoc custodiet omnia fidelius; quo pauciora, eo infidelius [1]). Čehož přirozený příklad ukázati se může. Strom zajisté, čím víc vlahy pije, tím silněji roste, a aby víc a silněji pil, k tomu se způsobuje. Protož prvnímu věku v této částce naprosto neodpouštěti (jen však s rozumem), základem bude hojného a mocného v uměních prospěchu.

FUNDAMENTUM VII.

Přirození všecko spolu pojí a váže ustavičně.

Ku příkladu: Když ptáčka formuje, tak formuje, aby se jedno s druhým všecko pojilo, každá kost s kostí, žilka s žilkou atd. naskrz. Item kdekoli jest spojení jaké, všudy jest coby suk neb uzel, aby se rozčesnouti nesnadně mohlo; takoví svazové jsou v kloubích a okolo příhbí a tak dále.

Podobně jest na stromu. Z kořene vyrostá snět, z sněti se rozrostají ratolesti, z ratolestí

---

[1]) O čemž pěkná jsou Ludvíka Vivesa slova: „Za prvního věku jest cvičiti paměť, kterážto broušením se tuží; nechť se jí mnoho vštěpuje, snažně a často. Neboť věk ten necítí namáhání, protože nerozvažuje. A tak bez namáhání a práce šíří se paměť a pochopnou se činí.“ — A jinde dí: „Paměti odpočívati nenechávej. Nic není, co by podobně jako ona prací se kochalo a prospívalo. Den co den v ni něco ukládej; čím víc v ni ukládati budeš, tím vše zachová věrněji, a čím méně, tím nevěrněji.“

ratoléstky, z ratoléstek roubové, z roubů pupence, z pupenců list, květ a ovoce, tak že by na tisíce ratolestí, na tisíce tisíců listů a ovoce bylo, není však všecko to než jeden strom; a kdekoli se co rozrostá neb vyrostá, všude jest suk.

Tak i v stavení musejí nejen všecky půdy, stěny, stropové jedno druhým se držeti a tvrditi, ale i každé v stěně, půdě, stropu dřevo a dřevko, každý ve zdi kámen a kamének tak s jinými vázati, aby na svém místě vězelo a odtud se nehýbalo; k čemuž klamrové, hřbetové, klíště, zátesy atd. napomáhají.

Z toho jde:

I. že všecka studia po všecken život tak spořádaná býti mají, aby byla Encyklopaedia[1]), jako strom na svém kořenu stojící. Čehož mustr, dá Pán Bůh, v pansophii naší ukážeme.

II. Že čemukoli se učí člověk, nemá nic býti jako přílepek postranní, ale vše jako z kořene prv založeného a z ratolestí prv rozložených vyrostající věc. Což pak býti může a má, aby všudy a vždycky jedno z druhého šlo, to v následujících knihách při specialním všeho rozměření (bohdá) se ukáže, a dokonale teprv didaktiky této užitečnost uhlédá.

III. Že se všecko, čemu se kdo učí, dobře tvrditi a jako hřebíky zaraziti, klamry a klíštěmi stahovati má, aby mocné trvalo; což se děje docendo

[1]) aby byla celkem.

per causas [1]), to jest, když se nejen, jak co jest a býti má, ukazuje, ale také proč tak jest a býti musí, a jinak nemůž. Scire enim est rem per causas cognoscere [2]).

Ku příkladu, kdyby otázka byla, lépeli se dí cunctus populus či totus populus? dím cunctus. Nedoložímli, proč tak lépe, zapomene na to discipulus snadně. Ale doložímli, že cunctus jest quasi conjunctus, protož totus že se lépe dí o věci, která sama v sobě jedna celá jest, cunctus pak o hromadě neb pospolitosti nějaké, na to již zapomenouti nesnadné bude, lečby příliš hloupý byl. Podobně disputují grammatici, proč se říká: mea refert, ejus refert? to jest: proč v první a v druhé osobě ablativa se užívá (nebo tak vůbec smýšlejí, že ablativus jest), v třetí pak genitiva? Já odpovímli, že proto, že refert jest contractum ex res fert, a protož že se říkati musí mea res fert, tua res fert, ejus res fert, toliko že se prostřední *s* vypouští; a tak mea, tua že nejsou ablativi, než nominativi: zdali tu discipulovi svíce nerozsvítím? Summou toto míním, aby originationes omnium vocum a fundamenta omnium in artibus et scientiis regularum ukazovány byly. Quod praeter jucundissimam delectationem insignem quoque habebit usum; solidissimae quippe eruditioni viam sternet [3]).

---

[1]) udáváním příčin. [2]) Věděti zajisté jest věc důvodně poznávati. [3]) Slovem tuto míním, aby původy všech slov a základy všech v uměních a vědách pravidel ukazovány byly. Což kromě nejpříjemnější

Ergo

omnia doceantur per causas (to jest, všeho příčiny znáti a zpytovati ať se učí discipulus).

FUNDAMENTUM VIII.

Přirození mezi kořenem a ratolestmi proporcí šetří.

Ku příkladu: Jak se podzemní kořen silně nebo mdle rozkládá, tak rovně nad zemí strom neb bylina, ne více, ne méně. Nebo kdyby strom zhůru silněji rostl, kořen, mdlejší jsa, neudrželby ho, a vyvrácenîby jisté následovalo; pakliby do kořenu jen všecko rostlo, byloby bez užitku, protože strom nese ovoce, ne kořen.

Chcemeli tedy, aby mládež pevný kořen umění vnitř měla, spořádati to bude:

1. aby všecko v soud a pamět vkládáno bylo;

2. všecko (pro plnější jistotu) do knih (locos communes) zapisováno.

Chcemeli pak, aby ratolesti zevnitř mocně se rozkládaly, přidržeti je:

1. aby čemukoli kdo vyrozumí, hned tomu jiného učil (aby se umění při každém, a skrze něho i při jiném, tak množilo, jak na stromě ratolesti, kdež každá ratoléstka hned zase jiné z sebe vypouští po všem stromě).

---

zábavy i značný přinese užitek, jelikož to důkladnému vzdělání cestu stláti bude.

2. Čemukoli se kdo naučí, hned aby myslil, k čemu to obrátiti v životě svém, aby nic na darmo (jako strom žádného mrtvého pupence nedává) v sobě nenosil; což jim příklady těmi i jinými ukazovati přijde.

Protož při rozměřování všech studií šetřiti se musí, aby praecepta a exercitia [1]) vždycky v tak jisté proporcí proti sobě stavena byla, aby nemohlo než jedno druhým se tvrditi. — Ale o exercicích následuje.

FUNDAMENTUM IX.

Přirození hýbáním častým sečerství a sílí.

Ku příkladu: Vejce zahřátá přebíráním a obracením; ptáčka živého hýbáním, vstáváním, ústek, nožiček, křidélek roztahováním, pozdvihováním se, létáním, až do zsílení.

Tak strom, čím víc větrem se provívá, tím čerstvěji roste, tím mocněji se vkořeňuje; nýbrž zrostlinám k dobrému jest příval, krupobití, hřímání, blýskání atd.; protož krajina hřímání a větrům poddaná mocnější dříví vyvodí, jiná mdlejší, jako Egypt.

Tak stavitel musí k dílu svému pouštěti i slunce i vítr, aby vysušováno a stvrzováno bylo dílo jeho.

Tak kovář, chceli železo stvrditi a k ostrosti

---

[1]) pravidla a cvičení.

připraviti, musí ho tytýž z ohně do vody dávaje i rozhřívati i studiti, změkčovati i tvrditi.

Z toho jde, že není možné zmocniti se v žádném umění, leč skrze časté repetování, examinování, ohledávání, pokoušení a cvičení.

A protož

Repeticí a exercitací[1]) ustavičné býti musejí každého dne a každé hodiny.

Kdo oku lidskému něco chce v noci ukázati, musí nejprvé světlo rozsvítiti, potom věc tu před oči podati; naposledy držeti ji a obraceti tak dlouho, ažby se zrak dokonale s ní seznámil. Tak kdo mládež (jejíž mysl ještě jako zrcadlo ve tmách sedí) osvítiti a vyučiti chce, tohoto trého nevyhnutedlně užívati musí: nejprvé povědíti co nejsvětlejšími slovy, co chce aby učedlník rozuměl, a to bude praeceptum. Potom ukázati mu toho příklad, dva, tři, a to bude exemplum. Naposledy repetovati to s ním tak dlouho, ažby i vyrozuměl, i mluviti o tom i dělati to uměl; a to bude usus [2]). A tak trého jest potřebí: praecept, exemplí a usu neb exercitací [3]). Praecepta při každé věci (nejen v literním umění, ale i v mravích a pobožnosti) co jak jest aneb býti má, ukazují; exempla příkladů vedením to vysvětlují a zřejmé činí; exercitací neb cvičení to, čemuž se porozumělo, v rozumu a paměti tvrdí a k užívání toho hbitost dávají.

Bez praecept býti nemůže, proto že ona

[1]) opakování a cvičení. [2]) cvik. [3]) pravidel, příkladů a cviku neb cvičení.

jsou jako složení těla z kostí (sceleton) v každém umění. Bez exemplí býti nemůž, protože ona jsou jako maso vyplňující tělo, aby podstata byla. Bez exercitací býti nemůž, protože ona tomu všemu život a hýbání dávají.

Bez praecept z samých exemplí šťastný býti musí vtip, aby věcem vyrozuměl (jakž na některých řídkých αὐτοδιδάκτοις [1]) vídáme. A co dím? Však také někteří neobyčejný zrak mívají, že i v noci vidí; ale takoví řídcí.) Ovšem pak řídcí jsou, kteříby z samých praecept bez vysvětlování skrz exempla chápali (což odtud jest, že se věci snáze, vždycky na ni pohlédna, nežli o ní slyše, vyrozumí). Protož praecepta a exempla vždycky spolu jíti musejí. Oboje to však bez exercicí, (to jest, častého opětování a ohledování dotud, dokudžby se neutvrdil) nic nedává než theoriam, to jest, povědomost bez umění, jakouž měl onen, řemeslu kovářskému celý rok samým díváním se učící. Nebo že se pilně díval, spatřil a naučil se, jak se železo hřeje, kuje, obrací, táhne, štiká, aby to neb ono z něho bylo; spatřil to pravím a naučil se, protože to často vídal; ale že ruky nikdy nepřičiněl, dělati potom sám chtěje, nic neuměl, a umění jeho na domnění se stavilo. — Podobně ševcovský, krejčovský neb jiný učedlník, by pět let u mistra stoje, jak on co měří, krájí, stříhá, obrubuje, sšívá, hladí, presuje, se díval, neohledujeli a necvičí ku práci té sám svých rukou, nic uměti nebude. Zdáti se mu sic bude, že umí; bude o tom i mluviti

---

[1]) samoucích.

uměti; ale káželi mu kdo co udělati, nebude věděti, kam rukou hnouti. Protož musí mistr kovář učedlníku kladivo do rukou dáti, mistr švec učedlníku změřiti, zkrájeti, zstříhati, (byť pak i pokaziti něco přišlo), též šidla a dratvy, jehly a nití něco podrati poručiti; tu teprv učedlník učedlníkem a brzy potom i mistrem bude. Nebo Ovidius práv jest, že solus et artifices qui facit, usus erit. Item což jiný řekl: Nemo quidquam recte facit, nisi correctus saepius [1]). Item nemo non errat, nisi qui quam saepissime erravit; to jest že žádný neumí neblouditi, leč kdo bloudíval často; item že žádný dobře dělati neumí, leč kdo často napravován byl. Učedlník zajisté každý od kazu začíná; přirozené to, protož kdo nikdy nekazí, nikdy neumí, kdo pak často ohleduje, často kazí, a často napravován jsa, omylům vyrozumívá a vyhýbati jim zvyká.

A tak tedy o tom trém (praeceptis, exemplis, usu) [2]), jak skrze ně mládež vésti, z gruntu se věděti musí; že totiž praecepta mají býti krátká, exempla světlá, usus častý. Nebo o praeceptích Horatius tak napsal:

Quidquid praecipies, esto brevis, ut cito dicta
Percipiant animi dociles teneantque fideles [3])

---

[1]) Ovidius práv jest, že jediný, kdo umělce činí jest cvik. Též co jiný řekl: Nikdo nic právě nedělá, leda byv častěji napravován. [2]) pravidlech, příkladech, cviku.

[3]) Jestli učíš čemu, buď krátký, aby tvá slova rychle
Duch pochopil vtipný a v věrnou paměť uváděl.

Čím kratší tedy a srozumitedlnější praecepta, tím lepší.

O exemplích Seneka tak: Longum et perplexum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla[1]). Čím víc tedy a světlejších příkladů, tím lépe.

O exercitací Vegetius tak: Omnes artes omniaque opera quotidiano usu jugique exercitatione proficiunt[2]). Čím tedy častší cvičení, tím jistší prospěch. A z tohotoť fundamentu jak knihy školy naší, tak i pořádek cvičení užitečně bohdá spořádáme.

FUNDAMENTUM X.

Přirození se rozkládá a množí, kolikerým můž způsobem.

Ku příkladu: Na stromě, kolik jen pupenců vytlačiti můž (na tisíce jich), tolik tlačí, a z každého aby nová ratolest byla, obmýšlí. Tak v živočichu každý oud žádostivě vlahu pokrmů pije a zažívá, a převaře ještě, jiným zase dodává; tak se všudy jedno druhým živí, sílí, množí.

Z čehož jde, že máli v študiích mocné prospívání býti, musí študent

1. vždycky umění žízniti, a odkud

---

[1]) Dlouhá a nejistá jest cesta pomocí pravidel, krátká a působná pomocí příkladů. [2]) Veliká umění a všeliká díla každodenním konáním a stálým cvičením prospívají.

může, ssáti je, to jest, žádostivě a pozorlivě poslouchati, čísti, zpytovati, a na všecko, čemu nerozumí a neb nedokonale rozumí, ptáti se.

2. Přežívati a zažívati dobře, totiž v knihy a v pamět všecko pilně vkládati.

3. Sdělovati se hned zase s jinými, totiž učiti jiné všemu, čemu se sám naučí.

Čemuž dobře rozuměl, kdo onyno verše složil

Saepe rogare, rogata tenere, retenta docere,
Haec tria discipulum faciunt superare magistrum [1]).

Item ten, kterýž řekl: Multa ego didici a praeceptoribus meis, sed plura a condiscipulis, a discipulis autem plurima [2]). Nebo kdo jiné učí, nejen to, čemu se sám naučil, v sobě obnovuje, ale i velmi mocně tvrdí; a nejen to, čemu prv rozuměl, tvrdí, ale i k vyrozumívání jinému a jinému sobě oči odvírá. Protož Thriverus napsal: Nemo potest multa scire, nisi qui multa consuevit docere [3]). A jiný: Scientis signum est posse docere [4]). Protož slavný muž Joachimus Fortius

---

[1]) Časté tázání, dobrá pamět a sdělování,
To tré žáka činí schopným k mistra překonání.

[2]) Mnohému já naučil se od učitelů svých, však více od spolužáků, ale od žáků nejvíce. [3]) Nikdo nemůže mnoho věděti, leč kdo sám mnoho učíval. [4]) Umělého znamení jest, že učiti umí.

o sobě píše, že co kdy slyšel neb četl toliko, to mu dříve měsíce vždycky zase všecko vyplynulo; čemu pak jiné učil, to všecko tak jisté vždycky před sebou měl, jako ruce své; a že nevěří, aby mu to leč smrt vzíti mohla. Protož radí a napomíná, aby každý študent míti hleděl, kohožby všemu tomu, čemu se sám učí, učil, by ho prý sobě za peníze koupiti a na to pohodlí svému ujma naložiti měl.

Ale můžeť se to jinak napraviti, jmenovitě, aby každý preceptor své discipule k tomu přidržel. Což takto býti může. Strávě preceptor půl hodiny v předkládání lekcí, druhé půl hodiny stráviti se muž v repetování též lekcí od samých discipulů, a to tak, aby komu preceptor poručí (jen od vtipnějších začínaje), hned vystoupil, a totéž, co slyšel, jako sám již preceptor, obnovil; po němž druhý, třetí, čtvrtý (však bez pořádku, jednak ten, jednak onen, jak preceptor potřebu uzná) vystoupiti a totéž dělati může, dokud času stačuje.

Z toho cvičení pater veliký užitek půjde:

1. Učiní sobě preceptor discipule pozorlivé. Nebo poněvadž to hned repetovati přijíti má, a každý toho tak dobře na sebe, jako na jiného čekati musí, musí by nechtěl, pozor dáti, aby věci dobře vyrozuměl a nic nepřeslechl. Jakáž pozorlivost, když jí mládeneček za některý rok v škole zvykne, zvláštní na něm bude klénot po všecken čas života.

2. Zví preceptor pokaždé na jisto, porozumělili všickni tomu, což přednášel, čili nic. A najde-li se co jináč (jakož bez toho řídko

býti můž), to hned napraví, tak že bude tím jist býti moci, že pochopeno jest.

3. Když se tak několikkrát každá lekcí obnoví, i ty nejhloupější discipuli do ní se vpravují, aby s jinými zároveň táhnouti mohli.

4. Samým tím repetováním touž lekcí sobě všickni v pamět uvedou platněji, nežby se s ní privatim dosti dlouho macerovali[1]), tak že na noc jen a ráno ji sobě obnovíc, jakoby ji našli, bude, a tím způsobem všechněm jako ze hry učiti se přijde.

5. Naposledy, když tak na preceptorskou stolici discipulus puštěn bývá, dává to nejen mysl a chut k učení, ale i smělost a udatnost k brání před lidmi do úst počestných věcí. Což samo veliké jest.

Můž i krom školy to býti, aby jedni s druhými o materii té, kterouž kdy v lekcí mají, konferovali, zvláště jadrnější zpozdilejším vždy to vysvětlujíce. K čemuž i přidržeti je preceptor má napomínáním a Corypheů [2]) nařízením. Bylliby v tom kdo neživý postižen, ovšem pyšný a zpurný, že by tázán třeba a žádán jsa od condiscipule poučiti ho nechtěl, to přísně trestáno býti má.

Scriptionis exercitium [3]) takové býti můž: předně aby každý svou lekcí vždycky domů přijda přepsal do obzvláštní k tomu založené knihy; což trvati bude per totam vernaculam et classicam scholam [4]) pro příčiny čtyry:

---

[1]) trápili [2]) Dozorců. [3]) v písmě cvičení. [4]) přes celou národní a latinskou školu.

1. Juvabitur impressio. [1])

2. Manus exercebitur in callographia et ταχυγραφία. [2])

3. Orthographia sensim formabitur et firmabitur. [3])

4. Testimonio erit, didicisse omnia haec, et quidem perdidicisse. Non enim perfunctorie quidquam percurri poterit, než pokud mysl ruce utíkati stačuje [4]).

Druhé dobré bude, aby ranní lekcí každý po obědě nejprv tak prostě přepíšíc, hned zatím ji slovy jinými, pak epistolice neb carminice [5]) co nejkratšími a nejvybranějšími slovy a exemply sepsal; a to preceptor při začátku popoledních exercitií přehlédnouti neb přeslechnouti, a kde potřeba přiopraviti můž. O čemž v partikulárním všeho rozměřování plněji.

---

[1]) Napomáhati se bude lepšímu vštípení. [2]) Ruka pocvičí se v krasopisu a rychlém psaní. [3]) Pravopis čím dále tím více se upraví a dotvrdí. [4]) Důkazem bude, že tomu všemu nejen se naučili, ale úplně naučili. Nebot nelze bude čeho s větším spěchem konati, než pokud mysl ruce utíkati stačuje. [5]) na způsob listu neb verše.

Kapitola XIX.

Jak dělati, aby učení krátké a hbité bylo?

*) Dobréť jsou to, dí někdo, ale pracné, dlouhé, obšírné věci. Nebo k takovému veřejnému a plnému ve všem člověka vycvičení kolik preceptorů, kolik biblioték, kolik let neb věků stačovati můž? — Odpovídám: Pravéť jest, což řekl Hippocrates, že umění dlouhé jest. (Jest zajisté tak dlouhé, široké a hluboké, jako sám svět, jejž sobě v mysl uvésti máme). A však pravé také, že se dlouhé věci stahovati a v krátkost uvozovati mohou.

Velikýť jest nebe i zemi obsahující svět; a však jej Bůh na maličkou hromádku shrnul, v jednoho člověka, a člověka opět v maličkou krůpěji krve, jako i celý strom v každém jadérku, celá bylina v každém nejmenším zrnku se zdržuje a odtud vyrostá. To se přirozeně děje.

A co pak že i přirození ještě uměním posilováno býti můž? Jakož není neznámé, že zahradníci semena tak strojiti umějí, aby ve dvou dnech od vsetí, nýbrž dříve vzejdúc, pod sebe kořeny, nad sebe v nat mocně hnala? Kdo neví, že tkadlci na tisíce tisíců nití hbitě proplétati a řemeslná díla, nástroje k tomu majíc, hotoviti umějí? Kdo neví že mlynáři na tisíce tisíců zrn

*) Věci dlouhé že se stahovati mohou, příklady se prokazuje.

obilných hbitě potírati a mouku od otrub tak čistotně oddělovati umějí? Kdo neví, že tesaři nevelikými presy, skřipci, rumpály atd. domy třeba zdvihají? (anby toho sic bez fortele sto jonáků nedovedlo.) Kdo neví, že soukenníci váhou, kteráž libru sotva váží, kameny a centnéře vážiti umějí? — *) A což aby sobě sami učení k hbitému a vtipnému v svých věcech postupování žádných fortelů a grifů vymysliti neuměli? Odstup to. Ohledejme tedy. A poněvadž začátek hojení jest vyrozuměti nemoci, rozvažme, co to bylo, což posavád umění dlouhým činilo, že mnohý od kolíbky do šedin v školách jsa, ještě všech artes neprošel, ba do některých jak živ ani nenahlédl?

Příčiny pak pravdivé jsou tyto:

**) 1. Že nebylo jistého cíle vytknuto, a

***) 2. jistých prostředků vyměřeno, k němuž a jimižby každý neproměnně veden a doveden býti mohl. Což z předcházejících věcí patrné.

†) 3. Že což v přirození spojeno a jako spato jest, nehledělo se toho také při učení spolu bráti a jako spínati, než po různu se to vedlo. Ku příkladu: všudy učili nejprv čísti, potom teprv po roce kdysi neb po dvou psáti. Item v latinské škole učili slovům a řeči bez známosti věcí, tak že všecka mladá léta jen v grammatice a lexicích strávena a potom teprva v hojnějším věku k filosofii pouštěli. Item nutili dítky jen

---

*) Neduhům škol napřed vyrozuměti potřebí, totiž co práce školské tak dlouhé a zamotané činilo? **) 1. Nevytknutí cíle. 2. ***) Nespořádání protředků. †) 3. Trhání spolu se držících věcí.

učiti se, učiti jim nedovolovali nikdá; ješto to vše (čísti a psáti, slovům a věcem rozuměti, učiti se a učiti jiného) tak spolu býti a jíti má, jak v běhu nohy zdvihati a stavěti, v rozprávce poslouchati a odpovídati, ve hře míčové bázeti a lapati.

*) 4. Že se nic z pravého fundamentu nevedlo a na prameny nerozvodilo, tak jmenovitě, aby všecko umění, jako z jednoho kořene vyrostající a na ratolesti se rozrostající strom, před očima stálo; než hledělo se na artes jako na nějakou hromadu dříví neb roždí atd., kdež se nic, co se čeho drží, neznamenalo. I chytal jeden to, druhý ono, an vše různo lezlo.

**) 5. Mnoho bylo metodů; každá škola měla jiný, ba každý preceptor jiný, nýbrž jeden a týž preceptor in quavis arte et lingua [1]) jiný; a což nejhoršího, jeden a týž v jedné a též věci jednak tak, jednak jinak; protože když se na základ přirození netrefilo, metod ustanoven býti nemohl, viklal se vždycky, a před očima učedlníků i učitelů se mátl. Odkudž zatemnělost, nejistota, jinak a jinak jedné a též věci ohledávání a při ní se meškání, naposledy, když jedno tak drsnatě šlo, jiného se zdaleka štítění a hrození, že se mnohý mnohého ani netekl.

***) 6. Mnoho bylo v školách práce, a to roztržité příliš. Nebo na větším díle každý z učedlníků jiné dělal, a s každým obzvlášť pracováno.

---

[1]) při každém umění a jazyku.

*) 4. Nevedení jich z gruntu a kořene. **) 5. Neustanovení metodu. ***) 6. Nevedení discipulů spolu.

Což, byloli mnoho discipulů, neskonalá téměř práce byla, na niž mnoho času vycházelo; aniž bylo možné, aby, než se vypořádali, aneb zaháleti někteří, aneb vhodiloli se co komu zatím k dělání, pracně se s tím sami hmožditi nemuseli. Preceptoru pak nemožné bylo, aby se neunavil, aneb umělli sebe šetřiti, na odbyt nedělal.

*) 7. Pakli bylo více preceptorů (jakož každá trochu vyšší a přednější škola více jich měla), co bylo než trhání? jeden toto, jiný jiné vedl; každou téměř hodinu přes celý den jiná lekcí byla, a každý svým metodem. Čímž nemohla než mysl náramně matena býti.

**) 8. Naposledy i v jednom a témž umění jeden a týž preceptor dovoloval jiné a jiné knihy míti; ten toho autora pěstoval, onen onoho, aneb třeba jeden a týž rozdílné. A zdálo se, že čím kdo víc autorů, do nichžby nahlédati a z nich bráti mohl, má, tím větší má pomoci: a ono pak tím větší matení.

A protož nebylo divu, že přeřídcí všecka umění prošli; nýbrž div byl, jestliže se kdo z těch labyrintů vymotal, quod non nisi divinioribus ingeniis contingebat. [1])

***) Napotom tedy, aby se takovému mizernému motání a matení vyhnouti mohlo, napraviti to potřebí bude. V čemž za základ sobě z přirození samého vezmeme hanc immotam naturae

---

[1]) což jen vtipnějším hlavám se dařívalo.

*) 7. Přemožování lekcími. **) 8. Roztržitost knihami. ***) Náprava těch neřádů odkud vzata býti musí?

legem: Quod per pauciora fieri potest, ne adhibeantur plura.[1])

*) Za příklad pak vezmeme nyní slunce nebeské, kteréž velikou a jako neskonalou povinnost má, po všem širokém okršlku země paprslky rozsílati, všechněm živlům, podzemním kovům, pozemním zrostlinám, hmyzícím se na zemi, v zemi, u vodách, v povětří živočichům, (an každého pokolení na tisíckrát tisíc tisíců jest) světla, tepla, živosti, čerstvosti, síly, dodávati; a však ono všemu tomu stačuje, všecku povinnost svou každý rok sobě vypořádá. Vizme tedy, jak ono v čem postupuje.

**) 1. Slunce, samo jediné jsúc, zahřívá ne jeden toliko strom, ale celou zahradu spolu, nýbrž celou krajinu a celou zemi.

***) 2. Jedněmi a týmiž paprslky všechněm svítí; jedním a týmž oblaků sehnáním a zase rozpuštěním všecky zavlažuje, jedním a týmž větrem všecky provívá, jedním a týmž mrazem všecky projímá a občerstvuje atd.

†) 3. V jeden a týž čas po celé zahradě, nýbrž krajině, jaro, léto, podzimek, zimu dělaje, působí, aby všecky zároveň zrostliny se pučily, všecky zároveň kvetly, všecky zároveň ovoce

---

[1]) V čemž za příklad sobě z přirození samého vezmeme tento nepohnutý přírody zákon: Co menšími prostředky učiniti lze, k tomu netřeba užívati větších.

*) Slunce nebeské jak dělá? **) 1. Samo dělá všecko. ***) 2. Jedněmi prostředky všecko. †) 3. V jeden čas všecko.

nesly (ačkoli jedny nad druhé rychleji dospívají.)

*) 4. A dělá to vše jedním a týmž pořádkem, jak lůni, tak letos, tak přes sto let; jak jeden strom, tak druhý všecko z kořene v sloup a ratolesti, pod kůrou dřevo a v dřevě stržeň; jaké formy jeden pupenec, květ, list, ovoce atd., takovéž druhý, třetí, stý atd. neproměnně vždycky.

**) 5. A vede jednu každou věc z semene neb kořene jejího vlastního, v kterémž zavinuto jest nepatrně všecko, a odkudž potom, zarodíc se, samo vyrostá, a v ratolesti a prameny se rozrostá všecko.

***) 6. Cokoli spolu býti má, spolu vyvodí: květ s listem, dřevo s kůrou, ovoce s šupinami atd.

†) 7. A vede všecko po jistých stupních, tak že jedno z druhého samo jde, a vždycky jedno druhému cestu strojí.

††) 8. Naposledy všeho nepotřebného se vzdaluje, aneb narosteli co, odmítá je.

†††) Podle tohoto příkladu, jestliže

*) 1. Jeden toliko preceptor bude v jedné škole.

**) 2. Jedny toliko knihy v jedné materii.

***) 3. Jedna toliko práce v jeden čas se všechněmi.

---

*) 4. Jedním pořádkem všecko. **) 5. Vše z kořenů vede. ***) 6. Co spolu býti má, spolu vede. †) 7. Po stupních však. ††) 8. Nepotřebnosti odmítá. †††) Tak v škole. *) 1. jeden preceptor, **) 2. jedny knihy. ***) 3. jedna práce v jeden čas.

*) 4. Jedním metodem všecky discipliny a všichni jazykové.

**) 5. Všecko z fundamentu, krátce a mocně, aby se jen rozum jako klíčem odmykal, a věci před ním samy se rozvínaly.

***) 6. A půjdeli všecko, co spolu jest, spolu.

†) 7. A to tak, aby čemu se dnes učí, to zítřejším věcem základ dávalo, naskrz.

††) 8. A budouli se pilně nepotřebné věci odměšovati.

Budeli (pravím) toto vše, okolek všech umění že rychle obejde, o tom tak málo pochybovati třeba, jako že slunce každý rok svět sobě vypořádá. Čemuž poněvadž sotva kdo odepře, než radéji, jak by toho dovedeno býti mohlo, tázati se bude, k tomu přistupme.

I. Jak to může býti, aby jeden preceptor celé škole stačil?

†††) Aby jediný preceptor celé škole jedné stačil, by na sta discipulů bylo, nemožné nebude když všickni spolu v jedné materii, v jeden čas a z jedněch knih cvičeni budou. Protož jak slunce nebeské nesstupuje k každému stromu neb bylince obzvlášť, než z daleka stojíc, veřejně osvěcuje a zahřívá všecky, a ony do sebe světlo a teplo pijí: tak preceptor s žádným samým nikdy

---

*) 4. jedním metodem všecky, **) 5. vše z kořenů, ***) 6. vše spolu, co můž, †) 7. vše po stupních, ††) 8. nic nepotřebné. †††) Preceptor ať 1. s žádným samým nepracuje, než se všechněmi spolu.

nic ať nepracuje, než se všechněmi spolu, totiž na kathedře nejvýš stoje (na nějž oči i uši všech obráceny budou), ať jim mluví, ukazuje, píše a maluje před oči, co potřeba, a bude se jímati zároveň všech grifů. *) Toliko bude potřebí uměti je sobě pozorlivé učiniti, aby za to majíc, že ústa preceptora jsou (jakož jsou) ta studnice, odkudž a kudyž k nim všelijaká moudrost plyne, kdykoli se tato studnice odvírá, zvykali nádobku uší a pozoru hned podstavovati, aby nadarmo nic nevyplynulo. Tak když preceptor stále užitečné věci, jednu každou, kde jí místo a čas, vynášeti, a discipulové stále na ústa preceptorova pozor dávati budou, nepodobné k víře, jak snadně, spěšně, mocně všickni, co jich jest, prospívati mohou.

**) Dovésti sobě pak toho preceptor, aby pozorlivé učedlníky měl, takto může:

***) Předně nedopouštěti, aby, když on co mluví, oni mezi tím šeptati, neb přesedávati, neb se tlačiti, neb pod se hleděti, neb někam zevlovati měli; než jak oči preceptora po nich jdou, tak oči všech jich na něj aby obráceny a jako v něj vetknuty byly, k tomu je přidržeti.

†) Druhé napomáhati jim k vyrozumívání a v pamět vkládání ne jedním jen smyslem, sluchem, než i zrakem, malováním jim před oči (t. na tabuli), co se jen malovati a psáti můž; též i třetím smyslem, taktem [1]), poručením jed-

---

[1]) hmatem.

*) 2. Pozorlivé sobě discipule činí. **) Pozorlivé učiniti discipule kterak? ***) 1. Pozorem na ně ustavičným. †) 2. Smyslů jinak a jinak odvíráním.

nomu, druhému, třetímu vyvstati, a totéž buď promluviti, neb napsati. In Physicis někdy mohou i ostatní dva smyslové, košt [1]) a čich ku pomoci bráni býti.

*) Třetí, vpadnouti leckdys můž uprostřed své řeči preceptor s otázkou jednak na toho, jednak na onoho: Ty neb ty, co jsem nyní řekl? O čem mluvím? Jak jsem to a to vypověděl? Bylliby kdo postižen, že nepozoroval, hned na odivu jiným trestati; tak se při všech bedlivost brousiti bude. Podobně, když na jednoho otázka jest učiněna, hned na druhého, desátého, třidcátého pro odpověd skočiti, bez opětování otázky, vše k tomu cíli, aby, co se jednomu mluví, všickni poslouchali; co se s jedním pracuje, všickni užiti hleděli.

**) Čtvrté, dovoleno býti má, aby když preceptor odmluví, kdo chce, co chce, se zeptal, buď že čemu nedobře vyrozuměl, aneb že mu sic něco na mysl přišlo, buď tu na lekcí, neb před tím prvé. (Nebo se privatních dotázek nedopouští; kdokoli se oč s preceptorem raditi chce, publice [2]) ať to činí, aby se hodilo všechněm.) Kdo tak často hýbá, zvláště užitečným něčím, pochváliti ho, jednou i víc před jinými (aby se v jiných chuť dělala). Pakli, kdy žádný se neptá, sám preceptor nech se jednoho, druhého, desátého zeptá, jak tomu neb

[1]) chuť. [2]) veřejně.

*) 3. Dotázkami, jak kdo co pochopil, častými.
**) Otázek discipulům dovolováním.

onomu srozuměl; tak aby po každé lekci chvílečka takovými dotázkami strávena byla; znamenitě to pozorlivost brousí. A takové pozorlivosti za některý rok v škole zvykna mládeneček, bude to na něm zvláštní klénot po všecken život, že cokoli dělati bude, všecko myslí přítomnou, jadrnou, opravdovou dělati a všecko, co kde před ním jest neb se děje, sám, nečekaje, aby se do něho cpalo, chápati a jímati bude. A takové školy majíc, jakžbychom znamenitých lidí míti neměli? Nech to rozváží, kdo rozvážiti umí.

*) Dí-li někdo: A vždyť přihlídati k každému potřebí, dobřeli sobě lekcí píše, jak sobě švárně knihy chová, vyslýchati je z paměti říkající, a podobné; k čemuž, když mnoho discipulů, mnoho času a práce potřebí. — **) Odpovídám: Na všecko jest rada. Předně, ať sobě preceptor školu rozdělí na decurie, a v každém desátku nejvtipnějšího jiným vystaví za inspektora a dozorce, kterýž jakožto poručný preceptor neb pedagog jiných hleděti bude, aby všickni jeho vždycky přítomni byli, aby pozorovali, aby švárné knihy i všecko chovali, aby dobře napsané měli, aby co z paměti uměti mají, uměli (před každou lekcí je sám vyslýchaje).

***) Preceptor toliko jako k víře přihlídaje, při každé lekcí jednomu neb dvěma (bez pořádku) dictata a excerpta přečísti káže, nejen roz-

---

*) Objekcí: Musíli preceptor předce k každému dohlédati? **) Odp. Musí. Však 1. skrze decuriony a efory. ***) Sám zrakem a sluchem, veřejně však.

vlačitě a distincte [1]) ale i s doložením textovně [2]) punktů, kommat atd., jiní pak do svých hledíc, ať opravují. *) Můž i nahlédnouti jednomu neb dvěma (zvlášť, kterým nedověřuje), a kdoby koli v nedbalství postižen byl, trestati.

Ale o tom, jak preceptor v škole plný řád míti můž, aby všecko, co jíti má, plně šlo, níže v obzvláštní kapitole vypsáno bude.

II. Jak to býti můž, aby se z jedněch knih učili všickni?

Jedny toliko že mají býti knihy v jedné materii, a to v celé škole, toho základem jest toto axioma [3]), že objectorum pluralitas distrahit sensum, to jest: že čím kdo čeho více před sebou má, tím při tom roztržitější jest. Protož

1. veliké compendium [4]) bude, všelijaká školní náčiní neb nářadí **) (tabule, předpisy, slabikáře, vokabuláře, grammatiky, colloquia, summou knihy a nástroje všech umění) zhotovené míti, protože když preceptor teprv tabulky dělati, předpisy formovati, precepta a textu výklady diktovati a podobné věci shledávati teprv má, příliš to mnoho času vezme, a nemůž býti než všecko jinak a jinak, a na větším díle hak mak. Protož dobré bude všecky knihy, co se jich koli ve všech klassích škol potřebuje, s hotovými výklady tištěné míti. Tak

---

[1]) zřetelně. [2]) doslovně. [3]) zásada. [4]) velká výhoda.

*) Někdy i obzvlášť, jen serio. **) (1. Knihy s hotovými výklady tištěné míti.

zajisté, co se na diktování času vynakládá, užitečněji se na vysvětlování, repetování, examinování a skrze rozličné příklady v mysl vkládání obrátiti můž; a netřeba se báti, aby kdo zle psal a na nejisto se potom učil; netřeba ani s přehlédáním času mařiti, a bude všecko na jisto.

(Aniž kdo mysli, že by se tak preceptorům příliš hovělo. Nebo jakož český kazatel, když text český z biblí přečta vysvětlí a užitek jeho posluchačům k poučení, napomenutí, výstraze, potěšení ukáže, dosti učiní povinnosti své, by on pak sám toho textu v židovské řeči nevykládal, než jiní. Nebo posluchačům na tom nic nezáleží, jako i discipulům na tom nic nezáleží, preceptorli jim sám z své hlavy co vykládá, či kdo jiný to učinil, když jen co míti mají, mají; nýbrž jest to jim i preceptorům daleko užitečnější, aby hotové bylo všecko.)

*) 2. Tak škole dobré knihy a jiné zprávy opatříc (aby žádného v tom nedostatku nebylo), dobře učiní preceptoři, aby jiných postranních zatím ani do rukou bráti discipulům nedopouštěli, protože čím méně jiné v očích, tím více tyto v mysli budou; nezmýlí to.

**) 3. Dobré také bude, aby knihy všecky byly jedné edicí v celé škole, aby se i stránky i řádky i všecko srovnávalo, a to jak pro allegování, tak i pro memoriam localem [1]), aby v ničemž

---

[1]) a to jak pro doslovné uvádění, tak i pro pamět místní.

*) 2. Knih postranních žádných nedopouštěti.

**) 3. Knihy ať jsou jednostejné.

žádného nejmenšího ani matení ani meškání nebylo. Za kterouž příčinou při každé přední a hlučnější škole (aneb aspoň nedaleko odtud) impressí míti potřebí bude.

III. Jak to býti můž, aby v jednu a tůž chvíli jedno a též dělali všichni?

Užitečné že jest, aby v jednu chvíli jedna toliko materie traktována byla v celé škole, odtud patrné jest:

1. Že když okolo jedné a též věci pracují mnozí, snáze se aemulationes, (jenž jsou diligentiae calcar) zaněcují [1]), a jeden od druhého pochop bere.

2. Jest všechněm lépe, protože jeden druhým ostří. Nebo když jeden sám, neb nemnozí, preceptora poslouchají, ledcos mimo uši a mysl uteče, to tam; ale když všickni spolu, neztratí se nic; každý něco chytí, a potom při společném všeho repetování všecko se najde, všecko všechněm k užitku bude.

3. Snáze jeden na druhém vitium, chybu, omyl, nedostatek uhlédá, než na sobě sám: a když při jiných omyly napravovati vidí a slyší, přijde to i jemu samému k užitku. Protož hejtman, vojáky nové sobě cviče, nepáře se s žádným jedním samým, než do pole je sobě (jak mnoho jich má) vyveda a spořádaje, všechněm spolu, jak kterou zbraň do rukou bráti, jak se s ní zatáčeti, jak

[1]) pospolné mezi žáky horlení, kteréž ostnem bývá pilnosti, se zaněcuje.

dorážeti, odrážeti atd. ukazuje. A napravujeli v něčem jednoho obzvlášť, nedělá toho v koutě někde, ale tu přede všemi, aniž dá jiným zatím zevlovati, než poroučí hleděti, aby jednoho cvičení všech cvičení bylo. Summou, jak pekař jedním zaděláním a zatopením mnoho žemliček, a cihlář mnoho cihel peče, též impressor jedním formy nasazením množství knih tlačí a jedním korrigováním všecky korriguje: tak preceptor jeděmi lekcími a exerciciemi velikému množství discipulů spolu sloužiti můž; jen když se všickni spolu vedou a v jedné a též materii vždycky všickni pracují.

Ale jak to pak býti můž? Tak, aby preceptor nepřijímal mládež do školy leckdys, než jednou v rok, a to všecku (k škole dospělou) mládež celé obce v jeden den, tak jako slunce jednou v rok, z jara, se všemi zrostlinami spolu práci začíná. Potom potřeba preceptoru, aby všecko tak na dny a hodiny rozměřené měl, jakžby stačovati mohli všickni. O čemž plněji v kap. XXVI.

IV. Jak to býti můž, aby jedním metodem všecky discipliny a všickni jazykové vedeni byli, to se v kapitolách následujících XX., XXI., a XXII. zřetedlně ukáže.

V. Jak mládeži rozum krátce a hbitě odvírati?

Ab uno, ad unum, per unum omnia[1]). Kdo to všudy ukázati umí, ten rozum na všecko jako klíčem odemknouti umí, to jest, kterak všecko z jednoho terminu vyvstává, k jednomu cíli jde a jednou cestou. Tak zajisté svět od jednoho Boha jest, z jedné materie (mrákoty) postavený, jedním ohněm (světlem) spořádaný, k jednomu cíli (aby obrazem byl slávy jeho) obrácený. Tak lidské pokolení z jednoho člověka Adama, jemuž jediná přidána pomocnice Eva, a z nich již popořád všickni k jednomu cíli. Tak na stromu z jednoho kořene jeden snět, a z něho ratolesti nesčíslné, a však jedno z druhého všecko přirozeným pořádkem atd. Týmž způsobem rozum lidský jisté své základy a kořeny má v maličkém počtu (principia vocant), kteréž jen obživíc dobře, na jisté ratolesti a neskonalé sami se rozrostati budou, a to čerstvě a hbitě.

Aby pak tomu všickni mládež cvičící i sami rozuměti i v mládež to uvoditi mohli, potřebí bude knihy všech umění novým metodem sepsati, a to tak, **aby tytéž knihy kratičké a však k pravému, snadnému a hbitému každé věci před oči předestření dostatečné byly a právem klíč rozumu slouti mohly.** Velikými zajisté rozdutými bucefaly mládež vycpávati k žádné platnosti není.

---

[1]) Z jednoho, k jednomu, skrze jedno všecko.

Více lidskému žaludku pastvy dá skyva chleba a truňk vína, nežli koryto plné plev a vody. Lepší v měšci peníz zlatý jeden, nežli olověných plný pytlík. An to Bůh ukázal, když prorokům svým knížečky malé, popsané však vnitř i zevnitř, pozříti dav (jakž se Ezechielovi a Janovi stalo), naplnil je uměním velikým. To zajisté neproměnně pravé zůstává, což v kap. V. oznámeno, že člověk sám v sobě má všecko a nepotřebuje, aby do něho vnášíno bylo cokoli (sicby neskonalá práce byla, nýbrž nemožná); než potřebuje toliko, aby mu klíč podán byl, kterýmž by se mu smysl odemkl, a světlo, při němžby spatřoval všecko. To když se při něm zpraví, může k spatřování Božských i lidských skutků i k čtení jakýchkoli knih puštěn býti; bude již rozuměti všemu sám od sebe.

VI. Jak dělati, aby se jednou prací dvoje neb troje věc dělala?

Že se může v jeden čas a jednou prací několikero spolu zpravovati, toho příkladů přirozených v celém světě plno máme. Strom zajisté jednoho a téhož jarního času i pod zemí roste i nad zemí, i na šíř se sílí i na výš, i květ zakládá, i listí, i ovoce formuje i jádro v něm, a šupinu neb skořepinu okolo atd. Podobně se při formování a zrostu živočicha děje. Mezitím každá stromu částečka, každý v těle oud více než jednu povinnost má. Nohy zajisté člověka i zdvihají i nosí i stavějí i obracejí rozličným způsobem. Ústa jsou i vrata tělu, i mlýn potravy potírající,

i trouba, kdy potřeba, znějící. Plíce dýcháním svým i srdce ochlazují i mozek očerstvují, i v chřtánu napatém hlahol dělají atd.

A že totéž může býti i v vyučování lidí, aby každé práce dvůj neb trůj užitek byl, toho sám mistr nebeský Duch svatý v písmě svém zřetedlný příklad ukázal. V kterémž ačkoli přední věc jest uvozování v srdce lidská známosti a bázně Boží, a však při tom i všelijakých ctností zrcadlo, i politické, domovní a válečné zprávy mustr, nýbrž i řemesla rozličná, i historia pravá, i geographia, i fysika, i metafysika, i dialektika, i retorika ušlechtilá atd. obsažena jest, tak že právě jest universi epitome[1]), jakž Triumphus biblicus Alstedii ukazuje, a všickni právě osvícení to poznávají, že o čemkoli kdo přemyšlovati neb psáti začne, na všecko v písmích i regulí i příkladů se dosti najde; čehož žádná jiná kniha v světě nemá.

Může tedy a má v cvičení mládeže tak postupováno býti, aby každá hodina a vedená v ní práce víc než jeden užitek nesla. Což se stane, jestliže vždycky relatum a correlatum (t. co s čím spato jest aneb se drží) spolu brána budou. Ku příkladu: rozuměti věcem a slovům, čísti a psáti, učiti se a učiti jiného. Protož napotom

1. věci a slova tak spolu vésti, jak se víno s sudem vozí, meč s pošvou nosí, dřevo s kůrou, a ovoce s šupinou roste. Kterému tedy koli jazyku učiti se bude mládež (i mateřskému), slou-

---

[1]) krátký přehled veškerenstva.

žiti se jim musí, aby cokoli jmenovati slyší a čtou, hned také rozuměti věci tím vyznamenané mohli, což podlé položených již regulí nesnadné nebude. A zase cokoli vidí, slyší, cítí jakýmkoli způsobem, aby to vypovídati se učili, přidržeti je; aby se vždycky rozum a jazyk spolu brousil.

2. Čísti a psáti (vždycky a v každém jazyku) také spolu jíti má. Při dětech zajisté, kteříž nejprv do školy obraceni jsouc, mateřskému písmu učiti se mají, nemůž platnější vymyšlena býti buď ostruha neb nástraha, jako aby liter znáti nejinak, než skrze psání jich učení byli; protože k malování dětem přirozená jest chut, a mezitím duplici sensu vis imaginativa juvatur [1]). Podobně když se plněji potom a pěkně již psáti učí, ne na jiném, než co sic bez toho v pamět uvésti potřeba, ať se učí; o polovici ubude práce. Ku příkladu, když se latině, řecky, hebrejsky učiti mají, čísti napřed se naučiti potřeba; pravda jest. Ale na čem? Zdali na leda textu, jemužby nerozuměl? Nikoli, ale vzíti k tomu materii, kteréž bez toho potom učiti se přijde, totiž deklinací a conjugací, na těch se lámati, čtením i psaním toho, až se oboje čistě otře. Z toho půjde čtver užitek: Předně, čísti se naučí, a to snáze, než na jiném textu, poněvadž se jen koncové slov mění: čímž se potom i pozornost sama tím lépe brousí. Druhé, oblomí sobě v cizím tom písmě ruku. Třetí, naučí se signifikací některého toho slova. Čtvrté, formu dekli-

[1]) dvojím smyslem obrazivosti se napomáhá.

nací (anby se jim bez toho obzvlášť učiti přišlo, a nebyloby bez nesnáze a tesknosti) v pamět sobě jako ze hry uvede. A téhož se per omne studiorum genus[1]) šetřiti můž, aby se dělaje to, což se dělati má, následujícímu brána odvírala, a tak jedné každé práce dvůj neb trůj užitek byl. O, jak to přeušlechtilé compendium![2])

3. O učení sebe i jiného, vždycky spolu, ukázáno v kap. XVIII. fund. IX.; což poněvadž nejen k mocnosti, ale i hbitosti prospívání napomáhá, sem také přináleží.

VII. Jak dělati, aby všecko po stupních šlo?

Mustr toho ukázán v kap. XVI. fund. V., VI., VII., VIII., a v kap. XVIII. fund. V., VI., VII. A podlé toho mustru sformování býti musí všech nových těch, o nichž mluvíme, školských knih, s připojením k tomu pro školmistry jisté a neomylné zprávy, jak jich užívati a všeliké umění rozkošně po stupních v mládež uvoditi mají.

VIII. Kterak věci nepotřebné odměšovány býti mají?

Může se mládeži i na samých věcech něco uspořiti, nezanášeje totiž žádného tím, k čemuž mu přirození způsobnosti nedalo. Nebo jakož zrostliny jiné a jiné své povahy mají, některá chce vlhku, jiná suchu, některá zemi mastné,

---

[1]) při všelikém způsobu učení. [2]) přispoření.

jiná písčité, některá roste na výš, jiná na šíř atd., jak dříví některé jest měkké, jiné tvrdé, některé se dá táhnouti, neb štípati, neb na houžve kroutiti, neb v nádoby strouhati, neb hladiti, neb rýpati atd., jiné nedá; kůň jeden má patrnější k tahu sílu, jiný k běhu čerstvost, jiný k jezdění obratnost, jiný k boji udatnost atd.; jak pes jeden se hodí do francimoru na klín, jiný k vratům na řetěz, jiný ovčáku k stádu, jiný myslivci, a to opět jiný k slídění, jiný k honění, jiný na ptactvo povětrné, jiný na ptactvo vodní: týmž způsobem vtip hlav lidských k jinému a jinému jest. Někdo ke všemu jemný jsa, k muzice jest „asinus ad lyram"; jiný k aritmetice, jiný k poesí, jiný ku písařství, jiný k jinému ani mysli ani vtipu nemá.

Jakož tedy daremné jest z chrta chtíti vyžlence udělati, aneb z vyžlence chrta, daremné rukávního psíčka k stádu dávati, daremné stádního k myslivci atd., item jakož daremné jest pokoušení z osyky houžev kroutiti, z borovice šály strouhati, z fládru obrázky rýpati, eben štípati atd., protože každá ta věc ne k tomu jest (aniž může všecko ke všemu býti, protože k věcem rozdílným rozdílných povah a náklonností potřeba; žádný pak mimo to, což mu dáno, vzíti sobě nic nemůž): i člověka tedy k tomu, k čemu ho přirození nevede, přes moc předce chtíti hnáti, jest s přirozením daremně zápasiti: (Docens enim naturae famulus est, non dominus; confirmator, non reformator) [1]) — aneb se nic nedovede, aneb

---

[1]) Neboť učící jest sluhou přírody, ne pánem; utvrditelem, ne přetvorcem.

nic zvláštního. — Protož lépe jest, k čemu koho přirození nevede, z toho jej propustiti, v naději, že se to jinou stranou nahradí, jakož obyčejně bývá. Nebo když se na stromě jeden roub neb ratolest zčesne, ostatní rostou tím mocněji. A když žádný k ničemu přes moc a vůli svou nebude hnán, nebude míti, cožby se mu příčilo a dlouhou dělalo chvíli; s chutí a hbitě půjde mu jiné všecko.

Kapitola XX.

Specialis scientiarum methodus,

t. krátké obnovení, jak snadně, mocně a hbitě člověk naučen býti můž, znáti čehokoli.

Složmež to již v summu, aby pospolu zřetedlně stálo všecko, a nejprvé, jak se snadně, mocně a hbitě učiti máme znáti věci; potom jak snadně, mocně a hbitě dělati všecko, jak snadně, mocně a hbitě v jazycích prospívati, jak snadně, mocně a hbitě v mravích cvičiti, a naposledy i v pobožnosti.

K nabývání známosti věcí přináleží: Osvěcování vtipu, aby jemně bral, co se mu poskýtá, všecko, a zostřování paměti, aby, co chopí jednou, stále zdržela.

Vtip lidský snadně osvítíš, aby i nejskrytější věci chápal, jestliže

1. pokaždé discenta nastrojíš, aby k spatřování věci s chutí, žádostí a pozorlivostí přistupoval. Což schválením jemu vzáctnosti, užitečných

nosti, líbeznosti věci té, k níž přistupuješ, nenesnadně se zpraví;

2. po stupních ho povedeš od věcí bližších k dalším, a známějších k neznámějším;

3. jestliže jemu všecko, co chopiti má, vymalované (nemůžli sama živá věc tu býti) před oči postavíš, makati, voněti, koštovati, slyšeti mu každou věc dada, aby vlastními svými smysly jí se dotýkaje, s ní se seznámil.

4. Jestliže mu teprv o ní vypravovati budeš, což jest, odkud, k čemu, kdy, jak, proč, pokud se jí užívá atd., vše řečí krátkou, prostou, srozumitedlnou.

5. Jestliže se tytýž zeptáš, rozumíli, a aby to sám obnovil, poručíš; kdež nepochopilli čeho právě, plněji mu to vysvětliti a opět po druhé i po třetí zexaminovati (vše přátelsky, vlídně, domácky), příčina bude.

6. Naposledy, jestliže ho vždycky od veřejnosti k částečnosti povedeš, napřed ouhrnkem celou věc předkládaje a potom ji drobněji po částkách rozbíraje do konce, a neb pokud třeba.

Tak vyrozumí všemu, aniž možné bude nevyrozuměti. Nic mu nebude tak subtilného, ani tak tvrdého, čehoby nepronikl; nic tak vysokého, ani tak hlubokého, čehoby nedosáhl; nic tak širokého ani tak dlouhého, čeho by neobsáhl.

Ku příkladu: o složení lidského těla veliké kniby se píší, a znáti je za nemalé umění se drží, a na samo to mnoho času se vynakládá, ješto to naším methodem ani těžká ani dlouhá práce nebude, takto: Vezmi z anatomie některé skeleton těla lidského (anebo místo kostí z dřeva

je udělati dáti) a napsati na každé kosti černidlem zřetedlně jméno a povinnost její: udělati za tím z jirchy vnitřní oudy, jazyk, jícen, žaludek, střeva, játra, srdce, plíce, ledviny, slezinu atd., každý v té míře, velikosti a podobě, jak v těle jest, a napsati opět, co jak slove. Týmž způsobem z jirchy také udělati se mohou žíly, arterie, nervy, svazové, musculi [1]) a opět jmény svými vyznamenati; naposledy potáhnouti celé tělo koží. Tuble přiveda Physicae discipulum, jedno za druhým rozvínaje, ukáže mu povlovně všecko; a on jako ze hry vyrozumí všemu. Jakžby to chybilo? jen že na přistrojení toho práce, nákladu, a ovšem pilnosti a prozřetelnosti potřebí bude.

A takovéť vtipu broušení bude i paměti ostření; nebo čemu kdo jednou právě místně vyrozumí, na to zapomenouti nesnadno jest, protože se to hluboce v mozk vrýpí a vštípí. A však předce obzvláštní na cvičení a tvrzení paměti gryfy míti sluší, zvlášť tu, kdež se mnohým a rozličným věcem učiti přijde, a nebezpečenství jest, žeby jedno druhým tytýž zastíněno, ba zaváleno a zasuto býti mohlo.

Trůj pak jest prostředek k tvrzení paměti:

Malování [2])
Zapisování } všeho, s čím se kdy zachází.
Repetování

O zapisování dobrá jest observací Lu-

---

[1]) svaly. [2]) Původně stálo v rukopisu takto: „Dvůj jest prostředek k tvrzení paměti: Zapisování. Repetování.“ Později připsal Kom. vlastní rukou „ma-

dovici Vivis (lib. de trad. Discipl.) těmito slovy: Utilissimum est, quae memoria continere cupimus, ea scribere. Neque enim aliter infiguntur stylo in pectus, quam in chartam; quia videlicet attentio in eo, quod scribimus, diutius immoratur. Item persuadeant sibi omnes, quod revera est, nihil ad amplissimam eruditionem perinde conferre, ut et multa et multum scribere, multum atramenti et chartae perdere. Přeužitečné prý jest, co sobě v pamět uvésti chceme, psáti to. Aniž zajisté jinak to vázne na srdci než na papíru, protože pozorování při tom, co píšeme, déleji se mešká. Za to tedy nech mají všickni, že k nabytí hojného umění nic tak nenapomáhá, jako mnoho a často psáti, mnoho papíru a černidla pokaziti. — A protož nařízeno býti musí, aby cokoli v školách žákům přednáší (hned od té abecedy se začna), to všecko oni psali, jmenovitě, nejen co preceptor před oči jim na tabuli psáti bude, po něm píšíce, ale i vlastní ty své tištěné knihy, z nichž se učí, přepisujíce, a ovšem, cokoli dále potom kdy potřebného ukazovati bude preceptor, všecko z úst mluvícího pérem uchvacujíce a na papír uvodíce. Což jak by se dáti mělo, aby nic s sebou nesnadnosti a tesknosti neneslo, než libost raději, ukáže se v Informatorium školy české i latinské, kdež se věci té i líbeznost i mnohotvarná užitečnost očitě spatří.

---

lování," a na okraji poznamenal: „O malování částečněji výš. Zvláště historie a fabule. Co se namalovati nemůž, teprv zapisování napomůže."

Repetování také potřebné jest, protože se ráz na penízi několikerým udeřením lépe než jedním neb druhým vyrazí. Protož co preceptor chce, aby dobře spamatováno bylo, to při každé lekcí předně sám jednou, po druhé, po třetí vypoví. Druhé, totéž hned také jednomu, druhému, třetímu atd. (a jiní ať poslouchají) obnoviti poručí. Třetí, chvilku jim dá k uvedení sobě tichým repetováním v pamět. Čtvrté, hlasitě zase a z paměti již říkati poručí. — Podle čehož nikdy víc na lekcí preceptor ať nepředkládá, než co se za čtvrt hodinky dostatečně předložiti a vysvětliti můž. Druhé čtvrt hodiny ať je examinuje, vyrozumělili. Třetí čtvrt hodiny ticho buď, a každý tomu na pamět se uč. Naposledy, jeden po druhém z paměti to říkejte. Tak nebude možné, aby hluboce v paměti vždycky neuvázlo všecko. — A však ještě nařídí jim každé soboty repetování, aby jeden druhého vybídnouti a s ním se o to, kdo víc a lépe z věcí téhodne toho předkládaných pamatuje, ohledati mohl; kdež kdo pilnější bude shledán, pochvalu odnese. Čímž netoliko se všecky zvláštnější věci obnoví, ale také k opětování sobě privatně podnětem to bude.

K kterémuž privatnímu repetování rada se jim dávati má (aby na všecko pravidlo jisté bylo), kdy a jak to dělati mají, jmenovitě večer a ráno. Večer má každý pilný student, vezma knížky své, přeběhnouti všecko to, co toho dne slyšel, psal, četl, z paměti se učil, a na to Pánu Bohu se pomodle spáti jíti, tak však, aby co nejpilnějšího z těch věcí jest, to sobě nejpředněji v mysl vzal a s tím i na lůži ještě se obíral,

ažby usnul. Nebo, co se tak u večer paměti svěří, to ona ráno jakoby našla. O čemž L. Vives tak dí: Cubitum iturus lege vel audi aliquid dignum, quod memoriae mandetur, et de quo salubre ac jucundum sit per quietem somniare, ut etiam nocturnis visis discas et fias melior (to jest: Na odpočinutí jíti maje vždycky čti (neb slyš) něco paměti hodného, o čemžby i snîti se užitečné a milé bylo, a ty i z nočních vidění prospěch bral). Jakož co jiného míní v žalmu David, že prý. „i v noci vyučují mne ledví má?“ (Žal. 16, 7.) Protož ráno procítě a Bohu za ochranu poděkuje, hned se na včerejší věci navrať, je myslí přebíhaje, sobě obnov.

Takové toto tolikerým způsobem věcí jednou vtipem pochopených opětování nemožné jest, aby jich v paměti dobře ustanoviti nemělo, zvláště když podlé methodu tohoto všech věcí, na nichž umění moudrosti záleží, takové spořádání, sjetí a spětí bohdá bude, aby nemohlo než jedno na druhé staveno, a samo jedno druhým tvrzeno býti.

Kapitola XXI.

Specialis methodus artium, t. jak snadně, mocně a hbitě člověk naučen býti můž dělati čehokoli?

Kůň k tahu, pták k letu, a člověk ku práci, říkávali staří. Protož není dosti prohlédati v školách věci, a jak co v světě neb v knihách jest, vyrozumívati. Práce také, a to rozličné, uměti potřeba rukama, nohama, jazykem, hlavou, srdcem

atd. A nezle Vives: Theoria rerum facilis est et brevis, nec praeter oblectationem quidquam adfert usus vero arduus est et prolixus, mirabiles ferens utilitates, t. že známost věcí snadná a krátká jest, a mimo líbeznost více nic nepřináší; ale známosti k skutku vedení to že pracné a dlouhé, však mnoho s sebou užitku nesoucí jest. — Nic méně i dělati se všeho, k čemu stvořen jest člověk (oudy jen zdravé maje), snadně naučí, jestliže mu:

1. Ne od makovice stavení začínati, než od gruntu poručíš, to jest, nebudeš mu toho, seč ho ještě není, ukládati, než od malička začínaje, po stupních ho povedeš; takť půjde do všeho šťastně. Nemožné jest malířství od dělání kontrfektů začínati, možné a snadné od dělání punktů a lín; odtud zajisté přijde se k spojování jich a šetření jedné proti druhé proporcí, též k rejsování domů, věží, stromů, živočichů prostějších, a tak vždy dál a výš, vše po zvůli. A' podobnou prozřetedlností musí s každým učedlníkem v každém umění postupováno býti; jinak nebude než těžké, tesklivé, daremní a neužitečné kvaltování a hmoždění.

2. Snadná bude učedlníku každá práce, jestliže mu všeho, co kdy dělati má, zřetedlný mustr ukážeš, aby odkud začíti, kam směřovati, kudy vésti má, vždycky jasně viděl. Tu samo ho přirození, aby se toho chápal, povede, protože žádná opice povahy té, všecko, co jiného dělati uhlédá, po něm dělati, hlouběji v sobě nemá, jako člověk, jen když, jak se co dělá, věděti můž. Protož preceptor, večkoli kdy

učedlníky zavozuje, nejen jim psanou neb malovanou: toho formu dáti, ale také sám, jak se co dělá, pokaždé vždycky zřetedlně ukázati a tak vždycky ve všem jim živým mustrem býti musí; a uhlédá, že po něm rádi s chutí všecko dělati budou, lečby kdo nepodařilý byl, jemuž by do ničeho nebylo; ale i takovít snad v živé dílně živých lidí občerstvějí, aneb metla také něco nápomoci můž.

3. Naposledy, poněvadž snadně v každé práci prospěje ten, kdo ji často dělá, aby tedy učedlníci rádi často dělali, napomůž k tomu toto, aby se jim k cvičení jejich dávala materia libá, s nížby se jim nercili nestýskalo, alebrž rozkoš z ní měli, a ona je sama k sobe vábila. Taková pak materia jsou věci jim prvé již na díle známé a k každodennímu užívání přináležející, též k věku a stavu obzvláštně se trefující.

Dobře pak a vlastně aby se každého díla dělati učil, k tomu také trého potřebí:

1. Exempláře aneb mustru co nejdokonalejšího. Nebo kdo se z zlého učí, jak se dobře naučiti má? Prtákem bude, ne písařem neb malířem dobrým, kdo se z leda písma, z leda malování škrtati učí. Protož dokonalost hned z místa naměřovati se musí, ačkoli jí hned z místa vyhledávati nelze.

2. První okolo předloženého mustru práce a pilnost velice pozorlivá býti musí, aby ani nejmenším trhem (pokudž nejvýš možné) nechybil. Nebo co se tu chybí, těžce se dále potom napraví, protože každá věc, jakou nejprv vezme formu, tu drží, přeformovati se nesnadně dá.

A protož tu preceptorům pilnosti potřebí, aby nejprvnějších lineament dobře dělati učili (tomu zajisté když se naučí, další věci snáze a samy přicházeti budou). Nekvapiti tedy s žádnou věcí v počátcích, než pomalu, zponáhla, povlovně, toliko ať dobře; a musí tu preceptor neliknovati se k každému osobně přihlídati, a jak nástroje do rukou má bráti, jak kdy držeti, obraceti, vésti, jak všecko zpravovati a napravovati, ukazovati. Nebo taková tato první bedlivá pilnost hojně se potom vynahradí.

3. Ohledovati každé věci dotud, až se poddá, a opětovati ji dotud předce, ažby na jisto a hbitě působiti mohl; a bude vyhraná.

Kapitola XXII.

Specialis linguarum methodus,

t. jak se snadně, hbitě a mocně jazykům učiti.

Řeči že spolu s věcmi učiti máme, ukázáno v Kap. XIX., Comp. VI., a však poněvadž jazykům ne spolu, než jednomu po druhém se učíme (i znajíce již věci), obzvláštních na ně grifů potřeba.

Kterémukoli jazyku dokonale se naučiti a plně v něm zmocniti chceme, ten sobě musíme rozděliti na čtyry jako věky:

Dětinský,	v kterémž se učiti přijde mluviti jazykem tím	jakkoli, ledabyl počátek;	a každé to opět	nejprv rozuměti; potom psáti; pak teprv mluviti.
Pacholecí,		vlastně a právě;		
Mládenecký,		ozdobně a krásně		
Mužský,		mocně a pronikavě;		

Aniž jinak než po těch stupních jda, k celosti a plnosti kterého jazyka přijíti možné jest, a neboť bude spletené, kusé, nedokonalé všecko, jakž při sobě na větším díle poznáváme a oplakáváme, kdo jsme tak vedeni nebyli.

Každý pak ten věk opět musí míti tři jako stupně: nejprv zajisté cvičí se uši, aby rozuměly: potom péro, aby psalo; pak jazyk, aby mluvil. První to jest nejsnadnější, druhé těžší, třetí nejtěžší. Vyrozuměti zajisté cizí řeči každý může, trochu při tom pobuda; psáti již jest tíže, však že se chvílka vzíti, pomysliti, lexiků a jiných pomocí užiti může, ne tak těžko; mluviti pak, poněvadž to ex tempore[1]) býti musí, a toho, aby slova i phrases na poskoku byly, potřebí, nejvyšší jest stupeň. — Ukáži toho příklad na jazyku latinském, kterémuž se podlé nynějšího v světě způsobu co nejdokonaleji vynaučiti musí, kdo učeným býti chce. Ten k začátkům míti musí:

Rudimenta neb Tirocinium, kdež nejobyčejnějších a nejsprostějších slov a frází některé

[1]) ihned.

sto do dialogu (s českým všudy výkladem) uveda, připojí se k tomu kratičká jazykem českým zpráva o čtení a vyslovování, deklinování a conjugování latinských slov. — Toto se nejprv pořád čísti bude po třikrát, pro seznámení se s tím, obvyknutí v čtení a vyrozumění. Potom se to po kousku bráti bude, jak mnoho se který den a hodinu v pamět uvésti můž, declinací a conjugací přitom (místo argument) exercitujíc. Naposledy potřetí to do rukou vezmouc, po stránce, dvou, třech, z paměti se říkati a jazyk již latině žvatlati přivykati bude.

S tím dva měsíce strávíc, přijde se k seminarium latinae linguae, všecka již slova téhož jazyka, jak se co kde vlastně jmenuje a vypovídá, obsahující; s českým opět také vlastním výkladem dáno bude v ruce, s připojením k tomu plnější již grammatiky a lexika česko-latinského; kdež seminarium po kousku v pamět vkládaje, grammatiku pak a obojího usum překládáním každodenním z češtiny do latiny jiných a jiných věcí cvičíc, a v tom osm neb nejdél devět měsíců se pomeškajíc, uhlédá se, že při dobíhání roku učedlník nejen v knihách jiných latinských běžných všecko rozuměti, ale bez chyb škodných všecko z latiny do češtiny a z češtiny do latiny přeložiti, nýbrž také všecka téměř myšlení svá jazykem latinským srozumitedlně vynášeti moci bude; a tak dřív roku latiny se zmocní. [2])

---

[1]) N. B. Toto poněvadž by se buď nemožné neb k dovedení nesnadné někomu zdáti mohlo, doložím aspoň o lexiku, jak náramně mnoho na něm zále-

K ozdobné latině přistrojiti se můž Viridarium *) (Florigerium), obsahující v sobě Dialogos de rebus omnibus, methodo seminarii, sed prolixius et phrasi varia figurisque grammaticis et

---

žeti můž, kdyby dobře zpraven byl; jakž zpraveného posavád ještě nevíme v žádném jazyku. — Předně zajisté všickni posavád v češtině, němčině atd. dikcionáře psali, latinu jen do svého jazyka překládajíc. Ješto mládeži české Lexicon Latino-Bohemicum (aneb německé Latino-Germanicum) dávati jest tak mnoho, jako kdybych někomu z Čech do Vlach jeti strojícímu cesty pořádek ne od Prahy k Římu, než od Říma ku Praze dal a tím se jemu zpravovati poroučel. Tu zajisté poněvadž nestojí, kam od Prahy nejprvé se hnouti, než kam od Říma (kdež on ještě nebyl a míst těch povědomosti žádné nemá), nač mu to bude? — Díš, může ten cesty rejstřík zpátkem čísti, od spodu začna. Odpovím: A pročež mu tedy neudělal tak, jakž ho užívati má? Nač jest to tak hrozné ὕστερον πρότερον? Mezitím není možné, aby to s takovým užitkem bylo. Nebo dámli poutníkovi přímé cesty vyznamenání, odkud, kam a kudy, půjde snadně, vždycky před očima, to což míti má, maje, každý vrch, les věži, řeku, zátoku atd. přímo-li k ní směřovati, či na pravo neb na levo nechati, a kam se uhnouti, podlé ukázání svého vida. Sic podlé onoho opačního, více za sebe než před sebe, račím obyčejem, hleděti musí, a to ne bez mnohem větší a zamotanější práce, a tytýž ještě ne bez omylu. Ale takovéto Dictionářů strojení ratoléstka jest veřejného toho a hlavního, v kap. XVIII. fund. IV. ukázaného omylu, že všecko posavád methodo analytica děláváno bylo. To tedy při lexicích veliký jeden omyl (na nějž sám Gregorius Cnapius, polský lexicographus,

*) Viridarium.

rhetoricis ornamentis omnibus intermixtis, ut nempe totum linguae artificium hic prostet. K čemuž se místo praecept připojí traktat de elegantiis, quae sunt 1. Lexicae videlicet idiotismi

---

prohlédna, vydáním Lexici Polonico-Latini jej napravil) se nalézá, pro nějž nemožné jest mládeži platně a hbitě prospívati.

Ale díš: I však u nás také na to prostředek jest. Zdali Rischelius při latinském dikcionáři českého rejstříku, po němž se všecko najíti můž, nepoložil? Zdali M. Adam Sylvam quadrilinguem, kdež čeština všudy napřed stojí, nevydal? — Odp. Tak jest, stalo se oboje příkladem Němců, když to tak v svém jazyku prvé zpravili, a naši jejich šlepějemi jdouc, touž podobně věcí svým posloužili. — Ale tu opět dvůj přenáramně veliký zůstává nedostatek, pro nějž všecko to instituování víc než kusé jest. Předně zajisté od žádného není celý mateřský jazyk proti celému latinskému shledán. Protož v žádném tom dikcionáři, nedím polovice, ale ani třetí, ani čtvrtý díl slov a frází českých není; jakž snadně pozná, kdo náš (bohdá) dikcionář s jinými těmi srovná, aneb sám toho rozumně ohledá. Chtělliby se zajisté kdo uprázdniti, a vezma před sebe některou knihu českou (ne podle latiny psanou, než právě českou, jacíž jsou starých spisové, a zejména Husovy, Chelčického, Michalcovy, Augustovy, Blahoslavovy atd. knihy, rozmlouvání Valaucha s Petrkou, Labyrint světa atd.), čísti je, a co tam slov a frází najde, těch v dikcionáři neb Sylvě hledati, nalezne to, co pravím. nedostatek hrozný, a to nejpotřebnějších a nejplatnějších slov neb způsobů mluvení; tak že z češtiny do latiny ničeho nelze překládati, z latiny pak do če-

latinae l. 2. Grammaticae figurae, nimirum ellipses, pleonasmi, enallagae etc. 3. Historicae, nempe adagia. 4. Poeticae: rhythmus et metrum.

Naposledy půjde, Thesaurus (Viridarium universale), mající v sobě praecepta nova de verborum copia et delectu, loco formalis; materialis v. loco vezmou se před ruku autorové právě latinští, z nichžby se té mocnosti a pronikavosti řeči nabývalo: Senecam, Terentium, Plautum,

---

štiny kuse, tvrdě, nevlastně, tak že to ani české ani latinské nebude.

Nebo i ten jest druhý v týchž dikcionářích nedostatek, že ani ta slova a způsoby mluvení, kteráž shledána jsou, nejsou tak místně a jadrně vyložena, aby s výkladem tím všudy obstáti bylo; často leda se věchtem díra zastrčila, ledcos ledkams. Čehož se na ujmu a zlehčení předků a preceptorů milých nic nemluví (požehnaná buď památka všech, kteříkoli upřímně vlasti tím, čím mohli, sloužili), ale proto, že mámeli sobě z nedostatků pomáhati, vyrozumívati jim musíme. Ne pojednou vysýpá dary své Pán Bůh; po stupních moudrost jeho vždycky a všudy kráčí. I naše invencí, ač předešlých nedostatků mnoho napraviti mohou, novými však a jemnějšími invencími že zastíněny býti mohou, víme: a že bohdá skrze discipule naše budou, naději sobě děláme.

Lexiku tedy žádáme takového, podlé něhožby i latinské všelijaké knihy do pěkné, libé, dokonale češtiny snadně a ze hry překládány, i zase cokoli českého do pěkné latiny (a to ještě buď Ciceronovým, neb Plautovým, neb Tacitovým atd. stilem, jak kdo chce) uvozováno býti mohlo. Jakýž lexikon již začat, a požehnáli milý Bůh života, dle možnosti dokonán bude.

Caesarem, Ciceronem, Sallustium, Livium, Horatium, Virgilium etc., a za tím jakékoli autory.

Týmž způsobem i čeština (a komu toho potřeba, i němčina) k nabytí v ní dokonalosti předkládati se musí. A na češtinu sic pro školní naši mládež bystré prostředky již míti budeme, skrze něž se bohdá snadně k tomu poslouží, aby se nám Plautové, Ciceronové, Virgiliové atd. v jazyku našem množili; na němčinu také aby pro naši českou mládež pomoci nějaké platnější než posavád byly, na to myslíme.

V řeckém a hebrejském dosti bude míti Tirocinium a Palaestram. A na téchť se cvičení jazyka při mládeži naší ve školách našich staví.

Budeli komu vlasky, hišpansky, fransky uměti také potřebí, latině uměje, za málo některý měsíc tomu se naučí, zvlášť vyjdeli Methodus instituendi Ph. Claumii, kterýž vlaskému jazyku nevíce než 1 měsíc, hišpanskému tolikéž, franskému půl druhého dává, a ovšem peregrinujíc k tomu do těch zemí. Též budeli kdo chtíti syrský, kaldejský a arabský připojiti, z hebrejského k nim volný přístup bude.

Přijde pak v jazycích nejvíc pamět brousiti, víc než in scientiis et artibus; nebo se na větším díle všecka slova, frases, sentencí, periody, nýbrž celé knihy v pamět uvésti musejí, aby kdykoli o čemkoli psáti a mluviti potřebí, na poskoku byly. Což sic nemálo práce i času potřebuje, a však se lekati toho netřeba; protože pamět není jako sklenné hrdlo, kteréž, jaké jest, také zůstává, roztáhnouti se nemůž; ale jest jako ústa neb žaludek živočicha, kterýž čím více v se

přijímá (jen rozšafně), tím více potřebuje a žádá, protože se sílí. Tak štípek malý pomaličku vláhu země pije; však čím víc pije, tím víc roste, a aby více píti mohl, k tomu se způsobuje. Protož mladého věku z paměti se učením šanovati netřeba, nýbrž šanovati škoda jest. Quintilianus o tom tak: Pueri quotidie quam plurima ediscant, etquaecunque aetas operam juvandae studio memoriae dabit, devoret initio taedium illud. Ludvík Vives světleji: lib. 3. de trad. discipl. Prima aetate exerceatur memoria, quae excolendo augetur. Multa ei commendentur, cum cura, et saepe. Nam illa aetas laborem non sentit, quia non expendit. Ita extra laborem ac negotium dilatatur memoria et fit capacissima, to jest: V prvnímť jest věku cvičiti pamět, kteráž broušením se množí; protož jí mnoho poroučej, pilně a často. Nebo věk ten práce necítí, protože nerozvažuje. Tak bez práce a zaměstnání rozšiřuje se pamět a prostranná učiněna bývá. Tentýž in Introduct. ad Sap. Num. 180. dí: Memoriam quiescere non sines. Nihil est, quod aeque labore gaudeat et augeatur. Commenda ei quotidie aliquid; quo plura commendabis, hoc custodies omnia fidelius; quo pauciora, eo infidelius, to jest: Paměti odpočívati nedej. Nic není, což by tak rádo v práci bylo a prospívalo. Svěř jí každý den něco. Čím jí více svěřovati budeš, tím toho ostříhati bude věrněji; čím méně, tím nevěrněji.[1]) — A takovéto paměti cvičení že i dále potom v mužském věku trvati má, svědčí

[1]) str. 119.

Cicero, tak pravě: Exercenda est memoria ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis.[1])

Fortel pak k snadnému slov, frází, sentencí spamatování tento jest znamenitý a zkušený: aby text latinský do češtiny sobě přelože, hned zase (autora daje v stranu) z českého svého do latiny překládal, a potom zase autora vezma, podlé něho výklad svůj napravil. Tak zajisté slovo slovem, phrasis phrasí se vážíce a společně na se ohlédajíce, jako ze hry se v pamět loudí a váznou.

O repetování, kterýmž se všecko v paměti tvrdí, v kap. XX. oznámeno.

Kapitola XXIII.

Methodus morum in specie.

Jak obzvláštně mravům prospěšně učiti.

*) V mravích a ctnostech mládež cvičiti není nesnadné, (poněvadž jsme v kap. V. prokázali, že všeliké harmonie kořeny v sobě má člověk), jestliže se

**) 1. cvičení časně začne, dřív než se ne-

---

[1]) Cvičiti se má pamět učením se do slova co nejvíce spisů, a to i našich i cizích.

*) Mravů dobrých mládež nabývá: **) 1. časným v ně zavozováním,

způsobové a nectnosti hnízditi začnou.[1]) Nebo neoseješli z jara časně rolí, vydá sic ona byliny, ale jaké? Koukol, ostí, bodláčí, kopřivy a jinou chamraď; jíž mášli úmysl kořeny podtrhati, snáze to zpravíš, časně podoraje a semenem dobrým zemi zaměstnaje (aby onyno místa, vláhy, síly a zniku neměly), nežli potom jednu po druhé tu tu neřest (an tě bůsti, pichati, páliti konečně budou) vytrhávati chtěje. A zdaž sic nevíme, že čím hrnek nejprvé navře, tím zapáchá vždycky? lahvice také vodou napitá vodnatost vždycky drží; každé víno v ní vyvětrá. Vlna, kterou barvu nejprvé chytí, tu drží; přebarviti se nedá. Vosk a gyps za měkka se formují snadně, a ráz jaký chceš na sobě vytisknouti dají; než jak zatvrdnou, darmo jest předělávati je; protož první a převeliký, na němž všecko skoro záleží, fortel jest, hned z maličkosti dítě k dobrým povahám a obyčejům vésti.

*) 2. To pak vedení nejpředněji na tom záleží, aby dobré příklady ustavičně před očima měli. Doce facienda, sed faciendo. Uč je činiti činěním; nebo děti opičátka jsou; co uhlédají, dobrého neb zlého, hned dělají. Protož rodičové, chůvy a čeládka středmě, mírně, vážně, k sobě vespolek uctivě, a všelijak mravně a ctnostně vésti sobě mají, pro dítky; ovšem pak preceptoři nejvýbornější z lidí býti musejí, obyčejů a povah líbezných a pravé ctnosti zrcadlo, protože se k nim jistotně discipulové formovati budou.

---

[1]) viz kap. V. „O mravích a ctnostech,“ a kap. VII.
*) 2. příkladu dobrého jim dáváním,

*) 3. Připojovati se však mohou i poučování, aby vždy rozumně, co dělají, dělali, a že se tak dělati má, věděli. Kteráž poučování mohou se konati buď vlastními slovy aneb podáváním pěkných povědění z písem mudrců, a aby se jim z paměti učili. Nebo Šalomoun dí, že slova lidí moudrých jsou ostnům podobná a hřebíkům vbitým (Eccles. 12. 11.); a tím ukazuje, že jak se hřebíkem něco zaráží, aby se neviklalo, a ostnem se hovádko k tahu neb běhu pobádá, tak pověděními jemnými k běhu ctnosti mysl zdárná se nejen tvrdí, ale i ponouká.

**) 4. A jakož příklady a napomínání k ctnostem stále jim obmýšleti sluší, tak zase naproti tomu příklady zlé a řeči neb slova nákažlivá všelijak od nich vzdalovati. Nebo poněvadž jsouce porušeni, sklonnější jsme z přirození ke zlému, nebezpečenství jest, aby se zlé raději nechytalo než dobré, kdyžby se oboje na oči a mysl jim pouštělo. Protož všeliké nákaz příčiny od nenaprzněného ještě věku s pilností odháněti, veliká opatrnost bude; jako jsou tovaryšstvo zlé, řeči oplzlé, knihy neužitečné, až i zahálka všelijaká. Lidé zajisté, nic nedělajíc, zlého dělati se učí, protože mysl prázdná býti nemůž, a nezaneseli se něčím potřebným, prázdnými, marnými, ničemnými věcmi sama sebe zanáší. Pro kterouž příčinu dobré jest, aby vždycky v něco zavozovány byly děti, aspoň ve hru nějakou, kterážby zdraví těla aneb čerstvosti mysli napo-

*) 3. slovy jich při tom poučováním, **) 4. ne příkladů odvracením

máhala, a za tím čas, kterýžby zahálkou se byl ztrávil, minul. Když poodrostou a v ctnostech se pozmocní, ne tak jim škoditi moci bude, cokoliby potom (poněvadž z světa nelze) zlého viděti, slyšeti, čísti jim se dostalo. Jakž onoho mládenečka příklad ukazuje, kterýž u Platona mudrce vychován byv, když se k otci svému dostal, a u něho (mezi jinými nezpůsoby) smích a chechtání nemírné spatřil, podivil se, a že on toho u Platona neviděl, pravě, navrátiti se odtud pospíšil. Totoby sic mohlo býti, aby preceptor sám některé nezpůsoby (zvláště k nimž mládež sama z sebe náchylna) ukazoval, a jak to mrzuté jest, stěžoval; ku příkladu, na jedné noze co čáp státi, podepra bradu seděti, sem tam zevlovati, na lidi prstem ukazovati atd. A k té potřebě dobrý jest grobián, takové nevycvičených lidí nemravky pospolu a žertovně ukazující; nedalliby kdo na se na pozoru, aby týrán býti mohl.

*) 5. A poněvadž sami řídko tak bedliví býti můžeme, jakž potřeba, neškodí rodičům za pomocníky sobě přivzíti buď z dítek starších, neb čeledínů vážnějších, kteřížby i v nepřítomnosti jejich na mravy pozor dávali. Preceptoři pak mohou v každé classí pomocníky zříditi z discipulů svých, o čemž viz v kap. XXVI. plněji.

6. Naposledy, poněvadž bázeň a ostýchání při mladých býti musí, majíli na cestě ctnosti zdržáni býti, kázně také k cvičení mládeže nevyhnutedlně potřebí. Nebo kde není kázně, není bázně. A kázeň, pravím, že býti musí, ne

*) 5. pomocníky při tom, **) 6. kázní rozšafnou.

tak pro učení (kteréž když se náležitým pořádkem vede, samo z sebe vnadou a libostí jest lidské mysli a nucení žádného nepotřebuje), jako pro mravy; aby jmenovitě otec, matka, péstoun, preceptor, kdekoli co neslušného vidí, netrpěl, ale hned napomenul, okřikl, přemrštil, jak potřeba. Nebo poučování světlo, a cesta života jsou domlouvání vyučujícího, dí Šalamoun. Přísl. 6, 23.

Ctnostem pak učeni musejí býti všechněm, žádné nevynímajíc, vnitř i zevnitř.

Vnitřní hlavní ctnosti jsou: opatrnost, středmost, udatnost a spravedlnost. — Opatrnosti pravým o všech věcech poučováním nabývati budou snadně, poněvadž rozdíl pravý mezi věcí a věcí všudy uměti dělati, všeliké opatrnosti základem jest. — Středmosti a mírnosti zvykati budou v jídle a pití, snu a bdění, prácech a kratochvílení atd., aby všudy, čeho kdy čas, a pokud míra, užívati se učili, jinak nic. — Udatnosti cvičení bude v přemáhání samých sebe a skrocování žádostí, vášní, netrpělivosti, hněvu atd. slovem zvykáním po jiného raději vůli choditi, než po své, a poslouchánim ochotným starších ve všem, co poroučí, byť proti rozumu a mínění jejich bylo. Nebo ne nadarmo Lactantius napsal: Qui equos recte alunt, eos primum docent parere freno; pueros igitur qui instituere vult, primum assuefaciat, ut dicto sint audientes.[1]) Takť jest v prav-

[1]) Kdo koní dobře hledí, nejprvé je učí býti uzdy poslušnými; chlapce tedy kdo vyučovati chce, přede vším k tomu nechať je navykají, aby poslouchali na slovo.

dě: Rossbereiter nezpraví při koni nic, jestliže ho sobě nejprv nepojme v uzdu, aby se mu nejinak, než po jeho vůli obracel. (Viz o tom Sirach v kap. 30, od 1. do 14.) — Naposledy spravedlnost v nich kořeny klásti bude, budouli učeni a přidržíni, aby žádnému neškodili, žádného neurážeti a nekormoutili vědomě, nýbrž každému, co jeho jest, oddávali, pravdu vždycky milovali a mluvili, lži a lsti utíkali, v hod se komu mohou činili atd.

Zevnitřní ctnosti budou zvyklé mezi lidmi vlídnosti ceremoni, uměti k vyšším pokorně a uctivě, k rovným šetrně, k nižším přívětivě, ke všechněm ochotně se míti, přicházející vítati, k nimž sami přicházejí, pozdravovati, pozdravujícím děkovati, a to jak kde sluší, s klobouku snětím, ruky podáním, políbením, pokloněním, v stranu ustoupením atd., též prozřetedlným poselství přednešením, a zase šetrným, načby tázán byl, odpověděním, a podobně.

K tomu všemu mladého sobě milostně navésti můž, kdo napřed položených v kapitole této regulí šetří.

Kapitola XVIV.

Methodus pietatis,

t. jak obzvláštně pobožnosti svaté mládež učiti.

*) Apoštolské napomenutí, abychom pečovali, kterakby duch i duše i tělo bez úhony cho-

---

*) Na pobožnost největší v školách pozor býti má,

váno bylo (1. Thess. 5, 23), v tomto o vedení mládeže uvažování tak na pozoru býti má, abychom, co mezi tím trojím nejpřednějšího jest, k tomu nejpředněji směřovali. Nejpřednější pak jest duše, obraz nesmrtedlný nesmrtedlného Boha. Jakož tedy o chování těla v kap. XV., a o formování (skrze umění a mravy) ducha neb mysli v kapitolách následujících až posavád mluveno: tak již o ozdobě duše, to jest pobožnosti svaté, se promluví.

Kteráž ačkoli Boží dar jest a z nebe se působením Ducha svatého dává, poněvadž však týž Duch svatý pomocníky míti chce, kteříž by rajské jeho strůmky viditedlně štěpovali, zalévali, oklešťovali (1. Kor. 3, v. 6. 8.), spravedlivé jest, aby oni práce a povinnosti své způsobu a pořádku vyrozumívati se snažovali.

*) Předně pak, aby vždy všech, kdož to čísti budou, mysl na věc tuto obrácena byla, ještě to obnovím, že všecko mládeže cvičení od pobožnosti se začínati, i po veškeren cvičení čas nejvyšší na ni pozor obrácen býti má. Čehož důvodové tito jsou:

**) 1. Co nejpřednější jest, napřed jíti má. Nejpřednější pak jest to, což nejpřednějšímu našemu cíli, věčnému totiž s Bohem spojení, nejpředněji napomáhá, jenž jest pobožnost. Nebo Písmo dí, že proroctví přestanou, jazykové utichnou, umění v nic přijde, ale láska zůstane na věky (1. Kor. 13.) Co tedy k věčnosti patří,

---

*) protože **) 1. pobožnost nejdále patří,

nejhlouběji a za základ všemu jinému kladeno býti má.

*) 2. Nejsnáze jest pobožnost nejprv štípiti v srdce lidské, dříve než se ono marnostmi nějakými zanese a zaplaví. Tak jako snáze oheň hasiti v jiskře, než se rozhoří, a vodě tok zastaviti zacpáním pramene, než potom děláním hrází; a snáze vyčistiti od koukole obilí, když růsti počíná, než potom: tak i vzdělávání pobožnosti, an i s tím ještě práce bude podrostající zlé výstřelky vytínati.

**) 3. Nádobu, do níž drahou mast klásti míníš, vyčistiti nejprv potřebí: sic se zasmradí, zkyselí, zkazí. (Sincerum est nisi vas, infundas quidquid, acescit.) Duši tedy svou, do níž moudrost shromažďovati máš úmysl, napřed musíš vyčistiti, nechcešli, aby umění tvé smradem pýchy a marnosti zohaveno bylo.

***) 4. Kdokoli k cvičení moudrosti přistupuje, potřeba mu vůdce a učitele, Ducha svatého, kterýž sám dokonalým učitelem jest a slove a uvodí ve všelikou pravdu. Ten pak Duch, svatý jsa a duch kázně, utíká lsti a odstupuje od myšlení nerozumných, protože přicházející nepravostí přemožen bývá. V duši zajisté nešlechetnou nevchází moudrost, aniž bydlí v těle podmaněném hříchu.“ (Sap. 1.) Protož host ten, učitel nebeský, napřed hledán, zván, uvozován, však do příbytku čistého, býti musí.

---

*) 2. nejsnáze se nejprvé vštípí, **) 3. k nabývání jiných umění srdce nastrojuje, ***) 4. vůdce moudrosti, Ducha sv., dosahuje,

*) Pán Bůh zákonem všecky prvotiny sobě přivlastnil; zdali tedy ne prvotiny věka našeho také? Obzvláštně pak pozorování hodné jest, co o štěpování stromů byl nařídil. Slova jsou tato: „Když v zemi své nasázíte všelikého stromoví, ovoce nesoucího, tedy obřežete neobřezání jeho, jenž jest ovoce jeho. Po tři léta budete je míti neobřezané: nebude jedeno. Čtvrtého pak léta buď posvěceno k chválení Hospodina, a pátého teprv léta sami z něho jísti budete, aby vám Hospodin rozmnožil úrody jeho. Nebo já jsem Hospodin, Bůh váš“ (Levit. 19, 23. atd.).

Co že to medle? Zdaliž Bůh o stromy pečuje, či na prosto pro nás to praví? Pro nás jistě. (Viz 1. Kor. 9, 9. 10.) Což tedy to jest? Po tři léta zamítati ovoce, čtvrtého roku posvětiti je Hospodinu, pátý teprv sobě? a budeli to činěno, že rozmnoží úrody naše? — Toto jest: Strůmkové ti, v zemi izraelské štípení, jsou mládež v církvi zrozená. První tři léta jsou léta mladosti; v nichž, co se s námi rodí a roste, divočina jest (rovně jako při jiných ven z církve zplozených), kteráž se odřezovati a preč odmítati musí. Potom prvotiny snažností našich dány mají býti Bohu, a teprv pak, co k životu tomuto patří, toho hleděti. Ten pořádek budeli ostříhán, slibuje Bůh rozmnožovati při nás dary své; a naposledy právem svým toho vyhledávaje poroučí, aby se tak dálo. Nebo (prý) „já jsem Hospodin, Bůh váš.“ Jinak tedy nelze.

---

*) 5. jest prvotinami srdce našeho,

*) 6. Sama pobožnost zaslíbení má přítomného i budoucího života (1. Tim. 4, 8. Mat. 6, 33.). Obzvláštně pak zjevování tajemství samým bojícím Pána se slibuje. (Žal. 25, 14.). A za touť příčinou bázeň Boží počátkem, kořenem, studnicí, pramenem, korunou moudrosti se nazývá. Což i pohané znamenali; protož Cicero řekl: Deum cole, et omnia facies divino instinctu, t. Boha cti, a bude tě vnukáním svým říditi. To zajisté rozum sám ukazuje, že kdo se k světlu obrací, od světla osvěcován bývá; čím blíž, tím víc. Bůh pak světlo jest.

**) 7. Radí nám rozum náš i Písmo svaté, abychom „pracem svým přiměšovali vždycky veselost srdce, protože ta jest život člověka“ (Syr. 30, 23.). Již pak veselosti žádné na světě není a býti nemůže nad veselost svědomí dobrého v Bohu, pro kterouž se člověk pobožný stromu při vodách živých štípenému, vždycky se zelenajícímu a vždycky kvetoucímu (Žal. 1, 3. a 92, 13.), naproti tomu nepobožný vřesu na poušti, v místech vyprahlých vadnoucímu (Jer. 17, 6.), přirovnává. A protož pobožnost všech našich snažností, všeho potěšení, vší moudrosti, všeho života, přítomného i budoucího, začátkem, základem, kořenem, podporou jsouc, napřed jíti má neproměnně.

***) Naposledy z pohanských mudrců pří-

---

6. má zaslíbení největší, **) 7. dává mysl veselou při delších pracech, ***) 8. jest vrch dokonalosti; protož nejvýš, jako terč všeho, stavena býti má.

kladu totéž mocně vyvodím; mezi nimiž, kteří nejvýš v moudrosti přišli, Socrates, Plato, Seneca, Epictetus, Cicero, na to též přicházeli, nač naposledy Šalamoun, aby se o formování srdce k vůli Bohu starali; což knihy jejich ukazují. Nýbrž sám disputator Aristoteles, všecken život v hlubokém toliko filosofování stráviv, při smrti. zvolal: Ens entium, miserere mei! O ty, kterýž jsi bytnost bytností, smiluj se nade mnou! Protož, co tento při smrti teprv uznal, nač jiní ti po dlouhých teprv zápolích přišli, my proč bychom našim z místa hned za cíl a terč nevystavovali? Tak Bůh káže, tak rozum velí, tak potřeba nutí; nelze jinak. Na tom stůj nepromĕnitedlně, ať školy naše křesťanské chrámové pobožnosti a Ducha svatého dílny jsou!

Amen, Ježíši Kriste, Amen, Amen.

V čem pobožnost záleží?

*) Pobožnost (krátce mluvíc) jest ochotné, libé, ustavičné srdce našeho po Bohu se obracení. Což se děje myslí, vůlí, skutkem.

**) Myslí se po Bohu obracíme, když na něj, jakožto svého učinitele a zdržovatele, dobrodince a otce, v němž živi jsme, hýbeme se i v bytu trváme, ustavičně pamatujíce, ve všem všudy, cokoli vidíme, slyšíme, okoušíme, cítíme, a čeho se dotýkáme, šlepějí moci, moudrosti a dobroty jeho šetříme.

---

*) Pobožnost po Bohu obrací, **) mysl,

*) Vůlí, když jej svrchovaným svým dobrým býti poznávajíce, z vnitřností srdce milujeme, po ničem na tom světě víc, jako po milosti a přízni jeho, netoužíce, ničeho na tom světě víc, jako rozhněvání a nemilosti jeho, se nelekajíce.

**) Skutkem, když ve všem vůli svou vůli jeho poddáváme a všecky povahy své k jeho Božským ctnostem tak formujeme, aby čistoty a svatosti, spravedlnosti a milosrdenství pravý, právě vyražený Boží obraz při nás se stkvěl. — Blahoslavený, kdo toho trého dojde.

Jaký toho základ?

***) Máli pak to tré v mládež uvozováno býti mocně, musí se pravý toho základ věděti, jenž jest trůj: Písmo, svět a sám člověk. (Scriptura, natura et providentia particularis.)

V Písmě musíme poznávati Boha, jakéhož se nám zjevil v hlasu svém; v světě, jakého se nám vyobrazil v skutcích svých; v nás samých, jakého se nám ukazuje v dobrodiních a soudech svých; ač všecko to sic tré původně se Duchem Božím v písmích svatých vyjevuje, potom vlastním skutků Božích spatřováním rozumu našemu rozvíná, naposledy vnitřní čitedlností srdce stvrzuje.

A protož musí to býti, aby všickni učedlníci pobožnosti napřed a nejvíc hleděli Písem svatých. Co zajisté Hyperius řekl, že (in scriptura nascitur

---

*) vůli, **) skutky. ***) Pobožnost jde z zpytování písem, skutků Božích, svědomí.

theologus) se theologus v písmě vyléhnouti musí, to svatý Petr šířeji obrací na všecky Boží syny, že „znovu zrozeni býti musejí z neporušitedlného semene, živého slova Božího, zůstávajícího na věky.“ (1. Petr 1, 23.) Tato tedy svatá kniha, biblí, v školách křesťanských Alpha i Omega býti musí, aby všickni křesťanští mládenci, příkladem Timotea, od dětinství Písma sv. znajíce a slovem víry vykrmeni jsouce moudří byli k spasení. (1. Tim. 4, 6. a 2. Tim. 3, 15.) — Zatím potom teprv místo bude filosofii, protože tehdáž teprv rozumné bude a užitečné všelijakých Božských i lidských skutků spatřování a vším tím svědomí svého vzdělávání.

Jaké cvičení?

*) Co veliký muž D. Martin Luther řekl, že tria faciunt theologum, meditatio, oratio, tentatio,[1]) to my sem obrátiti můžeme a musíme (nebo jiné cesty není), že právě pobožného křesťana činí toto tré: přemyšlování, modlitba, pokušení.

**) Přemyšlování jest Písem svatých, skutků Božích a dobrodiní při sobě Božích časté, bedlivé, nábožné zpytování a rozvažování. Což jak se užitečně konati má, mládeži ukázati potřebí bude, jakož při částečním potom vypisování, co kte-

---

[1]) Tři věci činí theologa: přemyšlování, modlitba, pokušení.

*) Pobožnost při člověku vzdělává se a zdržuje **) 1. přemyšlováním častým,

rému věku přísluší, ukazovati se nepomine. Summa jest: aby se učili všudy šetřiti a porozumívati, že všech věcí počátkem, prostředkem i dokonáním jest Bůh sám; protože z rady vůle jeho plyne všecko; (buď že co činí on sám, buď že, aby se dálo, dopouští); mocí a moudrostí jeho že jde v řídí se všecko; k slávě milosti a spravedlnosti jeho že musí vyjíti všecko.

*) Modlitba jest časté, a jako ustavičné k Bohu vzdychání, a to jak pro posilování srdce v Bohu a vážení odtud potěšení a radosti, tak i pro dosahování při všech věcech rady a pomoci. Nebo na tom stojí, že my „nic nemůžeme sami z sebe, jakožto sami z sebe, ani pomysliti něco dobrého, ale všecka naše dostatečnost toliko z Boha jest.“ Musíme tedy učiti se o všecko vždycky k Bohu patřiti, tak jako oči služebníků k rukám pánů obráceny jsou (Žal. 123), tak aby každý z nás ve všem vždycky Boha se dokládaje, naprosto více s Bohem nežli s lidmi času trávil. Což snadně býti může, jestliže nejen se k modlitbám uprázdně, na kolenách kleče, ruce zdvihaje, hlasem volaje (což obzvláštního místa a času vyhledává), ale při jakékoli práci, v jakémkoli hluku, leže, stoje, chodě, sedě, mluvě, poslouchaje, a cokoli dělaje, na Boha vzpomínati, láskou, nadějí a žádostí k němu se vznášeti budeš. Nebo toť jest, což o Enochovi zapsáno, že stále chodil s Bohem (Gen. 5.).

**) Pokušení jest průba a examen, jak mnoho člověk v pobožnosti prospěl, vyjevující; a jest

---

*) 2. modlitbami, **) 3. pokušením,

troje: lidské, ďábelské, Božské. Lidské: vlastní a cizí. — Vlastní zkušování sebe samého tytýž v svědomí, chováli se ve všem vedlé vůle Boží, čili se někde něco, a jak mnoho nedostává. Cizí: přátelské i nepřátelské. Přátelské, předložených někdy na to i jiné vytazování, aneb nepatrným způsobem v pilnosti, věrnosti, tichosti atd. zkoušení. Nepřátelské, když nás kdo nenávidí, podhlídá, sočí, pomlouvá, utrhá, loupí, trápí jakýmkoli způsobem. Ve všem tom, hle, musejí mladí osvěcováni býti, aby věděli, i sami jak v ustavičné stráži svědomí držeti, i jakýmkoli bližních svých průbám obvykati, věříce, že i když nám Bůh člověka po boku neb nad hlavu sází, toho darmo nečiní. Ovšem pak jak ďábelská pokušení znáti, jak Božská od nich rozeznávati a v obojích jak se trpélivě, stále, tiše, vroucně chovati, aby věděli a uměli, k tomu jich nastrojovati potřeba. Což vše níže na svých místech bohdá činěno, a forma všeho toho v každé škole ukázána bude.

Kapitola XXV.

Že majíli právě křesťanské školy býti, pohanské knihy odbyty býti musejí.

*) Nevyhnutedlná káže potřeba, čehož jsem v předcházející kap. navrhl, o to šířeji promluviti; že chcemeli právě křesťanské školy, pravé pobožnosti dílny míti, musíme knihu Boží, biblí

*) Místo pohanských knih Písmo sv. do škol uvedeno býti musí.

do škol uvedouc, všecky naproti tomu pohanské knihy ze škol vyobcovati; jinak svého při mládeži cíle nedojdeme.

*) Předně zajisté nevyhlásil Bůh lidem žádné jiné školy, kromě v síňci své, u úst svých, to jest v Písmích svatých. Tak zajisté mluví Bůh: „Slyš Izraeli! Hospodin, Bůh tvůj Bůh jeden jest. Protož budou slova ta, kteráž já přikazuji tobě dnes, v srdci tvém, a budeš je opětovati synům svým a mluviti o nich, když sedneš v domě svém, i když půjdeš cestou, léhaje a vstávaje. Uvážeš je za znamení na ruce své, a jako náčelník mezi očima svýma. Napíšeš je také na veřejích domu svého a na branách svých atd. (Deut. 6, 4. atd.) A u Izaiáše: „Slyšte nebesa, a pozoruj země; nebo Hospodin mluví“ (Iz. 1, 2.). „Já, Hospodin Bůh tvůj, učím tě, aby prospěch bral, a vodím tě po cestě dobré“ (48, 17.). Item, „nemáliž se lid na Bohu svém dotazovati?“ (Iz. 8, 17.). A Syn Boží dí: „Zpytujte Písma.“ (Jan 5.) atd.

**) Vyhlásil Bůh slovo své za dokonalou reguli života a za dostatečné rozumu světlo. Nebo tak skrze Mojžíše lidu svému mluvil: „Viztež, naučil jsem vás ustanovením a soudům! ostříhejtež jich tedy a čiňte je. Nebo to jest moudrost vaše a opatrnost vaše před očima národů, kteříž slyšíce ustanovení tato, řeknou: Jistě lid moudrý a rozumný jest národ tento“ (Deut. 4, 5.). A k Jozuovi: „Neodejdeť kniha zákona toho od úst tvých,

---

*) 1. To samo od Boha jest (immediate) lidu Božímu dáno. **) 2. Jest dáno za světlo rozumu lidského.

ale přemyšlovati o něm budeš dnem i nocí: nebo tehdáž šťastný budeš na cestách svých a tehdáž opatrný budeš." (Joz. 1. 8.) A skrze Davida: „Zákon Hospodinů dokonalý, občerstvující duši; Hospodinovo svědectví pravé, moudrost dávající neumělým, osvěcující oči" atd. (Žal. 19.) Až i skrze apoštola: „Všeliké písmo od Boha vdechnuté užitečné jest k učení, aby dokonalý byl člověk Boží" (2. Tim. 3.). — Což podobně všickni nejosvícenější svatí muži znávali a vyznávali. Chrysostomus dí: Quidquid vel discere vel ignorare opus est, in scripturis discimus[1]). Cassiodorus pak: Scriptura in schola coelestis etc.

*) Mimo to zapověděl Bůh lidu svému zjevně jinam se na učení obraceti. Takto praví Hospodin: „Cestě pohanů neučte se. Nebo ustanovení národů těch jsou pouhá marnost" (Jer. 10, 2.). A opět: „Neníliž Boha v Izraeli, že jdete dotazovati se Belzebuba, boha Akaron" (4. Král. 1, 3.)? Item: „Nemáliž se lid na Bohu svém dotazovati? Protož k zákonu a k svědectví. Pakli nechtí, nevzejde jim záře" (Iz. 8, 20.). — Proč to? Protože všeliká moudrost ode Pána jest, a s ním toliko zůstává na věky. Jedenť jest sám moudrý, hrozný velmi, sedící na trůnu svém. Sic kořen moudrosti komu jest zjeven? a důmyslnosti její kdo vyrozuměl (Syr. 1.)? Ač světlo nebeské vídali, cesty však umění nepoznali. Není slycháno v zemi kananejské, ani vídáno v Téman; ani sy-

---

[1]) Cokoli buď se učiti buď nevěd ěti třeba, z Písem se učíme.

*) 3. Bůh ku pohanům na učení se obraceti nedá,

nové Agar, kteříž vyhledávali rozumnosti, ani kupci Maranští, vykladači pohádek, nepoznali cesty moudrosti. Ale ten, kterýž ví všecko, povědom jest jí a vynalezl ji rozumem svým. Vyhledal všelikou cestu umění, a dal ji Jakobovi, služebníku svému, a Izraelovi, milému svému (Baruch 3.). Neučinilť tak jiným národům, protož soudů jeho nepoznali (Žal. 147.).

*) 4. Pakli se kdy od zákona jeho k vnadám postranním obracel lid jeho, nemlčel k tomu Bůh, ale to stěžoval, nejen jim za největší nesmyslnost pokládaje, že studnici moudrosti opouštějí (Bar. 3, 12.), ale za dvojnásobní zlost, že opouštějíce pramen vod živých, kopají sobě cisterny prázdné (Jer. 2, 13.). Tak skrze Ozeáše naříkaje, že se s pohany a ustanoveními jejich milkují, dokládá: „Toho pak, což jsem jim zvláštního napsal v hojnosti v zákoně svém, neváží sobě, rovně jako věci cizí“ (Oz. 8, 12.). — Hle, co tuto mluví Bůh! že věci zvláštní v zákoně napsány jsou, a to v hojnosti. Bohuliž věřiti nebudeme? Pamatujme raději, co Mojžíš o zákonu řekl: „Není daremné slovo toto, abyste jím pohrdnouti měli; ale jest život váš“ atd. (Deut. 32. 46.)

**) 5. Protož pravá církev, a všickni právě pobožní ani neměli, ani nežádali jiné školy, kromě slova Boha nejvyššího, a měli moudrost nade všecku moudrost světa. David zajisté, král moudrý a prorok veliký, odkud umění a moudrosti nabyl,

---

*) 4. nýbrž proti tomu zuřivě horlí. **) 5. Nejmoudřejší v světě lidé, to jest svatí Boží, odtud toliko moudrost svou brali.

vyznává v žalmu 119. v. 98. atd. „Nade všecky“ prý „nepřátely moudřejšího mne činíš přikázaními svými; nebo mám je ustavičně před sebou. Ano i nade všecky své učitele rozumnější jsem učiněn; nebo svědectví tvá jsou má přemyšlování. I nad starce opatrnější jsem. Z přikázaní tvých rozumnosti jsem nabyl. Protož všeliké bludné cesty nenávidím.“ Item „Svíce nohám mým jest slovo tvé, a světlo stezce mé. Svědectví tvá jsou mé rozkoše a moji rádcové“ atd. Podobně Šalamoun, z lidí nejmoudřejší, vyznává: „Hospodin dává moudrost, z úst jeho pochází umění a opatrnost.“ (Přís. 2, 6.) Podobně Jesus Sirach, předivnou moudrostí se stkvící, v předmluvě své osvědčuje, že ne od jinud, než ze čtení zákona a proroků jí nabyl. Protož i plesávali svatí Boží nad zákonem, „v tom světle Božím vidouce světlo“ (Žalm 36.). „Blahoslavení jsme, Izraeli,“ dí Baruch, „že které věci líbí se Bohu, známé jsou nám“ (Bar. 4, 4.). A apoštolé: „Kam od tebe půjdeme, Pane, a ty slova věčného života máš?“ (Jan 6, 68.)

*) 6. Příkladové všech věků a běhů osvědčují, že kdykoli se církev od těchto studnic Izraelských k cizím praménkům uchýlila, vždycky to začátkem bludů a zavedení bývalo. Což o staré Izraelské církvi z častých Božských skrze proroky na to žehrání zřejmé; o křesťanské pak nové církvi také z historií patrné, že dokud apoštolé a náměstci jejich samo čisté slovo Boží vedli, dotud přesnost víry trvala, a muži Boží velikým Božím světlem se stkvěli. Ale když se pohané hro-

*) 6. Pakli se jinak dálo, církev hned zacházela.

madně do církve obraceti začali, a skrze nebedlivost strážných mnoho pohanských kněh do církve se vloudilo a vtrousilo, tak že všecky školy jimi opanovány byly, nač nepřišlo, žalostný pod Antikristem posavád církve způsob svědčí. Ztracen byl klíč rozumnosti a umění u těch, kteříž jej míti se domnívali; světlo víry v srdcích lidských zatemněno; smyslů scestných a bludů slepých pohanských, proti zřejmému Božímu slovu, ve všech artikulích se naplodilo; roztržek a sekt po všech stranách hojně povstalo; láska ustydla, pobožnost pravá utuchla; summou jménem křesťanským přioděné pohanství všudy panovalo. Pohrůžka zajisté Pána nebe i země dojíti musila, „aby, kteří pohrdli zákonem a svědectvím, neměli záře“ (Iz. 8.), ale „naplněni byli duchem chropotu a měli zastřené oči, proroci i knížata jejich, tak aby jim všeliké vidění bylo jako kniha zapečetěná. A poněvadž bázeň jejich, kterouž se báli Boha, byla z přikázaní lidských pošlá, zajíti musel s nimi Bůh, tak jakž se osvědčoval divně a zázračně, aby zahynula moudrost moudrých, a opatrnost opatrných vymizela“ (Iz. 29, 10. 11. atd.). Právě to se i na nich naplnilo bylo, což o pohanských mudrácích pověděl Duch svatý, že „marní učiněni jsou v myšleních svých, a zatmíno jest nemoudré srdce jejich. Měvše se za moudré, blázni učiněni jsou“ atd. (Řím. 1.). — Protož máli šťastně církev obnovena a od bludů vyčištěna býti, jinak se to státi nemůže, jediné aby pohanské knihy, jako na onen čas v Efezu, na hromadu snešeny a spáleny byly; tak by teprva mocně rostlo slovo Páně a vkořeňovalo se (Skut. 19,

19.); tak by se naplnilo, což prorok dí, „že všickni vyučeni budou od Hospodina" (Iz. 54, 13.), kdyžbychom se ne od lidí a to ještě slepých pohanů, než od Boha samého všickni učiti začali.

*) 7. Sedmé, důstojnost nás křesťanů a dítek našich nedopouští nám tak se opomítati, abychom s nečistou pohanskou zběří tovaryšiti se měli. Nebo co? však pak dítkám knížecím za preceptory nedávají ťatkářů, šprochýřů, kratochvilníků a podobných lehkých lidí; ale osoby vážné, vzácné, moudré, ctnostné. A máme my dědicům výsosti, Kristovým bratříčkům, za vůdce dávati oplzlého šprochýře Plauta? nečistého sodomáře Ovidia? bezbožného athea Luciana? žertovného kejklíře Diogenesa? slepého šermíře Aristotelesa? básnivého rapsoda Plinia? chlubného Cicerona? Ach, dosti jsme bláznili, již přestaňme; dosti jsme se mámiti dali, již prohledněme, aby se nám a potomkům z mrákoty zase zasvítilo světlo Boží. Procul hinc, procul este profani! [1]) Bůh dítkám svým dokonalou v domě svém (církvi) odevřel školu; kdež rektorem a vrchním diktatorem jest Duch jeho svatý; professoři a mistři patriarchové, proroci a apoštolé, všickni pravou moudrostí osvícení, všickni neméně příkladem než slovem svítící, svatí muži; kdež učedlníci jsou toliko vyvolení Boží, vybrané prvotiny z země Bohu a Beránkovi; spolu pak uče-

[1]) Daleko odtud, daleko buďte pohané.

*) Důstojnost naše křesťanská pohrávání toho s pohany netrpí.

dlníci jsou angelé, knížatstva a moci na nebesích (Efez. 3, 10.); kdež cokoli se přednáší, umění jest, pravé, jisté, dokonalé, nade všecky důmysly vlastního mozku, a všecko k užitku a potřebě přítomného i budoucího života se vztahující. Nebo ústa Boží toliko jsou ta studnice, z níž všeliké moudrosti pramenové vyplývají. Tvář Boží jest blesk ten, z něhož se paprslkové světla pravého vyrážejí; hlas Boží jest kořen ten, z něhož ratolesti rozumu vyrostají a rozvínají se. Protož blaze těm, kteří k tváři Boží patří, kteří na ústa jeho pozor mají, kteříž hlas jeho v srdce pouštějí! protože to jediná jest k dojití moudrosti pravé, nebeské, věčné cesta, mimo niž jiné není.

*) 8. Připomenouti také tuto náleží, jak se u figuře Bůh onomu lidu svému osvědčoval, a co z toho pošlo, když neuposlechli. „I vyplení před tebou Hospodin národy ty atd., ale ty rytiny jejich ohněm popálíš; nepožádáš stříbra a zlata, kteréž v nich jest, aniž ho sobě vezmeš, aby nebylo tobě osidlem. Nebo ohavnost jest Hospodinu Bohu tvému; ty tedy nevnášej ohavnosti do domu svého, aby nebyl i sám proklatý“ (Deut. 7. 22. 25. 26.). A v kap. 12. (v. 30 atd.) „Kdyžby vyhlazeni byli od tváři tvé, vystříhej se, aby neuvázl v osidle, jda za nimi. Nevyptávej se tedy na bohy jejich, říkaje: Jak oni činili, tak já učiním. Neučiníš tak Hospodinu Bohu svému atd., ale což já přikazuji vám, toho ostříhati budete: nepřidáte k tomu, aniž co z toho ujmete.“ Což

*) Pohrůžky Boží těžké jsou proti reliquiím pohanským.

ač jim potom, po vítězství, Jozue připomínal, a aby hned modly všecky složili a od sebe preč dali, napomínal (Joz. 24. 23.), oni však když toho neučinili, stalo se podlé pohrůžky Boží, že v osidle tom zvázli a v modlářství ustavičně ubíhali, až právě do zkažení království Izraelského i Judského. A neměli bychom my býti moudřejší a cizím neštěstím se kajíc pohanským osidlům vyhýbati? — Knihy nejsou modly, dí někdo. Odpověď: Ale jsou pozůstalosti pohanů, kteréž vyhladil Bůh před tváří lidu svého křesťanského, jako i tamto; a však nebezpečnější reliquia než tamto. Tamto zajisté toliko jímáni byli ti, jichž zhlupělo srdce (Jer. 10, 14.), tuto i nejmoudřejší v nebezpečenství jsou (Col. 2, 8.). Tamto zajisté bylo dílo rukou lidských (jakž to často Bůh, bláznovství lidem vytýkaje, připomíná), tuto dílo vtipu lidského. Tam stříbro a zlato, libé očím, tuto moudrost rozumu tělesného, příjemná tělu. — A co, že nejsou knihy ty modlami? komuž pak k vůli Julian císař Krista opustil? kdo Lva desátého papeže tak zmámil, aby historii o Kristu fabulí býti pravil? čím duchem nadchnut jsa Sadolét kardinál, Bemba, biblí čtoucího, těmi slovy: Tantum virum non decent istae ineptiae, [1]) pamatoval? Co moudré Italy, Hišpany a jiné z knih pohanských toliko moudré, na atejství přivodí? O byť i mezi námi v obnovených církvích nebývalo těch, jimž Cicero, Plautus, Ovidius, Catullus, Martialis nad příliš voní a od písem po sobě táhnou! — Díli kdo: Jiným pak čtení těch kněh neškodí; po-

---

[1]) Na tak velkého muže nesluší se takové tlachy.

božnými křesťany předce jsou. Odpovídá apoštol: „Víme, že modla nic není; ale ne všech jesti to umění. Protož viz, aby umění tvé nebylo k urážce mdlým“ (1. Kor. 8, 4. 7. 9.). Ačkoli tedy Bůh milosrdný mnohé před pokleskami zachovává, my však vymluveni nejsme, jestliže nástrahy takové, líčidlem rozličným důmyslů lidských ušperkované, oči a srdce neopatrných jímající a do satanových osidel zaplétající, trpíme. Mlčme; Boží rady raději poslechněme, blesku domnělého stříbra a toho zlata námiti se nedejme, do domů svých ohavností nevnášejme, osidel sobě nedělejme! Nečiňme nevěrně Hospodinu Bohu svému; slávy jeho (slávy moudrosti) rytinám nedávejme; Dágona k arše jeho nestavějme; moudrosti té, kteráž jest s hůry, s tou, která z dola jde, nesměšujme; ale toho, co přikázal nám Hospodin, ostříhejme, nepřidávajíce a neujímajíce.

9. Naposledy, neposlechnemeli rady Boží, k zahanbení nám budou v den soudný onino Efezští, kteříž, jak je světlo moudrosti Boží obešlo, hned své pohanské všetečné knihy popálili (Skut. 29, 19.). A nynějšího času církve řecké, kteréž ačkoli vlastním svým krásným jazykem od pohanských předků svých (filosofů a poetů) sepsané mají knihy, proto však, že ne z ducha Kristova, ale z ducha světa pošly a moudrostí rozumu lidského, porušeného, ne moudrosti Boží pravou naplněny jsou, čísti jich v školách svých nedopouštějí; nýbrž toho tak pilně brání, že dopustilliby se kdo čtení jich, z církve vyloučen a teprv, když skutečně napraví a knih těch se zhostí, do církve zase přijat bývá. O čemž náš

p. Harant v Putování svém svědčí v dílu prvním, na st. 376. Ačkoli tedy církve řecké, barbarství a slova Božího zanedbávání mezi sebe pustíc, v škodlivou při mnohých věcech hloupost a pověry uběhli; skrze to však pohanských knih se vystříhání zachoval je Pán Bůh před velikým Antikristovým svodem, aby se omámiti a tak daleko od apoštolské pravdy zavésti nedali. Protož v té věci naprosto následování hodni jsou. Nebo vzdálíc od sebe pohanství, vzdálíme světské mámení; a přidámeli (nad onyno pěkněji) v Božím slovu cvičení, (nad onyno i všecky jiné) moudrosti a rozumnosti pravé nabývati budeme, protože v Božím toliko světle vidí se světlo (Žal. 36, 10.). A protož „všickni, kteří jste z domu Jakubova, pojďte, a choďme v světle Boha našeho“ (Iz. 2, 5.).

*) Ale rozvažme také, co proti tomu převrácený rozum světa říká, a čím sobě postranní ty pohanské vnady libují.

**) Jest prý veliká v knihách filosofů, oratorů, poetů složena moudrost.

Odpovídám: Hodni jsou oslepení, kdo od světla odvracejí oči. Není sic nová v světě věc, že se sově soumrak svítáním, a tma noční polednem zdá; aleť jiní, jasnějším zrakem obdaření tvorové, jinak vědí. Ach, člověče marný, kdokolis se do lidských mrákot zahleděl! Pozdvihni k Bohu očí a uzříš jiné světlo; však jestližeť Bůh lu-

---

*) Odporové proti tomu světa a těla, i odpověď na ně. **) 1. U pohanů jest moudrost. R.

piny, kteréž zastěňují zrak tvůj, aby pravého blesku neznamenal, sejme. — U Boha toliko pravé jest světlo: u lidí blýštíli se co, jiskřičky jsou, kteréž jim v jejich tam tmách svítily a něčím se býti zdály; nám, poněvadž svíce hořící (slovo Boží) do rukou dány, co po jiskrách? Nebo, buď že dišputují o světu a věcech přirozených, nic nejsou než povrchní důmyslové, domnění, hádky. Vitrum lambunt, pultes non attingunt, jakž se znají sami. Ale v Písmích sám světa Pán o svých skutcích velebná tajemství vynáší a z nejhlubších gruntů všech viditelných i neviditelných tvorů základy odkrývá. Mluvíli o ctnostech filosofi a úsilnou o dobré sformování člověka, domu, obce práci vedou, co jiného činí, než co pták s oblepenými křídly, k letu se zdvihaje, a třepá se nikam však nemoha? Ale v Písmích k ctnostem jsou poučování pravá, probuzování mocná, pronikavější nad meč a prostupující až do kostí a mozku, na všecko však příkladové živí. — Pakli ku pobožnosti vésti chtějí pohané, k bezbožnosti, pověrám, slepotě vedou, protože jinak možné není, když ani Boha pravého nepoznali, ani vůli jeho nevyrozuměli, ani jiných cest jeho neznají. „Tma přikrývá zemi, a mrákota národy; nad Sionem toliko vznáší se Hospodin, a sláva jeho vidí se.“ (Iz. 60, 2.) — Protož, ačby zapovědíno nebylo nám synům světla k těm synům tmy někdy přistoupiti, a podívajíc se na bídné jejich mrákoty, politovati jich: to však nesnesitedlné jest, že se u ohně jejich zhřívati a jiskrami jejich svítiti sobě chceme. (Huc apponendum Isidori testimonium

e Polyanthea Langii p. 10, 41. in specie pak Aristot. v. judicium Melanch. in Hypothes. f. 16. 6.)

*) Obj. 2. A vždyť nás písmo filosofii neučí; pro theologii dáno jest.

Odpověď: „Studnice moudrosti jest slovo Boha na výsostech přebývajícího“ (Syr. 1, 5). Pravá filosofie nic není, než známost pravá Boha a všech skutků jeho, kteráž nikdež jinde kromě v Písmích dokonale se nepředkládá.

Což z nemalé částky Joh. Henr. Alstedius in suo Triumpho biblico ukázal, kdež základy omnium artium et scientiarum philosophicarum [1]) z samé bible vyvedl. A jistě předivné jest Ducha svatého v biblí mistrovství, že nejpředněji sic k známosti a bázní Boží směřujíc, při tom však i základ všech věcí, přirozených i řemeslných, i formu všeliké dobré zprávy srdce, domu, obce, školy, církve, i pořádek běhů a příběhů světa a příhod rozličných příklady hojně a dostatečně předkládá; čehož všeho stín sotva u filosofů jest. Kdyby jen Bůh Ducha svého svatého v té míře někomu dáti chtěl, aby všecka ta nesčíslná tajemství dokonale rozvíjeti a jiným ukazovati uměl! Na to však čekati nepotřeba, ažby taková dokonalost byla; proto že i nedokonalí v Boží škole dokonalejší jsou nad všecky v světě dokonalosti se chlubící. A poněvadž moudrý jeden theolog napsal, že moudrost Šalo-

[1]) všech umění a nauk filosofických.

*) 2. U pohanů jest filosofie, ne v bibli. R.

mounova záležela v tom, že legem Dei deduxit in domos, scholas, aulas (t. zákon Boží rozvedl do domů, škol, obcí a dvorů); my budemeli místo pohanských škart zákonu Božímu mládež učiti, ke všechněm povoláním a obchodům odtud regule bráti, co než Šalomounovu, to jest pravou a nebeskou moudrost v ně uvoditi budeme?

*) Obj. 3. Aspoň tedy Terentia, Plauta, Cicerona atd. propter stylum čísti budeme. Nebo odkudbychom se sic latině a oratorii učili?

**) Odpověď: Protoli medle, aby děti naše mluviti se učily, po krčmách, smetištích, záchodích, hampejsích voditi je budeme? Nebo kudy sic Terentius, Plautus, Catullus, Ovidius atd. než po takových ohavných místech vodí? co než šprýmy, povyky, žrádla, freje a prostopášnosti všeliké ukazují? či není člověk sám z sebe dosti k zlému klopotný, že mu mrzkostí všelijakých formy ukazovati, podněty v srdce trousiti a tím k peklu předce dostrkovati musíme?

Díš: Vždyť není všecko zlé v těch autořích!

Odpověď: Ale se zlé vždycky snáze nás chytá; protož mládeže tam pouštěti, kdež zlé i dobré pospolu jest, nebezpečno, an jed od škůdců života nedává se sám o sobě těm, jimž se strojí, než co v nejlepším víně, co v nejlahodnějších krmích, neb konfektích; a protoť moc svou provodí k záhubě tomu, kdož ho do života dostane.

---

*) 3. Knihy pohanské aspoň pro latinskou řeč čísti se musejí. **) R. 1. Nebezpečno to, nestojí práce za náklad.

Tak i ďábel, vrah pokolení našeho, chtělli nás skrásti, pekelné tráveniny své cukrem výmluvnosti a zdvořilosti pohanské obaliti musel; a my o tom vědouce nerozvržeme mu předce vražedlného jeho krámu?

Díšli: Nevšickniť tak oplzlí jsou: Cicero, Virgilius, Horatius atd. jsou počestní.

Odp: Ale předce pohané slepí, od Boha pravého k nebohům, k Jupiterovi, Marsovi, Neptunovi, Venuši, Fortuně a jiným (ješto Bůh řekl: Jména Bohů ani nepřipomínejte, aniž bude slyšáno z úst tvých.“ Exod. 23, 13., čehož David ostříhal, Žalm 16, 4), též k hadačství a pověrám svou i čtenářů mysl zavozující; toho, což při mládeži kořenem moudrosti býti má, prázdni jsouce, a na prosto jinými věcmi, nežli ducha Kristova mínění jest, discipule své naplňujíce. Kristus volá ku pokoře, tito slávu a pověst osladčují. Kristus chce míti krotké, tito činí vypínající se a bujné. Kristus holubí sprostnost přikazuje; tito schytralostem a ouskokům učí. Kristus poroučí stydlivost; tito k žertům, šprýmům, prostořekosti cvičí. Kristus dověrně libuje; tito při všem pochybování, disciputací, hádky strojí. Summou, „jaké jest obcování světla s temnostmi? a jaké srovnání Krista s Belialem? a jaký díl věrnému s nevěrnými? a jaké spolčení chrámu Božího s modlami?“ (2. Kor. 6) „Běda každému, kdo pohorší jednoho z maličkých věřících,“ dí Kristus (Mat. 18, 6). Běda tedy také, kdo pohoršení vzdáliti moha, nechává ústrků takových před nohama maličkých Kristových, dítek křesťanských.

*) Mezitím, co pak tak krásného jest v pohanských těch knihách, což je tak jímá, a čehož by v nebeských našich nebylo? Zdali sami pohané okrasám slov rozuměli? Ach, Duch svatý tu jest mistr nejdokonalejší, jehož slova dražší jsou nad zlato, sladší nad med, ostřejší nad meč na obě straně ostrý, a nad ostny a hřebíky probíjející zeď, a těžší nad kladivo rozrážející skálu, jakž svatí Boží mluvívali, a posavád pobožní pociťují. Samili pohané paměti hodné, utěšené historie měli a psali? Plná jich biblí naše, zvláštnějších, divnějších, pravdivějších, nežli oni mají. Samili tropy, allegorie, allusí vésti umějí? Vrch toho jest u nás. Malomocný to soud, který sobě Abanu a Farfar, řeky Damašské, nad Jordán a vody Israelské libuje (4. Král. 5, 12). Krhavé to oči, kterýmž Olympus, Parnassus, Helikon milejším jest, než Sinai, Sion, Hermon, Tábor, Olivetská hora, divadlem. Zalehlé to uši, jimž Orfeovy, Homerovy, Virgiliovy húsle nad Davidovu harfu liběji znějí. Porušený to appetit, kterýž sobě nektar, ambrosiam et fontes castalios [1]) nad mannu nebeskou a studnice Izraelské zachutnává. Porušené to srdce, které se více jmény Jupitera, bohů a bohyní, Musarum et Charitum, nežli jménem Hospodina zástupů, angelů a archangelů, knížat a panstva, trůnů a mocí kojí. Slepá to naděje, která in campis elysiis raději než v ráji Božím se prochází a rozkoše spasenců prohlídá.

---

[1]) ambrosii a zdroje kastalské.

*) R. 2. Ozdob řeči více v Písmích.

Nebo tamto všude fabule, básně, stín pravdy, tuto podstata, jistota, pravda neomylná.

*) A nechť jest tak, že mají něco bystrého, což se i nám hoditi můž, phrases jadrné a nejedny sentencí mravné. Zdaliž však proto hned k nim musíme? Zdali nemohou synové Izraelští Egyptských obloupiti a jim zlaté jejich klénoty pobrati? Mohou, dovolil Bůh; právem nám synům církve dědictví všech pohanů náleží.

Díš: Tedyť musíme jíti a bráti ty věci?

Odpovím: Manasses a Efraim, když se ujímati mělo dědictví pohanů, šli zbrojně, však sami muži, dětí nechavše v místě bezpečném, kteréž jim již byl dal Pán (Joz. 1, 14). Tak tedy i my čiňme a pro kořisti pohanů mdlé mládeže neposýlejme. Nebo co, kdyby nám děti naše nepřátelé zbili? neb poranili? neb pozajímali? Ach, máme příkladů žalostných hojně, jak mnohé filosofia Krista odjala a na zahynutí přivedla. Protož nejlepší rada jest zbrojné oděnce poslati a dáti pobrati a odnésti, a mezi dítky Izraelské, bez nebezpečenství jejich, rozdělovati ty kořisti, to jest: vybrati z autorů pohanských sentencí pěkné a rozděliti, k které co materii náleží, po disciplinách. K čemuž Bůh někoho z učených vzbuditi a nastrojiti rač.

*) Naposledy, měllibý kdo z pohanů v osobě vlastní k dítkám křesťanským puštín býti, nechby

---

*) R. 3. Co v pohanských knihách pěkného jest vybrati se to má a do kněh našich uvésti. **) R. 4. Pakli kteří autorové v celosti zůstati mají, vybrati je.

byl Seneca a Epictetus, jakožto kteříž nejméně pověr, nejvíc pravdy mají a k regulím křesťanské filosofie nejblíž přistupují. Protož to ďábel tak opatroval, aby v křesťanských školách oni ani místa nenalezli (nebo nikdež proponováni nejsou, ačkoli nejvíc skutečné moudrosti mají). Poněvadž tedy je ďábel, (protože jemu platně nesloužili) vymustroval; neměliliby od nás poctěni a do škol (však pozadu) pouštíni býti, toho k vyššímu soudu ponechávám. Erasmus sice (muž ten, kterýž u prostřed Antikristových temností svíci jazyků a umění svobodných rozněcovati začal), povolilby; kterýž k tomu, aby křesťanská mládež v Písmě svatém hned vypěstována byla, radě, dokládá potom: Quod si immorandum sit profanis literis, equidem id fieri malim in iis, quae propius affines sunt arcanis libris. (Eras. in Theol. Comp.)[1]) A i to opatrně, vypustíc, kde tam co modlářstvím, jako jména bohů, zapáchá, neb zlé některé a bezbožné pohanů obyčeje připomíná (poněvadž se i tím mysl mladá naprzniti můž). S tou výminkou dovoloval Bůh panny pohanské Izraelským pojímati, aby jim nejprv vlasové a nehtové byli ostříháni a roucho změněno (Deut. 21, 12).

Naposledy, nechť jest tak, nech jest volno celé pohanské knihy čísti, nebráníme vědouce, jakým privilegium Kristus věřící v sebe (aby i hady bráti mohli, a pililiby co jedovatého, aby

---

[1]) Kdyby pak obírati se bylo knihami světskými, radil bych, aby to byly ty knihy, které příbuznější jsou knihám svatým.

jim neškodilo, Mar. 16.) obradil. To však vždy zůstati musí, že outlé ještě u víře dítečky Boží mezi hady metány býti nemají, ani jim před časem podávati příčin, aby smělou opovážlivostí jed do sebe ssáti se pokoušeli. K tomu ani hned s užitkem mládeže auctorové ti proponováni býti nemohou tomu věku, protože ani Cicero ani Virgilius ani jiný žádný nepsal mládeži toho, co psal, ale lidem soudu dospělého. Nač tedy jest mládež tím obtěžovati, čeho ještě nechápají? Uchopí marnost a hřích; věcí vyšších, kam co patří, neuchopí. Tisíckrát víc prospěje v dospělém věku přečísti Cicerona jednou, než se mu v mladosti z paměti třeba naučiti. Mladé zatím v Písmě sv. cvičiti nejkřesťanštější věc bude.

*) Obj. 4. Říkají, kteří Satanovu proti Kristu při vedou: Písmo jest na mládež ještě věc vysoká; dávají se jim zatím jiné knížky do rukou, až by soudem trošku dospěli. Ale to řeč jest nemoudrých, neznajících Písem, ani moci Boží. Což se několikerým způsobem ukázati můž. Předně, Timotheus na onen čas slovoutný muzikant, když mu kdo učedlníka předvedl, tázal se vždycky nejprv, učilli se již prvé? Řeklli, že neučil, přijal ho na mírnou mzdu; pakli učil, dvojnásobní mzdu jmenoval, proto prý, že dvojnásobní s ním bude práce: jedna, odučiti ho, co se od zlého mistra zle naučil, druhá, učiti ho teprv znovu. My tedy, majíce vyhlášeného lidskému pokolení

---

*) 4. Písmo jest pro mládež vysoké, jiné se jim zatím knížky dávati musejí.

mistra, Krista Ježíše, kromě něhož žádného jiného mistra míti nemáme (Mat. 23, 8), a kterýž řekl: „Nechte dítek, ať jdou ke mně, a nebraňte jim“ (Mar. 10), co předce je nejprv, proti vůli jeho, jinam povedeme? Leč se bojíme, aby při nich Kristus nezahálel, příliš snadně je nauče! Protož je nejprv po kolika jiných verštatích, ba (jakž jsem řekl) psincích a hampejsích povláčíme, a teprv je naprzněné a pokažené povedeme Kristu, aby je sobě formoval? Ale komu hůř, nežli nebohým nevinným dítkám? kteréž, aneb s odučováním se tomu, čím nejprv zapáchli, po všecken život zápasiti musejí, aneb od Krista prostě odstrčeni a satanu k mustrování dáni bývají. Nebo coť se Molochovi obětovalo, o to se Kristus s ním táhati má? Ach, hrozné jsou to věci! Pro milosrdenství Boží prosím, nechať kněží, vrchnosti, a na komkoli to záleží, prohlédnou a mládež křesťanskou, Kristu zrozenou a na křtu oddanou, k Molochovi voditi nedopouštějí.

Druhé, klam jest, což praví, že Písmo svaté vysoké, subtylné, nesrozumitedlné jest tomu věku. Nebo zdali Bůh slovu svému, jak ono vtipu našemu vysoké jest neb není, nerozuměl, když rodičům, aby je předkládali dítkám svým a o něm s nimi mluvili dnem i nocí, poroučel? (Deut. 31, 11, 12, 13.) Zdali nepraví David, že ono jest „moudrost dávající neumělým?“ (Žalm 19.) Nenazýváliž to Petr svatý „mlékem znovu zrozených dítek Božích, k tomu, aby jím rostli, daným?“ (1. Petr. 2, 2) Ach, mléko jest slovo Boží, znovu zrozeným dítečkám Božím náležející. Pohanské pak matlaniny co jsou u přirovnání slova Božího?

Škořepiny, kůry, pecky, kosti, pohlodky, tvrdých zubů potřebující, a ještě třeba i ty hmoždící. Protož Duch svatý skrze Davida dítek do své školy volá: „Pojďte dítky, bázni Hospodinově vyučovati vás budu." (Žalm 34.)

Naposledy, jsouť hlubokosti v Písmě, pravda jest, ale takové (jakož sv. Augustin řekl), v nichž slonové světa (filosofi) tonou, beránkové Kristovi (pokorné dítky Boží) plynou. A třebali je po jednou na hlubinu vésti? Zdaž to po stupních jíti nemůž? Nejprv okolo břehu, poučováním je katechismu; potom dál, v známost jim uvozováním historie stvoření, vykoupení, posvěcení; pak jiné historie Písma; tož moralní sentencí, naposledy tajemství víry, z zákona, proroků, žalmů, vše kdy čeho čas. Tak „od dětinství známosti Písem vyučováni jsouce, i před nákazami světa zachováni budou, i moudří učiněni k spasení skrze víru v Krista Ježíše" (2. Tim. 3, 15). Nebo kdoť tak Bohu oddán bývá, a u noh Kristových sedě, moudrosti té, kteráž s hůry jest, nastavuje ucha svého, nemožné jest, aby Duch sv. své milosti, pomoci a požehnání k nabývání umění a rozumnosti pravé vylévati neměl.

A protož zavírka nechť jest angelskými slovy: Nemůže dílo stavení lidského trpíno býti na tom místě, kdež se počíná město Nejvyššího ukazovati (2. Ezdr. 10, 54). A poněvadž Bůh chce, abychom my slouli „stromové spravedlnosti, štípení Hospodinova," proto prý „aby on oslaven byl" (Izai. 61, 3), nemusejí tedy dítky naše býti strůmkové štípení Aristotelesova, Plautova atd.; sic ortel pohotově jest: „Všeliké štípení, kte-

réhož neštípil Otec můj nebeský, vykořeněno bude“ (Mat. 15, 13). — Ulekni se, jestliže kdo proti Bohu mudrovati a proti umění Božímu vypínati se nepřestáváš! (2. Kor. 10, 5.)

Kapitola XXVI.

O kázni škol[1]).

*) Pravda to jest: škola bez kázně, mlýn bez vody. Nebo odejmešli mlýnu vodu, stane; odejmešli škole kázeň, oslábne; rovně jako rolí nepleješli, chamradí obilíčko hubící roste; stůmek, neklestíšli, neokopáváš, neošklubuješ, vlkovatí atd. A však z toho nejde, aby škola bití a křiku plná býti musela; než bedlivosti a pozorlivosti že plna býti musí, při učedlnících i učitelích. Kázeň zajisté co jest, než kázání, neb poroučení, aby řád ostříhán byl? A však se vůbec rozumí skutečné nad řádem ruky držení a k němu přidržení slovy ostrými neb trestáním přísným. Musí tedy mládeže vůdce troje toto znáti: proč? oč? a jak kázně při dítkách užívati.

**) Kázeň zajisté aneb trestání má se konati při tom, kdož zhřešil; ne proto, že zhřešil, než proto, aby napotom nehřešil. Protož bez vášně, hněvu a nenávisti, povlovně a rozšafně konati se má, aby sám ten, kdož trestání přijímá, že se to z lásky k němu déje, poznati a

---

[1]) Srov. Kap. XXIII.

*) Kázeň školám nevyhnutelně potřebná. **) Pro jaký cíl se vésti má?

skrze to tím více se zahanbiti a k výstraze sobě to vzíti musel.

*) Nemá pak v škole kázeň nikdy býti o učení, to jest o nepochopení neb nezpamatování neb neudělání něčeho. Nebo již ukázáno, že se to musí opatřiti, aby učení milé a libé, jako hra mládeži bylo, na čež také grifové napřed ukázáni. Neopatříli se toho, aby mysl jich za svou vnadou jdúc, sama s libostí všecko chytala, daremné jest. A jistě cpaní, strkání, vtloukání v ně toho, od čeho jim mysl odpadá, daremné jest; lépe hned všeho nechati, než tak cvičiti. Protož v té částce přívětivosti a mnohé snášelivosti potřeba, zvláště při počátečních; jakéž rozšafnosti příkladem svým nebeské slunce učí, kteréž ne hned z jara, na mladistvé, outlé zrostliny hřívá, aniž jich z počátku hned pálí a praží, než zahřívá pomaličku, potom teprv, když dozrají, a símé neb ovoce dozrává, ostřeji dojímá. Podobné opatrnosti zahradník užívá, že na mladé ratoléstky kosíře nepouští, proto že rány ještě netrpí. Aniž muzikant citary, loutny, regálu, že mu trochu skřípí, a pojednou ho natahováním zpraviti nemůž, zahazuje aneb naň pěstí bije. A takť jest i každý počáteční v každém umění; než se mu smyslové, rozum, jazyk, prstové s věcí seznámí, snášení potřebuje. Potřebali pak i tu při někom ostruh, může se to bez mrskání se a natloukání s discipuly zpraviti; někdy slovem tvrdším, pozahanbíc ho před jinými v nedbalství. Někdy říci: Bopomozi tomu neb onomu, on pilně

*) A oč? ne o neučení, než o nectnosti.

vždycky pozoruje a všecko zpamatuje: hledělbych také tak! Někdy ho vysmáti: Hanba, tak snadné věci nevěděti, neb neuměti! Item zříditi jim každého téhodne, aneb aspoň každého měsíce, disputaci pro loco[1]), kdežby každý nižší kohokoli z vyšších vybídnouti a ve všem tom, čemu se před tím učili, examinovati mohl. A tu uhádáli ho, ať opanuje místo jeho, a druhý s hanbou ať dolů jde; tak jedném zahanbení pokutou, druhým pochvala a poctivost odměnou a k další pilnosti podnětem bude. — Jen aby se tím buď hříčky nedělalo, neb vášní neprovodilo, než opravdově a vážně postupovalo, preceptor hleděti má. Můž však někdy jednomu hanbu jeho stížiti druhého ctnost pochváliti, vše rozšafně, aby nebylo s popouzením žádného.

*) Naproti tomu zuřivé trestání býti má pro tři věci: 1. Pro nepobožnost, oplzlost, rouhání, a cokoli proti přikázaním Božím čelí. 2. Pro zpouru, když kdo poručením preceptorovým, neb kohokoli ze starších zhrdaje, naschvál nečiní, co činiti má. 3. Pro pýchu a zúmyslnou lenost neb závist, když kdo od spolutovaryše požádán jsa, poučiti ho nechce. První zajisté ten výstupek Boha uráží, druhý základ všech ctností (pokoru a poslušenství) podvrací; třetí prospěchu hbitému v uměních překáží. Co proti Bohu čelí, nešlechetnost jest, kteráž přísným trestáním vy-

---

[1]) veřejné hádání o místo.

*) Které nejvíc věci trestány býti mají při mládeži?

vraceti se má: co proti lidem a sobě samému, neslušnost, kteráž se žehráním a trestáním napraviti můž; co proti Priscianovi (o čež mnozí nerozumně nejvíc horlí), to maz jest, kterýž preceptor rozumný lehkým strichem (někdy zasmáním) smazati a šetřiti umí. — Kázeň tedy k tomu a taková ať jest, aby uctivost k Bohu, ochotnost k bližním a ku pracem živost, ve všem pak tom upřímnost a sprostnost zachována byla.

*) Způsobu pak nejlepšímu kázně učí slunce nebeské, kteréž zrostlinkám země slouží: 1. vždycky světlem a teplem; 2. často deštěm a větrem; 3. někdy toliko hřímáním a blýskáním, ačkoli i to jim k dobrému přichází. Tak tedy i mládeže vůdce dítky zpravovati a napravovati má.

1. Příkladem ustavičným, sám na sobě živý toho, co se dělati a nedělati má, obraz vždycky dávaje. Čehož neníli kde, daremná jest všecka další práce.

2. Slovy milými, buď že napomíná, neb poroučí, neb se domlouvá o něco a žehře, neb i kárá a tresce, aby to vše učiněno bylo duchem otcovským k vzdělání, ne k zkáze směřujícím. Necítíli takové milosti k sobě discipul, snadně sobě kázeň zlehčí a proti ní se zatvrdí.

3. Pakli kdo zavilý jest, a povlovnější taková slovná kázeň nestačuje, teprv se přijíti můž a má k skutečnému trestání metlou neb jinak však vždy to obmýšleje, aby zahanbení víc než rány bolelo, a jiní také hanby takové víc než

---

*) Jakým způsobem kázeň konati?

bití aby se báli. Bez toho ani tato přísnější kázeň k užitku nebude. Protož aby discipulům nezvetšela, nečasto jí užívati; než když se užive, opravdově užiti; an lékařství, užívali se často, přivykne mu přirození a obrátí je sobě jako v pokrm, že potom neoperuje.

Summa všeho jest, že pěknými slovy a ostrým trestáním v bázni zdržována býti má mládež, a že onoho užívati stále, tohoto někdy toliko z přinucené potřeby, však i tu aby přísnost vždycky zase v lásku směřovala a všelijaké kázně zavírku činila. Neb (ať ještě příkladně vysvětlím) kdoby zlatníka viděl samým tepáním a bitím obrázek sličný udělati? Žádný nikdá, lépe se leje do formy. Aniž zůstaneli při něm co zbytečného viseti, kladivem opět na to pere, než otlouká kladívkem, neb klíšťkami uštikuje, neb pilníkem odpilovává, vše opatrně; naposledy pak vždycky předce zase hladí.

Též kdo ryby lapati chce nevodem, nejen z jedné strany olovo přivěšuje, kteréž by jej hřížilo, ale přivěšuje k druhé straně houbu stromovou, kterážby mu zplývati pomáhala. Tak tedy podobně, kdo s mládeži chce loviti ctnosti, z jedné strany je zuřivostí k bázni a pokoře zhýbati, z druhé přívětivostí k veselé ochotnosti pozdvihovati musí. Šťastný, kdo v to umí trefovati!

Naposledy při všem tom dobře se kázni a počestnosti poslouží, jestliže se pacholata mužům, děvčata ženám rozumným, vážným, počestným k cvičení dávati budou. Protož pro druhé pohlaví školy obzvláštní a pod správou matron roz-

umných ať jsou; lečby kde v malé obci malý příliš mládeže počet byl; tu by spolu cvičeni, však vždy aspoň classemi od sebe odděleni býti mohli.

Kapitola XXVII.

Rozložení cvičení mládeže podlé stupňů věku lidského na čtyry školy[1]).

*) Smýšlejí vůbec, aniž omyl jest, že člověk na těle do dvadcátého čtvrtého neb pátého léta roste, potom se zastavuje, protože na výš postava dále nejde, toliko že oudům ještě síly, tělu pak celému zmužilosti a ukázalosti přibývá. A podlé tohotoť zdá se, že velmi případně to, co k zrostu mysli přináleží, vystihnouti můžeme; **) jmenovitě, že i ona k vycvičení svému dosti času má do těch let, čas ten dvadcítičtyrletní na čtvero rozdělíc: ***) dětinství, pacholetství, mládenectví, jinošství, tak totiž, aby prvních šest let člověk v klíně mateřském strávil, druhých šest let v škole obecní preceptorské, třetích šest let v škole latinské, jazykům cizím a svobodným uměním se uče; čtvrtých šest let v akademii a peregrinacích[2]).

Tyto čtyry školy kdoby dobře prošel, nazbyt hojně času má k nashromáždění všelijaké mou-

---

[1]) viz předmluvu. [2]) cestování.

*) Člověk do 24 let roste na těle, **) i na mysli. ***) Pro cvičení člověka čtyry školy, každá mající šest let.

drosti a umění, kteráž jej milou Bohu i lidem nádobou, a užitečným církvi neb politii [1]) nástrojem učiní; jen když se dobře spořádá, co se v které té škole dělati má, a jak. — O prvním v této kapitole se promluví, o druhém v jiných didaktiky této kapitolách již ukázáno veřejně, částečně pak in libellis informatoriis jedné každé školy a classy její potom se ukáže.

*) Člověku tedy na svět narozenému první škola jest klín mateřský, první preceptoři jeho matka s chůvou, inspektoři pak otec a pěstounové. Z této školy nežli vyjde člověk, učen a naučen býti má rozuměti mateřské řeči a též ji výslovně mluviti, pokud totiž vtip jeho sáhá. V mravích pak cvičen a vycvičen býti má tak daleko, aby uměl přímě státi, rovně choditi, rukama, očima a jinými oudy trhů šaškovských se vystříhati, ostýchati se starších, báti se kázně, poslouchati rodičů bez provozování vášní a zlosti, a co k tomu podobného; v pobožnosti pak tak daleko zaveden býti, aby Boha na nebi býti poznával, modliti se jemu každý den (a to na kolena klekaje, ruce spínaje, oči zdvižené neb spuštěné maje, bez sem tam zevlování) zvykal, víru svou vyznávati, i ji v nejpřednějších artikulích (o Bohu Otci, Synu, Duchu sv., o hříšnosti své a hříchův odpuštění, o smrti a vzkříšení, i životu věčném) vyrozumívati uměl, přikázání Boží z paměti říkal, též otázkám některým snadnějším z katechismu (Co jest Pán Bůh? Co

---

[1]) státu.
*) I. Škola mateřská,

jsi ty? atd.), až i veršíčkům některým malým z písní naučen byl. — To vše zdali tomu věku nemožné jest? Zdali šestileté pacholátko neb děvčátko tím vším stkvíti se nemůž? Můž v pravdě lehoučce, povolně, milostně tak daleko přivedeno býti. Ale jak při tom postupovati, to se na svém místě ukáže.

*) Druhá škola jest městská, neb obecní, kdež nařízení k tomu mistři a preceptoři shromažďující se mládež v literním umění, mravích a pobožnosti cvičí. V této škole také pobyti šest let dosti bude, protože mohou povlovně naučeni býti: 1. čísti a psáti česky, pěkně, vlastně, hbitě; 2. zpívati melodie všelijaké skrze počátky muziky; 3. počítati všelijaké běžnější počty; 4. může v ně uvedena býti (skrze naschvál k tomu zhotovené knihy) summa všelijakých lidských umění i známostí nejpřednějších Božích skutků, historií a průběhů světa atd., vše podlé pochopitedlnosti věku toho; tak však, aby se to s dalším věkem samo jim rozvíjelo, a oni teprv časem svým plněji užitku cvičení toho vyrozumívali. Naposledy grammatika česká a jiné věci k vyrozumění z gruntu jazyku svému sloužící předkládati se mohou, což jim i k utvrzení orthographie české velice napomáhati bude, i cestu znamenitě strojiti k latinské a jiných jazyků grammatice. — V mravích tu cvičení bude, aby uměli pokorně, poslušně, bedlivě, rozšafně, švarně, vážně, pravdomluvně, vlídně a uctivě sobě počínati. Pobožnost tatáž jako doma, však v hoj-

*) II. preceptorská,

nějších stupních, jim i předpisována, i od nich (přidržením preceptorů) ostříhána býti moci bude.

*) Třetí škola bude latinská, v níž mládenček od 12 do 18 let se pomeškaje, naučiti se můž volně: předně jazyku latinskému dokonale, řeckému pak a hebrejskému tak daleko, aby bez tlumočení v onom zákon nový, v tomto starý čísti mohl; zatím v uměních všemu tomu, cožkoli k základu filosofie, theologie, mediciny a jurisprudentie přináleží, jmenovitě totam artium encyklopaediam; kdež obsaženo bude nejen slovoutné to od starodávna sedmero umění (grammatica, dialectica, rhetorica, arithmetica, geometria, musica a astronomia), pro kteréž titul magistrství v akademiích dáván býval, ale i jiná: physica, geographia, chronologia a historia. Physica zajisté nejpřednější jest filosofie díl a nejslavnější skutků Božích divadlo; kdež učena bude mládež naše znáti podstatu světa (jakž Šalomoun mluví) a moc živlů, a složení tvorů; též rozdíly kmenů, povahy živočichů, přemyšlování lidská atd. Předkládati se jim bude také geografia, aby sobě v mysli vymalovali okršlek země a moře s krajinami, a ostrovy v nich ležícími a jména jejich. Též chronologia, aby chopili pořádek věků světa, a historia, aby nejpřednějších příběhů v světě a proměn pokolení lidského, zvláště církve a národů přednějších, ne nepovědomi byli. Naposledy připojeno bude umění výmluvnosti, aby připomenutým věcem nejen roz-

---

III. latinská,

uměti, ale i o nich rozumně, libě, mocně, latině i česky, promlouvati mohli.

K formování mravů v tomto věku můž předkládána býti dokonalá již ethika křesťanská, aby znali původ a základ, příčiny a rozdíly všech ctností atd. Při umění pak pobožnosti naučiti se již z Písem sv. mají jisté a neomylné cestě spasení, skrze zřetedlnou povědomost pravého smyslu artikulů víry a pravého mínění přikázaní Božích a vyjevené v nich vůle Boží.

Což vše zdáloliby se komu přílišné v tom věku, nech ví, že na to z milosti Boží takoví budou a jsou již prostředkové, aby všecko to v těch šesti létech tak snadně při mládeži zpraveno bylo, jak snadně matka za prvních šest let dítě své jísti, píti, běhati a švitořiti naučí.

*) Čtvrtá teprv škola bude akademie, kdež mládenec v jazycích a uměních čistě projatý na svobodu bude puštěn, „ut per omne authorum genus libere feratur“ [1]), též aby peregrinováním (potřebali) jazyků cizích, německého, vlaského, franského známosti došel, aneb se plněji v nich utvrdil a při té příležitosti s muži jinde slovoutnými v známost vešel. Naposledy přiložíli kdo k fakultě kterékoli (buď theologii neb medicině atd.) mysl, z týchž ostatních akademických šesti let několik jich vezma, dosti času míti bude.

**) A tak mládenec skrze čtyry školy prošlý bude jako spanilý, urostlý, rozložitý strom, plný

---

[1]) aby po vůli všeliká písma procházel.

*) 4. akademie. **) Skrze ty kdo dobře projde, dokonalý bude.

nejen listí a větvoví, ale již i ovoce rozkošného. V šesti létech zajisté pacholátko bude podobné štípku zdárně vkořeněnému a již ratoléstky rozumu a ctností rozkládajícímu. Ve dvanácti létech mládeneček podobný strůmku plnému pupenců, v nichž co se rozvinutého kryje, ačkoli ještě neviděti, k rozvinutí však že se již všecko strojí, viděti. V osmnácti létech mládenec podoben bude rozkvětlému již, očím krásu a chřípím vůni dávajícímu, ústům pak jisté již ovoce slibujícímu stromu. Ve čtyrmecítma létech bude jako ovocem dozrávajícím obvěšený strom, jehož sbírání čas přišel.

Podlé tohoto tedy rozměření musí býti

*) 1. Škola mateřská v každém domě, kde Bůh dítky dává. Obecní česká v každém městě, městečku, vsi bez výminky (kde pak v městě více far jest, v každé osadě jedna); latinská v každém větším městě; akademie v jedné zemi jedna.

2. Musí býti všech prací rozměření takové, aby se každý rok, měsíc, den, hodinu vědělo, co dělati po všech školách.

3. A na všecko míti zhotovené knihy, pro učitele i učící se, aby všickni každý rok na jisto provedeni a dovedeni byli k uloženému cíli.

**) 4. A aby se všecko tak dálo, potřebí těch, kteříby dohlédali a nadevším ruku drželi, jmenovitě scholarchů, kteříž také curatores scho-

---

*) Kde která ta škola býti má? Jak se spořádati? **) Úředníků škol potřebí.

larum, t. opatrovníci neb úředníci škol (neb školdozorci) slouti mohou.

Částečnější všeho rozměření v dalších informatorních knihách se uhlédá.

Kapitola XXVIII.

Uvážení, jak by u nás takové školy šťastně vyzdviženy býti mohly.

*) Kdo až potud věci tyto prohlédaje přišel, nepochybně že, jakby to šťastný způsob byl, kdyby takovými školami naplněna byla která země, vidí. Než jak pak dělati, aby to v mozku neb na papíře nezůstalo, ale k skutku přivedeno bylo? Nebo již ode sta let na neřády škol a metodů naříkáno, a od třidcíti teď obzvláštně, jakby napraveny býti mohly, razeno. A co platno? Zůstaly posavád, jaké byly. Začalli kdo co privatim, nešlo to, ustal hned; a steskna sobě, aneb vysmán byv, nechal tak, tak že ne bez příčiny Jo. Caecilius horlí, tot saeculorum decursu neminem ausum tam barbaris collegorium academiarumque consuetudinibus mederi, t. že žádný neduhům škol a akademií platného nepodal lékařství. Platného pravím; nebo podávalit, jakž jsem řekl, ale bez užitku, tak jako někdy lékaři snažně léky strojí i podávají, ale bez platnosti. Jakož pak lékař, chce-li nejen hojiti, než také zhojiti pacienta, musí jemu netoliko dobré temperatury lék při-

---

*) Čeho potřebí, aby obnova škol k cíli přivedena býti mohla?

strojiti, ale i čas a způsob užívání jeho dokonale předepsati: protož, co se nám vidí, jakby se naše milá vlast těchto poskytnutých pomocí ujíti a jich platně k šťastnému zastaralých neduhů svých zhojení užiti mohla, toho v sprostnosti srdce oznámiti neopomineme:

Všecka pak nesnadnost na těchto punktích leží;

*) I. Kdo se toho ujíti, kdo začíti má?

II. Odkud bráti plat na školy a školní mistry?

III. Kde nabrati preceptorů tak rozumných a tak mnoho?

IV. Kde nabrati knih těch nových, novým tím metodem psaných?

V. Jak možné všecku mládež přidržeti ke škole? poněvadž mnozí rodičové chudí jsou, odkud dítek vychovávati, ovšem na ně nakládati, nemající; jiní jsou robotní, dítek svých doma a na poli ku pracem živnosti potřebující atd.

VI. Kde vzíti rozumné scholarchy, kteřížby na všecko to pozor dávati a nad tím ruku držeti uměli a mohli?

VII. Poněvadž tím metodem nelze než s malými začíti, co pak s odrostlejšími dělati?

VIII. Naposledy, jak opatřiti, aby to vše stálé bylo, a nercili neustalo samo od sebe, alebrž sílilo se, a vždycky víc školám našim světla, řádu, síly přibývalo?

Na jednu každou věc co nekratčeji se odpoví.

---

*) Osmera tohoto.

*) I. Komu stráž nad církví poručena, tomu i nad školami, protože ony semeništěm církve jsou. Poručena pak jest církev kněžím a vrchnostem.

**) Kněžím a učitelům, aby radili, napomínali, probuzovali k vzdělávání církví a škol. Protož Eliáš a Elizeus obcházeli a visitovali školy prorocké v Betel, v Jalgala, v Jericho. (2. Reg. 2). Tak Origenes v Alexandrii hlučnou křesťanům školu začal, z níž velké množství učitelů vyšlo. Tak mistr Jan Hus škol zvláštním milovníkem a vzdělavatelem byl. Tak Dr. Luther léta 1525 stavů říše k vyzdvihování a pilnému opatření škol vůbec vydaným spisem horlivě napomínal. Tak nyní kněží, děkané, consistoř nade všecko největší péči sem obrátiti mají, aby k čemu se z milosti Boží tak mocná brána odvírá, to jejich pobízením šťastně cíle dojíti mohlo.

***) Vrchnostem pak poručeno jest vychovávati církev a školy. Protož chovačkami a pěstouny od Boha samého nazváni jsou. (Iz. 49, 23.) Ukazují pak příkladové, že kdykoli pobožní králové, knížata, panstvo pěstováním tím neobmeškali, Pán Bůh žehnal, a kvetlo všecko, jakž pod Davidem, Šalomounem, Josafatem, Ezechiášem, Zorobabelem atd. bylo. Konstantin císař, když křesťanům po všem světě náboženství osvobodil, osvobodil i chrámy a školy, nýbrž nákladem svým vyzdvihovati poručil. Karel Veliký,

---

*) Ujíti se této **) věci povinni jsou kněží ***) a vrchnosti.

kterýkoli národ k víře obrácen byl, hned jim také školy nařizoval, aby víra křesťanská tím mocněji se vkořeňovala, a bylo tak. Po založení od Karla Čtvrtého (otce vlasti) akademie Pražské v nemnohých létech dal Bůh Mistra Jana Husa a jiné nástroje své, kteříž v mrákotách panujícího Antikrista odkryvše, světlo pravdy národu našemu zase rozsvítili. V říši také, když na horlivou žádost a napomenutí Dr. Luthera od knížat a měst škol nemálo vyzdviženo, rozmnožili se učení lidé velmi k slávě celému národu jejich, a obdržáno tím, že jezuitští svodové a praktiky ne tak prudce jíti mohly. Protož i našich vrchností ta povinnost bude, aby každá na svých gruntech domácí školy vyzdvihla; o obecních celá obec společně raditi bude. Tím Bohu milou věc učiní, církvi pak a vlasti užitek veliký způsobí, nýbrž i sobě; sobě tím způsobem to opatrujíc, aby lidí k službám a úřadům hodných dostatek míti mohli.

*) Páni tedy a kněží o školách zároveň raditi povinni jsou, proto že od Boha k tomu zavázáni jsou, nýbrž i sami pro sebe, jeden stav pro druhý. Neb žádný na světě stav s druhým spokojenější není, jako učení s urozenými. Oboji zajisté jsou netoliko jádro lidského pokolení, ale i podpora, poněvadž oboji obcím, městům, národům dáni jsou, aby správu drželi, jedni poučováním, druzí ochranou, jedni radami moudrými, druzí rozkazy slušnými, obojí příkladem

*) A to společně, a proč?

a kázní řád zdržujíce. Nýbrž i sobě stav tento jeden druhému napomáhá. Nebo učení a zpráva jejich potřebují pokoje, kterýž pod a od vrchnosti mají. Vrchnost pak pod břemenem prací svých potřebuje pomoci, kterouž od lidí moudrých míti mohou. Nebo to jsou ty holi a podpory regimentů (Iz. 3, 1.), to ostnové váznoucí a hřebíkové vbití (Eccles. 12, 11.), nýbrž mečové ostří a střely vypolerované (Iz. 49, 2). Protož vy, páni milí, nejsteli sami břitvy, býti však máte brusové, ty, kteříž okolo moudrosti pracují, vlídností, štědrostí, napomínáním, dohlédáním k jadrnosti brousící; a budete milí Bohu, jako setník onen, o němž Pán Kristus svědectví slyše, že školu Židům vystavěl, zamiloval ho a zázrakem zvláštním k němu lásky dokázal (Luk. 7, 5.)

*) II. A z tohoť se již rozumí, že otázka o náklad na školy a školmistry nepotřebná jest. Nebo vrchnost je opatřiti povinna. Povinna pravím opatřiti, aby mezi lidem jim svěřeným učení a cvičení bylo, a veřejně bylo pro všecky, a bylo darmo. Tak zajisté Bůh opatřil, aby slunce darmo všechněm tvorům svítilo, oblakové darmo všecky svlažovali, vítr darmo všecky províval; vrchnosti pak na místě Božím jsouce, Boží následovníci býti mají. — A zdaž nevede k témuž i horlivých předků příklad, kteří na kláštery co nenadali? protože tehdáž v klášteřích se dálo v literním umění cvičení, knih pře-

*) Náklad na školy odkud býti má?

pisování, v ctnostech prospívání. Činěnoliť jest to, aby někteří toliko zachováni byli pobožní, učení, ctnostní, a knihy aby se množily, neb zachovány byly, což tedy nám z milosti Boží tyto jistší prostředky (ne aby někteří, než všickni broušeni byli) majícím, učiniti neslušil? — A však nevelikých nákladů potřeba. Nebo ne to, abychom krmíků pro zahálivé, tučné opět břichy nadělali, obmýšlíme; ale toliko, aby ti, kdožby z milosti k Bohu a mládeži práce ty podnikati chtěli, povinnost preceptorskou při čem konati měli. Protož školmistra ve vsi snadně uživí, když z důchodů svých páni (an je sobě někteří nad slušnost zvýšili) něco ulevíc, na ně obrátí. A poněvadž nebudou než čtyry hodiny za den práce, bude moci jakýkoli řemeslník, neb písař, neb zvoník, to jest člověk od jinud již díl vyživení mající, k tomu stačiti, tak aby ne všudy naschvální rektor chován byl, a na něj celý náklad šel. Staveníčko pak k škole vystavíli sama třeba vrchnost, což tu velikého bude? Však na ovčírny, pivováry, stodoly, pazderny své víc nakládají. — Díli rozum: To jest jiná, odtud důchody mají! A což odkud Pánu Bohu důchod jde, tu všelijak ruku zavřeme? „Cti Hospodina z statku svého (dí písmo) a z nejpřednějších věcí všech úrod svých; i budou naplněny stodoly tvé hojností, a lisové tvoji mstem oplývati budou.“ (Přísl. 3. 9.)

Na školy městské hlučnější, i české i latinské, více bude nákladu potřebí, protože rozdílné classes rozdílné preceptory míti musejí; ovšem pak na akademii. Ale na to již prvé jsou

1. školy na větším díle vystavené, zvláště akademických a jesuitských collegií několik. 2. Důchodové týchž collegií a škol. 3. Důchodové klášterští také ne jinam než in usus sacros[1]) obráceni býti mohou, t. na školy, na vychování alumnů církevních a na vychování sirotků chudých atd., tak že rozšafně to rozměříc, veliká odtud veřejným školám bude pomoc. — Potřebíli pak mimo to ještě kde co, nastrojí Bůh ducha některých, že se nebudou liknovati vylíti nardové masti i vlasů k namazání a vytírání noh Páně, jakž příklady v jiných zemích (kde se lépeji, co sapientiae studia jsou[2]), soudilo) máme. V Frankrejchu zajisté léta 1631 Hugenoté (když jim král, co z nařízení pana otce jeho na študenty vycházelo, odjal) svolili pátý díl důchodů svých dávati jedenkaždý, jen aby vždy mládež ku potřebám církví a obcí cvičena byla. V Anglii někteří páni, dva neb tři statky mající, jeden na vychování študentů pouštějí; jakž učinil léta 1632 N. N.[3]) Samuelovi Hartlibiovi, že jemu zámek svůj N.[3]) i s opatřením z důchodů vyživení, aby tam se s dvadcíti urozenými mládenečky bydleje, študií hleděl, pustil. Časté také tam jest, jako v Hišpanii a Italii, že bohatí páni, neb kupci a měšťané, bez dědiců scházejíce, aneb sic dědicům ještě spotřebu nechávajíce, díl statku buď na študenty, neb na scientiarum augmenta

[1]) na svaté potřeby. [2]) učení moudrosti jest. [3]) V rukopise vynechána tu na řádce delší prostora, stačící as na jedno neb dvě slova. Chtělť Komenský bezpochyby jména ta později připsati.

t. na nové inventa, poručníky na to zřídíc, odkazují; jakž i u nás slavné paměti p. p. Petr Vok z Rožmberka, a v Slízku pan Jiří Šenajch atd. učinili. Ještě pak jest tentýž Bůh, kterýž srdce lidská kloniti umí.

*) III Kde pak naberem preceptorů takový zástup?

Odp. Z počátku snad nesnadnosti něco bude, napotom nic. Nebo v patnácti létech jediná dobře spořádaná škola na sta lidí učených, kteříž se jiným za vůdce hoditi mohou, dá, když každý skrze všecko proveden jsa, všeho povědomosti nabude, a tak z každého učedlníka mistr býti moci bude. Mezitím pak udělati, jak na ten čas možné, vzíti jakéhokoli mládence, neb muže, neb starce, třeba od řemesla neb od pluhu, jen kdyžby čísti a psáti uměje, zkušený byl (na čež se nejvíc hleděti musí) v pobožnosti a povahách dobrých; půjde to, protože když knihy žákům dobré i o užitečném jich užívání plná zpráva bude, nebude snadné zmýliti se neb chybiti; zvláště kdyžby scholarové i visitatorové rozumní byli, aby jim to ukázati a potom přihlédati uměli.

**) IV. Co se knih dotýče, totoť suk největší, proto že to základem všeho; budouli ty zpraveny, o jiné bude tak snadno, jako o zavěšení a natažení hodin, když od mistra dobře udělány jsou. Protož abychom se nezdáli jiným něco nemožného ukládati, co nejtěžšího jest, tomu

---

*) Kde nabrati preceptorů, zvláště z počátku?
**) Kdo a jak zhotoviti má knihy novým tím metodem?

svá podstavujeme ramena, a takých knih podlé metodu naturae spořádání na svou práci berem, silné té ku Pánu Bohu jsouce naděje, že poněvadž ukázal věci takové, požehná, aby dosaženy byly; skrze nás, jak bývá v počátcích možné, skrze pak potomky a učedlníky naše všecko plněji. Načež i regule jisté pohotově máme, aby věděli i jiní po nás všecka tato inventa jak dále vésti, ažby se bohdá k dokonalosti té, jaké nám pod nebem příti chtít bude Pán Bůh náš, přišlo. — To o spisování knih. Aby pak týchž knih dostatek a švárně a correcte tlačeno a všechněm školám dodáváno bylo, v tom impressorská bedlivost, za to máme, nic neoblevi, jimž také my regulí a pomocí jistých podati nezanedbáme.

*) V. Jak pak dělati, aby všecka mládež k školám obrácena byla? Strany mateřské a obecní školy nesnáze není. Když sobě každý z rodičů knížečku (o umělém a rozšafném dítek až do šestého léta vedení sepsanou, a „Informatorium školy mateřské“ nazvanou) koupí, dosti světla viděti bude, jak dítě své rozumně vypěstovati má. — Do školy pak obecné, poněvadž preceptorům platiti nebude žádný privatní, cožby neposýlali dítek svých všickni rádi? A zdaž jich před dvanáctým létem k hrubé službě a práci potřebují? A byť potřebovali, na čtyryť je hodinky odpustiti mohou, jindy celý den doma je majíc. Nadto ve vsech, času letního, jestliže kteří děti ku pasení dobytka neb pohánění obra-

*) Jak dělati, aby všecka mládež do škol obracína býti mohla?

cejí, mohou se jim hodině dvě aspoň nařízditi, o poledni, aby k školmistru dojdouc poučeni byli, a toho, což sobě i na poli čísti a v pamět vkládati mohou, vysvětlení přijali. — Podobně bude s mládeží městskou při škole latinské, že i na lekcí docházeti, i krom hodin těch čtyř rodičům a pánům svým sloužiti mohou.

*) Jeden pozůstává k rozvázání suk: Co s dětmi lidí na prosto chudých, aneb s sirotky chudými dělati? jak ty místem a stravou, aby při škole držáni býti mohli, opatřiti? Odp. Doufejme Bohu a králi svému, že strany sirotků lepší než před těmito časy řád bude ustanoven, aby tak jako hovádka opuštěni nebyli. Co dím jako hovádka? Však hovádko každé má pána, a byť ztraceno bylo, najde se, kdo by se ho ujal; tito pak jako smeti a povrhel bývají. Oznámíme však, jak soudíme, žeby to opatřeno býti mohlo.

**) Předně, aby lidé, jimž Bůh stateček dal, dítek nedal, od scholarchů napomínáni, vrchností pak, byloliby potřeba, přidržíni byli, sirotče nějaké neb chudých lidí dítě pro Boží odplatu chovati a do školy posílati. Nebo dávalilit páni psy poddaným robotou chovati, proč ne sirotčata raději?

2. Nemáli kdo než jedno dítě, může přivzíti druhé chudé k němu, bohatí pak kolik synů, tolik chudých pacholat, kolik dcer, tolik děvčat chovati mohou. A to ne nerádi. Nebo toho čtver

---

*) Co s mládeží naprosto chudou a sirotky obzvláštně činiti. **) Troje na to pěkná rada.

zvláštní užitek bude. Předně zajisté ctí tím Boha z statku svého. Druhé, dobývají tím sobě a svým dítkám Božího požehnání (nebo není možné, aby Bůh takové lásky bez odplaty nechati měl). Třetí, napomáhají dítkám svým, kteříž vedlé oněch (zvláště bylilibý, jakž často bývá, vtipnější aneb věkem a prospěchem trochu napřed mající) k broušení se dobrou pomoc, k zevnitřním pak potřebám od nich posluhu míti budou. Naposledy napomáhají samým tím již obci, když synové jejich, hned z mládí služebníky majíc, rozkazovati jim (podlé vyměření však řádu a ctností) zvykají, a k tomu, aby časem svým regiment ujíti mohli, se hotoví. A bude každý takový měšťan, kupec, řemeslník, sedlák z takového schovance svého časem svým buď užitek, buď čest míti moci.

3. Byloliby ještě chudých dítek něco, ostatek již obec každá ať opatří, částku důchodů obecních na to obrátíc.

Tak budeli Bůh řádem tímto ctén (nebo jest Bůh řádu, má v něm zalíbení), poctí zase, dá léta dobrá, pokoj, úrody, zdraví a všelijaké požehnání.

*) Co se tkne akademie, tam bude potřebí zříditi, aby chudí študenti darmo měli byt, stůl, šaty, zvláště v theologii a medicině študujících dobrý počet; tolikéž na osoby politické z urozených, kteříž do študií pilně a platně mysl zavedše, kdoby na ně náklad vedl, nemají, pe-

---

*) Na akademiích študenty chudé odkud vychovávati.

nežitou pomoc. Načež (dřív nežby z štědrosti těch, které Bůh vzbudí, stálý plat vycházel) collekty a sbírky nařízeny býti mohou. Jmenovitě na urozené od stavů aby každoročně něco skládáno bylo, podlé toho, jakby sněmem snešení bylo. Na theologiae candidatos důchod bude z collekt církví a zprávců jejich podlé toho, jakby se nařídilo; na mediky pak z collekt měst a obcí celého království, jakby se potřeba ukázala. Tak bude bez velikého obtížení veliký počet lidí vychován moci býti.

*) VI. K tomu však bude nevyhnutedlně potřebí lidí rozumných, kteřížby za scholarchy zřízeni jsouce přihlédali, aby se podlé předepsaného řádu všecko dálo. Ti budou nad akademií vybraní z pánů stavů, academiae curatores, učení, rozumní, rozšafní, slávy Boží a obecného dobrého horlivě milovní muži; též dva neb tři jim přidaní z kněžstva. Nad gymnasium po městech budou dva z senátu a dva z obce, vedlé církevního svého správce. Po městečkách pak a vsech, v každé osadě obzvlášť, farář s staršími církevními. Jichž povinnosti budou takové:

**) 1. Založiti v každé osadě (poněvadž některá města víc osad mají, v kraji pak po několika vsech k jedné osadě přináleží) registra mládeže, a do těch jména všech tu se rodících neb vedlé rodičů svých od jinud se dostávajících dítek zapisovati. Napotom pak hnuliliby se kteří rodičové s dítkami jinam, aby svědectví brali od

---

*) Úředníci škol proč býti musejí? **) Jaké povinnosti jejich?

správce svého církevního k tomu tam správci, a od úřadu svého k onomu úřadu a tu jména rodičů do knih městských aneb obecných, jména pak dítek do knih školních aby se zapisovala, a bez takového svědectví a zapisování žádný odnikud pouštín, žádný nikde přijímán aby nebyl, na to pozor dávati.

2. Přidržeti rodiče, aby v každém domě měli a sobě čtli, neb čísti dali knížečku, kteráž sepsána jest, „Informatorium školy mateřské," to jest O umělém nemluvňat a dítek až do léta šestého vedení. Tam zajisté zprávy, jak sobě s dítkami svými pěkně, rozumně počínati a dalšímu od preceptorů cvičení užitečně nastrojovati, nabudouc, mohou, aby se podlé toho chovali, na kázaních tytýž napomínáni býti, a od scholarchů, dějeli se to, dohlídáním a napomínáním přidržáni býti.

3. Školy obecní opatřovati stavením, aby z obecních důchodů vzdělávány, opravovány a švárně chovány byly. Protož dohlédati k školnímu stavení každého čtvrt léta nejméně, solenniter.

4. Pečovati o mládež školní, přidržením totiž rodičů, aby když čas jest, dítky do škol obraceli a je při tom bez odtrhování chovali; též fedrováním chudých dítek k dítkám bohatých lidí, aby se vedle nich živili a brousili; až i sirotkům místa a vyživení obstaráváním.

5. Péče jejich také bude o preceptory a učitele školní,

a) aby byli;

b) aby byli osoby hodné, t. pobožné, ctnostné, umělé a rozumné;

c) aby záplatu svou neb vychování své měli;

d) aby povinnost svou konali a náležitou vzácnost u mládeže a lidu měli. Za kteroužto příčinou jim potřebí nejméně jednou v měsíc (však z nenadála) do školy přijíti, a tu hodinu neb dvě posedíc, děláli se všecko tehdáž a tak, kdy a jak se dělati má, dohlédati, aby při promocích ročních (kdež všickni, neb na větším díle, rodičové a patronové přítomni budou) sami také z nepilného dohlédání hanby neměli.

Tak když se scholarchům i v dalších stupních povinnosti jejich jasně ukáží, nebude se bohdá i k tomu nedostávati lidí rozumných a pilných.

*) VII. Řeklliby kdo; Ale tímto metodem cvičeni býti nemohou, leč kteří nyní v dětinství zastiženi budou. Co pak s odrostlejšími dělati budeme? — Odp.: Kteří tak zanedbáni jsou, že ani čísti neumějí, aneb málo, mohou s šestiletými do první classy vzati býti, byť oni v osmi, desíti neb více létech byli. Lépe někdy začíti než nikdy, a vždyť za pět let českou školu projdouc, víc uměti budou, než před tím deset let do ní chodíc. A budouli zatím do latinské školy kteří chtíti, času dosti, by pak ve čtyřmecítma létech z ní vyjíti mohli: vynesou zajisté z ní víc, než jsme prvé ve třidcíti letech z škol a akademií vynášeli. — Co se tkne těch, kteří

*) Co dělati s mládeží povyrostlou?

počátky dobré mají, třeba i latiny, v osmi, desíti, dvanácti i více létech jsouce, můž se s nimi česká škola od lucidáře a grammatiky začíti, a zatím hned do latinské. Co se těch, kteříž v létech patnácti, šestnácti a výš jsouce, v latině a řečtině dobré počátky položili, dotýče, těm přáti budeme, aby privato studio našich knih užívali, a uzří užitek, poněvadž se tak strojiti bude všecko, aby kdo rozum má, i bez vykladače a vůdce všudy vtipem proraziti mohl, ačkoli exercitací takové, kteréž by jej zmocnělým v umění učinily, býti moci nebudou. Summou, když ruky přičiníme, ukáže se na všecko vždy nějaká rada; nyní však nejpřednější o založení nových nastávajícímu novému věku škol vyhledávání jest.

*) VIII. Aby pak to vše i šťastně začato, i napotom stálé bylo, můž se nejvyšší scholarum visitator [1]) zříditi, buď akademie Pražské rektor, aneb raději (poněvadž ten při academii býti musí a dosti práce má) jiná obzvláštní, k tak veliké práci hodná, osvícená, pobožná, horlivá osoba, jejíž povinnost bude, na všecky v celém království školy pozor dávati a opatrovati, aby nejen všecko, co jíti má, šlo, ale i rostlo a rozmáhalo se, strany opravdovosti a řádů dobrých všelijakých. — Protož on:

1. Objížděje nařizovati bude po městech krajských i jiných předních rektory, osoby tak

---

[1]) školní dozorce.

*) Aby to stálé býti mohlo, potřebí nařídíti visitatora škol, jehož povinnosti.

rozumné, aby jim nejen domácí školu, ale i okolních všech inspekcí bezpečně svěřiti mohl. Ten zas každý krajský rektor bude míti pod sebou partikulární po městech, městečkách, vsech rektory, a ti zase své subrektory po jiných k své osadě patřících vískách; aby tak (poněvadž fundament hlavní na to jde) žádný v žádném nikdež koutě opuštěn nebyl. A však týž visitator nejen k rektoru krajskému, ale i k celému jeho kraji a jeho v něm zprávě dohlédati musí, aneb aspoň na všecko se vyptávati a ze všeho počtu žádati.

2. Čemuž napomůže, aby týž visitator registra všech škol a školek v celém království, i jména rectorů, conrectorů i subrectorů, až i počet (jaký se kdy při visitaci najde) discentů za sebou měl. Ač toto poslední můž toliko v latinských školách ostříháno býti.

3. Tentýž visitator povinen bude nejpřednější na rozmnožení didaktického umění pozor míti, a to i sám fortelů vyšetřováním, a vyšetřilli kdo v čem roku toho jaký grif (žeby snáze, lépe, plněji něco býti mohlo, nežli předepsáno jest), na to se vyptáváním a všeho poznamenáváním, i na cizí práce a inventa nova[1]) v říši a jinde pozoru dáváním, a cokoli vyjde, pilným všeho uvažováním i jiným k uvážení podáváním. K jakéž potřebě dobréby jemu bylo, některé osoby míti ku pomoci (k opravování pak metodu v classích classické rektory), jimž vyšetřený nedostatek přednesa, a způsob napravení toho

[1]) nové nálezy.

ukáže, společným schválením teprv impressorům k napravení napotom toho a toho, v té a té knize, podá.

4. Za týmž visitatorem collekty na augmenta scientiarum býti mohou [1]); však tak, aby curatoribus academiae [2]) ze všeho počet činil. Pakli za nimi budou, tedy podlé jeho uznání a potřeby jimi šafováno buď.

Tak když nejvyšší tento visitator bude obrán, muž osvícený a bohobojný, jemužby sláva Boží a obecné dobré nad jeho duši milejší bylo, a kterýžby všeho svého činění králi, stavům, konsistoři, akademii a curatorům vždycky se zpravovati hotov byl; nebude moci než akademie s krajskými školami dobře opatřena býti. Krajští pak rektoři s krajskými také scholarchami a kuratory jiné své školy, a těch opět rektorové s svými scholarchami drobné své školky pilně opatrovati hleděti budou; a všecko v ušlechtilém tom spořádání, za Boží a vrchnosti milé ochranou, snadně ostojí.

Kapitola XXIX.

Proč na vyzdvižení a založení v celé zemi takových škol ihned, bez odkadu mysliti sluší?

*) Uzřelliby kdo z Jich Milostí pánů stavů neb kněžstva neb učených našich, koho Bůh vy-

[1]) za týmž dozorcem sbírky na rozmnožení vědomostí býti mohou. [2]) opatrovníkům vysoké školy.

*) Věci tyto, ač dokonalosti své ještě nemají, začaty však býti mají.

sokým rozumem obdařil, v těchto od nás podaných věcech ještě neplnost jakou, a žeby dokonalejšího ještě něco žádáno býti mohlo, ten nech ví, že to vidí, co i my vidíme. Nebo dávní Boží rozšafnost známa jest, že nesype a neleje všeho na jednu hromadu v zahradě své, ale rozsívá a zavlažuje sem tam, jedno za druhým, dle líbeznosti své; aniž toho v přirození nařídil, aby která bylinka, ovšem strom, jednoho dne neb měsíce i vypučiti se, i zkvésti, i ovoce k dozrání přivésti, i plného svého zrůstu dojíti mohla; po stupních dnů, měsíců, let, dosti dlouho všecko jde, nežli k plnému zrostu přijde. To hle v skutcích Božích! A mělibychom my o svých předsevzetích něco božštějšího smýšleti? Odstup to. Počátkem toliko pravíme býti své toto navržení toho, čehož se budoucně nadějeme. A však protoli tímto pohrdneme? Hloupě by se to stalo, poněvadž každá věc vždy počátek míti musí; kterýž by nepatrný byl a mdlý, vždy však začatá dobře věc dalším pilným šetřením k zrůstu vedena býti můž, an z jedinké jiskry, rozvíváním jí a materie způsobné přidáváním, veliký oheň býti můž. Protož neliknujme se, o nejmilejší krajané! rozkřesaných již těchto jisker uchytiti a z nich vlasti své světlo to, kteréž dalším rozhořováním v neskonalý blesk vzjíti můž, zaníititi.

*) Neříkej žádný: Co my tak neobyčejnou věc začíti máme? Nech začnou Francouzové,

*) Aniž proti tomu čí mudrování neb zvyklá nám váhavost platiti má.

Anglišané neb Němci! Podíváme se, jak se jim zdaří. — Nebuďme, nebuďme, prosím, tak leniví, abychom po jiných toliko vždycky hleděli a za jinými zdaleka se plaziti chtěli! Nech nás také někdy v něčem jiní před sebou vidí. Ne vždycky vypůjčujme očí; také někdy svých, které nám Bůh dal, užívejme! O přemilí krajané, nebuďme tak zpozdilí k věcem ušlechtilým! Co nám Bůh zároveň s jinými neb před jinými dává, tím od sebe nestrkejme! K čemu máme oči, že co býti má, vidíme, mějme i srdce a ujměme se toho opravdově. Ach, přemilí Čechové! námť jest, nám na tyto věci nad jiné národy mysliti, protože předešlých let nad jiné špatněji školami opatřeni byvše, mimo jiné národy v stínu jsme stáli, a skrze to u cizích v pohrdání a posměchu byli, i úštipky rozličné snášeli, a ne bez příčiny. Nebo nejen jsme žádných slavných scribentů, kteřížby lucubracími [1]) svými svět osvěcovati pomáhali, neměli; ale ani k domácím potřebám lidí dosti nebylo, k legacím a úřadům, v politii i církvi. Protož přišlali jaká potřeba, k cizím jsme se obraceli, je do země vábili, penězi přeplacovali, s svou a celého národu hanbou, nýbrž škodou. Nebo cizí se mezi námi osazovali, sebe a ne nás vzdělávali, nás i jazyk náš zastěňovali, nýbrž tlačili. Naši mezitím vtipové (při mnohých nad cizí oněchno jadrnější) zavozovali se do marností, lhostejností, bujností, zahálek a neřádů rozličných, že vzpomenouti na to, čím panstvo naše, rytířstvo naše, městský

---

[1]) spisy.

i sedlský lid náš čas trávívali, hrůza mne podjímá.

A tím co způsobeno? To, co vidíme. Přišly na nás hlavy rozum nosící, Hišpáni, Vlaši i jiní; přemudrovali nás, potlačili nás, rozptýlili nás, poplenili nás, protože jsme byli jako na onen čas Jeruzalém, holí a podpor svých, to jest reků udatných, mužů válečných, soudců a proroků, mudrců a rádců vtipných a výmluvných, nemající. (Iz. 3, 1 atd.) A kdyby Hospodin zástupů nebyl odjinud zavolal udatných reků svých, kteréž sobě jako vypulerované střely byl přihotovil a v toulu svém složil, bylibychom v potlačení a pošlapání svém zůstali na věky. — A i tak, ač Bůh rozptýlil vichrem svým nepřátely naše, my však zůstali jsme jako boudka v zahradě tykvové (Iz. 1, 8); pustota ještě dobrých řádů tlačí nás. — Odkud to vše? jediné, že jsme dobrého mládeže cvičení neměli, aby lidí k osazování obojího regimentu hodných dostatek byl; a neopatřímeli sobě toho, jisti buďme, že k stálému pokoji a bezpečnosti svých věcí my ani potomkové nepřijdeme. *) Stálost zajisté církve i obcí na ničem, než na dostatku lidí rozumných podlé Písma sv. svědectví (Přísl. 11, 14, a 15, 22) nenáleží. Tak někdy Kaldejští, tak po nich Peršané, tak Řekové, tak Římané, tak teď let minulých Hišpané moudrostí toliko a dobrou zprávou vítězili; a jiní zase, kdo se jim brániti a ubrániti mohli, ne jinak než rozumem a zdravými radami mohli.

*) Zdárný způsob obcí a církve na dostatku lidí rozumných záleží.

Poněvadž tedy všeho světa příkladové ukazují, že sláva národů a rodů, měst a osad, obcí a církví, toliko na lidech moudrých a rozumných záleží; my opětliž čekati budeme, aby nám lidé takoví, jako v lese dříví, sami rostli? či z kamení jich sobě nebo ze špalků natešeme? či počekáme, až je nám Pán Bůh zázračným nějakým porodem, mimo běh přirozený, vyvoditi začne? O nikoli, nikoli! Naše povinnost jest o to se starati, aby naší bedlivou prací vychováváni byli; protož starati se začnéme již aspoň jednou a to hned bez odkladu.

*) Nebo aby nyní hned opravdově od nás na to myšleno bylo, vyhledává toho

I. vděčnost povinná;

II. potřeba náhlá;

III. příležitost dobrá.

**) Vděčnost, pravím, napřed nás vede a vésti má na ta myšlení, abychom, poněvadž nás Bůh sobě (po takovém hrozném přetříbení) zase obnoviti chce, a to z gruntu, nebyli nalezeni Bohu odporní, nýbrž k tomu ochotné a horlivě napomáhali. Vidíme, jak hluboko do svých smrdutých močidel Antikrist nás a vlasti naší mládež byl potáhl a pohřížil, že lidsky nebylo spomožení žádného; a aj vychváceni jsme mocí Boží! Co tedy nepospíšíme dítek našich, z hrdla Molocha vychvácených, obětovati Bohu živému? Odstup ta nevděčnost.

**) A potřeba jest, abychom pospíšili. Nebo

*) Proč hned k tomuto předsevzetí saženo býti má, příčiny tři. **) 1. Vděčnost k Bohu. ***) 2. Potřeba náhlá.

naprzněna jsou nebezpečně a napáchla mrzutě Antikristovými ohavnostmi nevinné mládeže srdce; potřeba je solenniter z toho vyvoditi, aby v nich nešťastní ti kořenové udušeni byli, a aby k jiným potom ani puchu smradu toho nepřicházelo, zhájiti. Tak zajisté skrze školy první křesťanská reformací dobře šla, tak i druhá z Antikristství za Lutera a Filipa. Tak se Antikrist zase téhož grifu proti Kristu chytil skrze jesuitské školy; tak tedy i ostatkové Antikristových podešlých ohavností nejinak snáze vykořeněni býti mohou. — O potřebě opatření politie a církve již mlčím, poněvadž málo výš navrženo, že řádů dobrých ani vzdělati ani zdržeti nelze bez dostatku lidí rozumných, a těch že odjinud míti nemůžeme, než ze škol, kteréž jsou dílny lidí. Jak tedy po takovém zpuštění snázeji vzděláme i církev i politii, jako skrze škol vyzdvižení hlučné?

*) Vede k tomu, abychom k obnovení škol ihned ruku vztáhli, i přežádostivá occasí, kdy hnízda Antikristova vyprázdněna jsou, školy jesuitské a klášterové mniští; jakož stavení a místa sama, tak i důchodové a opatření, kteréž na vychování i preceptorů i mládeže chudé obrácena býti mohou a mají, tak že učenými, rozumnými, užitečnými lidmi země naplněna býti moci bude. Nyní tedy, poněvadž se zastkvělo (po kruté zimě) tak veselé jaro, orati, kopati, síti, štěpovati potřebí, abychom brzy hojnou, bohatou, veselou a rozkošnou žeň a veselé vína a

---

*) 3. Příležitost žádostivá.

ovoce sbírání míti mohli. Nechť i tuto při nás napomenutí Kristovo k církvi, choti své, místo má: „Vstaň, přítelkyně má, krásná má a poď; nebo aj zima pominula, prška přestala a odešla! Kvítečko se ukazuje v zemi naší, čas prozpěvování přišel, a hlas hrdličky slyší se v krajině naší“ atd. (Cant. 2, 10, 11, 12). Poslechnemeli, oslaven bude Bůh, zvelebena církev, okrášleny obce, ozdoben celý národ náš před očima všech lidí; požehnání Boží bydliti bude s námi, moudrost pravá založí v nás kořeny své; památka nesmrtedlná svatých snažností našich a šlepěje k následování pozůstanou po nás potomkům našim, jimž posloužíme, aby byli „símě to, kteréž miluje Hospodin, synové vyučení od Hospodina, napořád všickni, od nejmenšího z nich až do největšího z nich, znající Hospodina, a hojnost pokoje mající“ atd., (jakž Bůh z zajetí Babylonského navráceným zasliboval. Iz. 54, 13, Jer. 31, 34, atd.)

Neříkejž tedy žádný: Cožby to bylo, aby řemeslníci, sedláci, nádenníci, ženy, děvky učení byli a s filosofováním zacházeli? Coby dělali? — Odpovídám: Potěšená všickni budou míti myšlení při všech pracech; mezi pracemi budou biblí a jiné užitečné knihy (protože je vnada mysli potáhne) čísti i všudy a při všem Boží skutky zpytovati, všudy a vždycky, cokoli hodné a celému zde rozumnému obcování přináleží, vyšetřovati, všudy ze všeho Boha chváliti a tak v potěšení život zde tráviti a k budoucímu se radostně strojiti. Nebudeliž to ráj rozkoší, jaký pod nebem býti můž?

Kapitola XXX.

Napomenutí všech stavů země k oblíbení rady této a k živosti horlivé při věci této.

*) Nuže tedy, vy milí dítek rodičové, kterýmkoli Bůh živé obrázky své za klénot svěřil, o těchto věcech slyšíce, rozhorletež se, abyste Bohu za šťastný prospěch a požehnání předsevzetí tohoto vroucně se modlili, u vrchností pak, a kde můžete, přímluvami, prosbami a žádostmi svými napomáhali; dítky pak své zatím pobožně v bázni Hospodinově vychovávajíce, tomu obecnému šťastnému mládeže cvičení cestu připravujte.

**) Vy tolikéž, dítek školmistři, paedagogové, a kteří koli v práci mládeže cvičení potřebovati se dáte, žádejtež, aby pomoci tyto vám zhotovené brzo k svému hlučnému užívání přijíti mohly. Nebo co vám na tom světě milejšího a žádostivějšího býti má, jako abyste práce své hojný užitek viděli? K tomu zajisté, abyste štípili nebesa a zakládali zemi (Iz. 51, 16.), povoláni jsouce, čeho raději žádati máte, jako abyste umění svého ušlechtilý pořádek znáti, a jak to nebe a země štípení šťastně půjde, na to se dívati mohli? To tedy nebeské slavné povolání vaše a tolikéž rodičů, nejdražší své klénoty vám svěřujících, k vám důvěrnost, nech vám jest jako oheň v kostech vašich,

---

*) Napomenutí 1. Rodičům. **) 2. Preceptorům.

nedávající vám, a skrze vás jiným, pokoje, dokudž byste neviděli, an hoří ohněm světla toho Božího všecka vlast! Aniž komu na mysl přicházej, že by hanba bylo učit se neb přiučovati povinnosti své. I bláznovstvím sama v sobě jsou myšlení taková, i zhoubou a překážkou všeho dobrého. Nebo zdaž kdo z lidí dokonalost sobě přivlastniti můž? Zdali nejsme, pokud na světě jsme, vždycky učedlníci? Ad discendum, quod opus est, nulla aetas sera videri potest, dí Augustin: Nam etsi senes magis decet docere, quam discere; magis tamen decet discere, quam ignorare. A Seneca: Quid est stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Tam diu discendum est, quam diu nescias; et si proverbio credis, quam diu vivas, ut non alius vivendi, quam discendi, finis sit![1])

*) Vy pak jiní učení, komukoli Bůh osvícený rozum dal, aby o tomto předsevzetí soud činiti a jemu radou, přiopravením, připřežením napomoci mohl, mysltež také, abyste jiskry své, podněty své, fochary své, k zanícení a rozdmýchání

---

[1]) K učení těm věcem, jichž potřebí jest, žádný věk pozdním se státi nemůže, dí Augustin. Nebo ačkoli starcům více přísluší vyučovati, nežli se učiti, přece jim více přísluší učiti se, nežli neuměti. A Seneca: Co jest nerozumnějšího, než že jsi se dlouho neučil, proto se neučiti? Tak dlouho učiti se má člověk, pokud je neumělý, ano, jak přísloví praví, pokud žije, aby konec života a konec učení se jedno byl.

*) 3. Učeným vůbec.

ohně tohoto přinesli. Rozpomeňte se, prosím, jak odplatiti slibuje Kristus Ježíš věrným služebníkům, kteříž poděleni jsouce od něho hřivnami, tak těží, aby co nejvíc jiných hřiven vyzískali! a jak zase na nedbalých sluhách mstíti strojí, že hřivny své na zisk nevynaložili! (Mat. 25.) Bojtež se tedy sami jen učenými býti, jiným pak (třeba všechněm) mohouc k témuž nenapomáhati. A zdaž nevíte, co i Seneca, slavný mudřec, napsal? Cupio, inquit, omnia, quae scio, in alium transfundere. A opět: Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, rejiciam. [1]) (Epist. 27.) Protož máteli i vy od Boha sobě dané umění a moudrost, nezáviďtež ho žádnému, ale říkejte: O by všecken lid Hospodinů proroci byli, a aby dal Hospodin Ducha tvého na ně! (Num. 11, 29.)

Zvláště milé té mládeži a potomkům toho, čehož jsme sami nedošli, oni však ukázáním naším dojíti mohou, i přejme srdečně, i pomáhejme skutečně. Nebo mládež dobře vésti a zvésti, větší jest sláva než Troje dobyti, jakž kdesi Filip Melanchton ad Camerarium napsal. Mládež zajisté símě jest, z něhož aneb pšenice zdárná poroste, budeli se šetřiti, aneb koukol, stoklas, sveřepec, chamraď neužitečná, nehodící se leč k spálení, zanedbáli se. A tu co Kristus říkati bude, jestliže

---

[1]) A zdaž nevíte, co i Seneca, slavný mudřec, napsal? „Vše, co vím," vece, „do jiného přelíti si žádám." A opět: „Kdyby mi s tou výminkou dávána byla moudrost, abych ji zavřenu choval a s nikým se o ni nesděloval, odmítl bych ji."

se mu z jeho revíčka nedbanlivostí naší trní nadělá? A poněvadž recte adolescentiam curare est efformare quoque et reformare ecclesiam atque rempublicam,[1], nám, kteříž tomu rozumíme, slušíliž mlčeti? slušíli všecko tak, jak co jde, jíti nechávati? *) Ach, prosím, buďme jednoho ducha, abychom, čím kdo můž, rádi napomáhali slávě Boží a obecnému dobrému! Kdokoli co k věci poraditi a posloužiti může, buď připomenutím ještě neb ukázáním něčeho, neb těch, na nichž to záleží, rozhorlováním, ach neliknuj se, ach drahým se Bohu, církvi, vlasti nedělej!

Byť kdo, sám k školám mysli nemaje, církevními neb politickými neb medickými pracemi zanešen byl, vyňat však z tohoto společného o vyzdvižení škol usilování býti se nedomnívej. Nebo jsili povolání svému a tomu, kdož tě povolal, věren, povinen jsi nejen sám v něm státi, ale také, aby byl, kdožby po tobě na tvé místo nastoupě, Bohu, církvi, vlasti sloužil, opatrovati. Pro tu příčinu Socratesovi ku pochvale zapsáno jest, že moha podlé darů svých obec Aténskou zpravovati, volil však v akademii mládeže cvičením sloužiti, pravě, utiliorem esse reipublicae, qui multos gubernandae reipublicae idoneos efficeret, quam qui ipse gubernaret.[2]

[1] A poněvadž dobře mládež vésti jest vzdělávati a napravovati církev i stát. [2] Pravě, ten že prospěšnějším obci, kdo mnohé ke správě její schopnými činí, než kdo ji sám spravuje.

*) Žádný z těchto snažností vyňat býti nemůže.

rozumné, aby jim nejen domácí školu, ale i okolních všech inspekcí bezpečně svěřiti mohl. Ten zas každý krajský rektor bude míti pod sebou partikulární po městech, městečkách, vsech rektory, a ti zase své subrektory po jiných k své osadě patřících vískách; aby tak (poněvadž fundament hlavní na to jde) žádný v žádném nikdež koutě opuštěn nebyl. A však týž visitator nejen k rektoru krajskému, ale i k celému jeho kraji a jeho v něm zprávě dohlédati musí, aneb aspoň na všecko se vyptávati a ze všeho počtu žádati.

2. Čemuž napomůže, aby týž visitator registra všech škol a školek v celém království, i jména rectorů, conrectorů i subrectorů, až i počet (jaký se kdy při visitaci najde) discentů za sebou měl. Ač toto poslední můž toliko v latinských školách ostříháno býti.

3. Tentýž visitator povinen bude nejpřednější na rozmnožení didaktického umění pozor míti, a to i sám fortelů vyšetřováním, a vyšetřilli kdo v čem roku toho jaký grif (žeby snáze, lépe, plněji něco býti mohlo, nežli předepsáno jest), na to se vyptáváním a všeho poznamenáváním, i na cizí práce a inventa nova[1]) v říši a jinde pozoru dáváním, a cokoli vyjde, pilným všeho uvažováním i jiným k uvážení podáváním. K jakéž potřebě dobréby jemu bylo, některé osoby míti ku pomoci (k opravování pak metodu v classích classické rektory), jimž vyšetřený nedostatek přednesa, a způsob napravení toho

---

[1]) nové nálezy.

ukáže, společným schválením teprv impressorům k napravení napotom toho a toho, v té a té knize, podá.

4. Za týmž visitatorem collekty na augmenta scientiarum býti mohou [1]); však tak, aby curatoribus academiae [2]) ze všeho počet činil. Pakli za nimi budou, tedy podlé jeho uznání a potřeby jimi šafováno buď.

Tak když nejvyšší tento visitator bude obrán, muž osvícený a bohobojný, jemužby sláva Boží a obecné dobré nad jeho duši milejší bylo, a kterýžby všeho svého činění králi, stavům, konsistoři, akademii a curatorům vždycky se zpravovati hotov byl; nebude moci než akademie s krajskými školami dobře opatřena býti. Krajští pak rektoři s krajskými také scholarchami a kuratory jiné své školy, a těch opět rektorové s svými scholarchami drobné své školky pilně opatrovati hleděti budou; a všecko v ušlechtilém tom spořádání, za Boží a vrchnosti milé ochranou, snadně ostojí.

Kapitola XXIX.

Proč na vyzdvižení a založení v celé zemi takových škol ihned, bez odkadu mysliti sluší?

*) Uzřelliby kdo z Jich Milostí pánů stavů neb kněžstva neb učených našich, koho Bůh vy-

[1]) za týmž dozorcem sbírky na rozmnožení vědomostí býti mohou. [2]) opatrovníkům vysoké školy.

*) Věci tyto, ač dokonalosti své ještě nemají, začaty však býti mají.

sokým rozumem obdařil, v těchto od nás podaných věcech ještě neplnost jakou, a žeby dokonalejšího ještě něco žádáno býti mohlo, ten nech ví, že to vidí, co i my vidíme. Nebo dávní Boží rozšafnost známa jest, že nesype a neleje všeho na jednu hromadu v zahradě své, ale rozsívá a zavlažuje sem tam, jedno za druhým, dle líbeznosti své; aniž toho v přirození nařídil, aby která bylinka, ovšem strom, jednoho dne neb měsíce i vypučiti se, i zkvésti, i ovoce k dozrání přivésti, i plného svého zrůstu dojíti mohla; po stupních dnů, měsíců, let, dosti dlouho všecko jde, nežli k plnému zrostu přijde. To hle v skutcích Božích! A mělibychom my o svých předsevzetích něco božštějšího smýšleti? Odstup to. Počátkem toliko pravíme býti své toto navržení toho, čehož se budoucně nadějeme. A však protoli tímto pohrdneme? Hloupě by se to stalo, poněvadž každá věc vždy počátek míti musí; kterýž by nepatrný byl a mdlý, vždy však začatá dobře věc dalším pilným šetřením k zrůstu vedena býti můž, an z jediné jiskry, rozvíváním jí a materie způsobné přidáváním, veliký oheň býti můž. Protož neliknujme se, o nejmilejší krajané! rozkřesaných již těchto jisker uchytiti a z nich vlasti své světlo to, kteréž dalším rozhořováním v neskonalý blesk vzjíti můž, zanítiti.

*) Neříkej žádný: Co my tak neobyčejnou věc začíti máme? Nech začnou Francouzové,

---

*) Aniž proti tomu čí mudrování neb zvyklá nám váhavost platiti má.

Anglišané neb Němci! Podíváme se, jak se jim zdaří. — Nebuďme, nebuďme, prosím, tak leniví, abychom po jiných toliko vždycky hleděli a za jinými zdaleka se plaziti chtěli! Nech nás také někdy v něčem jiní před sebou vidí. Ne vždycky vypůjčujme očí; také někdy svých, které nám Bůh dal, užívejme! O přemilí krajané, nebuďme tak zpozdilí k věcem ušlechtilým! Co nám Bůh zároveň s jinými neb před jinými dává, tím od sebe nestrkejme! K čemu máme oči, že co býti má, vidíme, mějme i srdce a ujměme se toho opravdově. Ach, přemilí Čechové! námť jest, nám na tyto věci nad jiné národy mysliti, protože předešlých let nad jiné špatněji školami opatřeni byvše, mimo jiné národy v stínu jsme stáli, a skrze to u cizích v pohrdání a posměchu byli, i úštipky rozličné snášeli, a ne bez příčiny. Nebo nejen jsme žádných slavných scribentů, kteřížby lucubracími[1]) svými svět osvěcovati pomáhali, neměli; ale ani k domácím potřebám lidí dosti nebylo, k legacím a úřadům, v politii i církvi. Protož přišlali jaká potřeba, k cizím jsme se obraceli, je do země vábili, penězi přeplacovali, s svou a celého národu hanbou, nýbrž škodou. Nebo cizí se mezi námi osazovali, sebe a ne nás vzdělávali, nás i jazyk náš zastěňovali, nýbrž tlačili. Naši mezitím vtipové (při mnohých nad cizí oněchno jadrnější) zavozovali se do marností, lhostejností, bujností, zahálek a neřádů rozličných, že vzpomenouti na to, čím panstvo naše, rytířstvo naše, městský

[1]) spisy.

i sedlský lid náš čas trávívali, hrůza mne podjímá.

A tím co způsobeno? To, co vidíme. Přišly na nás hlavy rozum nosící, Hišpáni, Vlaši i jiní; přemudrovali nás, potlačili nás, rozptýlili nás, poplenili nás, protože jsme byli jako na onen čas Jeruzalém, holí a podpor svých, to jest reků udatných, mužů válečných, soudců a proroků, mudrců a rádců vtipných a výmluvných, nemající. (Iz. 3, 1 atd.) A kdyby Hospodin zástupů nebyl odjinud zavolal udatných reků svých, kteréž sobě jako vypulerované střely byl přihotovil a v toulu svém složil, bylibychom v potlačení a pošlapání svém zůstali na věky. — A i tak, ač Bůh rozptýlil vichrem svým nepřátely naše, my však zůstali jsme jako boudka v zahradě tykvové (Iz. 1, 8); pustota ještě dobrých řádů tlačí nás. — Odkud to vše? jediné, že jsme dobrého mládeže cvičení neměli, aby lidí k osazování obojího regimentu hodných dostatek byl; a neopatřímeli sobě toho, jisti buďme, že k stálému pokoji a bezpečnosti svých věcí my ani potomkové nepřijdeme. *) Stálost zajisté církve i obcí na ničem, než na dostatku lidí rozumných podlé Písma sv. svědectví (Přísl. 11, 14, a 15, 22) nenáleží. Tak někdy Kaldejští, tak po nich Peršané, tak Řekové, tak Římané, tak teď let minulých Hišpané moudrostí toliko a dobrou zprávou vítězili; a jiní zase, kdo se jim brániti a ubrániti mohli, ne jinak než rozumem a zdravými radami mohli.

---

*) Zdárný způsob obcí a církve na dostatku lidí rozumných záleží.

Poněvadž tedy všeho světa příkladové ukazují, že sláva národů a rodů, měst a osad, obcí a církví, toliko na lidech moudrých a rozumných záleží; my opětliž čekati budeme, aby nám lidé takoví, jako v lese dříví, sami rostli? či z kamení jich sobě nebo ze špalků natešeme? či počekáme, až je nám Pán Bůh zázračným nějakým porodem, mimo běh přirozený, vyvoditi začne? O nikoli, nikoli! Naše povinnost jest o to se starati, aby naší bedlivou prací vychováváni byli; protož starati se začnéme již aspoň jednou a to hned bez odkladu.

*) Nebo aby nyní hned opravdově od nás na to myšleno bylo, vyhledává toho

I. vděčnost povinná;

II. potřeba náhlá;

III. příležitost dobrá.

**) Vděčnost, pravím, napřed nás vede a vésti má na ta myšlení, abychom, poněvadž nás Bůh sobě (po takovém hrozném přetříbení) zase obnoviti chce, a to z gruntu, nebyli nalezeni Bohu odporní, nýbrž k tomu ochotné a horlivě napomáhali. Vidíme, jak hluboko do svých smrdutých močidel Antikrist nás a vlasti naší mládež byl potáhl a pohřížil, že lidsky nebylo spomožení žádného; a aj vychváceni jsme mocí Boží! Co tedy nepospíšíme dítek našich, z hrdla Molocha vychvácených, obětovati Bohu živému? Odstup ta nevděčnost.

**) A potřeba jest, abychom pospíšili. Nebo

---

*) Proč hned k tomuto předsevzetí saženo býti má, příčiny tři. **) 1. Vděčnost k Bohu. ***) 2. Potřeba náhlá.

naprzněna jsou nebezpečně a napáchla mrzutě Antikristovými ohavnostmi nevinné mládeže srdce; potřeba je solenniter z toho vyvoditi, aby v nich nešťastní ti kořenové udušeni byli, a aby k jiným potom ani puchu smradu toho nepřicházelo, zhájiti. Tak zajisté skrze školy první křesťanská reformací dobře šla, tak i druhá z Antikristství za Lutera a Filipa. Tak se Antikrist zase téhož grifu proti Kristu chytil skrze jesuitské školy; tak tedy i ostatkové Antikristových podešlých ohavností nejinak snáze vykořeněni býti mohou. — O potřebě opatření politie a církve již mlčím, poněvadž málo výš navrženo, že řádů dobrých ani vzdělati ani zdržeti nelze bez dostatku lidí rozumných, a těch že odjinud míti nemůžeme, než ze škol, kteréž jsou dílny lidí. Jak tedy po takovém zpuštění snázeji vzděláme i církev i politii, jako skrze škol vyzdvižení hlučné?

*) Vede k tomu, abychom k obnovení škol ihned ruku vztáhli, i přežádostivá occasí, kdy hnízda Antikristova vyprázdněna jsou, školy jesuitské a klášterové mniští; jakož stavení a místa sama, tak i důchodové a opatření, kteréž na vychování i preceptorů i mládeže chudé obrácena býti mohou a mají, tak že učenými, rozumnými, užitečnými lidmi země naplněna býti moci bude. Nyní tedy, poněvadž se zastkvělo (po kruté zimě) tak veselé jaro, orati, kopati, síti, štěpovati potřebí, abychom brzy hojnou, bohatou, veselou a rozkošnou žeň a veselé vína a

*) 3. Příležitost žádostivá.

ovoce sbírání míti mohli. Nechť i tuto při nás napomenutí Kristovo k církvi, choti své, místo má: „Vstaň, přítelkyně má, krásná má a poď; nebo aj zima pominula, prška přestala a odešla! Kvítečko se ukazuje v zemi naší, čas prozpěvování přišel, a hlas hrdličky slyší se v krajině naší“ atd. (Cant. 2, 10, 11, 12). Poslechnemeli, oslaven bude Bůh, zvelebena církev, okrášleny obce, ozdoben celý národ náš před očima všech lidí; požehnání Boží bydliti bude s námi, moudrost pravá založí v nás kořeny své; památka nesmrtedlná svatých snažností našich a šlepěje k následování pozůstanou po nás potomkům našim, jimž posloužíme, aby byli „símě to, kteréž miluje Hospodin, synové vyučení od Hospodina, napořád všickni, od nejmenšího z nich až do největšího z nich, znající Hospodina, a hojnost pokoje mající“ atd., (jakž Bůh z zajetí Babylonského navráceným zasliboval. Iz. 54, 13, Jer. 31, 34, atd.)

Neříkejž tedy žádný: Cožby to bylo, aby řemeslníci, sedláci, nádenníci, ženy, děvky učení byli a s filosofováním zacházeli? Coby dělali? — Odpovídám: Potěšená všickni budou míti myšlení při všech pracech; mezi pracemi budou biblí a jiné užitečné knihy (protože je vnada mysli potáhne) čísti i všudy a při všem Boží skutky zpytovati, všudy a vždycky, cokoli hodné a celému zde rozumnému obcování přináleží, vyšetřovati, všudy ze všeho Boha chváliti a tak v potěšení život zde tráviti a k budoucímu se radostně strojiti. Nebudeliž to ráj rozkoší, jaký pod nebem býti můž?

Kapitola XXX.

Napomenutí všech stavů země k oblíbení rady této a k živosti horlivé při věci této.

*) Nuže tedy, vy milí dítek rodičové, kterýmkoli Bůh živé obrázky své za klénot svěřil, o těchto věcech slyšíce, rozhorletež se, abyste Bohu za šťastný prospěch a požehnání předsevzetí tohoto vroucně se modlili, u vrchností pak, a kde můžete, přímluvami, prosbami a žádostmi svými napomáhali; dítky pak své zatím pobožně v bázni Hospodinově vychovávajíce, tomu obecnému šťastnému mládeže cvičení cestu připravujte.

**) Vy tolikéž, dítek školmistři, paedagogové, a kteří koli v práci mládeže cvičení potřebovati se dáte, žádejtež, aby pomoci tyto vám zhotovené brzo k svému hlučnému užívání přijíti mohly. Nebo co vám na tom světě milejšího a žádostivějšího býti má, jako abyste práce své hojný užitek viděli? K tomu zajisté, abyste štípili nebesa a zakládali zemi (Iz. 51, 16.), povoláni jsouce, čeho raději žádati máte, jako abyste umění svého ušlechtilý pořádek znáti, a jak to nebe a země štípení šťastně půjde, na to se dívati mohli? To tedy nebeské slavné povolání vaše a tolikéž rodičů, nejdražší své klénoty vám svěřujících, k vám důvěrnost, nech vám jest jako oheň v kostech vašich,

*) Napomenutí 1. Rodičům. **) 2. Preceptorům.

nedávající vám, a skrze vás jiným, pokoje, dokudž byste neviděli, an hoří ohněm světla toho Božího všecka vlast! Aniž komu na mysl přicházej, že by hanba bylo učit se neb přiučovati povinnosti své. I bláznovstvím sama v sobě jsou myšlení taková, i zhoubou a překážkou všeho dobrého. Nebo zdaž kdo z lidí dokonalost sobě přivlastniti můž? Zdali nejsme, pokud na světě jsme, vždycky učedlníci? Ad discendum, quod opus est, nulla aetas sera videri potest, dí Augustin: Nam etsi senes magis decet docere, quam discere; magis tamen decet discere, quam ignorare. A Seneca: Quid est stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Tam diu discendum est, quam diu nescias; et si proverbio credis, quam diu vivas, ut non alius vivendi, quam discendi, finis sit![1])

*) Vy pak jiní učení, komukoli Bůh osvícený rozum dal, aby o tomto předsevzetí soud činiti a jemu radou, přiopravením, připřežením napomoci mohl, mysltež také, abyste jiskry své, podněty své, fochary své, k zanícení a rozdmýchání

---

[1]) K učení těm věcem, jichž potřebí jest, žádný věk pozdním se státi nemůže, dí Augustin. Nebo ačkoli starcům více přísluší vyučovati, nežli se učiti, přece jim více přísluší učiti se, nežli neuměti. A Seneca: Co jest nerozumnějšího, než že jsi se dlouho neučil, proto se neučiti? Tak dlouho učiti se má člověk, pokud je neumělý, ano, jak přísloví praví, pokud žije, aby konec života a konec učení se jedno byl.

*) 3. Učeným vůbec.

ohně tohoto přinesli. Rozpomeňte se, prosím, jak odplatiti slibuje Kristus Ježíš věrným služebníkům, kteříž poděleni jsouce od něho hřivnami, tak těží, aby co nejvíc jiných hřiven vyzískali! a jak zase na nedbalých sluhách mstíti strojí, že hřivny své na zisk nevynaložili! (Mat. 25.) Bojtež se tedy sami jen učenými býti, jiným pak (třeba všechněm) mohouc k témuž nenapomáhati. A zdaž nevíte, co i Seneca, slavný mudřec, napsal? Cupio, inquit, omnia, quae scio, in alium transfundere. A opět: Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, rejiciam. [1]) (Epist. 27.) Protož máteli i vy od Boha sobě dané umění a moudrost, nezáviďtež ho žádnému, ale říkejte: O by všecken lid Hospodinů proroci byli, a aby dal Hospodin Ducha tvého na ně! (Num. 11, 29.)

Zvláště milé té mládeži a potomkům toho, čehož jsme sami nedošli, oni však ukázáním naším dojíti mohou, i přejme srdečně, i pomáhejme skutečně. Nebo mládež dobře vésti a zvésti, větší jest sláva než Troje dobyti, jakž kdesi Filip Melanchton ad Camerarium napsal. Mládež zajisté símě jest, z něhož aneb pšenice zdárná poroste, budeli se šetřiti, aneb koukol, stoklas, sveřepec, chamraď neužitečná, nehodící se leč k spálení, zanedbáli se. A tu co Kristus říkati bude, jestliže

---

[1]) A zdaž nevíte, co i Seneca, slavný mudřec, napsal? „Vše, co vím," vece, „do jiného přelíti si žádám." A opět: „Kdyby mi s tou výminkou dávána byla moudrost, abych ji zavřenu choval a s nikým se o ni nesdéloval, odmítl bych ji."

se mu z jeho revíčka nedbanlivostí naší trní nadělá? A poněvadž recte adolescentiam curare est efformare quoque et reformare ecclesiam atque rempublicam,[1]), nám, kteříž tomu rozumíme, slušíliž mlčeti? slušíli všecko tak, jak co jde, jíti nechávati? *) Ach, prosím, buďme jednoho ducha, abychom, čím kdo můž, rádi napomáhali slávě Boží a obecnému dobrému! Kdokoli co k věci poraditi a posloužiti může, buď připomenutím ještě neb ukázáním něčeho, neb těch, na nichž to záleží, rozhorlováním, ach neliknuj se, ach drahým se Bohu, církvi, vlasti nedělej!

Byť kdo, sám k školám mysli nemaje, církevními neb politickými neb medickými pracemi zanešen byl, vyňat však z tohoto společného o vyzdvižení škol usilování býti se nedomnívej. Nebo jsili povolání svému a tomu, kdož tě povolal, věren, povinen jsi nejen sám v něm státi, ale také, aby byl, kdožby po tobě na tvé místo nastoupé, Bohu, církvi, vlasti sloužil, opatrovati. Pro tu příčinu Socratesovi ku pochvale zapsáno jest, že moha podlé darů svých obec Aténskou zpravovati, volil však v akademii mládeže cvičením sloužiti, pravě, utiliorem esse reipublicae, qui multos gubernandae reipublicae idoneos efficeret, quam qui ipse gubernaret.[2])

---

[1]) A poněvadž dobře mládež vésti jest vzdělávati a napravovati církev i stát. [2]) Pravě, ten že prospěšnějším obci, kdo mnohé ke správě její schopnými činí, než kdo ji sám spravuje.

*) Žádný z těchto snažností vyňat býti nemůže.

Prosím pak pro jméno Boží, odložte při této věci ohledu na osoby; a poněvadž, oč jest činiti, vidíte, na sprostnost, hloupost a jakékoli nedostatky těch, kdo tím hýbají, nic se neohlédejte. Odkud kdy poučení, ponuknutí, probuzení přichází, daremné jest tím se vázati: „Quod tu non nosti, fortassis novit asellus,“ [1]) řekl Chrysippus. My před Boží tváří osvědčujeme, že v sprostnosti srdce okolo věci té zacházíme, nic sobě odtud privátně nehledajíc, žádné chvály, žádného užitku, žádného pohodlí (kteréhož bychom lépe užili, práce takové sobě nezačínajíc), než horlivost k Bohu a církvi a k milé vlasti milost vede, pudí, nutí, nás; nemůžem jinak, i často se Bohu za vyjevení, jeholiby to vůle a dílo bylo, modlívajíce nic nenalézáme, než ostny ustavičné. Protož osvědčujeme, pohrdneli kdo tím pro osobu, že Bůh, u něhož není přijímání osob, podlé pravdy soud čině, jako o svou při ujímati se bude proti pyšným nadutcům, kteříž Bohu i lidem sami se drahými činíce, jiným v dobrých předsevzetích, pro závist a pýchu, raději překážejí než pomáhají.

*) K vám se také obracím, kněží Hospodinovi, církve Kristovy zprávcové a stáda jeho pastýři! Vím, že na Vás také záležeti bude něco, abyste buď překazili svatému předsevzetí, neb napomohli. Nakloníteli se k prvnímu, naplní se, což Bernardus říkával, že „Kristus nemá větších nepřátel, jako které okolo sebe má, a kteříž při

---

[1]) Čeho ty nevíš, snad oslík ví.

*) 4. Kněžím.

něm prvotnost drží.“ Ale jinak jest naděje. Nechť jsou již ošemetní Kristovi přátelé pryč; vy upřímí, k dílu Páně zanechaní, dělejtež je opravdově, a aby děláno býti mohlo i po vás tím užitečněji, napomáhejte, jakož vámť nad jiné přísluší o vzdělávání škol péči vésti. Nejen Petrovi Pán ovce své pásti poručil, také beránky, nýbrž napřed beránky (Jan. 21, 15.), protože snáze jest pastýřům ovce pásti, když beránky pastvám života, řádu stáda a berle kázně přivyklé mají.— Čemuž nerozumíli kdo neb rozuměti nechce, hloupost svou pronáší. Který zajisté zlatník sobě nepřeje, aby mu havíři co nejčistěji přehnaného zlata dodávali? Který švec nežádá, aby mu co nejvydělanější kůže k rukám přicházely? Buďmež tedy opatrní i my, synové světla, v svých věcech, a aby nám školy co nejvycvičenějších posluchačů dodávaly, toho žádejme.

Závist pak žádnému z vás, o služebníci Boha živého, ani na mysl nevstupuj! Nebo vůdcové k lásce jste a býti máte. Láska pak nezávidí, nehledá svých věcí, nemyslí zlého atd. Nezáviďte, pravím, vy starci, mladým, že se jim dostati má, čeho se vám nedostalo. Neneste ani napomenutí těžce vyšší od nižších, že snad nač mysl vaše nepřišla, o tom vám oni mluví. Vezměte raději sobě Augustinovu mysl všickni, kterýž napsal: Senex a juvene, et episcopus tot annorum a collega, nec dum anniculo, paratus sum doceri. „Já, prý, „stařec od mládence, a po tak dlouhá léta biskup od pomocníka sotva ročního hotov jsem učiti se.“ A za reguli každému u nás buď Řehořovo napomenutí: Omnes fide pleni ni-

tamur aliquid sonare Deo, ut organa reperiamur veritatis. „Všickni,“ prý, „plni víry jsouce, snažujme se vydávati vždy nějaký zvuk Bohu, abychom nástrojové pravdy nalezeni byli.“

*) K vám přicházím, přemilé vrchnosti naše, kterékoli dochoval Bůh k času tomuto a regiment vám zase v království, krajích a obcích navrátil; k vám se obzvláštně vztahuje řeč naše, protože vy jste ti Noelové, kteříž pro zachování dítek svých a všeho semene Božího koráb vzdělati dáti máte (Gen. 6.); vy ta knížata lidu, kteříž k stavení stánku Hospodinova napřed a nejvíc máte skládati, aby řemeslníci, které Bůh naplnil duchem svým k vymýšlení vtipných věcí, meškáni nebyli (Exod. 35.); vy ti Davidové a Šalomounové, kteříž k stavení domu Hospodinova řemeslníky shledávati a jim bohatě potřeb dodávati povinni jste (1. Par. 29. a 1. Reg. 6.); vy setníkové ti, kteříž, chceteli od Krista milováni býti, lidu Kristovu školy stavěti máte (Luk. 7, 5). — — **) Skrze Krista prosím, skrze zapuštěnou náramně mládež, skrze budoucí naše milé potomstvo, prosím, přiložte mysl! Věc opravdová jest, veliká jest, slavná jest, veřejného všech vzdělání se dotýkající. Smýšlím cele o vás, ó vlasti otcové, že kdyby nyní někdo přijda, místnou radu dáti sliboval, jakby snadným nákladem města naše pro lepší napotom bezpečnost znamenitě ohražena, jakby mládež

---

*)5. Vrchnostem; jichž vlastně toto povinnost.
**) Žádný vrchnostem našim nic lepšího a slavnějšího podati ani poraditi nemůže nad toto.

k válečným věcem snadně vycvičena, a k jakékoli potřebě vojsko hned pohotově jmíno, jakby také dobrý politický regiment po všech obcech nařízen, jakby řeky naše všecky plavné a kupectvím naplněné býti mohly atd., žeby slyšení měl, a péče jeho o vaše a vaší vlasti dobré žeby oblíbena byla. Ale aj, více jest tuto! Nebo cesta se ukazuje k dosažení lidí takových, kteřížby všelijakých řádů, bezpečnosti, pohodlí, ozdob a ušlechtilosti celé vlasti kořenem a podporou byli, a toho nad nynější pomyšlení více vymýšleti a vzdělávati uměli. Řekltě tedy Dr. Luther (k vyzdvižení škol měst říšských napomínaje), že „naložíli se kde na stavení a vzdělávání měst, hradů, pevností, zbrojnic a zbraní proti nepřátelům dukát jeden, sto vynaložiti na vycvičení jediného mládenečka, kterýžby dobrým a osvíceným mužem jsa, jiných užitečným vůdcem býti mohl, potřebí, proto prý, že pobožný a moudrý člověk nejdražší jest v obci klénot, na němž víc než na krásných domích a hradích, víc než na hromadách stříbra a zlata, víc než na měděných branách a závorách záleží,“ (čemuž i Šalomoun přisvědčuje. Kazat. 8, 13. do konce). Řeklli, pravím, ten svatý muž, že pro vycvičení třeba jednoho člověka v moudrosti žádného nákladu litovati nesluší, což řekneme, když se teď k veřejnému a tak mocnému a tak snadnému a libému všech všudy cvičení brána odvírá! Co díme, když Bůh prameny darů svých jako řeky hojné k nám obrací! Co když sláva jeho zastkvívá se, aby přebývala s námi v zemi naší! Pozdvihněte, o knížata svrchků bran svých, ať vejde král

slávy! Pozdvihněte vrat věčných, ať se mezi vámi usadí sláva jeho! (Žalm 24.) Vzdejte, velikomocní, vzdejte Hospodinu sílu a čest! Vzdejte slávu příslušnou na jméno Jeho! (Žalm 29). Buď každý z vás Davidova ducha; „Nevcházej do stánku domu svého, nevstupuj na postel ložce svého, nedej usnouti očím svým, ani zdřímati víčkám svým, dokudž byste nenašli odpočinutí Hospodinu k utvrzení příbytku jeho!“ (Žalm 139, 3).

*) Neohlédejte se na nákladíček nějaký! Dejte Bohu něco, a dá vám tisíckrát více zase! Rozpomeňte se, co Bůh lidu svému z Babylona vrátilému sliboval, jestliže na dům jeho něco naloží. „Zkuste mne v tom,“ dí Hospodin, „nezodvírámli vám průduchů nebeských, a nevylejili na vás požehnání, že neodoláte“ (Mal. 3, 10). Rozpomeňte se, jaké jste příklady slepě horlivé štědrosti vídali na modlářství a pověrnou tu a povětrnou marných lidí Boží službu! Pohleďte na samy třeba jesuitské školy! Co se tu nedávalo, co nesypalo, jen aby novověrec neb chytrák jeden za druhým učiněn býti mohl! Měli hle svůdcové světa, zkázcové mládeže, zrádcové obcí a měst takové štěstí, že pod zámyslem mládeže cvičení přicházejíce, hrady vyzdvihovali, zboží a statky hltali, ode všech ještě k tomu čest a pochvalu měli; a my Kristovi služebníci,

*) Potřebali nákladu na to, jak dělati?

Kristu, ne sobě shromažďující, ne vašeho než vás hledající, místa najíti moci nebudeme? Nastavěli oni pro Antikristovy mezky paláců takových; a my pro Kristovy beránky jesliček vyzdvihnouti moci nebudeme? „Mé jest stříbro, a mé jest zlato,“ dí Bůh (Hagg. 2, 9.) protož jemu na jeho službu a poctu všeho vy, nakládati žádný se neliknuj. Nebo šafářem jsa nedáváš svého nic, ale Pánu svému k zalíbení jeho vlastní věci vynakládáš. Sic nám na osvědčení budou v den soudný modláři, a štědrostí svou nám k hanbě budou; kteříž kdyby jinak byli poznali, jinakby byli dělali.

Rozpomeňte se také, jaká jste po ty časy těžká břemena vystáli, jaké daně a contribucí tyranům a modlářům, svým a dítek svých vrahům, dávati museli! Někteří částečku jmění svého, aby ji vám užiti dali, vykupujíce, a někteří, pro zachování svědomí svého a dítek svých bez poškvrny, i to opouštějíce. Bůh pak, ai, vzal to tyranům z moci a vrátil vám! A nebudete chtíti i tak předce obětí z toho Bohu dávati? Hleďtež, aby vás nepostihla nepravost, kdyžby vás z nevděčnosti k Bohu vlastní srdce vaše přesvědčilo! Zvlášť, když Bůh od vás ani desátého dílu nežádá toho, čeho tyrané na vás mocí dobývali. Takližby pak lehýčké Boží nad hrozné onono a olověné Antikristovo břímě předce těžší se zdálo? Mnozí z vás, zmámeni jsouce od svůdců těch, sypali jste jim jměníčka svá a strkali dítky své. Nyní pak, milosrdenstvím Božím vychváceni jsouce, nepospíšíte i dítek svých, z hrdla Molochu vychvácených, obětovati Bohu živému,

i k vzdělání stánku jeho snášeti dobrovolných obětí svých?

Vy páni vracíte se k svým dvorům, ovčincům, lukám, chmelnicím, vinicím, rybníkům atd. Přejtež tedy nám, abychom také Boží dvory a ovčince, Boží rybníky a sádky, Boží viničky a zahrádky (v nichž by rostla a množila se jako kvítkové mlaďátka Boží) zpravovali a osazovali! A nejen přejte, aby se to dálo, ale pomáhejte, jako „pomáhala knížata izraelská i všecken lid Šalomounovi, každý k stavení chrámů přinášeje do pokladu Božího, co nejdražšího měl; tak že se veselil lid, jedni z druhých, vidouc, že tak ochotně obětovali.“ (1. Par. 29, 6, 9.)

Zavírka.

Dejž i nyní, Hospodine, v srdce lidu svého a v srdce všech předních v lidu svém ducha dobrovolného k obětování tobě ochotnému darů a obětí k chrámu tvému! Nebo tvá jest, o Hospodine, velebnost i moc, i sláva, i vítězství, i čest, ano i všecko, což jest v nebi i v zemi; bohatství i sláva od tebe jsou, a v ruce tvé jest i to, koho ty zvelebiti a upevniti chceš. Nebo kdo jsme my, abychom mohli moc míti k tak dobrovolnému tobě obětování? I to z ruky tvé jíti musí. Nebo my příchozí jsme před tebou a hosté, jako i všickni otcové naši; dnové naši jsou jako stín, běžící po zemi, bez zástavy. Hospodine, Bože náš, cokoli připravujeme k stavení domu tvého, jménu svatému tvému, to vše z ruky tvé jest, a tvé jsou všecky

věci. Šalamounům tedy svým dej srdce upřímé k činění vůle tvé a vzdělání tobě domu toho, k němuž připravujeme potřeby! (1. Par. 29, 9. atd.) A poněvadžs povstal, Hospodine, a rozprchli se nepřátelé tvoji, utekli ode tváři tvé, kteří v nenávisti měli dědictví tvé, tak že spravedliví veselíce se před tebou poskakují, a plesají v chrámě tvém; již, tedy Hospodine, deštěm štědrosti hojné skrop dědictví své, a aby neumdlelo více srdce jejich, milosrdenstvím svým zavlaž a občerstvi je. Dej lidu svému slovo své a zvěstujících je zástupy veliké. Přebývejž na hoře své a osýpej dědictví své dobrodiními svými. Potvrď toho, Bože, cožs působiti začal mezi námi (z Žal. 68.). Budiž zřejmé při služebnících tvých dílo tvé, a okrasa tvá při synech jejich. Budiž nám přítomná ochotnost Hospodina Boha našeho, a díla rukou našich potvrď. (Žal. 90, 16.), V tebe jsme doufali, Bože, nedej nám zahanbenu býti pro milosrdenství své! Amen i Amen.

Některé osoby v Didaktice jmenované:

Alsted Jan Jindřich, * v Herborně 1588, † tamže jako professor filosofie a theologie 1638. Zůstavil hojné spisův. Nám Čechům je zvláště tím památný, že byl učitelem Komenského v Herborně.

Andreae Jan Valentin, * 1586 ve Virtemberku, † 1654 jsa praelátem. Byl proti všemu mechanismu ve školách, jm. při latině a katechismu. Jeden ze ctitelů jeho praví, kdyby měl moc někoho vzkřísiti z mrtvých, jiného že by nevzkřísil než Andreae. Také Kom. ho přede všemi chválí (str. 22) i byl s ním v literárním spojení. Článek „Komu se poslouží pomocmi těmi“ (str. 17) napsal na požádání Komenského Andreae (latinsky).

Archimedes, slavný mathematik a fysik; * v Syrakusách r. 287 před Kr. — V druhé punské válce proslavil se, háje rodného města proti Římanům; ale město přece padlo, a A. zabit tu jako stařec 75letý.

Frey Jan Caecilius, Badeňan, lékař; zanášel se též filosofií, jsa professorem předmětu toho v Paříži, kdež i zemřel 1629 morem. Kniby od něho sepsané jsou nejvíce obsahu filosofického, ale též „Milostná didaktička,“ vydaná 1629 v Paříži.

Glaum vydal nějakou didaktiku r. 1629, jak Kom. (str. 22) uvádí.

Helvich Krištof čili Helvicus, * 1581 v Hessensku, doktor a professor theologie, jakož i professor východních řečí v Giessenu. Znal se také v lékařství a měl pověst dobrého grammatika. I v didaktice pracoval, ale vavřínů na tomto poli si nedobyl. Bylť jeden z těch učenců, kteří posuzujíce k rozkazu lantkrabí Ludvíka methodu Ratichovu (1612), do nebe ji vychválili.

Hippokrates, slavný lékař řecký, byl živ ok. r. 400 před Kr.

Ratich Volfgang, * 1571 v Holštýnsku. Vymyslil zvláštní didaktický systém, o němž aspoň sám to přesvědčení měl, že všem vědám dle něho učiti lze. Roku 1612 podal říšskému sněmu ve Frankfurtě pamětní spis o této methodě, (De studiorum rectificanda methodo) ale nepotkal se s příznivým výsledkem. Methodu svou nabízel za veliké peníze na prodej, ale nenalezl kupcův. Mrtvicí byv raněn, † r. 1635 v Rudolstadtu. — Zásluhy jeho o školství nejsou nepatrné, a to ne tak budováním něčeho nového a plodného, jako spíše tím, že ukázav na dosavadní nešvary ve školách, na neodkladné odstranění jejich doléhal. Hlavní jeho dílo jest „Nova Didactica." — V snahách a působení Komenského shledáváme se na třech místech s jménem Ratichovým: r. 1612, 1628, 1642, (viz „Posel z Budče" 1871. č. 29.)

Ritter Frant., kazatel a mathematik ve Falci. Napsal knížku o pedagogice.

Řehoř Naziansky, jeden ze sv. otců, věrný přítel Basilia Vel. a jeho spolužák na slovutné škole Athenské. Má pověst nejslavnějšího řečníka církve řecké; byl velmi horlivým a výmluvným obhajcem víry v božství Kristovo, pročež i „θεόλογος" se nazývá († 390).

Scaliger Josef Justus žil v druhé polovici

XVI. a na počátku XVII. věku ve Francii, znal se výtečně v literatuře klassické a orientalské.

Vives Jan Ludvík, Španěl, * 1492 ve Valencii, stal se professorem v Löven a byl od Jindřicha VIII. povolán do Anglie za domácího učitele princezny Marie. † 1540. — Vives, Budaeus a Erasmus pokládáni svého času za triumviry vědeckého světa, zvláště o Vivesovi šel hlas, že v přemýšlení předčil nade všecky své vrstevníky, ale jiní slávy té přáli Erasmovi. Z přečetných spisů jeho mají obsah pedagogický hlavně tyto: De ratione studii puerilis epistolae II. De tradendis disciplinis s. de institutione christiana. — Satellitium animi s. symbola Principum institutioni potissimum destinata (viz o něm Paedagogium, 1886).
